

॥ अथ संस्कारमार्तण्डे प्रथमः खण्डः ॥

॥ श्रीचिदंबरः शरणम् ॥

॥ किंचिन्निवेदनम् ॥

अथ धार्मिकप्रवराः? विदितमेवेदं श्रीमतां, यदस्मिन्भारते वर्षे परमकाशेणिकेन परमेश्वरेण विसृष्टा बाह्यणादयश्चत्वारो वर्णाः। तेषु परिगण्यन्ते द्विजातयः श्रेष्ठेन। द्विजातिसिद्धिर्हि न संस्कारानन्तरा भवितुमर्हति। अपि च संस्कारः संस्कृता द्विजातयो लभन्ते ब्रह्मणः सायुज्यमिति प्रोक्तं गौतमप्रमुखैः प्राचीनैर्महर्षिभिः। ये पुनः संस्कारहीनाः, न तेषामिहामुत्र च श्रेयः। अतो नितान्तमावश्यकः खलु संस्कारा द्विजातीनाम्। ते च संस्कारा गर्भाधानादयः कैश्चन अष्टचत्वारिंशत्, कैश्चन पञ्चविंशतिः, कैश्चन षोडशेति प्रोक्ताः प्राचीनैराचार्यैः स्वस्वगृह्येषु। भगवता पारस्कराचार्येणापि काण्वमाध्यदिनादिवाजसनेयशाखिनां द्विजानां संस्कारासंध्यर्थं सूत्रितम् 'अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म, इत्यादि गृह्यसूत्रम्। तदेव सूत्रमनुसृत्य गर्भाधानादिसंस्कारप्रतिपादकः 'संस्कारमार्तड, नामा ग्रन्थो निरमायि सवर्तत्र-स्वतंत्रैः श्रीमार्तडसोमयाजिचरणैः। सोऽयं दीक्षितकुलावतंसंबडलीकरश्रीमार्तडदीक्षितैरन्तरान्तरा टिप्पण्यादिभिः परिष्कृतः। प्रकाशितश्चास्माभिरिदानीं, तस्य ग्रन्थमःखंडः सर्वेषां कण्वशाखिनामुपयोगाय। अस्य संशोधनसमये धारवाडश्रीमज्जगद्गुरुशंकराचार्यपाठशालामलंकुर्वद्भिरस्मात्प्रियसुहृत्प्रवरैर्येन्निर्व्याजमुपकारजातं कृतं, तदिदं न शक्यते कथमपि लघूकर्तुम्। अपि च कर्णाटकमुद्रणालयाधिपतिभिः श्रीयुत यशवंत भास्कर जठार बी. ए. एल् एल् बी इत्येतैः यत् मुद्रणकार्ये साहाय्यमन्वष्टयि न तद्वक्तुं पायते। ग्रंथेऽस्मिन् मुद्रणादौ मनुष्यमात्रमुलभा ये केचन सम्भवयुद्दोषाः तान् पुनः क्षन्तुमर्हन्त्येव सन्तो भवन्तः। अचिरादेवास्त्य ग्रन्थस्य खण्डान्तराण्यपि प्रकाशयितुमिच्छामः। तमेन मनोरथं पूरयन् भगवान् जगन्मङ्गलः सर्वमङ्गलाजानिरित्यभ्यर्थ्य विरमाम इति

बडलीश्रीयज्ञेश्वराध्वरिसूनोः
चिदंबरशर्मणः

श्रीसंस्कारमार्तण्डप्रथमखंडस्थविषयानुक्रमणिका

विशेषतो द्रष्टव्यम्

ग्रंथेऽस्मिन् मुद्रितेषु ६३-६४-६५-६६-६७-विषयसंख्यास्थानेषु ६५-६६-६७-६८-६९-इत्येते क्रमांकाः, अपि च ११४-११५-११६-११७-११८-११९ इति पत्रांकस्थानेषु ११५-११६-११७-११८-११९ इति पत्रांका बोद्धव्याः

अ०	विषयाः	पत्रांकाः	अ०	विषयाः	पत्रांकाः
१	मंगलमुपोद्घातश्च	१	८	गणपतिपूजनं	४
२	संस्कारक्रमः	१	९	पुण्याहवाचनं	५
३	पुण्याहवाचनोपयोगीविचारः	२	१०	कर्मागदेवताः	१०
४	पत्नीसंस्कार्योपवेशनं	२	११	मातृकापूजनं	१०
५	पुण्याहवाचनेस्वस्तिकालेखनं	२	१२	वसोर्धारापूजनं	११
६	पुण्याहवाचनपूर्वाङ्गं	३	१३	आयुष्यमंत्रपठणं	११
७	आनोभद्रानुवाकः	३	१४	नांदीश्राद्धोपयोगीविचारः	११
			१५	कर्तृनिर्णयः	१२
			१६	जीवत्पितृकनिर्णयः	१३
			१७	नांदीश्राद्धं	१३
			१८	सर्पिडकमाभ्युदयिकश्राद्धं	१५
			१९	ग्रहयज्ञोपयोगीवि.	१७
			२०	ग्रहमण्डलं	१९
			२१	ग्रहपूजाविचारः	२१

२२ ग्रहयज्ञप्रयोगः
 २३ बलिदानं
 २४ पूर्णाहुतिः
 २५ वसोधाराहोमः
 २६ ग्रहयज्ञोत्तराङ्गं
 २७ पंचगव्यमेलनं
 २८ अग्न्युत्तरणं
 २९ प्राणप्रतिष्ठा
 ३० अग्निनामानि
 ३१ गर्भधानोपगीवि०
 ३२ भुवनेश्वरीशांतिः
 ३३ गर्भधानप्रयोगः
 ३४ गर्भधारणेऔषधं
 ३५ नारायण बलिः
 ३६ नागबलिः
 ३७ पुंसवनं

२२ सीमंतोन्नयनं
 ३५ गुर्विणीधर्माः
 ३८ गुर्विणीपतिधर्माः
 ३९ गर्भमासाधिपतयः
 ४० गर्भमिवृद्धाववषधं
 ४१ सुखप्रसवोपायः
 ४२ जातकर्म
 ४३ बालग्रहनिवारणवि०
 ४४ रात्रिस्मृक्तमंत्राः
 ४५ षष्ठीपूजा
 ४६ दत्तपुत्रपरिग्रहणवि०
 ४७ गोमुखप्रसवः
 ४८ कृष्णचतुर्दशीशांतिः
 ४९ सिनीवालीकुहुशांतिः
 ५० दर्शनजनशांतिः
 ५१ शौनकोक्तमूलशांतिः

६४ ५४ आश्लेषाशांतिः ९८
 ६६ ५५ कात्यायनपरिशिष्टोक्तमूलादि
 ६७ शांतिः १००
 ६७ ५६ ज्येष्ठाशांतिः १०३
 ६८ ५७ एकनक्षत्रजननशांतिः १०५
 ६८ ५८ वैधृत्यादिशांतिः १०६
 ६८ ५९ भद्राजननशांतिः १०९
 ७२ ६० अधोमुखजननशांतिः ११०
 ७२ ६१ नक्षत्रगंडांतशांतिः १११
 ७७ ६२ तिथ्यादिगंडांतशांतयः ११२
 ७७ ६३ ग्रहणशांतिः ११३
 ८० ६४ विषवटीजननशांतिः ११४
 ८३ ६५ यमलजननशांतिः ११५
 ८५ ६६ त्रिकप्रसवशांतिः ११७
 ८८ ६७ सदंतजननशांतिः ११८
 ८९ ६८ सिंहाकोटौगोप्रसवशांतिः ११९

अ०	विषयाः	पत्रांकाः	अ०	विषयाः	पत्रांकाः
६९*	प्रसववैकृतशांतिः	१२०	७३	तांबूलभक्षणं	१२४
७०	नामकरणं	१२१	७४	निष्क्रमणं	१२४
७१	पर्यकारोहणं	१२३	७५	उपवेशनं	१२५
७२	दुग्धपानं	१२३	७६	कटिसूत्रबन्धनं	१२५

इति संस्कारमार्तद्विषयानुक्रमणिका

मङ्गलमुपोद्धातश्च ॥१॥

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीयाज्ञवल्क्यगुरुभ्योनमः ॥ इष्टदेवं नमस्कृत्य स्वप्रकाशगुरुरूपि ॥
वक्ष्ये संस्कारमार्तण्डं सूत्रभाष्यादिसम्मतम् ॥१॥ यसिन्प्रसन्ने किल निगुणोऽपि वाचां विकासं
लभतेऽचिरेण ॥ तं ज्ञानरूपं गिरिजार्धदेहं शिवं शिवान्ताञ्च नमामि नित्यम् ॥२॥ सूत्रं सङ्ग्रहितं
श्रीमत्पारस्करमुनीश्वरैः ॥ यथामति समालोच्य तद्भाष्याण्यप्यनेकशः ॥३॥ रचिताः कारिकाश्चापि
श्रीरेण्वध्वरिपुङ्गवैः ॥ ग्रन्थानन्यौश्च संवीक्ष्य स्वसूत्रविहितानथ ॥४॥ प्रयोगरत्नकारादिप्राचार्य-
कृतिपुङ्गवैः ॥ पथाऽनुशीलितेनैव ग्रन्थ एष विरच्यते ॥ ५ ॥ प्रयोगरत्नप्रमुखानि सन्ति नैकानि
विद्वद्वरगुम्फितानि ॥ सङ्ग्रन्थरत्नानि चिरन्तनानि हृद्यान्यमूल्यानि सुविस्तृतानि ॥६॥ अथापि
चापलाद्रन्थ एष सङ्क्षेपतो मया ॥ सौलभ्यार्थं प्रयोगाणां रच्यते कण्वशाखिनाम् ॥७॥ न प्रतिष्ठा-
सञ्चिचीया न वैदुष्यभवो मदः ॥ न मनागपि रिक्थेहा हेतुरत्र तु चापलम् ॥८॥

अथ संस्कारक्रमः ॥ २ ॥

श्रीः ॥ गौतमः—गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं जातकर्म नामकरणम् । निष्क्रमणाभ्यप्राशने चैलोपनयने चत्वारि वेदव्रतानि । स्नानं सहधर्मिणीसंयोगः पञ्चमहायज्ञानामनुष्ठानं अष्टका, पार्वणश्राद्धं, श्रावणी, आग्रहायणी, चैत्री, आश्वयुजीति, सप्तपाकयज्ञसंस्थाः । अग्न्याधेयं, अग्निहोत्रं, दर्शपूर्णमासौ, चातुर्मास्यानि, आग्रयणेष्टिः निरूढपशुबन्धः, सौत्रामणीति । सप्तहविर्यज्ञसंस्थाः । अग्निष्टोमः, अत्यग्निष्टोमः, उक्थ्यः, षोडशी, वाजपेयः, अतिरात्रः, असौर्यामः, इति सप्तसोमसंस्थाः । इत्येते चत्वारिंशत्संस्काराः ॥ अष्टवात्मगुणाः—दया सर्वभूतेषु क्षान्तिरनुसूया शौचमनायासो माङ्गल्यमकार्षण्यमस्पृहेति ॥ यस्येते चत्वारिंशत्संस्कारा अष्टवात्मगुणाश्च स ब्राह्मणः सायुज्यमाप्नोतीति ॥ नैमित्तिकाः षोडशोक्ताः समुद्राहावसानका इत्याश्वलायनस्मरणात्केवलमिह षोडशसंस्काराणामेव प्रयोगाः सङ्गृहीताः ॥ अन्तरान्तरा चार्त्तवोपयुक्ता अन्येऽपि प्रयोगविशेषाः सङ्ग्रह्यन्ते ॥ कारिकायां प्रोक्ताः षोडश संस्कारास्तु ॥ गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनं तथा ॥ जात-

कर्माभिधानं च निष्क्रमः प्राशनं क्रमात् ॥ चूडोपनयनं वेदव्रतानां च चतुष्टयं ॥ गोदानमेखलो-
न्मोकौ विवाहः षोडशक्रियाः ॥ अथसर्वकर्मादौ पुण्याहवाचनम् ॥

॥ अथ पुण्याहवाचनोपयोगी विचारः ॥३॥

व्यासः ॥ सम्पूज्य गंधमाल्याद्यैर्ब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् ॥ धर्मकर्मणि माङ्गल्ये सङ्ग्रामेऽ-
द्भुतदर्शने ॥ गृह्य परिशिष्टे ॥ अथ स्वस्तिवाचनमृद्धिपूर्तेषु ऋद्धिर्विवाहान्ता अपत्यसंस्काराः प्रतिष्ठा-
द्यापने पूर्तं तत्कर्मणश्चाद्यन्तयोः कुर्यादिति ॥ आश्वलायनस्मृतिः—वैदिके तांत्रिके चादौ ततः
पुण्याह इष्यते ॥ शौनकः—पुण्याह वाचनविधिं वक्ष्यामोऽथ यथाविधि । प्रयोक्तुःकर्मणामादावन्ते
चोदयसिद्धये ॥ इति ॥ तच्च कर्मप्रयोगान्तर्गतमितिकेचित् ॥ बहवस्तु प्रयोगबहिर्भूतमिति ॥
आद्यपक्षे कर्मप्रयोगसंकल्पं कृत्वाकार्यः ॥ द्वितीये तु तत्कृत्वा कर्मसङ्कल्पः ॥ हेमाद्रौ दानकाण्डे ॥
बहवृचपरिशिष्टत्वेनोक्तः सकलसाधारणशिशुवाचारप्राप्तः पुण्याहवाचनप्रयोगोऽत्र सङ्गृह्यते ॥

पतनिसंस्कार्योपवेशनम् ॥४॥

प्रयोगपारिजाते ॥ संस्कार्यः पुरुषो वापि स्त्री वा दक्षिणतो भवेत् ॥ संस्कारकस्तु सर्वत्र तिष्ठेदुत्तरतः सदा ॥ धर्मप्रवृत्तौ ॥ जातके नामके चैव ह्यब्रामाशनकर्मणि ॥ निष्क्रमे चैव चौले च पत्नी पुत्रस्य दक्षिणे ॥ गर्भाधाने पुंसवने सीमन्तोन्नयने तथा ॥ वधूप्रवेशने चैव पुनराधान एवच ॥ पूजने मधुपर्कस्य कन्यादाने तथैव च ॥ कर्मस्वतेषु वै भार्या दक्षिणे तूपवेशयेत् ॥ कन्यापुत्रविवाहे च गोदाने व्रतबन्धने ॥ आशीर्वादोऽभिषेके च पत्नीह्युत्तरतः सदा ॥ वापीकूपतटाकानां प्रतिष्ठायां महोत्सवे ॥ व्रतादौ शान्तिके चैव पत्नी ह्युत्तरतो भवेत् ॥

पुण्याहवाचने स्वास्तिकालेखनम् ॥५॥

द्वात्रिंशदङ्गुलं दीर्घं समन्ताच्चतुरस्रकं ॥ प्रागुत्तरं पंचपंच त्वन्ते कुर्याद्विभागतः ॥ रेखे द्वे को णतस्तिर्यक्त्तिर्यङ्गुवीत पार्श्वयोः ॥ कोष्ठानि कारयेत्तत्र द्वात्रिंशत्संख्यकानि तु ॥ पदवत्पार्श्वयोस्तस्य पुरतो गजशुण्डवत् ॥ पश्चिमे कलशकारं निर्मितं ब्रह्मणा पुरा ॥ तदेवं स्वास्तिकं चेति प्रवदन्ति महर्षयः ॥

तण्डुलैश्च यवैर्वापि लिखेद्भूमौ प्रयत्नतः ॥ तन्मध्ये स्थापयेत्कुम्भं सजलं पल्लवान्वितम् ॥ अथवाऽष्ट-
दलं कृत्वा तत्रैकं कलशं स्थापयेत् ॥ अथवा प्रस्थमिततण्डुलराशवेकं कलशं निधाय पूजयेत् ॥

पुण्याहवाचनपूर्वाङ्गम् ॥ ६ ॥

कर्ता वैश्वदेवान्तां नित्यक्रियां विधाय कृतमङ्गलस्नानः स्वलंकृतो बद्धशिखः पवित्रपाणिः
प्राङ्मुखः सुखासनासीनः पत्नीं च स्वदक्षिणतस्तथैवासनोपयुपवेश्य संस्कार्यं च तथैवोपवेश्य गणा
नान्वेति प्रजापतिः पंक्तिर्गणपतिर्ध्याने विनियोगः ॥ ॐ गणानां त्वागुणपतिः हवामहे प्रियाणीत्वा
प्रियपतिः हवामहे ॥ निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसोमम ॥ सुमुखश्चैकः वन्दे हं मङ्गलात्मानं ॥
वेदान्तवेद्यं यत्र योगेश्वरः सर्वेष्वारब्धः सर्वदा सर्वं तदेवलम् ॥ लाभस्तेषां विनायकः ॥ इति
मङ्गलश्लोकान् पठित्वा ॥ श्रीमन्महागणपतये नमः ॥ लक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः ॥ उमामहेश्वराभ्यां
नमः ॥ वाणीहिरण्यगर्भाभ्यां नमः ॥ शचीपुरंदराभ्यां नमः ॥ मातापितृभ्यां नमः ॥ इष्टदेवता-
भ्यो नमः ॥ कुलदेवताभ्यो नमः ॥ ग्रामदेवताभ्यो नमः ॥ स्थानदेवताभ्यो नमः ॥ सर्वेभ्यो देवे-

भ्योनमः ॥ सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्योनमः ॥ इति सर्वान् प्रत्येकं नमस्कृत्य ॥ (ब्राह्मणैः सह यशस्करानोभद्रेत्यादि वेदघोषपुरःसरमिष्टदेवतागुर्वदीन् फलताम्बूलादिसमर्पणपूर्वकं नमस्तुर्यात्)

आनोभद्रानुवाकः ॥ ७ ॥

आनोभद्रादशर्चस्य गौतमऋषिः आद्याः पञ्चजगत्यः षष्ठीविराट्स्थाना सप्तमी जगती ततस्त्रि-
सास्त्रिष्टुभो जपेविनियोगः ॥ ॐ आनो भद्राः कर्तवो यन्तु विश्वतोऽदब्ध्यासो अपरीतासञ्जिदः ।
देवानो यथा सदमिदृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ १ ॥ देवानो भद्रा सुमतिर्ऋजुयतां
देवानां रातिरिभनोनिर्वर्तताम् ॥ देवानां सख्यसुपसेदिमावयं देवान् आबुः प्रतिरन्तुर्जिसे ॥ २ ॥
तान्पूर्वया निविदा हूमेहे वयंभगं मित्रमादिति दक्षमसिधम् ॥ अयमणवरुण सोममधिनारस्वतीनः
सुभगामयस्करत् ॥ ३ ॥ तन्नोवातो मयोभुवतुभेषजं तन्माता पृथिवी तत्पिताधौः ॥ तद्भावाणः
सोमसुतो मयोभुवस्तदध्विनामृणुतं धिष्ण्यायुवम् ॥ ४ ॥ तमीशानं जगत्स्तस्थुषस्पतिं धियंजिन्वम
वसे हूमेहे वयम् ॥ पूषानो यथावेदसा मसद्बधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ ५ ॥ स्वस्तिनइन्द्रोवृद्ध

श्रवाः स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्वस्तिनस्ताक्ष्यो अरिष्टेनमिः स्वस्तिनो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ६ ॥
 पृषदश्वा मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः ॥ अग्निजिह्वामनवः सूरचक्षसो विश्वेनो
 देवा अवसागे मन्निह ॥ ७ ॥ भद्रं कर्णेभिः शृणुयामदेवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैः
 स्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिर्व्यशेमदेवहितं यदायुः ॥ ८ ॥ शतमिन्द्रशरदो अन्ति देवा यत्रानश्चक्राजसै
 तनूनां ॥ पुत्रासोयत्र पितरो भवन्तिमानो मध्या रीरिषतायुर्गतोः ॥ ९ ॥ अदितिर्द्यौरदितिर्तारि
 क्षमदितिर्माता सपिता सपुत्रः ॥ विश्वेदेवा अदितिः पञ्चजना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ १० ॥

गणपतिपूजनम् ॥ ८ ॥

कर्तो द्विराचम्य त्रिः प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरीत्यर्थममुककर्माहंकारिष्ये
 तदादौ पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोधारापूजनं आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धञ्चकीरिष्ये ॥ तत्रानिर्विघ्न
 तार्थं श्रीमहागणपतिपूजांकारिष्ये ॥ इतिसङ्कल्प्य ॥ गणानान्त्वा प्रजापतिः पङ्क्तिर्गणपतिर्ध्याने ॥ वि०

१ गणेशं पूजयेदादौ निर्विघ्नार्थं स्वकर्मणः ॥ इति परशुरामः

ॐ गणानान्त्वा० ॥ हे हेरम्बत्वमेह्येहि ह्यम्बिकात्र्यम्बकात्मज ॥ ऋद्धिबुद्धिपते त्र्यक्ष लक्षलाभ-
 समन्वित ॥ नागास्य नागहार त्वं गणराज चतुर्भुज ॥ भूषितस्वायुर्धैर्दिव्यैः पाशांकुशपरश्वधैः ॥
 आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च मम क्रतोः ॥ इहागत्य गृहाण त्वं पूजां रक्षकतुं च मे ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
 ऋद्धिबुद्धिसहितं श्रीमहागणपतिमावाहयामि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः महागणपतये नमः आसनं समर्पयामि
 एवं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं स्नानं वस्त्रोपवीते गंधपुष्पं धूपदीपनैव च ताम्बूलं दक्षिणां महानीराजनं
 प्रदक्षिणां नमस्कारान् समर्प्य गणानां त्वेति पुष्पांजलिं समर्प्य ॥ अर्घ्यपात्रे फलपुष्पाक्षतान् गृहीत्वा
 रक्ष रक्ष गणाध्यक्ष त्र्यक्ष त्रैलोक्य रक्षक ॥ भक्तानामभयं कर्ता त्राता भव भवार्णवात् ॥ इमास्तु
 कृपासिन्धो विभो पाण्मातुराग्रज ॥ वरद त्वं वरं देहि वांछितं वांछितार्थद ॥ अनेन फलदानेन फल
 दोभवमेसदा ॐ भूर्भुवः स्वः ऋद्धिबुद्धिसहितं श्रीमहागणपतये नमः ॥ विशेषार्घ्यं समर्पयामि ॥ इत्यर्घ्यं
 दत्त्वा ॥ विघ्नेश्वराय वरदाय सुरप्रियाय लम्बोदराय सकलाय जगद्धिताय ॥ नागाननाय श्रुतियज्ञ-
 विभूषिताय गौरीसुताय गणनाथ नमोनमस्ते ॥ भक्तार्तिनाशनपराय गणेश्वराय सर्वेश्वराय
 शुभदाय सुरेश्वराय ॥ विद्याधराय विकटाय च वामनाय भक्तप्रसन्न वरदाय नमो नमस्ते ॥ नमस्ते

ब्रह्मरूपाय विष्णुरूपायते नमः ॥ नमस्ते रुद्ररूपाय करिरूपाय ते नमः ॥ विश्वरूपस्वरूपाय
नमस्ते ब्रह्मचारिणे ॥ भक्तप्रियायदेवाय नमस्तुभ्यं नमोनमः ॥ त्वां विम्वशत्रुदलनेति च सुंदरेति
भक्तप्रियेति सुखेदिति वरप्रदेति ॥ विद्याप्रदेत्यघहरेति च येस्तुवान्ति तेभ्यो गणेश वरदो भवनित्य-
मेव ॥ इति प्रार्थना ॥ अनेन यथामिलितोपचारपूजेन भगवान् विम्वहर्ता श्रीमहागणपतिः
प्रीयताम् ॥

अथ पुण्याहवाचनम् ॥ ९ ॥

ततःकर्ता स्वपुतः ॥ ॐमहीधौःपृथिवी चन इमं यज्ञमिमिक्षताम् ॥ पिपुतां नोभरी
ममिः इति भूमिस्पृष्ट्वा ॥ (भूम्यैनमः सर्वोपचारार्थे अक्षतान् समर्पयामि ॥) ॐयवोसि यवया
सद्वेषोयवयारातीः ॥ द्विवेत्वां तरिक्षायत्वा पृथिव्यैत्वा ॥ इति यवैस्तंडुलैर्वा पुञ्जं कृत्वा ॥ ॐ
आजिघ्रकलशं महात्मा विशान्तिवन्दवः ॥ पुनर्हर्जा निवर्त स्वसानः सहस्रं धुक्ष्वोरुधारापयस्वतीपु
नर्मविशताद्रयिः ॥ इति पुञ्जोपरि धातुमयं मृण्मयंवा कलशं निधाय ॥ ॐयंचनद्यः सरस्वतीमपीयंति

१ एक कलशस्थापनमुक्तं परशुराम कारिकायाम्.

ससौतसः ॥ सरस्वतीतुपञ्चधासोदेशमेवत्सरित् ॥ इतितीर्थजलेनपूरयित्वा ॥ ॐअ२शुनतिअ२शुःपृ
 च्यतां परेषापहः ॥ गन्धस्ते सोममवतुमदा यरसो अच्युतः ॥ इतिगन्धक्षिप्त्वा ॥ ॐया ओषधीः
 पूर्वी जातादेवेभ्यस्त्रियुगंपुरा ॥ मनैनुबभ्रुणामह२शतं धामानि सप्तच ॥ इतिसर्वोषधीः ॥ ॐओ
 षधयः संवदन्ते सोमैः सहस्राज्ञा ॥ यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्त्व२राजन्पारयामसि ॥ इतियवान् ॥
 ॐकाण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीपरुषः परुषस्परि ॥ एवानोदूर्वेप्रतनु सहस्रेणशतेनच ॥ इतिदूर्वाः ॥
 ॐअश्वत्थेवो निषदनंपर्णेवो वसतिष्कृत ॥ गोभाज् इत्कलसिथ यत्सनवथपूरुषं ॥ इतिपंचपल्लवान् ॥
 ॐस्योनापृथिविनो भवानृक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानः शर्मसप्रथाः ॥ इति सप्तपञ्चवामृदः ॥
 ॐयाः फलिनीर्या अफला अपुष्पायाश्च पुष्पिणीः ॥ बृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुञ्चत्व२हसः ॥ इति
 फलम् ॥ ॐ परिवार्जपतिः कुविरभिर्हृव्यान्यक्रमीत् ॥ दधद्रत्नानिदाशुषे ॥ इतिपंचरत्नानि ॥
 हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ॥ सदाधारपृथिवीद्यामुतेमां कस्मै देवाय
 हविषा विधेम ॥ इतिहिरण्यम् ॥ ॐओषधयः प्रतिगृणीतुषुष्यवतीः सुपिप्पलाः ॥ अयंवोगर्भेऽक्र
 त्विथः प्रत्न२सदस्थमासदत् ॥ इतिपुष्पम् ॥ ॐयदश्वायुवास उपस्तृणन्त्यधिवासंयाहिरण्यान्यस्मै ॥

सुन्दानमर्वन्तु पद्मींशप्रियादेवेष्वार्यामयन्ति ॥ इतिवस्त्रेण रक्तसूत्रेणवा वेष्टयेत् ॥ ॐ पूर्णादर्विपरा पतसु
पूर्णो पुनरार्पत ॥ वस्त्रेवचिक्रीणावहाइषमूर्जे शतक्रतो ॥ इतिपूर्णपात्रमुपरिन्यसेत् ॥ तदुपरि ॥ तत्त्वा
यामीति शुनःशेषस्त्रिष्टुब्बरुणो वरुणावाहने विनियोगः ॥ ॐ तत्त्वायामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाशस्ते
यजमानोद्विभिः ॥ अहेलमानोवरुणेहवोध्युरेश समान आयुःप्रमोषीः ॥ ॐ भूभुवःस्वःवरुणायनमः
वरुणमावाहयामीतिवरुणमावाह्य ॥ भूभुवःस्वः वरुणायनमः आसनं समर्पयामि एवं नमस्कारान्तोप
चारैः सम्पूज्य प्रार्थयेत् ॥ शंखस्फटिकवर्णाभश्चेतहाराम्बरावृत ॥ पाशहस्तमहाबाहो दयां कुरु दया
निधे ॥ १ ॥ नमो नमस्ते स्फटिकप्रभाय सुश्वेतहाराय महाबलाय ॥ सुपाशहस्ताय सुमङ्गलाय जला
धिनाथाय नमो नमस्ते ॥ तत्र (कलशे) गङ्गाद्यावाहनं ॥ गङ्गेचयमुने चैव गोदावारि सरस्वति ॥
नर्मदे सिन्धुकावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥ ततः कलशाभिन्त्रणम् ॥ कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे
रुद्रः समाश्रितः ॥ मूलेतत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ कुक्षौतु सागराः सर्वे सप्त
द्वीपा वसुन्धरा ॥ ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदोऽथथर्वणः ॥ अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलञ्चन्तु समा
श्रिताः ॥ पुष्टिः शान्तिश्च गायत्री सावित्रीच सरस्वती ॥ आयान्तु मम शान्त्यर्थं दुरितक्षयकारकाः ॥

सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदानदाः ॥ आयान्तु ममशान्त्यर्थं दुरितक्षयकारकाः ॥ ततः कलश
प्रार्थना, देवदानवसंवादे मथ्यमाने महोदधौ ॥ उत्पन्नोऽसि तदाकुम्भ विधृतो विष्णुना स्वयं ॥ त्वत्तोये
सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः ॥ त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ शिवः स्वयं
त्वमेवासि त्वं विष्णुस्त्वं प्रजापतिः ॥ आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतुकाः ॥ त्वयि तिष्ठन्ति
सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः ॥ त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भव ॥ साभिध्वं कुरु देवेश प्रसन्नो
मम सर्वदा ॥ ततः (प्रतिवचनसमर्थं ब्राह्मणं भो ब्राह्मण अमुककर्माङ्गभूतपुण्याहवाचने प्रतिवचनार्थं
त्वामहं वृण इति वृत्वा वृत्तोऽस्मीति प्रति ब्रूयात् ॥ एवं चतुरोऽष्टौवा ब्राह्मणान् वृणुयात् ॥) अग्नि
कृतजानुमण्डलः कमलमुकुलसदृशमञ्जलिं शिरस्याधाय दक्षिणेन पाणिना सुवर्णपूर्णकलशं धार
यित्वा आशिषः प्रार्थयते ॥ प्रार्थनामाह ॥ एताः सत्या आशिषः सन्तु ॥ दीर्घानागानद्यो गिरय
स्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥ तेनायुः प्रमाणेन पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ॥ ब्राह्मणहस्ते शिवा आपः सन्तु ॥

१ इति विशेषः कवित्.

सौमनस्यमस्तु ॥ अक्षतश्चारिष्टश्चास्तु ॥ गन्धाःपांतु, सौमङ्गल्यश्चास्तु ॥ अक्षताःपांतु, आयुष्य-
 मस्तु ॥ पुष्पाणिपान्तु, सौश्रियमस्तु ॥ ताम्बूलानि पान्तु, ऐश्वर्यमस्तु ॥ दक्षिणाःपान्तु, बहुदे-
 यश्चास्तु ॥ दीर्घमायुः शांतिःपुष्टिस्तुष्टिः श्रीर्यशोविद्या विनयो वित्तं बहुपुत्रश्चायुष्यं चास्तु ॥
 (अत्र सर्वत्र ब्राह्मणैरस्त्विति प्रत्युत्तरंदेयं ॥) यं कृत्वा सर्ववेदज्ञक्रियाः करणकर्मारंभाः शुभाः ॥
 शोभनाः प्रवर्तन्ते तमहमोकारमादि कृत्वा ऋग्यजुःसामाशीर्वचनं बहुषिमंतसंविज्ञातं भवद्भिरनुज्ञातः
 पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये ॥ विप्राः वाच्यतामिति वदेयुः ॥ [एवमुत्तरत्रापि वक्ष्यमाणमंत्रेषु यथायोग्यं
 प्रत्युत्तरं देयम्] ततोयजमानो जपति ॥ ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयामदेवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥
 स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाग्भिर्यशेमदेव हितं यदायुः ॥ १ ॥ ॐ भद्रो नो अग्निराहूतो भद्रारुतिः सुभग-
 भद्रो अध्वरः ॥ भद्राउतप्रशस्तयः ॥ २ ॥ देवानां भद्रा सुमतिर्ऋजूयतां देवानां रातिरभिनोनिर्वर्ततां ॥
 देवानां सुरव्यमुपसेदिमावयं देवान आयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥ ३ ॥ ॐ नतद्रक्षाःसिनपिंशाचास्ते-

१ गंधाः पात्त्वित्यादि मंत्रपूर्वार्धेन गन्धादिनाऽत्र ब्राह्मणपूजनं । तेषां सामङ्गल्यश्चास्त्वित्युत्तरार्धेन च प्रातेवचनं ॥

२ प्रयोगरत्नादौ तु—भद्रं कर्णेभिः ० आयुष्यं च ० नतद्रक्षा ० द्रविणोदा ० सवितापश्चा ० नवोनवोभ ० उच्चादिवि ० आप-
 उदन्तु ० यस्मै त्वं सुकृते ॥ इति मन्त्रा उक्ताः ॥

रन्तिदेवानामोजः प्रथमजः ह्येतत् ॥ येविभर्ति दाक्षायणा हिरण्यसदेवेषु कृणुते दीर्घमायुः सम-
 नुष्येषुकृणुते दीर्घमायुः ॥४॥ यजमानः कलशं गृहीत्वोत्थायोदङ्मुखस्तिष्ठन् व्रतनियमतपः स्वाध्या-
 यकृतुदमदानविशिष्टानां ब्राह्मणानां मनः समाधीयताम् ॥ विप्राः—समाहितमनसस्मः ॥ यजमानः
 प्रसीदन्तु भवन्तः ॥ विप्राः प्रसन्नाः स्मः ॥ कर्तातिष्ठन् शान्तिरस्त्वित्यादिवदेत् ॥ अथवा शिष्टमता-
 नुसारेण पात्रे शान्तिरस्त्वित्यादि वदन् जलंक्षेपत् ॥ ॐ शान्तिरस्तु ॥ पुष्टिरस्तु ॥ तुष्टिरस्तु ॥
 वृद्धिरस्तु ॥ अविघ्नमस्तु ॥ आयुष्यमस्तु ॥ आरोग्यमस्तु ॥ शिवं कर्मास्तु ॥ कर्मसमृद्धिरस्तु ॥
 धर्मसमृद्धिरस्तु ॥ वेदसमृद्धिरस्तु ॥ शास्त्रसमृद्धिरस्तु ॥ पुत्रसमृद्धिरस्तु ॥ धनधान्यसमृद्धिरस्तु ॥
 इष्टसम्पदस्तु ॥ (अरिष्टादीच्छया) ॥ सर्वारिष्टनिरसनमस्तु ॥ यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु ॥ यच्छ्रे-
 यस्तदस्तु ॥ उत्तरे कर्मण्यविघ्नमस्तु ॥ उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु ॥ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः
 शोभनाः संपद्यतां ॥ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसम्पदस्तु ॥ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलगाधिदेवताः
 प्रीयन्ताम् ॥ तिथिकरणे मुहूर्तनक्षत्रे सग्रहे सदेवते प्रीयेतां ॥ दुर्गापांचाल्यौ प्रीयेतां ॥ अग्निपुरोगा

१ इदमादि वाक्य द्वयेन जलप्रक्षेपो बहिः ।

विश्वेदेवाः प्रीयन्तां ॥ इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रीयन्तां ॥ ब्रह्मपुरोगाः सर्वेवेदाः प्रीयन्तां ॥ विष्णु-
 पुरोगाः सर्वेदेवाः प्रीयन्तां ॥ माहेश्वरीपुरोगा उमामातरः प्रीयन्तां ॥ वसिष्ठपुरोगा ऋषिगणाः
 प्रीयन्तां ॥ अरुन्धतीपुरोगा एकपत्न्यः प्रीयन्तां ॥ ऋषयश्छन्दांस्याचार्या वेदादेवायज्ञाश्च प्रीयन्तां ॥
 ब्रह्मच ब्राह्मणाश्च प्रीयन्ताम् ॥ श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेताम् ॥ श्रद्धामेधे प्रीयेताम् ॥ भगवती कात्यायनी
 प्रीयताम् ॥ भगवती माहेश्वरी प्रीयताम् ॥ भगवती पुष्टिकरी प्रीयताम् ॥ भगवती तुष्टिकरी
 प्रीयतां ॥ भगवती ऋद्धिकरी प्रीयताम् ॥ भगवती वृद्धिकरी प्रीयताम् ॥ भगवन्तौ विघ्नविनायकौ
 प्रीयेताम् ॥ भगवान्स्वामी महासेनः सपत्नीकः समुतः सपार्षदः सर्वस्थानगतः प्रीयताम् ॥ हरि-
 हरहरिण्यगर्भाः प्रीयन्ताम् ॥ सर्वा ग्रामदेवताः प्रीयन्तां ॥ सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्ताम् ॥ सर्वा
 वास्तुदेवताः प्रीयन्ताम् ॥ हताश्च ब्रह्मद्विषः ॥ हताश्च परिपन्थिनः ॥ हता अस्य कर्मणो विघ्न-
 कर्तारः ॥ शत्रवः पराभवं यान्तु ॥ शाम्यन्तु घोराणि शाम्यन्तु पापानि ॥ शाम्यन्त्वर्तयः ॥
 शुभानि वर्धन्ताम् ॥ शिवा आपः सन्तु ॥ शिवा ऋतवः सन्तु ॥ शिवा अग्नयः सन्तु ॥ शिवा

१ एतदादिवाक्यसप्तकेन बहिरपःक्षिपेत् ।

आहुतयः सन्तु ॥ शिवा औषधयः सन्तु ॥ शिवा वनस्पतयः सन्तु ॥ शिवा अतिथयः सन्तु ॥
 अहोरात्रे शिवे स्याताम् ॥ निक्वामेनिकासेनः पर्जन्यो वर्षतु फलवत्यो न औषधयः पच्यताम् ॥
 योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ शुक्राङ्गारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता आदित्यपुरोगाः सर्वे
 ग्रहाः प्रीयन्ताम् ॥ भगवान्बारायणः प्रीयताम् ॥ भगवान् पर्जन्यः प्रीयताम् ॥ भगवान् स्वामी
 महासेनः प्रीयताम् ॥ पुण्याहकालान्वाचयिष्ये ॥ वाच्यताम् ॥ ब्राह्मं पुण्यं महद्यच्च सृष्टुत्पादन-
 कारकं ॥ वेदवृक्षोद्भवं नित्यं तत्पुण्याहं ब्रुवन्तु नः ॥ भो ब्राह्मणाः ममगृहे अमुकशर्मणः संस्कार्यस्य
 अमुककर्मणः पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु ॥ (इति मन्द्रस्वरेण यजमानेनोक्ते तेनैव स्वरेण विप्रैः)
 ॐ पुण्याहम् (इति प्रतिवक्तव्यम् ॥ एवं पुनर्मध्यमस्वरेण ततश्चोत्तमस्वरेण ॥ एवमग्रेसर्वत्र प्रार्थन-
 प्रतिवचने) ॥ ॐ यत्र ब्रह्मचक्षुश्च सम्यञ्चौचरतः सुह ॥ तं लोकं पुण्यं प्रज्ञैर्षयैर् देवाः सुहा-
 भिना ॥ १ ॥ पृथिव्यामुद्धृतायान्तु यत्कल्याणं पुराकृतं ॥ ऋषिभिः सिद्धगन्धर्वैस्तत्कल्याणं
 ब्रुवन्तु नः ॥ भो ब्राह्मणाः ममगृहे अमुकशर्मणः संस्कार्यस्य अमुककर्मणः कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु ॥
 (इति पूर्वविविचर्यजमानः) ॐ कल्याणम् (इति त्रिः प्रतिवचनम्) ॐ सकां मां अर्ध्वनः स्कुः

संज्ञानमस्तु मेऽमुना ॥ यथेमां वाचं कल्याणीमावदनिजनेभ्यः ॥ २ ॥ सागरस्य यथावृद्धिर्महालक्ष्म्या-
दिभिः कृता ॥ सम्पूर्णा सुप्रभावाढ्या ताञ्च ऋद्धिं ब्रुवन्तुनः ॥ भो ब्राह्मणाः मम० अमुककर्मणः ऋद्धिं०-
ॐ ऋद्धयताम् ॥ ॐ ब्रह्मराजन्याभ्यां शुद्राय चार्यैश्च स्वायचारणाय च ॥ प्रियो देवानां दक्षिणायै
दातुरिह भूया समयं मेकामः समृध्यतामुपमादोर्नमतु ॥ ३ ॥ स्वस्तिस्तु या विनाशाख्या पुण्यकल्याणवृ-
द्धिदा ॥ विनायकप्रिया नित्यं ताञ्च स्वस्ति ब्रुवन्तुनः ॥ भो ब्राह्मणाः मम० अमुककर्मणे स्वस्ति-
भवन्तो० ॥ ॐ स्वस्ति ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्ट-
नेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ४ ॥ क्षीरोदधेः समुद्धूता मथ्यमानात्सुरासुरैः ॥ या हि विष्णु-
प्रियानित्यं तां श्रियञ्च ब्रुवन्तुनः ॥ भो ब्राह्मणाः मम० अमुककर्मणः श्रीरस्त्विति भवन्तो० ॥ ॐ अस्तु
श्रीः ॥ ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्या अहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् ॥ इष्णोर्निषाणामु-
र्मऽइषाण सर्वलोकं मऽइषाणा ॥ ५ ॥ ततः कर्तुर्वामतः पत्नीमुपवेश्य स्थापितकलशोदकंपात्रान्तरे
गृहीत्वा पल्लवदूर्वाभिरुदङ्मुखं विप्रा अभिषिञ्चयुस्तिष्ठन्तः ॥ तत्र मंत्राः ॥ ॐ अपो देवामधुमतीर्गृ-
भ्णन्नूर्जस्वती राजस्वश्चितान ॥ याभिर्मित्रावरुणा अभ्यर्षिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरतीः ॥ १ ॥

ॐ अ॒पां॒पृ॒ष्ठ॒म॒सि॒यो॒नि॒र॒ग्रेः॒सं॒द्रु॒म॒भि॒तः॒पि॒न्व॒मा॒न॒म् ॥ व॒र्ध॒मा॒नो॒म॒हां आ॒च॒पु॒ष्क॒रि॒ दि॒वो॒मा॒त्र॒या॒वा॒रि॒म्णा
 प्र॒थ॒स्व ॥ २ ॥ ॐ सो॒म॒स्य॒त्वा॒द्यु॒मे॒ना॒भि॒षि॒ञ्चा॒म्य॒ग्रे॒भ्रा॒ज॒सा॒सृ॒थ॒स्य॒व॒र्च॒सा ॥ इ॒न्द्र॒स्यो॒न्द्रि॒ये॒र्ण॒म॒रु॒ता॒मो॒-
 ज॒सा क्ष॒त्रा॒णो क्ष॒त्र॒प॒ति॒रे॒ध्या॒ति॒दि॒द्यु॒न्पा॒हि ॥ ३ ॥ ॐ प॒ञ्च॒न॒द्यः सर॑स्वती० ॥ ४ ॥ ॐ स॒मु॒द्रा॒दूर्मि॑म॒-
 धु॒मौ॒र उ॒दा॒रु॒दु॒पा २ शु॒ना॒स॒म॒मृ॒त॒त्व॒मा॒न॒द् ॥ दृ॒त॒स्य॒ ना॒म॒गु॒ह्यं॒यद॑स्ति जि॒ह्वा॒दे॒वा॒ना॒म॒मृ॒त॒स्य॒ ना॒भिः
 ॥ ५ ॥ ॐ दे॒व॒स्य॒त्वा॒स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे॒ध्वि॒नो॒बा॒हु॒भ्या॑पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यां ॥ सर॑स्वत्यै॒वा॒चो य॒न्तु॒र्यो॒तु॒र्य
 द॒द्या॒मि ॥ बृ॒ह॒स्प॒त॑ँष्ट॒वा सा॒म्रा॒ज्ये॒ना॒भि॒षि॒चा॒मी॒द्रि॒स्य॒त्वा॒सा॒म्रा॒ज्ये॒ना॒भि॒षि॒ञ्चा॒मि ॥ ६ ॥ ॐ दे॒व॒स्य॒त्वा॒-
 पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यां ॥ सर॑स्वत्यै॒ वा॒चो य॒न्तु॒र्य॒त्रे॒णा॒ग्नेः सा॒म्रा॒ज्ये॒ना॒भि॒षि॒ञ्चा॒मि ॥ ७ ॥ ॐ दे॒व॒स्य॒त्वा॒-
 पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यां ॥ अ॒श्वि॒नो॒भै॒ष॒ज्ये॒न ते॒ज॒से॒ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सा॒ग्ना॒भि॒षि॒ञ्चा॒मि सर॑स्वत्यै॒ भै॒ष॒ज्ये॒न वी॒र्यो॒या॒ना
 द्या॒या॒भि॒षि॒ञ्चा॒मि ॥ इ॒न्द्र॒स्यो॒न्द्रि॒ये॒ण॒ब॒ला॒य॒श्रि॒यै॒य॒श॒से॒ऽभि॒षि॒ञ्चा॒मि ॥ अ॒न्त॒त्पा॒ला॒शं भ॒व॒ति॒तेन॑ ब्रा॒ह्म॒णो॒ऽ
 भि॒षि॒ञ्च॒ति ब्र॒ह्म॒वै प॒ला॒शो ब्र॒ह्म॒वै ब्रा॒ह्म॒ण॒स्त॒स्मात्पा॒ला॒शेन॑ ब्रा॒ह्म॒णो॒ऽभि॒षि॒ञ्च॒ति ॥ पु॒रा॒णो॒क्त॒मंत्राः ॥ सु॒रा
 स्त्वा॒मा॒भि॒षि॒ञ्च॒तु ब्र॒ह्म॒वि॒ष्णु॒मे॒ह॒ध॒राः ॥ वा॒सु॒दे॒वो ज॒ग॒न्ना॒थ॒स्तथा॑सं॒ङ्कर्षे॑णा॒वि॒भुः ॥ १ ॥ प्र॒द्यु॒म॒न्ना॒नि॒रु॒द्धश्च
 भ॒व॒न्तु वि॒ज॒या॒य ते ॥ आ॒ख॒ण्ड॒लो॒ऽग्नि॒र्भग॒वा॒न्य॒मोवै नि॒र्ऋ॒ति॒स्तथा ॥ २ ॥ ब॒रु॒णः प॒व॒नश्चै॒व ध॒ना॒ध्य

क्षस्तथाशिवः ॥ ब्रह्मणा सहिताः सर्वे दिक्पालाः पान्तु ते सदा ॥३॥ कीर्तिलक्ष्मीर्धृतिर्मैधा पुष्टिः श्रद्धा
 क्रियामतिः ॥ बुद्धिर्लज्जावपुः शान्तिः क्षान्तिस्तुष्टिश्चमातरः ॥४॥ एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु देवपत्न्यः
 समागताः ॥ आदित्यश्चन्द्रमामौमो बुधजीविसितार्कजाः ॥५॥ ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तुराहुः केतुश्च
 पूजिताः ॥ देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥६॥ ऋषयो मुनयो गवो देवमातर एव च ॥ देवपत्न्यो
 द्रुमानागौदित्याश्चाप्सरसांगणाः ॥७॥ अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ औषधानि च
 रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ॥८॥ सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः ॥ एते त्वामभिषिञ्चन्तु
 सर्वकामार्थसिद्धये ॥९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः ॥ अमृताभिषेकोऽस्तु ॥ शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु ॥ ततो
 नीराजनं कुर्यात् ॥ आचाराद्वस्त्रादिदानञ्च ॐ यदस्वायवास ॥ अनेन पुण्याहवाचनेन कर्माङ्ग
 देवताः प्रीयन्ताम् ॥ इति पुण्याहवाचनम् ॥

॥ अथ कर्माङ्ग देवताः ॥१०॥

बौधायनः ॥ पुण्याहं वाचयिष्यन्नामगृहीयादसौ प्रीयतामिति ॥ तेन विवाहाद्यङ्गभूतस्वास्ति
 वाचनाद्यन्ते कर्माङ्गदेवता (अग्न्यादि) प्रीयतामिति वदेत् ॥ विवाहेऽग्निः, औपासनेऽग्निसूर्यप्रजापतयः

स्थालीपाकेऽग्निः, गर्भाधाने ब्रह्मा, पुंसवने प्रजापतिः, सीमन्ते धाता, जातकर्मणि मृत्युः, नामकर्म निष्क्रमणान्नप्राशनेषु सविता, चौले केशिनः, उपनयने इन्द्रश्रद्धामेधाः अन्ते, सुश्रवाः, पुनरुप-
नयनेऽग्निः, समावर्तने इन्द्रः, उपाकर्मणि व्रतेषु च सविता, वास्तुहोमे वास्तोष्पतिः अन्ते प्रजापतिः,
आग्रयणे आग्रयणदेवताः, सर्पबलौ सर्पाः, तडागादिषु वरुणः, ग्रहयज्ञे नवग्रहाः, कूष्माण्डहोमे
चान्द्रायणे अग्न्याधानेऽग्न्यादयः, अग्निष्टोमेऽग्निः, अन्येष्विष्टिकर्मसु प्रजापतिः, इति कर्माङ्गदेवता
ऊहनीयाः ॥

॥ अथमातृकापूजनम् ॥१२॥

श्रीः ॥ गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ॥ देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोक
मातरः ॥ धृतिः पुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मनः कुलदेवता ॥ ब्रह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ॥
वाराही च तेथन्द्राणी चामुण्डाः सप्तमातरः ॥ (मातरो लोकमातर इति सर्वमातृविशेषणमिति
बहवः ॥ गणेशेनाधिकाहेता इति सरणाद्रणपतिपूजनमपि केचिन्मातृणामादाविच्छन्ति ॥) एता-
गौर्यादिचतुर्दशमातृः ब्राह्मादिसप्तमातृश्च पूर्णफलेष्वक्षतपुंजेषु वा वाहयेत् ॥ गौरि इहागच्छ इह

तिष्ठ गौर्यैनमो गौरीमावाहयामीति सर्वा आवाह्य ॥ ॐ मनोज्योतिर्जुषतामार्ज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञ
मिमं तेनोतु ॥ अरिष्टं यज्ञः समिमं दधातु विश्वे देवास इह मादयन्तामो प्रतिष्ठा ॥ सुप्रतिष्ठितमस्तु ॥
इति प्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवःस्वः गौर्याद्यावाहित देवताभ्योनम इति षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥
ॐ श्रीश्चैतलक्ष्मी० ॥ ॐ अम्बे अंबिकेऽम्बालिकेनमनयतिकश्चन ॥ सप्तस्त्यश्वकः सुभद्रिकां
कापीलवासिनीम् ॥ ॐ भूर्भुवःस्वः गौर्याद्यावा० मंत्रपुष्पं समर्पयामि अनेन पूजनेन भगवत्यो
गौर्याद्यावाहितदेवताः प्रीयन्ताम् ॥ इति मातृकापूजनम् ॥

॥ वसोर्धारापूजनम् ॥ १२ ॥

॥ भगवान्कात्यायनः ॥ कुड्यलग्नप्रावसोर्धाराः पंच धारावृतेनतु ॥ कारयेत्सप्तवा धारा
नातिनीचा नचोच्छ्रिताः ॥ श्रीश्चलक्ष्मी धूर्तिर्मेधास्वाहा प्रज्ञासरस्वती ॥ एतासां कुड्यमातृणां
दृष्टौ पूजा च सप्तसु ॥ कर्ता कुड्ये—[ॐ वसोः पवित्रमसि शतधां वसोः पवित्रमसि सहस्रधारं
इति मंत्रेण] घृतधारया सप्तपंचवा धारा नातिनीचा नचोच्छ्रिता विलिख्य प्राक्संस्थमुत्तरसंस्थंवा
तासु श्रीः इहागच्छेद्विष्ट श्रियैनमः श्रियमावाहयामीति श्रियमावाहयेत् ॥ एवं लक्ष्मीं धृतिं मेधां

स्वाहां प्रज्ञां सरस्वतीश्च यथाक्रममावाह्य ॐ मनोज्योति० इति प्रतिष्ठाप्य ॐ भूर्भुवःस्वः वसोर्धा-
रादेवताभ्यो नम इति षोडशोपचारैः सम्पूज्य ॐ श्रीश्चतै लक्ष्मीश्च० ॥ ॐ अम्बे अम्बिके० ॥
इति पुष्पांजलिं समर्पयेत् ॥ अनेन पूजनेन भगवत्यः वसोर्धारादेवताः प्रीयन्ताम् ॥

आयुष्यमंत्रपठनम् ॥१३॥

॥ भगवान्कात्यायनः ॥ आयुष्याणि च शान्त्यर्थं जपेदत्र समाहितः ॥ इति ॥ ॐ आयुष्यं
वर्चस्य ० ॥ ॐ नतद्रक्षा रसि० ॥२॥ ॐ यदाबध्नं दाक्षायणाहिरण्यं शतानीकाय सुमनस्यमानः ॥
तन्म आर्चन्नामिशतशारदायार्युष्मान्जुर्दधियथासम् ॥३॥ केचित्तु भद्रं कर्णेभिरित्यादिक्रवचतुष्टयं
पठन्ति ॥ मातृकापूजनादीनि नान्दीश्राद्धांगानि ॥ नान्दीश्राद्धाभाव एतेषामप्यभावः ॥ इत्यायु-
ष्यमंत्रपठनम् ॥

॥ अथ नान्दीश्राद्धोपयोगीकिञ्चिद्विचारः ॥१४॥

इदं नान्दीश्राद्धं गर्भाधानादिषु गर्भसंस्कारेषु जातकर्मोदिष्वपत्यसंस्कारेषु अग्न्याधा-
नादिषु श्रौतकर्मसु श्रवणाकर्मसु वापीकूपतडागारामाद्युद्यापनादिषु देवप्रतिष्ठायां वानप्रस्थाश्रमसंन्यास

स्वीकारे तुलापुरादिमहादानादौ नवगृहग्रवेशे वेदव्रतेषु राजाभिवेके शान्तिकपौष्टिकेषु सर्वेषु उपा-
 कर्मोत्सर्जनयोरप्येके नवीनयोर्वाऽनयोरन्यत्राप्येवंविधे कार्ये ॥ इदं वृद्धिश्राद्धं प्रागुक्तं मातृपूजन-
 श्रैकस्यानेकसंस्कारेष्वेककर्तृकेषु युगपदुपस्थितेषु सर्वादीसकृदेव तंत्रेणैव कर्तव्यम् ॥ नतुप्रतिसंस्कार
 मावृत्त्या ॥ यथादैवादकृतजातकर्मादिकस्योपनयनकाले जातकर्माद्यनुष्ठाने देशान्तरगतस्य मृतबुध्या
 कुतौर्ध्वदेहिकस्यागतस्य पुनर्जातकर्मादिसंस्काराणां विहितानां युगपदनुष्ठाने कर्मनाशजलस्पृष्टादीनां
 प्रायश्चित्ततया पुनःसंस्काराणां युगपदनुष्ठानर्भवा ॥ तदुक्तं ब्रह्मपुराणे ॥ गणशः क्रियमाणानां मातृ
 भ्यः पूजनं सकृत् ॥ सकृदेव भवेच्छ्राद्धमादौ न पृथगादिषु ॥ इति ॥ वृद्धिश्राद्धं नवदैवत्यं पार्वणत्र
 यात्मकं ॥ तत्र क्रममाहाश्वलायनाचार्यः ॥ माता पितामही चैव सम्पूज्या प्रपितामही ॥ पित्रादयः त्रय
 श्चैव मातुःपित्रादयस्तथा ॥ एते नवार्चनीयाः स्युः पितरोभ्युदये द्विजैः ॥ इति ॥ नान्दीमुखे विवा
 हेच प्रपितामहपूर्वकं ॥ नाम संकीर्तयेद्विद्वानन्यत्र पितृपूर्वकं ॥ इति यदाहवृद्धवसिष्ठः तच्छाखा
 न्तरविषयम् ॥ कात्यायनानान्तु आनुलोम्येन मात्रादिक्रमेणैव ॥ नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः
 प्रपितामहा इति भगवता कात्यायनेन परिशिष्टसूत्रेणात् ॥ इहच नान्दीमुखसंज्ञकानां मात्रादीना-

मुद्देशः ॥ विष्णुपुराणे, कन्या विवाहादीननुक्रम्य नान्दीमुखान् पितृनादौ तर्पयेत्प्रयतो गृहीति ॥
देवानामपि नान्दीमुखविशेषणत्वमाह वृद्ध पराशरः ॥ नान्दीमुखेभ्यो देवेभ्यः प्रदक्षिणं कुशासन-
मिति ॥ वृद्धि श्राद्धेचकालः ॥ कर्माहात्पूर्वेद्युर्मातृपार्वणम्, कर्महिपितृपार्वणम्, कर्मोत्तराहेमातामह
पार्वणमिति ॥ अस्यासंभवे पूर्वद्युरेवपूर्वलि मातृकम् माध्याह्ने पैतृकम्, अपराह्णे मातामहानाम्, ॥
अस्याप्यसंभवे वृद्धमनुः ॥ अलाभेश्राद्धकालानां नान्दीश्राद्धत्रयं बुधः ॥ पूर्वद्युरेव कुर्वीत पूर्वलिमातृ
पूर्वकमिति ॥ इदञ्च महत्सु कर्मसु ॥ अल्पेषुतु कर्माह एव श्राद्धं ॥ पुत्रजन्मनितु दिनेवा रात्रौवा

॥ अथाभ्युदयिके कर्त्रनिर्णयः ॥१५॥

॥ सायणीये ॥ नान्दीश्राद्धं पिताकुर्यादाद्ये पाणिग्रहे पुनः ॥ अत ऊर्ध्वं प्रकुर्वीतस्वयमे-
वतु नान्दिकं ॥ द्वितीयपाणिग्रहादौ वरएव कुर्यादित्यर्थः ॥ भगवान्कात्यायनः ॥ स्वपितृभ्यः
पितादद्यात्सुतसंस्कारकर्मसु ॥ पिण्डानोद्वाहनात्तेषां तस्याभावेतुतत्क्रमात् ॥ सुतसंस्कारकर्मसु, जात
कर्मादिषु तेषां सुतानां ओद्वाहनाद्विवाहपर्यन्तं पिता स्वपितृभ्यः पिण्डान् दद्याद्द्विद्विश्राद्धञ्चकुर्यात् ॥

तस्याभावे पितुरभावे तेषां संस्कार्याणां जातकर्मादिसंस्कारेषु “असंस्कृतास्तुसंस्कार्या भ्रातृभिः पूर्व-
संस्कृतै”रिति वचनाद्रम्यमानेन कर्तृक्रमेण ज्येष्ठभ्रात्रादिः स्वपितृभ्यो दद्यात् ॥ समावर्तनस्याऽपि
विवाहात्प्राचीनमुतसंस्कारत्वाज्जीवत्पितृकस्य समावर्तने पितैव स्वपितृभ्यो दद्यात् ॥ पित्रभावे पूर्वसंस्कृत
भ्रात्रसंभवेच स्वयमेव स्वपितृभ्यो दद्यात् ॥ उपनयनेनैव कर्माधिकारसिद्धिः ॥ विवाहेष्वेव एव नि-
र्णयः ॥ तस्याभावे तु तत्क्रमादित्यत्र हेमाद्रिः ॥ पित्रभावेऽन्यो यः कश्चित्संस्कारं कुर्यात्स तत्क्रमात् तं
पितरमारभ्य यः संस्कार्यस्य पितृणां क्रमः तेन क्रमेण दद्यात् ॥ नतु स्वपितृभ्यः इति व्याख्याय
निगमनवाक्येन स्वसिद्धान्तं प्रकटीचकार ॥ तस्मात्पितृव्याचार्यमातुलादयः संस्कार्यस्यैव पितृभ्यः
भ्राद्धं दद्युः न स्वपितृभ्य इत्यत्र पारमार्थिकं व्याख्यानम् ॥ इतिकर्तृनिर्णयः ॥

॥ अथ वृद्धिभ्राद्धे जीवत्पितृकत्वनिर्णयः ॥१६॥

॥ जीवत्पितृकस्तु पितृमात्रादिभ्यो वृद्धिभ्राद्धं कुर्यात् ॥ वृद्धौ तीर्थे च सन्यस्ते ताते च
पतिते सति ॥ एभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयंसुतः ॥ इति स्मरणात् ॥ इदं साग्निकविषयक्रममिति

निमित्ताभ्युदयिक श्राद्धाख्ये कर्मणि भवन्तौ मया निमंत्रितौ ॥ तिमंत्रितौ स्वः ॥ नान्दीमुखास्मत्पितृपि-
 तामहप्रपितामहानाममुकशर्मणाममुकसगोत्राणां कृत्येऽमुकनिमित्ताभ्युदयिकश्राद्धाख्ये कर्मणि
 भवन्तौ मया निमंत्रितौ ॥ निमंत्रितौ स्वः ॥ नान्दीमुखास्मन्मातामहवृद्धप्रमातामहानाम-
 मुकामुकशर्मणां सपत्नीकानाममुकसगोत्राणां कृत्येऽमुकनिमित्ताभ्युदयिकश्राद्धाख्ये कर्मणि भवन्तौ
 मया निमंत्रितौ ॥ निमंत्रितौ स्वः ॥ नान्दीमुखास्मन्मात्रादित्रयपित्रादित्रयमातामहादित्रयसम्बन्धिनः
 सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा इदं वः पाद्यं स्वाहा नम इयञ्च वृद्धिः ॥ नान्दीमुखास्मन्मातृपितामहीप्रपि-
 तामह्यः अमुकामुकदा अमुकसगोत्राः इदं वः पाद्यं स्वाहा नम इयञ्च वृद्धिः ॥ नान्दीमुखास्मत्पितृ-
 पितामहप्रपितामहा अमुकामुकशर्मणः अमुकसगोत्राः इदं वः पाद्यं ॥ नान्दीमुखास्मन्मातामह
 प्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः अमुकामुकशर्मणः सपत्नीकाः ॥ नान्दीमुखास्मन्मात्रादित्रयपित्रादि
 त्रयमातामहादित्रयसम्बन्धिनः सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः इदं व आसनं स्वाहा ॥ नान्दीमुखा
 स्मन्मातृपितामहप्रपितामह्यः ॥ इदं व आसनं स्वा ॥ नान्दीमुखास्मत्पितृपितामहप्रपितामहाः ॥ इदं
 व आसनं स्वा ॥ नान्दीमुखास्मन्मातामहवृद्धप्रमातामहाः ॥ इदं व आसनं स्वाहा नम ॥

नान्दीमुखासन्मात्रादित्रय० सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा इमानि वो गन्धपुष्पधूपदीपवासोलंकरणफलता-
म्बूलानि स्वाहा नम इयञ्च वृद्धिः ॥ नान्दीमुखासन्मातृ० इमानि वो गन्ध० ॥ नान्दीमुखासत्पितृपिता-
म० इमानि वो गन्ध० ॥ नान्दीमुखासन्मातामह० इमानि वो गन्ध० ॥ नान्दीमुखासन्मात्रादित्रय०
सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः इदं वो युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तं दत्तं किञ्चिद्विण्णयममृतरूपेण सम्पद्यतां
स्वाहा नम इयञ्च वृद्धिः ॥ नान्दीमुखासन्मातृ० इदं वो युग्मब्राह्म० ॥ नान्दीमुखासत्पितृ० इदं
वो युग्म० ॥ नान्दीमुखासन्मातामह० इदं वो युग्म० ॥ शिवा आपः संतु ॥ सौमनस्यमस्तु ॥ अक्षत
श्चारिष्ठश्चास्तु ॥ नान्दीमुखाः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् ॥ नान्दीमुखो मातरः प्रीय-
न्ताम् ॥ नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्ताम् ॥ नान्दीमुखा मातामहाः सपत्नीकाः प्रीयन्ताम् ॥ इति
क्षीरयवजलानि दद्यात् ॥ आशिषः प्रार्थयते ॥ अधोराः पितरः संतु, सन्त्विति ब्राह्मणाः ॥ गोत्रं नो
वर्धतां, वर्धताम् ॥ दातारो नोऽभिवर्धन्ताम्, अभिवर्धन्तां ॥ वेदाः संततिरेवच ॥ अभिवर्धता-
मितिक्रमेणोत्तरे ॥ श्रद्धाच नो माव्यगमत्, मागमत् ॥ बहुदेयञ्च नोऽस्तु, अस्तु ॥ नान्दीमुखा-
सन्मात्रादि० सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः कृतैतदान्भुदयिकश्राद्धफलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थमिमां वो ब्राह्म-

मलकार्द्रमूलकादिनिष्क्रयिणीं विष्णुदैवत्यां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥ नान्दीमुखास्मन्मातृ० कृतैतदा-
भ्युदयिकश्रा० नान्दीमुखास्मत्पितृ० कृतैतदाभ्युदयिकश्रा० ॥ नान्दीमुखास्मन्मातामह० कृतैतदा-
भ्युदयिकश्रा० ॥ ॐ उपास्मैगायतानरः पर्वमानार्यदेवे ॥ अभिदेवांऽइयक्षते ॥ आचमनं ॥ ॐ इळा-
मग्रे पुरुदुःसःसनिगोःशश्चक्षुमहवमानायसाध ॥ स्यान्नःसुनुस्तनयो विजावाग्रे साते सुमतिभूत्व-
स्मै ॥ इति यथाचारं हिरण्येन भाण्डवादनम् ॥ मयाकृतैतदाभ्युदयिकश्राद्धस्य न्यूनातिरिक्तो यो विधिः
तत्र ब्राह्मणवचनात्परिपूर्णतास्तु ॥ परिपूर्णताऽस्त्वितिप्रतिवचनम् ॥ यथस्मृत्या० अनेन नांदीमुख
देवताः प्रीयन्ताम् ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वे महे ॥ उपप्रयन्तु मरुतः सुदानवइन्द्र प्राशूभ-
वासचा ॥ यान्तुदेवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवीं ॥ इष्टकामप्रसिध्यर्थं पुनरागमनायच ॥ इत्या-
वाहित देवताविसर्जयेत् इति नांदीश्राद्धम् ॥

॥ अथ सपिण्डकमभ्युदयिकश्राद्धं ॥१८॥

कर्ता आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अमुकनिमित्तं मातृकापूजनपूर्वकं वसो-
धारापूर्वकं च नांदीश्राद्धमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ पूर्ववन्मातृकापूजनादि कुर्यात् ॥ अस्मन्मातृ-

त्रयपितृत्रयमातामहत्रयसंबंधिनां सत्यवसुसंज्ञकानां विश्वेषां देवानां कृत्ये अमुकनिमित्ताभ्युदयिक
 श्राद्धाख्ये कर्मणि भवन्तौ मया निमंत्रितौ ॥ इति पूगीफलेन ताम्बूलेन वा द्वौ ब्राह्मणौ निमंत्रयेत् ॥
 निमंत्रितौ स्वः इति प्रतिवचनं तयोः ॥ एवमग्रेऽपि ॥ अस्मन्मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकमु-
 कदानाममुकसगोत्राणां कृत्ये अमुकनिमित्ताभ्युदयिकश्राद्धाख्ये कर्मणि भवन्तौ मया निमंत्रितौ ॥
 निमंत्रितौ स्वः इति प्र० ॥ अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानां अमुकामुकसगोत्राणां
 कृत्ये अमुकनिमित्ताभ्युदयिकश्राद्धाख्ये कर्मणि भवन्तौ मया निमंत्रितौ ॥ निमंत्रितौ स्वः इति
 प्र० ॥ अस्मन्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानां अमुकामुकसगोत्राणां
 कृत्ये अमुकनिमित्ताभ्युदयिकश्राद्धाख्ये कर्मणि भवन्तौ मया निमंत्रितौ ॥ निमंत्रितौ स्व इति
 प्रति० ॥ अक्रोधनैः ० ॥ तत आगतानां स्वागतं वो नम इति ग्रन्थः ॥ सुस्वागतं इति प्रति० ॥
 ततो मंडलकरणं पादग्रक्षालनं आचमनं दिग्बन्धनं ॥ अग्निष्वात्ताः ० ॥ नीर्विबन्धनं ॥ कर्मपात्रपूर्णं ॥
 पाकप्रोक्षणं ॥ अद्येत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य ॥ अस्मन्मातृत्रयपितृत्रयमातामहत्रयसंबंधिसत्यवसुसंज्ञकवि-
 श्वेदेवपूर्वकं अस्मन्मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकामुदानाममुकसगोत्राणां नांदीमुखीनां पितृपिता-

महप्रपितामहानां अमुकामुकशर्मणां अमुकसगोत्राणां नांदीमुखानां मातामहप्रमातामहद्वुद्धप्रमाता-
महानां अमुकामुकशर्मणां सपत्नीकानाममुकसगोत्राणां नांदीमुखानां पार्वणत्रयविधिना आभ्युदयिकं
श्राद्धमहं करिष्ये ॥ अस्मन्मातृत्रयपितृत्रयमाहातामहत्रयसंबाधिनां सत्यवसुसंज्ञकानां विश्वेषां
देवानां इदमासनं ॥ मातृपिताम० इदमासनं ॥ पितृपितामहप्रपि० इदमासनं ॥ मातामहप्रमा०
सपत्नीकानां इदमासनं ॥ अस्मन्मातृत्रय० संबंधिनः सत्यवसुसंज्ञकान् विश्वान् देवानावाहयिष्ये ॥
आवाहयेत्यनुज्ञातः ॐ विश्वेदेवासु इति आवाहयेत् ॥ ततौ यवैरवकीर्य विश्वेदेवाः शृणु० इति जपेत् ॥
मातृपितामहीप्रपितामही नांदीमुखी आवा० ॥ आवा० ॐ उशंत० इत्यावा० ॥ यवैरवकीर्य ॐ आयं
तु० इति जपेत् ॥ पितृपितामहप्रपितामहानांदीमुखानावा० ॥ आवा० ॥ ॐ उशंतस्त्वा० इत्यावाह-
येत् ॥ यवैरवकीर्य ॐ आयंतुनः० इति जपेत् ॥ मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहान् सपत्नीकानांदी०
आवाह० ॥ आवाहय ॥ ॐ उशंतस्त्वा० आवाहये० ॥ यवैरवकीर्य ॐ आयंतुनः० ॥ इति जपेत् ॥
ततोर्धपूरणं शन्नो देवीरिति ॥ यवोसीति यवान् प्रक्षिप्य इदमत्र चंदनं पुष्पं च ॥ ततोर्धगृहीत्वा ॐ
यादिव्याः० इति अस्मन्मातृत्रय० संबंधिनः सत्यवासु संज्ञका विश्वेदेवाः एष वोर्ध्वः ॥ इति दद्यात्

एवं सर्वत्र ॥ ॐ यादिव्याः० मातृपितामहीप्रपितामहाः नान्दीमुख्यः एषवोऽर्धः ॥ ॐ यादिव्याः०
 पितृपितामहप्रपितामहाः नान्दीमुखाः एषवोऽर्धः ॥ ॐ यादिव्या० मातामहप्रमाताहवृद्धप्रमातामहाः
 सपत्नीकाः नान्दीमुखाः एषवोऽर्धः ॥ ग्रथमे पात्रे संस्त्रवान् समवनीय पितृभ्यः स्थानमसीति न्युञ्ज-
 पात्रं करोति ॥ अस्मन्मातृत्रय० संबंधिभ्यः सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इमानिगंधपुष्प
 धूपदीपवासोलंकरणफलतांबूलानि नमः ॥ मातृपितामहीप्रपितामहीभ्यो नान्दीमुखीभ्य इमानि
 गंध० ॥ पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो नान्दीमुखेभ्य इमानि गंध० ॥ मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमा
 तामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नान्दीमुखेभ्य इमानिगंध० ॥ आचमनं भोजनपात्रस्थापनं ॥ अग्नौकरणं ॥
 हुतशेषदानं ॥ पात्रपरिवेषणं ॥ पात्रमालभ्य पृथिवीत इति जपः ॥ ॐ इदं विष्णुः० अंगुष्ठमन्त्रेऽव-
 गाह्य सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इदमन्नं घृताद्युपस्करसहितं दत्तं दास्यमानममृतलूपेण
 संपद्यतां ॥ अपहृता इति यवान् प्रकीर्य ॥ एवं मातृभ्यः पितृभ्यः मातामहेभ्यः ॥ उष्णा स्विष्ट-
 मन्नं दद्यात् ॥ हस्तोदकं दत्वा ॐ अमृतो० ॥ इत्यादि उदकोपस्पृशादि ॥ ततः पितृवर्ज्यमप्रति
 रथादीनां जपः ॥ तृप्तान् ज्ञान्नाऽन्नं प्रकीर्य आचमनं सकृत्सकृद्विजेभ्योऽपो दत्वा पूर्ववद्रायत्रीं मधु-

वाता इति तृचं मध्विति त्रिश्च पठेत् ॥ ब्राह्मणाः संपन्नमिति तृप्तिग्रन्थः ॥ सुसंपन्नमिति प्रतिवचनं ॥
 शेषमन्नं किं क्रियतां ॥ इष्टैः सह भुज्यतामिति प्रतिवचनं ॥ ब्राह्मणा हस्तप्रक्षालनं कुर्युः ॥ ततो यजमान
 उच्छिष्टसमीपे प्राञ्जुखो गोमयेनोपलिप्य अपहता इति रेखाकरणं ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ उल्बुकनिधानं ॥
 अर्चनेजनं ॥ सकृदाच्छिन्नास्तरणं ॥ पिंडदानं ॥ दधिबदराक्षतमिश्रं यथोक्तं ॥ अत्रपितर इति उद-
 ङ्मुख आस्ते ॥ आवृत्याऽभीमदंत इति जपः ॥ ततोऽवनेजनं ॥ नीवीविसर्गः ॥ नमोव इति षडंजली
 करणं ॥ घोरशोषवर्जं ॥ एतद् इति सूत्रदानं ॥ पिंडानामभ्यर्चनादिनैवेद्यांतं ॥ आचमनं ॥ सुप्रो-
 क्षितमस्तु ॥ शिवा आपः सन्वित्यादि ॥ नान्दीमुखान् पितृन् वाचयिष्ये इति प्रश्नः ॥ वाच्यता
 मिति प्रतिवचनं ॥ नान्दीमुखाः पितरः प्रीयतामित्यादि उर्जवंहतीत्युदकनिषेकांतं ॥ स्वधावाचन
 वर्जं पात्रोत्तानकरणं ॥ ततोदक्षिणादानं ॥ अस्मन्मातृत्रयं ० संबधिभ्यः सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेदेवे
 भ्यो कृतैतदाभ्युदयिकश्राद्धफलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थमिमां द्राक्षामलकादिमूल्यरूपां दक्षिणां दातुमहमु-
 त्सृजे ॥ इति ॥ एवं सर्वत्र ॥ विश्वेदेवाः प्रीयतामित्यादिगृहप्रवेशमांतं ॥ अत्र सर्वं कर्म सव्येन
 प्राञ्जुख एव कुर्यात् ॥ तिलस्थानेयवाः ॥ ऋजवो दर्भाः ॥ इति सपिंडकमाभ्युदयिकश्राद्धं ॥

॥ अथ ग्रहयज्ञोपयोगी किञ्चिद्विचारः ॥१९॥

श्रीहेरम्बगिरावहः पतिमुखाभवा च सर्वान् ग्रहान् मार्तण्डं कुलदैवतञ्च पितरौ श्रीस्वप्रकाशं
गुरुं ॥ यावद्दुद्धिबलं विविच्य भगवच्छ्रीयाज्ञवल्क्यादिकार्यग्राच्यर्षिमतानिम् ग्रहमखं वक्ष्यामि संक्षे-
पतः ॥१॥ अथ ग्रहयज्ञो नित्यनैमित्तिककाम्यभेदेन त्रिधा ॥ तत्रायनविषुवोपरागादिषु नित्यः ॥
गर्भोधानादिसंस्कारकर्मसु नैमित्तिकः ॥ विपदपगमसंपदादिकामनासु काम्यः ॥ तत्र नित्यनैमि-
त्तिकयोः प्रतिपदोक्तवस्त्वभावेऽनुकल्पानि ग्राह्याणि ॥ काम्ये तु प्रतिनिध्यभावात् प्रतिपदोक्तान्येव
वस्तूनि ॥ अथ काम्येऽग्निचक्रमावश्यकं ॥ तदुक्तं ज्योतिर्निबन्धे ॥ सैकातिथिर्वारयुताकृतासा शेषे-
गुणेऽत्रे भुवि वन्दिवासः ॥ सौख्याय होमे शशियुग्मशेषे प्राणार्थिनाशो द्विविभूतले च ॥ (शुक्लप्रतिपद-
मारभ्यात्र गणना कार्येति सांप्रदायिका ज्योतिर्विदः ॥ एकया सहिता सैका गणितासु तिथिषु अधिका
एका तिथिर्गणयितव्येत्यर्थः ॥ अत्रैकवचनं द्वित्र्यादितिथिविषये जात्यभिप्रायं ज्ञेयं वारैर्युता कृतासेति-
द्वयं तिथिविशेषणं ॥ कृतशब्देन कृतादियुगचतुष्टयबोधितम्नतुः संख्या लक्ष्यते ॥ आसा भाजिता
गुणास्त्रयः, अत्रं शून्यं, शशी एकः, युग्मं द्वयं, शिष्टं स्पष्टं ॥ एतदपवादस्तत्रैव ॥ नित्ये नैमित्तिके

कर्मण्यग्निचक्रं नविद्यते ॥ अग्निचक्रं नविद्यते नाग्निचक्रायेक्षा विद्यत इतिभावः ॥ अथ होमाहुति-
 पातोज्योतिषे ॥ तरणिचिद्भृगुभास्कारिचन्द्रमःकुजसुरेज्यविधुतुदकेतवः ॥ रविभतो दिनभं गणयेत्क-
 मात्प्रतिखगं त्रितयं त्रितयं न्यसेत् ॥ दिनकरार्कितमःकुजकेतवोहुतभुजो न शुभास्त्वितरे शुभाः ॥
 दहनचक्रमिदं प्रविलोक्यतां हवनकर्मणि सर्वसमृद्धये ॥ इति ॥ तरणिः सूर्यः, वित् बुधः, भृगुः शुक्रः,
 भास्कारिः शनिः, चंद्रमाः प्रसिद्धः, कुजोभोमः, सुरेज्यो गुरुः, विधुतुदो राहुः, केतुः प्रसिद्धः,
 दिनकरः सूर्यः, आर्किः शनिः, तमो राहुः, कुजो मङ्गलः, केतुश्चैते हुतभुजश्चेन्न शुभाः ॥ इतरे शिष्टाश्चंद्र-
 बुधबृहस्पतिशुक्राश्चैतुतभुजः शुभाः ॥ अत्रापवादः क्रियासारे ॥ नित्ये नैमित्तिके दुर्गाहोमादौ नवि-
 चारयेत् ॥ इति ॥ अथ मंडपादिविचारः ॥ नित्यं नैमित्तिकं हित्वा सर्वमन्यत्समंडपमिति मात्स्यव-
 चनान्मंडपकुंडादिकं काम्ये नित्यं ॥ नित्यनैमित्तिकयोरनित्यम् ॥ मंडपलक्षणं मात्स्ये ॥ गृहस्यो-
 त्तरपूर्वेण मंडपं कारयेद्बुधः ॥ रुद्रायतनभूमौ वा चतुरस्रमुदक्पुवं ॥ दशहस्तमथाष्टौ वा हस्तान्कुर्याद्विधा-
 नतः ॥ तस्य द्वाराणि चत्वारि कर्तव्यानि विचक्षणैः ॥ अत्रोत्तरपूर्वेणेति सप्तम्यर्थेतृतीया ॥ उदक्पुवमुद-
 क्कर्मनिर्ग्नं ॥ दश अष्टौ वा हस्तान् मीत्वा तावत्प्रमाणं मंडपं कुर्यात् ॥ एवंच दशहस्तमष्टहस्तंवा मंडपं

कुर्यादिति फलितोऽर्थः ॥ अत्र विधानत इति पदेन भूमिशोधननवभागकरणादिसर्वा क्रिया गृह्यते
 मंडपस्य ॥ अथ कुंडं स्कांदि ॥ नवग्रहमखे कुंडं हस्तमात्रं समं भवेत् ॥ चतुरस्रमधोहस्तं योनिवक्रं
 समेखलं ॥ चतुरंगुलविस्तारा मेखला तद्वदुच्छ्रिता ॥ अधोहस्तं अधोभागे हस्तपरिमितखातं ॥ योनि
 वक्रं योनिवक्रवद्वक्रं कण्ठः तद्वत् विस्तारवत् ॥ इदं कुंडं मंडपपक्षे ईशानभागे उदीच्यां कार्यमिति
 हेमाद्रिः ॥ मध्ये इति केचिद् ॥ योनिर्मात्स्ये ॥ वितस्तिमात्रा योनिः स्यात्षट्सप्तांगुलविस्तृता ॥
 कूर्मपृष्ठोन्नता मध्ये पार्श्वयोश्चांगुलोच्छ्रिता ॥ गजोष्ठसदृशी तद्वदायता छिद्रसंयुता ॥ मेखलोपरि सर्वत्र
 अश्वत्थदलसन्निभा ॥ सा च पश्चिमतो ज्ञेया योनित्वादितिकेचन ॥ मानहर्नानाधिकं कुंडमनेकभयदं
 भवेत् ॥ इति तद्वत् अंगुलोच्छ्रायवत् पार्श्वयोर्विस्तृतेत्यर्थः ॥ गजोष्ठसदृशी अश्वत्थदलसदृशी वेति-
 विकल्पः ॥ सा च योनिः पश्चिमतः कार्या ॥ कुंडाभावे स्थंडिले होमः कार्यः ॥ नित्यं नैमित्तिकं
 काम्यं स्थंडिले वा समाचरेदिति शारदातिलके ॥ काम्ये तु कुंड एव होम इति बहवः ॥ यदि स्थंडिलं
 तदा वेदिरेव न मंडपः तथैव शिष्टाचारदर्शनादित्युक्तं प्रयोगपारिजाते ॥ अथ वेदिः ॥ मात्स्ये त
 स्माच्चोत्तरपूर्वेण स्थंडिलं हस्तमात्रकं ॥ त्रिवप्रं चतुरस्रं च वितस्तुच्छ्रायसंमितं ॥ त्रिरंगुलोच्छ्रितो वप्रः

प्रथमः समुदाहृतः ॥ अंगुलोच्छ्रायसंयुक्तं वप्रद्वयमथोपरि ॥ ब्यंगुलस्तत्र विस्तारः सर्वेषां कथितो
 बुधैः ॥ इति ॥ तस्मात् कुंडात् ॥ स्थंडिलं वेदिः, ॥ वप्रो मेखला ॥ वितस्तिद्वादशांगुला तया-
 परिमितो य उच्छ्रायस्तेन संयुतं संबद्धं ॥ द्विरंगुलोच्छ्रित इत्यत्रसुचप्रयोग आर्षः ॥ उपरि प्रथमव
 प्रोपरि ॥ सर्वेषां व प्राणामित्यर्थः ॥ सर्वतो भद्रपीठं तु सर्वाधारं प्रकीर्तितमिति ॥ स्मरणात् वेदिकायां
 यथोक्तं सर्वतो भद्रपीठं निर्माय तत्र ब्रह्मादिमण्डलदेवता आवाह्य सम्पूज्य तदुपरि वस्त्रं प्रसार्य तत्र
 ग्रहमंडलं विलिखेदितिकेचित् ॥

॥ अथ ग्रहमंडलम् ॥ २० ॥

॥ श्रीः ॥ वेदिपरिमितं श्लक्ष्णं क्षौमं वस्त्रं (कार्पासं वा) प्रसार्य वस्त्रग्रान्ते सीमार्थं
 चतुर्दिक्षु समंतादैकैकां रेखां विलिख्य ततोत्तरेकैकाङ्गुलान्तरालास्तिस्त्रस्तथैव लिखित्वाऽवशिष्टं चतु
 रस्त्रमंतर्गतं प्रागुदक्च त्रेधा विभज्य तेन निष्पन्नेषु नवकोष्ठेषु मध्यकोष्ठे सूर्यस्य, आग्नेयकोष्ठे सोमस्य,
 दक्षिणकोष्ठे भौमस्य, ऐशानकोष्ठे बुधस्य, उच्चरकोष्ठे गुरोः, पूर्वकोष्ठे शुक्रस्य, पश्चिमकोष्ठे शनैः,

नैऋतकोष्ठे राहोः, वायव्यकोष्ठे केतोः, इत्येवंक्रमेण वक्ष्यमाणप्रकारेण लिखित्वा तत्रद्वर्णाक्षतैः पूरयेत् ॥ अथवा यथा ग्रहपीठानां पत्रेषु निवेशो भवति तावत्प्रमाणं सर्वाणिकमष्टदलं पत्रं विलिख्य कर्णिकायां सूर्यस्य, आग्नेयदले सोमस्य, दक्षिणदले भौमस्य, ऐशानदले बुधस्य, उत्तरदले गुरोः, पूर्वदले शुक्रस्य, पश्चिमदले शनैः, नैऋतदले राहोः, वायव्यदले केतोरिति ॥ अथ पीठनिर्माणं ॥ प्रसारितवस्त्रस्य मध्ये रक्तवर्णचूर्णेन षड्यूकासप्तयवसहितैकांगुलात्मकव्यासार्धेन कर्कोटकेन सूर्यस्य दृष्टं पीठं विदध्यात् ॥ आग्नेय्यां श्वेतचूर्णेन यूकाद्वयसप्तयवसहितचतुरंगुलात्मकभुजचतुष्टयेन चतुरस्रं सोमस्य पीठं ॥ याम्यायां रक्तवर्णचूर्णेन चतुर्युकांगुलत्रयात्मकभुजत्रयेणैकयूकापंचयवसहितद्व्यंगुलं बकत्रिकोणं दक्षिणाग्रं भौमस्य पीठं ॥ ईशान्यां पीतचूर्णेन चतुर्यवांतरं चतुरंगुलदीर्घं उदक्सस्यं भुजसंज्ञकं रेखाद्वयं समाग्रं विलिख्य एतद्रेखाद्वयोदग्रताग्रयोरंतराले तदग्रसंगतांमन्तरालप्रदेशपरिमितां रेखां लिखित्वा पौरस्त्यभुजोत्तरदिग्गताग्रात्पुरतोऽग्रसल्लभां चतुर्यवात्मिकां प्राचीं रेखां विधाय तथैव पाश्चात्यभुजोत्तरदिग्गताग्रात्पश्चादग्रसल्लभां चतुर्यवात्मिकां प्रतीचीं रेखां विधाय भुजद्वयमध्यत उत्तरे ऋजुतिर्यक्सूत्रं दत्त्वा भुजद्वयमध्यत उत्तरे लिक्षापंचकयूकाद्वयसहितपंचयवाधिकांगुलद्वयं नीत्वा

तत्र चिन्हं कृत्वा चतुर्यवात्मकप्राक्प्रत्यग्रेवाबहिःप्रांतावारभ्य चिह्नपर्यंतं षड्धवाधिकव्धंगुलात्मकं
 भुजद्वयं कुर्यादित्येवं बाणाकारं पीठं बुधस्य ॥ उत्तरस्यां पीतचूर्णेन पूर्वपश्चिमभुजद्वयं त्र्यंगुलं दक्षिणो
 त्तरभूजद्वयं व्धंगुलमित्येवं दीर्घचतुरस्रपीठं गुरोः ॥ पूर्वस्यां श्वेतचूर्णेन पंचयूकासप्तयवैकाङ्गुलात्मक-
 व्यासार्धेन कर्कोटकेन वृत्तं कृत्वा तस्मिन् वृत्ते पूर्वा दिश मारभ्य यूकात्रययवद्वयसहितव्धंगुल-
 मिताः पंचज्याः कृत्वाऽवशिष्टं मार्जयेदित्येवं पंचकोणपीठं शुक्रस्य ॥ अथवा यूकाषट्कसहितव्धंगुला
 त्मकव्यासार्धेन वृत्ते कृत्वा तस्मिन्वृत्तं पूर्वा दिशमारभ्य यूकाषट्कयवषट्कसहितत्र्यंगुलपरिमितप्रदेशे-
 चिह्नं कृत्वा तत आरभ्यान्येषु प्रदेशेष्वेवमेव चिह्नानीत्येवं पंच चिह्नानि कर्कोटकेन कृत्वा यस्मात्क-
 स्मादेकस्माच्चिह्नादनंतरं चिह्नं विहाय तृतीयचिन्हासल्लभं यूकाद्वययवत्रयाधिकांगुलपंचकपरिमितं
 बाहुं कृत्वैवमेव तत्रैव तुरोबाहून् संपाद्य कोणाधःस्थान् बाहून् वृत्तं च मार्जयेदित्येवं मुक्तलसंज्ञकं
 पंचकोणं पीठं शुक्रस्य ॥ पश्चिमायां कृष्णचूर्णेन लिखाचतुष्टययूकाचतुष्टयचतुष्टयाधिकचतुरंगु-
 लात्मकव्यासार्धेन वृत्तं कृत्वा वृत्तसंगतां यूकापंचकयवत्रयाधिकषडंगुलमितां ज्यां कुर्यादित्येवं
 प्रत्यग्नं षडंगुलक्षेत्रफलं शनैः पीठं, अथवा लिखाषट्कयवपंचकाधिकांगुलद्वयात्मकव्यासार्धेन वृत्तं

कृत्वा यूकाषट्कयवपंचकाधिकांगुलत्रयपरिमितां वृत्तरेखासङ्ख्यां ज्यासंज्ञकां रेखां दद्यादित्येवं
 ब्धंगुलक्षेत्रफलं शनेः पीठं ॥ नैऋत्यां नीलचूर्णेन चतुरंगुलपरिमितचतुर्भुजं चतुरस्रं कृत्वा तस्य
 चतुरस्रस्याग्नेयकोणादक्षिणतो यूकाषट्कैकयवाधिकैकांगुलात्मकं प्रदेशं ऋजुतया वर्धयित्वा तत्र
 चिह्नं कृत्वैवमेवोत्तरतो वर्धयित्वा चिह्नं कृत्वा दक्षिणादिगतचिह्नाभिऋतकोणपर्यन्तां रेखां लिखित्वो-
 त्तरदिगतचिह्नाद्वायव्यकोणपर्यन्तां रेखां लिखित्वाधःस्थब्धंगुलात्मकभुजाधयोश्चिन्हं कृत्वा ताभ्यां
 चिन्हाभ्यामेकैकांगुलात्मकं व्यासार्धेन कर्काटकेन वृत्तद्वयं लिखित्वा मध्यस्थितं सर्वं मार्जयेदित्येवं
 शुर्पाकारं राहोः ॥ वायव्यां नानावर्णेपूर्वापरमष्टांगुलदीर्घं चतुर्यवांतरं रेखाद्वयं विलिख्याधआरभ्य
 पंचांगुलप्रमाणं उपरिभागादेकांगुलप्रमाणं प्रदेशमुत्तररेखायास्त्यक्वा शिष्टब्धंगुलप्रमाणां रेखां समा-
 ज्यैकयवाधिकचतुरंगुलात्मकौ भुजावुत्तरतो मिथोलग्रास्यौ कुर्यादित्येवं ध्वजाकारं पीठकेतोः ॥ सर्वत्र
 कोष्ठमध्यभागानुसारेण पीठमध्यकल्पना ॥ आदित्याभिमुखः सर्वे इतिपक्षे सोमचतुरत्रपीठस्य
 दिक्षुकोणाः कल्पनीयाः ॥ भौमस्य तु पूर्ववदेव ॥ बाणस्याग्रं ईशानकोष्ठं नैऋतकोणसंमुखं यथा
 भवति तथा बुधस्य बाणाकारपीठं ॥ बृहस्पतेः पूर्ववदेव ॥ शुक्रपीठस्य पश्चिमां दिशमारभ्य पंच

ज्याकल्पनम् ॥ शनेःपीठं प्राज्यं कल्पनीयं ॥ नैऋतकोष्ठेशानकोणाभिमुखशुपांगं कल्पनीयं ॥
ध्वजस्योत्तराग्रता पूर्वोक्ताऽत्र दक्षिणाग्रतेतिकेतुपीठमिति विशेषः ॥

॥ ग्रहपूजायां विशेषः ॥२१॥

काण्डानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वाऽत्रग्रहाणां पूजनं ॥ तत्तदावाहनान्तरं तत्तत्प्रतिष्ठा-
पनं तत्पूजनमिति काण्डानुसमयः ॥ आवाहनं प्रतिष्ठापनं चैकस्यादेवतायाः कृत्वा एकैकस्ये तं
तंमुपचारं निवेदयेदिति पदार्थानुसमयः ॥ अत्र काण्डानुसमय एव नियतः सौकर्यात् ॥ पदार्थानु-
समयस्तु शुक्राकौ प्राञ्जुखावित्यस्मिन्पक्षे प्रतिदेवतं यथायथं यथायोग्यप्राप्तप्राप्तोदञ्जुखतयोस्तत्तद-
भिमुखताया वा विलम्बावहत्वान्नभवति ॥ विलम्बसहने तु प्रधानस्य तदरंभस्य पूर्वाहता बाध्येत
इति ॥ उपचारसमर्पणे, वस्त्राणिग्रहवर्णानि, सूर्यागारकाभ्यां रक्तचन्दनं सोमशुक्राभ्यां श्वेतचन्दनं
बुधगुरुभ्यां केशरयुतं चंदनं शनिराहुकेतुभ्योऽगुरुः रवये रक्तं करवीरं, इन्दवे श्वेतं करवीरं*,
गुरवे अगस्त्यपुष्पं, शुक्रयातसीपुष्पं, शनये कालाञ्जनीपुष्पं, राहवे सर्षपपुष्पं, केतवे शंखिनीपुष्पं ॥

* बुधगुरुभ्यां केशरयुतं चंदनं, शनिराहुकेतुभ्योऽगुरुः, ॥

रवये सल्लकीनिर्यासधूपः, सोमाय, घृतयुक्ताक्षत धूपः ॥ भौमाय सारफलीतिप्रसिद्धस्य सर्जरसस्य धूपः, बुधायगरुधूपः, गुरवे लोहबाण इतिप्रसिद्धस्य सिल्हाद्रव्यस्य धूपः, शुक्राय बिल्वफल-
निर्याससहितस्यागरोर्धूपः, शनये गुग्गुलुधूपः, राहुकेतुभ्यां लाक्षाधूपः, सर्वेषां दीपोद्युतस्य ॥
गुडौदनं रवये, घृतपायसं सोमाय, हविष्यान्नं भौमाय, षाष्टिकपायसं, बुधाय, दध्यौदनं
गुरवे, घृतौदनं शुक्राय, तिलमाषमिश्रितौदनं शनये, लवणमिश्रितक्षीरयुतौदनं राहवे, आरक्त-
पुष्पमिश्रित लवणमिश्रिताज्जाक्षीरयुततिलतण्डुलमिश्रितौदनं केतवे ॥ द्राक्षाफलानि रवये, इक्षवः
सोमाय, पूगानि भौमाय, नारिंगाणि बुधाय, अजीराणि गुरवे, बीजपूराणि शुक्राय, खर्जू-
रफलानि शनये, नारिकेलफलानि राहवे, दाडिमीफलानि केतवे, ॥ अत्र यथोक्तवस्त्रासंभवे-
श्वेतानि ग्रहवर्णरंजितानि कृत्वाऽर्पणीयानि ॥ एदतसंभवे श्वेतान्येव ॥ एवं यथोक्तपुष्पासंभवे-
यानि कानिचनाऽन्यानि तत्तद्वर्णानि ॥ तदलाभे श्वेतानि वा ॥ यथोक्तधूपाभावे गुग्गुलुः ॥
तस्याप्यलाभेऽन्यः कश्चन सौरभयुक् ॥ यथोक्तनैवेद्यासंभवे तत्तद्वर्णयुक्तपिशौदनं घृतौदनं वा ॥
यथोक्तफलासंभवे नारिकेलफलानि खर्जूरफलानि वा ॥ संभवे फलपुष्पयुतवितानमभ्यर्पणीयम् ॥

अधिदेवतानांप्रत्याधिदेवतानामप्येत एवोपचाराः ॥ गणेशादिभ्यः श्वेतमेवचन्दनं ॥ पुष्पाणि
शतपत्राणि, गुग्गुलुर्धूपः गोघृतदीपः, घृतौदनं नैवेद्यं ॥ शतपत्रासंभवे यथासंभवानि ॥ फलं
नारीकेरं खर्जूरफलं वा ॥ इति, विशेषो ग्रन्थान्तरे ॥

॥ ग्रहयज्ञप्रयोगः २२ ॥

कर्ता कृतनित्यक्रियो ज्योतिर्विदादिष्टे शुभे मुहूर्ते आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य
(करिष्यमाणामुक्तकर्मणि ग्रहानुक्कल्यसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ग्रहयज्ञं करिष्ये इति उपनयना
दिकर्मप्रारंभेषु नैमित्तिकग्रहयज्ञसंकल्पः ॥ अयनविषुवोपरागादिषु, अयने ग्रहयज्ञं करिष्ये, विषुवे
उपरागे वा इति तत्तत्कर्मणि, तत्तद्दूहः ॥ इति नित्यग्रहयज्ञसंकल्पः ॥ विपदपगमनसंपदादि
कामनासु, विपदपगमार्थं, सम्पत्प्राप्त्यर्थं पुष्ट्यर्थं वा ग्रहयज्ञं करिष्ये इति तत्तत्कामनापरत्वेन
संकल्पः ॥) अमुक्तकर्मणो मम जन्मराशेः सकाशादनिष्टस्थानस्थितानामादित्यादिग्रहाणामानुक्कल्य-
सिद्धिद्वाराऽनिष्टफलपरिहारद्वारा च शुभस्थानस्थितिजन्यफलावाप्त्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ग्रहयज्ञं

कारिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनपूर्वकं पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारपूजनं (आयु-
 व्यजपं) सांकल्पिकनादीश्राद्धञ्च कारिष्ये इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ पुनराचम्य प्राणानायम्य
 देशकालौ स्मृत्वाऽस्मिन् ग्रहयज्ञकर्मण्याचार्यादिक्रान्तिग्वरणमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य अमुकप्रव-
 रान्वितामुकगोत्रोत्पन्नः शुक्लयजुर्वेदाम्नायामुकशाखाध्यायी अमुकशर्माऽहं अमुकप्रवरान्वितामुकगोत्रो-
 त्पन्नं शुक्लयजुर्वेदाम्नायामुकशाखाध्यायिनममुकशर्माणमस्मिन् ग्रहयज्ञकर्मण्याचार्य त्वां वृणे ॥ इति
 विधिज्ञं कुशलं स्वशाखाविदं सदाचारिणं ब्राह्मणं पाणिना पाणिं संस्पृश्य तद्धस्ते फलादि दत्त्वा
 वृणुयात् ॥ व्रतोऽस्मीति प्रतिवचनं ॥ ततस्तं संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ आचार्यस्तु यथा स्वर्गे शक्रादीनां
 बृहस्पतिः ॥ तथा त्वं मम यज्ञेऽसिन्नाचार्यो भव सुव्रत ॥ इति ॥ ततो ब्रह्माणं वृत्वा संपूज्य प्रार्थ-
 येत् ॥ यथाचतुर्मुखो ब्रह्मा स्वर्गे लोके पितामहः ॥ तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन् ब्रह्मा भव महीसुर ॥
 इति ॥ ततः सदस्यं वृत्वा संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ त्वं नो गुरुः पिता माता त्वं प्रभुस्त्वं परायणं ॥
 त्वप्रसादाच्च विप्रर्षे सर्व स्यान्मे मनोगतं ॥ आपद्विमोक्षणार्थाय कुरुयज्ञमतंद्रितः ॥ ऋत्विग्भिः
 सहितैः शुल्भैः संयतैः सुसमाहितैः ॥ आचार्येण च संयुक्तः कुरु कर्म यथोदितं ॥ इति ॥ ततो

गाणपत्यं वृत्वा संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ प्रारिप्सितस्य यज्ञस्य जपस्य हवनस्य च ॥ निर्विघ्नेन समाप्त्यर्थं त्वमहं गणपं वृणे ॥ इति ॥ तत उपद्रष्टारं वृत्वा संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ भगवन् सर्वधर्मज्ञ सर्वधर्मभृतां वर ॥ वितते मम यज्ञेऽस्मिन्नुपद्रष्टा भव द्विज ॥ इति ॥ ततः सर्वान् प्रांजलिः “ ऋत्विजश्च यथापूर्वं शक्रादीनां मखेऽभवन् ॥ यूयं तथा मे भवत ऋत्विजोर्हथ सत्तमाः ॥ अस्य यागस्य निष्पत्तौ भवतोऽभ्यर्थिता मया ॥ सुप्रसन्नैः प्रकर्तव्यं कर्मेदं विधिपूर्वकं ॥ इति संप्रार्थयेत् ॥ तेच यथाज्ञानतो यथाविहितं कर्म करिष्याम इत्युक्त्वाऽऽचामेयुः ॥ अथाचार्य आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्यामुक्शर्मणा यजमानेन ग्रहयज्ञकर्मण्यनुज्ञात आचार्यकर्म करिष्ये ॥ तदादौशरीरशुद्धयर्थमष्टोत्तरशतगायत्रीजपं पुरुषसूक्तादिपावनमंत्रजपं भूशुद्धिभूतशुद्धिप्राणप्रतिष्ठातर्मातृकाबहिर्मातृकान्यासांश्च करिष्ये इतिसंकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ ततो यदत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रित्य तिष्ठति ॥ स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु ॥ अपसर्पतु ये भूता ये भूता भुवि संस्थिताः ॥ ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यंतु शिवाज्ञया ॥ अपक्रामंतु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशं ॥ सर्वेषामविरोधेन यागकर्म समारभे ॥ इति सर्षपान् विकीर्य ॥ ॐ रक्षोहणोवलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान्क्षोहणो वलगह

नोर्वनयामि वैष्णवान् ॥ रक्षोहणो वलगहनो वस्तुणामि वैष्णवान् ॥ रक्षोहणो वलगहनावुपदधामि
वैष्णवी रक्षोहणो वलगहनोपदधामि वैष्णवी ॥ वैष्णवमसि वैष्णवाः स्य ॥ इति मंटपभूमिं संप्रोक्ष्य ॥
ॐ आपोहिष्ठा० ॥१॥ योर्वः शिव्रत० ॥२॥ तस्मा अरंगमामवो० ॥३॥ इति पंचगव्येन ॥ ॐ
शुद्धबालः सर्वशुद्धबालो मणिबालस्तथाश्विनाः ॥ इत्येतश्चेताक्षोरुणस्ते रुद्राय पशुपतये कर्णायामाः ॥
इति शुद्धजलेन च संप्रोक्ष्य ॥ देवा आयांतु, यातुधाना अपयांतु, विष्णो देवयजनं रक्षस्व, भूमौ
प्रादेशं कुर्यात् ॥ ततः कृतांजलिः ॐ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्वस्ति
नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ इति मंत्रजपेत् ॥ (अत्र मंटपसंभवे, मंटपप्रवे-
शादि सर्व मंटपधर्म कुर्यात् ॥) ततः प्राकल्पितग्रहवेद्यां ग्रहानावाह्य पूजयेत् ॥ तत्रादौ प्रतिमाना-
मभ्युत्तारणपूर्वकं ग्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् ॥ अथ ग्रहावाहनम् ॥ (अत्र संभवे) वेद्युपरि (सर्वतोभद्रमंडलं
विरच्य तत्र मंडलदेवता आवाह्यसंपूज्य तदुपरि) नवं वस्त्रं प्रसार्य तदुपरि यथोक्तं ग्रहमंडलं विलिख्य तत्र
प्रतिमासु ग्रहानावाहयेत् ॥ तत्र मध्ये द्वादशांगुलवर्तुले प्राञ्चुखं सूर्य आकृष्णेन हिरण्यस्तूपस्त्रिष्टुप-
सूर्यः सूर्यावाहने विनियोगः ॥ ॐ आकृष्णेन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च ॥ हिरण्य-

भेन सविता रथेना देवो यति भुवनानि पश्यन् ॥ भो कलिगदेशोद्भव काश्यपसगोत्र रक्ताम्बर
 रक्तच्छत्रध्वजपताकशोभित दिव्यरथमारुह्य मेरुमंडलं प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलर्षिपरिवारसमेत सूर्यहा-
 गच्छेदतिष्ठ सूर्यायनमः सूर्यमावाहयामीति (ताम्रप्रतिमायां रक्तपुष्पाक्षतैः) स्थापयेत् ॥ तदक्षिण-
 पार्श्वेऽधिदैवतं त्र्यंबकं ॥ त्र्यंबकं वसिष्ठोऽनुष्टुप् त्र्यंबकस्त्र्यंबकावाहने वि० ॥ ॐ त्र्यम्बकं यजामहे
 सुगंधिं पुष्टिर्वर्धनं ॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ भो त्र्यंबकेहागच्छेदतिष्ठ त्र्यंबका-
 यनमः त्र्यंबकमावाहयामीति स्थापयेत् ॥ वामपार्श्वे प्रत्याधिदैवमग्निं अग्निद्रुतं विरूपाक्षो गायत्र्यग्निः
 अग्न्यावाहने वि० ॥ ॐ अग्निद्रुतं पुरो देधे हव्यवाहुमुपब्रुवे ॥ देवां आसादयाद्विह ॥ भो अग्ने इहाग-
 च्छेदतिष्ठ अग्नयेनमः अग्निमावाह० ॥ आग्नेये चतुरस्त्रे चतुर्विंशांगुले प्रत्यङ्मुखं सोमं इमं देवा वरुणो यजुः
 सोमः सोमावाहने वि० ॥ ॐ इमं देवा असपत्नः सुवध्वं महते क्षत्राय महते ज्येष्ठयाय ॥ इमममुमुष्य पुत्रम-
 मुष्याः पुत्रमस्यै विशे ॥ एष वः कुरवो राजैषवः पंचाला राजा ॥ सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां
 राजा ॥ भो यमुनातीरोद्भवान्नयेयसगोत्र श्वेतांबर श्वेतछत्र ध्वजपताकशोभित दिव्यरथमारुह्य मेरुमंडलं
 प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलर्षिपरिवारसमेत सोमेहागच्छेदतिष्ठ सोमाय नमः सोममावाहयामीति (स्फटिक-

प्रतिमायां रजतप्रतिमायां वा श्वेतपुष्पाक्षतैः) स्थापयेत् ॥ तदक्षिणपार्श्वेऽधिदेवतासुमां ॥ श्रीश्चते
उत्तरनारायणस्त्रिष्टुम्भोभावाहने विति० ॥ ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्च पत्न्या अहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि
रूपमांश्चनौ व्यात्तं ॥ इष्णन्निषाणामुम्मयिषाण सर्वलोकं मयिषाण ॥ भो उमे इहागच्छेहतिष्ठ उमायै
नम उमा० ॥ वामपार्श्वे प्रत्यधिदैवतमापं आपोहिष्ठा सिधुद्वीपो गायत्र्याप आपावाहनेवि. ॐ
आपोहिष्ठारमयोश्चुवस्तानर्जुर्जैदधातन ॥ महेरणायचक्षसे ॥ भो आपेहागच्छेहतिष्ठ आपाय नम
आप मा० ॥ दक्षिणे त्रिकोणे त्र्यंगुले दक्षिणाभिमुखं भौमं उत्तानाया देवश्रयादयस्त्रिष्टुम्भंगारकोऽ
गारकावाहने वि० ॥ ॐ उत्तानायामवभराचिकित्वात्सद्यः प्रवीता वृषणं जजान ॥ अरषस्तु पौरु-
शदस्य पाज इकायास्पुत्रो वृधुर्नैजविष्ठ ॥ अवंतीदेशोद्भव भारद्वाजसगोत्र पीतरूपपीतांबर पीत-
च्छत्रध्वजपताक शोभितदिव्यरथमारुह्यमेरुमंडलं प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलार्पि परिवारसमेतां गारकेहा-
गच्छेहतिष्ठ अंगारकायनमोऽंगारकमावाहयामीति (चंदनप्रतिमायां सुवर्णप्रतिमायां वा पीतपुष्पाक्षतैः)
स्थापयेत् ॥ तदक्षिणपार्श्वेऽधिदैवतं स्कन्दं यदकंदो जमदग्निस्त्रिष्टुप्स्कंदः स्कंदावाहने वि० ॐ
यदकंदः प्रथमं जार्यमान उधैत्समुद्रादुत वा पुरीषात् ॥ इयेनस्य पक्षा हरिणस्यबाहूऊपस्तुत्यं मही

ज्ञातं ते अर्बन् ॥ भो स्कंदेहागच्छहतिष्ठस्कंदाय नमः स्कंदमा० ॥ वामपाश्वे प्रत्यधिदेवतां पृथ्वीं
 स्योनापृथिवी मेधातिथिर्गायत्री पृथ्वी पृथ्व्यावाहने वि० ॥ ॐ स्योना पृथिवि नो भवा नृक्षरा
 निवेशनि ॥ यच्छानः शर्म सप्रथाः ॥ भो पृथिवि इहागच्छेहतिष्ठ पृथिव्यै न नमः पृथिवीमा० ॥
 ऐशान्यां चतुरंगुले बाणाकारे उदङ्मुखं बुधं उदबुध्यस्व परमेष्ठी त्रिष्टुब्बुधो बुधावाहने वि० ॥
 ॐ उद्बुध्यस्वाग्ने प्रतिजागृहि त्व मिष्टापूते स२ सृजथामयं च ॥ अस्मिन्सदस्ये अद्भ्युत्तरस्मिन्विश्वे-
 देवा यजमानश्च सीदत ॥ भो मगधदेशोद्भवात्रेयसगोत्र पीतरूप पीतांबर पीतच्छत्रध्वजपताकशो-
 भितदिव्यरथमारुह्य मेरुमंडलं प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलर्षिपरिवारसमेत बुधेहागच्छेहतिष्ठ बुधाय नमो
 बुधमावाहयामीति [सुवर्णप्रतिमायां पीतपुष्पाक्षतैः] स्थापयेत् ॥ तदक्षिणपाश्वेऽधिदैवतं विष्णुं
 विष्णोरराटं प्रजापतिर्यजुर्विष्णुर्विष्णवावाहने वि० ॥ ॐ विष्णोरराटमसि विष्णो स्नपत्रेस्थो विष्णो
 स्यूरीसि विष्णोर्ध्रुवोऽसि ॥ वैष्णवमसि विष्णवे त्वा ॥ भो विष्णो इहागच्छेहागच्छेहतिष्ठ विष्णवे
 नमो विष्णुमावाह० ॥ वामपाश्वे प्रत्यधिदैवतं विष्णुं इदंविष्णुर्मेधातिथिर्गायत्रीविष्णुर्विष्णवावा० ॥
 ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं ॥ समृद्धमस्य पा२सुरे ॥ भो विष्णो इहागच्छेहतिष्ठ वि-

ष्णवे नमो विष्णुमा० ॥ उत्तरे दीर्घचतुरस्रे ब्धंगुले उदञ्चुखं बृहस्पतिं ॥ बृहस्पते अति गृत्समदो-
जमदग्निस्त्रिष्टुब्बृहस्पतिर्बृहस्पत्यावाहने वि० ॥ ॐ बृहस्पते अति यदुर्यो अर्हद्युमाद्विभाति क्रतुमञ्ज-
नेषु ॥ यद्दीदयच्छर्वसऋतप्रजा ततदुस्मासुद्रविणं धेहि चित्रम् ॥ भो सिंधुदेशोद्भवांगिरसगोत्र कन-
करूप कनकांबर कनवच्छत्रध्वजपताकशोभितदिव्यथमारुह्यमेरुमंडलं प्रदक्षिणी कुर्वाण सकलर्षि-
परिवारसमेत बृहस्पते इहागच्छेहतिष्ठ बृहस्पतये नमो बृहस्पतिमावाहयामीति (सुवर्णप्रतिमायां पीत-
पुष्पाक्षतैः) स्थापयेत् ॥ तदक्षिणपार्श्वेऽधिदैवतं ब्रह्माणं आब्रह्मन् प्रजापतिः पुरस्ताद्बृहती ब्रह्मा
ब्रह्मावाहने वि० ॥ ॐ आब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाराष्ट्रे रजन्त्यः ॥ शूर इषव्योतिव्याधि-
मंहारथो जायतां ॥ भो ब्रह्मन्निहागच्छेहतिष्ठ ब्रह्मणे नमो ब्रह्माणमा० ॥ वामपार्श्वे प्रत्यधिदैवमिंद्रं
त्रातारं गर्गस्त्रिष्टुब्धिद्र इद्रावाहने वि० ॥ ॐ त्रातारमिंद्रमवितारमिंद्रं हवै हवे सुहव ॥ शूरमिंद्रं ॥ हवामि-
शुकं पुरुहूतमिंद्रं स्वस्ति नो मधवाधात्विंद्रः ॥ भो इंद्रे इहागच्छेहतिष्ठ इंद्राय नम इंद्रमा० ॥ पूर्वे पंच-
कोणे नवांगुले प्राञ्चुखं शुक्रं अन्नात्परिस्रुत अग्निसरस्वतींद्राः अतिजगती शुक्रः शुक्रावाहने वि० ॥
ॐ अन्नात्परिस्रुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिबत्क्षत्रं पयः सोमं प्रजापतिः ॥ क्रतेन सत्यमिंद्रियं विपानं

शुक्रमर्धसु इन्द्रस्यैद्रियमिदं पयोमृतं मधु ॥ भो भोजकटदेशोद्भव भार्गवसगोत्र श्वेतरूप
 श्वेतच्छत्रध्वजपताकशोभितदिव्यरथमारुह्य मेरुमंडलं प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलर्षिपरिवारसमेत शुक्रहा-
 गच्छेहतिष्ठ शुक्राय नमः शुक्रमावाहयामीति (रजतप्रतिमायां श्वेतपुष्पाधृतैः) स्थापयेत् ॥ तद-
 क्षिणपार्श्वेऽधिदैवतामिन्द्रं सजोषां इन्द्रं विधामित्रस्त्रिष्टुपइन्द्र इन्द्रावाहने वि० ॥ ॐ सजोषा इन्द्र सगणो
 मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् ॥ जहि शत्रून् रपमृधौ नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः ॥
 भो इन्द्राहगच्छेहतिष्ठ इन्द्राय नम इन्द्रमा० ॥ वामपार्श्वे प्रत्यधिदैवतामिन्द्राणीं अदित्यैरास्त्रासि दध्य-
 ङ्गार्थवर्णो यजुरिन्द्राणीन्द्राण्यावाहने वि० ॥ अदित्यै रास्त्रासीन्द्राण्यै सन्नहनं ॥ विष्णोर्विष्णोस्युजं त्वा-
 दब्धेन त्वा चक्षुषाव पश्यामि ॥ भो इन्द्राणि इहागच्छेहतिष्ठ इन्द्राण्यै नम इन्द्राणीमा० ॥ पश्चिमे
 धनुराकारे व्यंगुले प्रत्यङ्मुखं शनिं प्रवोमहे सूचीकस्त्रिष्टुप् शनिः शन्यावाहने वि० ॥ ॐ प्रवोमहे
 मंदमानायां धसोर्चा विश्वानराय विश्वा भुवे ॥ इन्द्रस्य यस्य सुमखं सहो महिश्चर्बोनुम्णं च रोदसी
 सपर्यतः ॥ भो सौराष्ट्रदेशोद्भव काश्यपसगोत्र कृष्णरूप कृष्णच्छत्रध्वजपताकशोभितदिव्यरथ
 मारुह्य मेरुमंडलं प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलर्षिपरिवारसमेत शनैश्चराय नमः शनैः

श्रमावाहयामीति (लोहप्रतिमायां कृष्णपुष्पात्रतैः) स्थापयेत् ॥ तदक्षिणपार्श्वेऽधिदैवतं यमं यमा-
यत्वा दध्यङ्गार्चणो यजुर्यमो यमावाहने वि० ॥ ॐ यमाय त्वांगिरस्वते पितृमते स्वाहा ॥ स्वाहा
धर्माय स्वाहा धर्मः पित्रे ॥ भो यमेहागच्छेदतिष्ठ यमाय नमो यममा० ॥ वामपार्श्वे प्रत्यधिदैवतं
प्रजापतिं प्रजापते प्रजापतिस्त्रिष्टुप्रजापतिः प्रजापत्यावाहने वि० ॥ ॐ प्रजापते नत्वं देतां न्यून्यो
विश्वा जातानि परितो बभूव ॥ यत्कामास्ते जुहमस्तन्तो अस्तु वयं स्याम परतो रयीणां ॥ भो
प्रजापते इहागच्छेदतिष्ठ प्रजापतये नमः प्रजापति मा० नैर्ऋत्यां द्वादशांगुले शूर्पाकारे दक्षिणाभि-
मुखे राहुं नमोस्तु सर्पेभ्यः प्रजापतिस्त्रिष्टुब्राह्म राहावाहने वि० ॥ ॐ नमोस्तु सर्पेभ्यो ये के च
पृथिवीमनु ॥ येऽअंतरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ भो राठीनापुरोद्भव पैठीनसगोत्र नीलरूप
नीलांबर नीलच्छत्रचजपताकशोभितदिव्यरथमारुह्य मेरुमंडलं प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलर्षिपरिवारसमेत
राहो इहागच्छेदतिष्ठ राहवे नमो राहुमावाहयामीति (कांस्यप्रतिमायां नीलपुष्पाक्षतैः) स्थापयेत् ॥
तदक्षिणपार्श्वेऽधिदैवतं कालं कार्पूरसि दध्यङ्गार्चणोऽनुष्टुप् कालः कालावाहने वि० ॥ ॐ कार्पूरसि
समुद्रस्य त्वा क्षित्या उन्नयामि ॥ समापो अन्निरग्मतु समोर्षधीभिरोर्षधीः ॥ भो कालेहागच्छेदतिष्ठ

कालाय नमः कालमा० ॥ वामपार्श्वे प्रत्यधिदैवतं सर्पं नमोस्तुसर्पेभ्यः प्रजापतिस्त्रिष्टुप्सर्पः सर्पावाहने
 वि० ॥ ॐ नमोस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ॥ ये अंतरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ भो
 सर्पेहागच्छेहतिष्ठ सर्पाय नमः सर्पमा० ॥ वायव्ये ध्वजाकारे षडंगुले दक्षिणाभिमुखं केतुं केतुकृष्णं
 मधुच्छंदा गायत्री केतुः केत्वावाहने वि० ॥ ॐ केतुं कृष्णं केतवे पेशोमर्या अपेशसे ॥ समुषद्भिरजा-
 यथाः ॥ भो अंतर्वेदिसमुद्भव जैमिनिसगोत्र चित्ररूप चित्रांबर चित्रच्छत्रध्वजपताकशोभितदिव्यरथ-
 मारुह्य मरुमंडलं प्रदक्षिणीकुर्वाण सकलर्षिपरिवारसमेत केतो इहागच्छेहतिष्ठ केतवे नमः केतुमावाहया-
 मीति (कांस्यप्रतिमायां चित्राण्युपाक्षतैः) स्थापयेत् ॥ तद्दक्षिणपार्श्वेऽधिदैवतं चित्रगुप्तं चित्रावसो
 पिपीलिकानुष्टुप् चित्रगुप्तश्चित्रगुप्तावाहने वि० ॥ ॐ चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीय ॥ संत्वमग्ने
 सूर्यस्य वर्चसागथाः समृषीणां स्तुतेन ॥ भो चित्रगुप्तेहागच्छेहतिष्ठ चित्रगुप्ताय नमश्चित्रगुप्तामा० ॥
 वामपार्श्वे प्रत्यधिदैवतं ब्रह्माणं ब्रह्मजज्ञानं प्रजापतिस्त्रिष्टुब्ब्रह्मा ब्रह्मावाहने वि० ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं
 प्रथमं पुरस्ताद्विर्षमितः सुरुचो वेन आवः ॥ स बुद्ध्यो उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः ॥
 भो ब्रह्मभिहागच्छेहतिष्ठ ब्रह्मणे नमो ब्रह्माणमा० ॥ (अत्रग्रहाणां यथोक्तप्रतिमासंभवे सर्वाः

सुवर्णमय एव तदलाभे पूर्णफलेषु अक्षतपुंजेषु वा ॥ यथोक्ताक्षतासंभवे सर्वाः श्रेष्ठा एव ॥ आदि-
त्याभिमुख वा सर्वे ग्रहाः स्थापनीयाः ॥ तत्र सूर्यस्तु प्राच्यभिमुख एव ॥ आदौ सूर्यादिग्रहणां
स्थापनं, ततोऽधिदेवतानां, ततः प्रत्याधिदेवतानामिति वा स्थापनक्रमः ॥ अथ कर्मसाधुष्यदेवताः)
आदित्यमंडलादधः पश्चिमे उदक्संस्थं स्थापयेत् ॥ गणानां त्वा प्रजापतिस्त्रिष्टुप्गणपतिर्गणपत्यावाहने
वि० ॥ ॐ गणानां त्वा गणपतिं हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपतिं हवामहे ॥ निधीनां त्वा निधि-
पतिं हवामहे वसोमस ॥ भो गणपते इहागच्छेहतिष्ठ गणपतये नमो गणपतिमा० ब्रह्मजज्ञानं प्रजा-
पतिस्त्रिष्टुप्ब्रह्मा ब्रह्मावाहने वि० ॥ ॐ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमितः सुरुचोवेन आवः ॥
सर्बुद्र्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः ॥ भो ब्रह्मन्निहागच्छेहतिष्ठ ब्रह्मणे नमो
ब्रह्माणमा० इदं विष्णुर्मथातिथिर्गायत्री विष्णुर्विष्णवावाहने वि० ॥ ॐ इद्र विष्णुर्विचक्रमे त्रेधातिदधे
पदं ॥ समुब्धहमस्यपांसुरे ॥ भो विष्णो इहागच्छेहतिष्ठ विष्णवे नमो विष्णुमा० ॥ त्र्यंबकं वसि-
ष्ठोऽनुष्ठप् त्र्यंबकस्त्र्यंबकावाहने वि० ॥ ॐ त्र्यंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ॥ उर्वारुकमिव बंध-
नान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ भो त्र्यंबकेहागच्छेहतिष्ठ त्र्यंबकाय नमो त्र्यंबकमा० ॥ अंबेअंबिके प्रजा-

पतिरनुष्टुप् दुर्गा दुर्गावाहने वि० ॥ ॐ अंबे अंबिके बालिके नमनयतिकश्चन ॥ सप्तस्त्यश्चकः
 सुभद्रिकां कांपीलवासिनीं ॥ भो दुर्गे इहागच्छेहतिष्ठ दुर्गायै नमो दुर्गामा० ॥ क्षत्रस्योल्बमसि
 वरुणो यजुः क्षेत्रपालः क्षेत्रपालावाहने वि० ॥ ॐ क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य जराय्वसि क्षत्रस्य ना-
 भिरसि क्षत्रस्य योनिरसि ॥ इंद्रस्य वार्त्रघ्नमसि त्वयायं वृत्रवध्यान्मित्रस्यासि वरुणस्यासि ॥ भो
 क्षेत्रपालेहागच्छेहतिष्ठ क्षेत्रपालाय नमो क्षेत्रपालमा० ॥ वास्तोष्पते प्रजापत्तिस्त्रिष्टुब्वास्तोष्पतिर्वा-
 स्तोष्पत्यावाहने वि० ॥ ॐ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्य सौत्स्वावेशो अनामिवो भवानः ॥ यत्वेमहे
 प्रतितन्नो जुषस्व शन्नो भवद्विपदे चतुष्पदे ॥ भो वास्तोष्पते इहागच्छेहतिष्ठ वास्तोष्पतये नमो
 वास्तोष्पतिमा० ॥ यतोयतो दध्यङ्गाथर्वणो नुष्टुबभयंकरोऽभयंकरावाहने वि० ॥ ॐ यतो यतः
 समीहसे ततोऽनो भयंकुरु ॥ शन्नः कुरु प्रजाभ्यो भयं नः पशुभ्यः ॥ भो अभयंकरो इहागच्छेहतिष्ठ
 अभयंकराय नमोऽभयंकरमा० ॥ श्रीश्चते उत्तर नारायणस्त्रिष्टुप् श्रीः श्रयावाहने वि० ॥ श्रीश्चते
 लक्ष्मीश्चपन्त्या० ॥ भो श्रीः इहागच्छेहतिष्ठ श्रियैनमः श्रियमा० ॥ (अत्रबहुभिरन्याः कर्मसाधुष्य
 देवता उक्ताः ॥ ताश्च ॥ गणान्नात्वा प्रजापतिः पंक्तिर्गणपतिर्गणपत्यावाहने वि० ॥ ॐ गणानो-

त्वा० ॥ भो गणपते० ॥ अंबेअंबिके प्रजापतिः प्रजापतिरनुष्टुप् दुर्गा दुर्गावाहने वि० ॥ ॐ अंबे-
अंबिके० ॥ भो दुर्गे० ॥ आनोनियुद्धिर्वसिष्ठस्त्रिष्टुब्वायुर्व्यावाहने वि० ॥ ॐ आनोनियुद्धिः० ॥
भोवार्यो० ॥ घृतंघृतपावानः प्रजापतिः पत्किराकाश आकाशवाहने वि० ॥ ॐ घृतंघृत पावानः मे-
पिबतु वसां वसापावानः पिबत ॥ अंतरिक्षस्य हविरसि स्वाहा ॥ भो आकाश० ॥ यावांकशा मे-
धातिथिर्गायत्री अश्विनौ तदावाहने वि० ॥ ॐ यावांकशा मधुमत्यश्विनां सुनुतावती ॥ तया यज्ञं
मिमिक्षतां ॥ भो अश्विनौ इहागच्छतमिहतिष्ठतं ॥ अश्विभ्यां नमोऽश्विनावावा० ॥ उत्तरे क्षेत्रपालं
वास्तोष्पतिं चावाहयेदित्येके ॥ तयोर्मत्रौ तूक्तावेव ॥) अथ दिक्पालाः प्रागादिक्रमेण ॥ त्रातारं
गर्गस्त्रिष्टुबिंद्रं इंद्रावाहने वि० ॥ ॐ त्रातारमिंद्रमवितारमिंद्रं हवे सुहव ॥ शूरसिंद्रं ॥ हयामि
शक्रं पुरुहूतमिंद्रं स्वस्तिनो मघवा धात्विद्रः ॥ भो इन्द्रेहागच्छेहतिष्ठ इंद्राय नम इंद्रमा० ॥
अग्निद्रुतं विरूपाक्षो गायत्र्यग्निरभ्यावाहने वि० ॥ अग्निं द्रुतं पुरोदधे हव्यवाहमुपभुवे ॥ देवां आसां
दयादिह ॥ भो अग्ने इहागच्छेहतिष्ठ अग्नये नमोऽग्निमा० ॥ यमायत्वा दध्यङ्गाथर्वणो यजुर्यमो
यमावाहने वि० ॥ ॐ यमायत्वांगिरस्वते पितृमते स्वाहा ॥ स्वाहा धर्माय स्वाहा धर्मः पित्रे ॥

भो यमेहागच्छेहतिष्ठ यमाय नमो यममा० ॥ असुन्वतं विवस्वान् त्रिष्टुप्निष्कृतिर्निष्कृत्यावाहने वि०
 ॐ असुन्वंतं मयजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विहि तस्करस्य ॥ अन्यमस्मदिच्छसात इत्यानमो देव निष्कृते
 तुभ्यमस्तु ॥ भो निष्कृते इहागच्छेहतिष्ठ निष्कृतये नमो निष्कृतिमा० ॥ तत्वायामि शुनः शेषस्त्रिष्टुब्वरुणो
 वरुणावाहनवि० ॥ ॐ तत्वायामि ब्रह्मणा वंदमानस्तदाशस्ते यजमानो हविर्भिः ॥ अहेळमानो वरुणेहवो-
 ध्युरु शः समान् आयुः प्रमोषीः ॥ भो वरुणेहागच्छेहतिष्ठ वरुणायनमो वरुणमा० ॥ आनो नियुद्धिः प्रजा-
 पतिस्त्रिष्टुब्वायुर्वायवाहने वि० ॥ ॐ आनो नियुद्धिः श्रुतिनीभिरध्वरः सहस्त्रिणीभिरुपयाहि यज्ञम् ॥
 वायौ अस्मिन्त्सर्वने मादयस्वयूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ भो वायौ इहागच्छेह तिष्ठ वायवे
 नमो वायुमा० ॥ वयः सोमो बन्धुर्गार्ग्यत्री सोमः सोमावाहनेवि० ॥ ॐ वयः सोमो व्रते तव मन-
 स्तनूषु विभ्रतः ॥ प्रजावतः सचेमाहि ॥ भो सोमेहागच्छेह तिष्ठ सोमाय नमः सोममा० ॥ तमी-
 शानं गौतमो जगतीशान् ईशानावाहने वि० ॥ ॐ तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिं धियं जिन्वमवसे
 हूमहे वयं ॥ पूषा नो यथा वेदसा मसद्बुधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ भो ईशानेहागच्छेह
 तिष्ठ ईशानमा० ॥ इंद्रेशानयोर्मध्ये ऊर्ध्वलोकपालान् ॥ ऊर्ध्वज्जुगुणः कण्व उपरिष्टाद्बृहती ऊर्ध्व-

लोकपाला ऊर्ध्वलोकपालावाहने वि० ॥ ॐ ऊर्ध्व उषुण उतये तिष्ठा देवो न सविता ॥ उर्ध्वो
 वाजस्य सनिता यदंजिभिर्वाघाङ्गिर्विद्वयामहे ॥ भो ऊर्ध्वलोकपाला इहागच्छथेह तिष्ठथ ऊर्ध्वलोक-
 पालेभ्यो नम ऊर्ध्वलोकपालानावा० ॥ निर्ऋतिवरुणयोर्मध्ये स्योनापृथिवि मेघातिथिर्गायत्री
 पृथिवी पृथिव्यावाहने वि० ॥ ॐ स्योनापृथिविनो भवा नृक्षरानिवेशनि ॥ यच्छानः शर्म
 सुप्रथाः ॥ भो पृथिवि इहागच्छेह तिष्ठ पृथिव्यै नम पृथिवीमा० ॥ इत्यावाह्य मनोज्योतिर्बृहस्पति-
 स्त्रिष्टुप् लिङ्गोक्ता देवताप्रतिष्ठापने वि० ॥ ॐ मनोज्योतिर्जुषतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तेनोतु ॥
 अरिष्ट यज्ञः समिमं दधातु विश्वेदेवा स इहर्मादयन्तामोप्रतिष्ठा । सुप्रतिष्ठितमस्तु । इति प्रतिष्ठापयेत् । प्रति
 देवतं मंत्रावृत्तिः ॥ ततः काण्डानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा सर्वेषां षोडशोपचारैः पूजां कुर्यात् ॥
 [उपचारनिवेदनविषये प्रागेवल्लिखितः] ततः पीठादीशान्यां ॐ महीधौः पृथिवीचर्चनइमं यज्ञमि-
 मिक्षतां ॥ पिपुतानोभरीमभिः ॥ इतिभुवंस्पृष्ट्वा रंगवल्यादिनालंकृत्य तत्र ॐ यवोऽसियवयास्म-
 द्वेषोयवयासतीः ॥ दिवेत्वांतरिक्षायत्वापृथिव्यैत्वा ॥ इति प्रस्थपरिमितान् यवान् तंडुलान्वा पुंजीकृत्य
 तदुपरि नवमव्रणं तैजसं मृन्मयं वा कलशं ॐ आजिग्रकुलशंमद्यात्वाविशुंत्विदवः ॥ पुनरुर्जनिव-

तस्वसानः सहस्रं धुक्ष्वोरुधारापयस्वती पुनर्मोविशताद्रयिः ॥ इति प्रतिष्ठाप्य ॥ ॐ पंचनद्यः सरस्व-
 तीमपीयंती सस्रोतसः ॥ सरस्वती तु पंचधा सोदशे भवत्सरित् ॥ इति तीर्थजलेन पूरयित्वा [ॐ पयः
 पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यं त रिक्षिपयोधाः ॥ पर्यस्वतीः प्रदिशः संतुमह्यं ॥ इति पयः प्रक्षिप्य ॥
 ॐ दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्यवाजिनः ॥ सुरभि नो मुखकरत्प्रण आयूः ऽषितारिषत् ॥ इति
 दधि ॥ ॐ द्रुतं मिमिक्षे द्रुतमस्य यो निर्धुते श्रितो द्रुतम्वस्य धाम ॥ अनुष्वधमावहमादयस्व खाहा दृतं वृषम-
 वक्षिहव्यं ॥ इति द्रुतं ॥ ॐ मधुवाता क्रताय ते मधुक्षरं तिसिधवः ॥ माध्वीर्निःसंत्वौषधीः ॥ मधुन-
 क्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवः ॥ मधुद्वोरस्तुनः पिता ॥ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः ॥ अस्तु सूर्यः ॥
 माध्वीर्गोवो भवंतुनः इति मधु ॥ ॐ स्वाद्धीत्वा स्वादुनातीव्रातीव्रेणामृताममतेन ॥ मधुमती मधुमता-
 सृजामिसः सोमेन ॥ इति शर्करा ॐ तत्सवितुः ॥ इति गोमूत्रं ॥ ॐ अशुनते अशुः पृथ्यता
 परुषापरुहः ॥ गंधस्ते सोममवतुमदाय रसो अच्युतः ॥ इति गोमयं पुनः पयोदधिघृतानि पूर्वोक्तमंत्रैः ॥
 प्रक्षिप्य नूतनाहृतचित्रपर्वतधातूस्तूष्णीं प्रक्षिप्य) ॐ स्योनापृथिविनो भवानृक्षरानि वेशनि ॥
 यच्छानुः शर्मिसुप्रथाः ॥ इति कलशेऽश्वगजशालावल्मीकिनदीसंगमहदराजद्वारगोष्ठप्रदेशाहताः सप्त-

मृत्तिकाः प्रक्षिप्य ॐ अ॒शुनति० इतिगंधं ॥ ॐ याओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगंपरा ॥ मनैनुव-
भ्रुणामहंशतंधामोनिस्सच ॥ इति कुष्ठमांसीहरिद्राद्वयमुराशैलेयचंदनसटीचंपकमुस्ता इति दशौ-
षधीः ॥ ॐ कांडात्कांडात्प्ररोहंतीपुरुषः परुषस्परि ॥ एवानोदूर्वेप्रतनं सहस्रेणशतेनच ॥ इति
दूर्वाः ॥ ॐ अश्वत्थेवोनिषदनं पर्णवोवसतिष्कृत ॥ गोभाजइत्किलासथयत्सनवथपूरुषं ॥ इति पंच
पल्लवान् (न्यग्रोध पिप्पलपुक्षजम्बूचूततरूणां) पुनरनेनैव मंत्रेणोक्ततरूणां त्वचोऽपि ॐ याः फलि-
नीर्याअफलाअपुष्पायाश्चपुष्पिणीः ॥ बृहस्पतिप्रसूतास्तानोमुचत्वहंसः ॥ इति फलं ॥ ॐ हिरण्य-
गर्भः समवर्तताग्रेभूतस्यजातः पतिरेकआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीधातुमेमांकसैर्दुवार्यहविषाविधेम ॥
इति हिरण्यं ॥ ॐ परिवाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ॥ दधद्रवानीदुशुषे ॥ सुवर्णरजतमुक्ता-
माणिक्यप्रवालात्मकपंचरत्नानि (एतेषामभावे केवलं सुवर्णं वा मंत्रस्तु स एव) ततो दूर्वाप्रपल्लवैः
कलशमुखमाच्छाद्य ॐ यदश्वीयवासउपस्तृणंत्यधिवासं याहिरण्यान्यसै ॥ संदानमर्वतपद्मीशायदेवे-
व्वायामयंति ॥ इति वस्त्रयुग्मेनावेष्ट्य तदुपरि ॥ ॐ पूर्णादर्विपरापतसुपूर्णापुनरापत ॥ वृक्षववि-
क्रीणावहर्हपर्मर्जंशतक्रतो ॥ इति तंडुलपूर्णपात्रनिधाय ॥ कलशस्यमुखे० सर्वे समुद्राः सरितः०

क्षयकारकाः ॥ गंगे च यमुने चैव० जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥ इतिकलशे देवता आवाह्य संपूज्य
 कलशे ॐ तत्सोम्यामि ब्रह्मणा वंदमानस्तदाशास्तेयजमानो हविर्भिः ॥ अहेळमानो वरुणे हवो ध्युरुशः समान
 आयुः प्रमौषीः ॥ भो वरुणे हागच्छेह तिष्ठ वरुणाय नमो वरुणमावाहयामीति वरुणमावाह्य वरुणाय
 नम इति मंत्रेण संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ देवदानवसंवादे मध्यमाने महोदधौ ॥ उत्पन्नोऽसि तदा कुंभ
 विधृतो विष्णुना स्वयं ॥ त्वत्तोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः ॥ त्वयितिष्ठति भूतानि
 त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ शिवः स्वयं त्वमेवासि त्वं विष्णुस्त्वं प्रजापतिः ॥ आदित्या वसवो
 रुद्रा विश्वेदेवाः संपैतृकाः ॥ त्वयि तिष्ठति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः ॥ त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं
 कर्तुमीहे जलोद्भव ॥ सान्निध्यं कुरु देवेश प्रसन्नो भव सर्वदा ॥ इति ॥ अथ (कुंडस्य) स्थांडिलस्य
 समीपमागत्य तत्पश्चादुपविश्य (यथोक्तकुंडसत्वे तत्कुंडं कुशमुष्टिना सम्मृज्य) श्वेतवर्णभूषितायां
 कुंडोपरितनमेखलायां इदं विष्णुर्मेधातिथिर्गायत्रीविष्णुर्विष्णवावाहने वि० ॥ ॐ इदं विष्णुः ० ॥
 विष्णवे नमो विष्णुमावाहयामीति विष्णुमावाहयेत् ॥ ततो रक्तवर्णवर्णभूषितायां मध्यमेखलायां
 ब्रह्मजज्ञानं प्रजापतिस्त्रिष्टुप् ब्रह्मा ब्रह्मावाहने वि० ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं ॥ ब्रह्मणे नमो ब्रह्माणमावाहया

मीति ब्रह्माणमा० ॥ ततः कृष्णवर्णभूषितायामधोमेखलायां अस्मेरुद्राग्रगाथास्त्रिष्टुद्रो रुद्रावाहने
वि० ॥ ॐ अस्मेरुद्रा० रुद्राय नमो रुद्रमावाहयामीति रुद्रमा० ॥ उदकस्पर्शः ॥ ततो रक्तवर्ण
भूषितार्यायोन्यां अंबेअंबिके प्रजापतिरनुष्टुप्गौरी गौर्यावाहनेवि० ॥ ॐ अंबेअंबिके० ॥ गौर्यै नमो गौरी
मावाहयामीति गौरीमा० ॥ ततः पदार्थानुसमयेन तैरेव मंत्रैः क्रमेण षोडशोपचारैः सम्पूज्याग्रा-
यतनं समंताद्रंगवल्लयादिनालंकृत्य) आचम्य प्राणानायम्य दैशकालौ संकीर्त्य ग्रहयज्ञांगभूतं पंच-
भूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनमहं करिष्ये इतिसंकल्प्य स्थंडिले (कुंडेवा) कुशैस्त्रिः परिसमुह्य गोम-
योदकेन त्रिरुपालिप्य यज्ञकाष्ठेन त्रिरल्लिख्य अंगुष्ठानामिकाभ्यां पांसून् त्रिरुद्धृत्य कुशोदकैरभ्युक्ष्य
श्रोत्रियागारादाहृतं स्वगृहादाहृतं वाऽग्निं मध्ये मन्योज्योतिः प्रजापतिस्त्रिष्टुप्पूर्लिंगोक्ताग्निप्रतिष्ठापने
वि० ॥ ॐ मनोज्योतिर्ज्युषतां० ॥ इति भो अग्रे त्वंवरदनाम्ना प्रतिष्ठितो भवेतिप्रतिष्ठाप्यात्रिभिः
सावित्रैः प्रज्वालयेत् ॥ ताऽसवितुः कण्वस्त्रिष्टुप्सविता ऽग्निप्रज्वलने विनियोगः ॥ ॐ ताऽसवितुर्व-
रेण्यस्य चित्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्त्यां ॥ यामस्य कण्वो अर्दुहृत्प्रपीनाऽसुहृत्प्रधारां पर्यसामही
गां ॥ तत्सवितुर्विश्वामित्रो गायत्री सविता ऽग्निप्रज्व० ॥ ॐ तत्सवितुः० ॥ विश्वानिदेवसवितर्वि-

श्वाभिन्नो गायत्री सविताऽग्निग्रज्वलने वि० ॥ ॐ विश्वानि देवसवितर्दुरितानि परा सुव ॥ यद्भद्रं
 तन्न आसुव ॥ अथाग्निमूर्तिर्ध्यानं ॥ चत्वारि शृंगावामदेवस्त्रिष्टुपअग्निरग्निर्ध्याने वि० ॥ ॐ चत्वारि-
 शृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीषेसप्तहस्तासोअस्य ॥ त्रिधाबुद्धोष्टुषभोरोरवीति महोदेवोमर्त्याआविवेश ॥
 सप्तजिह्वं त्रिपादं च सप्तहस्तं द्विनासिकं ॥ चतुर्वक्त्रं षळक्षं च चतुःशृंगं द्विशिर्षिकं ॥ स्वाहां तु दक्षिणे
 पार्श्वे देवीं वामे स्वधां तथा ॥ दधानं दक्षिणैर्हस्तैः शक्तिमिधमं सुवं सुचं ॥ तोमरं व्यजनं वामे
 धृतपात्रं तथैव च ॥ मेपारूढं सुखासीनं जटामुकुटमंडितं ॥ स्वात्माभिमुखमासीनं ध्याये देवं हुत्वा
 शनं ॥ इति ध्यात्वा एषोहदेवः परमात्मा त्रिष्टुपअग्निरग्निः सन्मुखीकरणे वि० ॥ ॐ एषोहदेवः प्रदिशोनु-
 सर्वाः पूर्वोहजातः स उगर्भे अंतः ॥ स एव जातः सर्जनिष्यमाणः प्रत्यञ्जनास्तिष्ठति सर्वतोमुखः ॥ मेपारूढ
 शांडिलगोत्र प्राञ्जुखदेवाग्रे मम सम्मुखो भव ॥ इति सम्मुखीकृत्य गंधपुष्पाक्षतैः प्रागादिक्रमेण
 ॐ अग्रये नमः ॐ हुतवायनाय नाय ॐ हुताशिने नमः ॐ कृष्णवर्त्मने नमः ॐ देवमुखाय ॐ सप्त-
 जिह्वाय ॐ वैश्वानराय ॐ जातवेदसे नमः (मध्ये) ॐ श्रीयज्ञपुरुषाय ॥ इति पूजयेत् ॥ अथ
 वैकल्पिकावधारणम् ॥ पूर्वेण ब्रह्मणोगमनं, उत्तरेण पात्रासादनं, द्वेपवित्रे, पित्तलमयी आज्यस्था-

ली, पित्तलमयी चरुस्थाली, औदुम्बर्यः समिधः, प्रांचावाधारौ, समित्थतमे आज्यभागौ, पूर्णपात्रं दक्षिणा, एतान्वैकल्पिकपदार्थानाहं करिष्ये ॥ अथ ऋष्यादिस्मरणं ॥ ग्रहयज्ञहोममंत्राणां ब्रह्मप्रजापत्यादय ऋषयो गायत्र्यादीनिछंदांसि तत्तल्लिङ्गोक्तादेवता ग्रहयज्ञविहितहोमे विनियोगः ॥ अथ देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं (चक्षुषी) अग्निं सोमं (आज्यभागदेवते) एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ सूर्यं सोमं अंगारकं बुधं बृहस्पतिं शुक्रं शनिं राहुं केतुं एतानवग्रहप्रधानदेवता तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैरष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिर्वा संख्याकाभिः अर्कादियथालाभसमित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः त्र्यंबकं उमां स्कंदं विष्णुं ब्रह्माणं इंद्रं यमं कालं चित्रगुप्तं एता अधिदेवताः अग्निं अपः भूमिं विष्णुं इंद्रं इंद्राणीं प्रजापतिं सर्पान् ब्रह्माणं एताः प्रत्याधिदेवताश्च तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रै रष्टाविंशति संख्याकाभिरष्टाभिर्वा पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ गणपतिं ब्रह्माणं विष्णुं त्र्यंबकं दुर्गां क्षेत्रपालं वास्तोष्पतिं अभयंकरं श्रियं एताः ऋतुसंरक्षकदेवताः (बहूनांमते गणपतिं दुर्गां वायुं आकाशं अश्विनौ क्षेत्रपालं वास्तोष्पतिं एताः ऋतुसंरक्षकदेवताः) इंद्रं अग्निं यमं निऋतिं वरुणं वायुं सोमं ईशानं ऊर्ध्वलो-कपालान् पृथिवीं एतालोकपालदेवतास्तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैरष्टाभिश्चतुर्भिर्वा संख्याकाभिः पूर्वोक्ताहु-

तिभिः ॥ (त्र्यंबकं त्र्यंबकमंत्रेणाष्टाविंशति संख्याकाभिर्विल्वगुगुलाज्याहुतिभिः ॥ संभवेब्रह्मादि
 मण्डलेदेवता एकैकयाज्याहुत्या) अग्निं वायुं सूर्यं अग्नीवरुणौ अयसमग्निं वरुणं सवितारं
 विष्णुं विश्वान् देवान् मरुतः स्वर्कान् वरुणं प्रजापतिं एता अंगप्रधानार्था देवता आज्येन अस्मिन्
 ग्रहयज्ञहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्य (आसनं संस्कृत्य तत्रोपविशेद्ब्रह्मा) प्रणी-
 ताप्रणयनं कुर्यात् ॥ चमसं सव्यहस्ते गृहीत्वा दक्षिणहस्तेनोदपात्रेणोदकं प्रपूर्य तत्पात्रं नासि-
 कांतं नीत्वा ब्रह्मन्मपः प्रणेष्यामीत्युक्त्वा तेन ॐ प्रणयेत्युक्तेऽग्रेरुत्तरतो दशांगुलांतरं निदध्यात् ॥
 ततोऽभ्यायतानाद्दशाष्टांगुलांतरेण परिस्तरणं (बर्हीषि) प्राक्पश्चिमयोरुदगग्राणि दक्षिणोत्तरयोः
 प्रागग्राणि प्रथमं पुरस्तात् परिस्तीर्यांगुलब्धंगुलांतरं वा द्वंद्वपात्राण्यासादयेत् ॥ पवित्रछेदनार्थं
 त्रयोदर्भाः पवित्रे द्वे प्रोक्षणीपात्रं आज्यस्थाली चरुस्थाली संमार्जनकुशाः पंच उपयमनकुशाः सप्त
 तिस्रः समिधः मुष्टिमात्रं बर्हिः सुवः सुक आज्यं चरुः तिलाः अर्कदिसमिधः (विल्वं गुग्गुलं)
 पूर्णपात्रं ॥ इत्युपकल्प्य ॥ पवित्रकरणं ॥ द्वयोरुपरित्रीन्निधाय द्विमूलेन द्वौ कुशौ प्रदक्षिणीकृत्य-
 सर्वान्युगपत्पृथ्वांगुष्ठानामिकाभ्यां छित्वा तानुत्तरतः क्षिपेत् ॥ प्रोक्षणीपात्रे पात्रांतरेण प्रणीतोद-

कमासिच्यांगुष्ठानामिकाभ्यां धृताभ्यां पवित्राभ्यामुत्पूय तामिरिद्धिरथवतां पात्राणां प्रोक्षणं कुर्यात् ॥
 आज्यस्थालीं प्रोक्षामि चरुस्थालीं प्रो० संमार्जनकुशान् उपयमनकुशान् समिधः बहिः सुवं सुचं
 आज्यं चरुं तिलान् अर्कादिसमिधः (बिल्वं गुग्गुलं) पूर्णपात्रं ॥ इतिपृथक् पृथक् प्रोक्ष्य प्रणीताग्न्यो-
 र्मध्येऽसंचरे प्रोक्षणीनिधाय पवित्रैतर्धायाज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वापः ॥ आज्याधिश्रयणं चर्वाधिश्र-
 पणं ॥ उभयोरुल्लुकेन पर्यग्रीकरणं ॥ इतरथावृत्तिः अग्नेः पश्चात्परिस्तरणाद्बहिरात्मनोऽग्रतो भुवं
 प्रोक्ष्य मुष्टिमात्रं बहिः प्रागग्रमुदगग्रं वाऽविरलमास्तीर्य ॥ इषच्छिते सुवादिप्रपतनं कृत्वा संमार्ज-
 नकुशार्ग्रैरंतरतः प्राक् समृज्य विपर्यस्य बहिर्मूलैः समृज्याभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्याग्नेः पश्चाद्बहिर्हिषि
 स्थापयेत् ॥ एवं सुचः ॥ आज्यमुत्तरतउद्वास्य चरोः पूर्वणानीयोत्तरतः सादयेत् ॥ चरुमुद्वास्य-
 ज्यस्य पश्चिमेनानीयोत्तरतः सादयेत् ॥ उद्वासितमाज्यं चरुस्थापनात्पूर्वं बहिर्व्यासादयेत् ॥ पवित्रा-
 भ्यामाज्यमुत्पूयावेक्ष्यापद्रव्यं निरस्य प्रोक्षणीश्चपूर्ववत् ॥ उपयमनकुशानादाय तिष्ठन् अग्नयेस्वाहेति
 समिधोभ्याधायोपविश्याग्निं प्रज्वालय सपवित्रकेन प्रोक्षणीजलेनेशानकोणादारभ्याग्नेः पर्युक्षणं
 कुर्यात् ॥ पवित्रे प्रणीतासु निधाय संस्रवप्रक्षेपणार्थं प्रोक्षणीपात्रमन्यत्पात्रं वा वायव्यां दिशि

स्थापयेत् ॥ ब्रह्मणान्वारब्धः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतयेन मम ॥ ॐ इंद्राय स्वाहा
 इदमिन्द्राय ० ॥ ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ० ॥ ॐ सोमाय स्वाहा ॥ इदं सोमाय ० ॥ अन-
 न्वारब्धः ॥ [ततो गणाधितपये देवा प्रथमा तु वराहुतिरिति वचनाच्चतुर्गृहीतेनादौ गणानां त्वेति
 मंत्रेण वराहुतिं जुहुयात्] ॥ ततो यजमान आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा ग्रहयज्ञहोम-
 कर्मणि या या यक्ष्यमाणदेवतास्ताभ्यस्ताभ्य इमान्युपकल्पितान्याज्यादिद्रव्याणि संप्रददे नमम यथा-
 दैवतमस्तु ॥ इतित्यागंकुर्यात् ॥ अथाचार्योन्यैर्ऋत्विग्भिः सह प्रधानहोमं कुर्यात् ॥ ॐ आकृ-
 ष्णेन ० पश्यंस्वाहा ॥ १ ॥ अर्कसामित्तिलचर्वाज्यद्रव्यैः १०८ । २८ । आहुतीः प्रतिद्रव्यं जुहु-
 यात् ॥ ॐ इमं देवा ० ॥ पालाशसामित्तिल ० ॥ २ ॥ ॐ उत्तानाया ० ॥ खदिरसमित्तिल ० ॥ ३ ॥
 ॐ उर्द्ध्व्य ० ॥ अपामार्गसमित्तिल ० ॥ ४ ॥ ॐ बृहस्पते ० ॥ अश्वत्थसमित्तिल ० ॥ ५ ॥ ॐ
 अंनात्परी ० ॥ औदुंबरसमित्तिल ० ॥ ६ ॥ ॐ प्रवोमहे ० शमीसमित्तिल ० ॥ ७ ॥ ॐ नमोऽस्तु ०
 दूर्वासमित्तिल ॥ ८ ॥ ॐ केतुं कृण्वं कुशसमित्तिल ० ॥ ९ ॥ (यथोक्तसमिधामभावे पलाशस-
 मिधः ॥ तत्र सर्पिर्मधुदध्यत्काः प्रादशमात्र्यो वांतरशाखारहिता मूलतो ब्यंगुलप्रदेशं विहाय मध्यमा-

नामिकांगुष्ठैर्गृहीत्वा होतव्याः ॥ तत्र समिदैकैका दूर्वादूर्वाणां च त्रिकं त्रिकं ॥ दूर्वाः सप्तपत्र-
युताः पंचपत्रयुता वाऽच्छिन्ना ग्राह्याः ॥ दर्भाः साग्रा अभावेऽग्रहिता अपि ॥ तिलहोमस्तु
मृगीसुद्रया ॥ आज्यं सुवेण होतव्यं ॥ अंगुष्ठाग्रेण ग्रासमात्रं चरुं गृहीत्वाङ्गुष्ठेन निष्पीड्य संह-
तांगुलिनोत्तानेन दक्षिणहस्तेन जुहुयादितिसंप्रदायः ॥] ॐ त्र्यंबकं ॐ श्रीश्चते० ॥ ॐ यद-
क्रंदः० ॥ ॐ विष्णोरराटं० ॥ ॐ आब्रह्मन्० ॥ ॐ सजोषाह्द्रं० ॥ ॐ यमायत्वा० ॥ ॐ
कार्षीरसि० ॐ चित्राविसो० ॥ ॐ अग्निदूतं० ॥ ॐ आपोहिष्ठा० ॥ ॐ स्योनाष्टथिवि० ॥ ॐ
इदंविष्णुः० ॥ ॐ त्रातारमिद्रं० ॥ ॐ अदित्यै० ॥ ॐ प्रजापते० ॥ ॐ नमोऽस्तुसु० ॥ ॐ
ब्रह्मजज्ञानं० ॥ समित्तिलचर्वाज्यद्रव्यैः प्रतिद्रव्यं प्रत्येकं २८।८ आहुतीर्जुहुयात् ॥ ॐ गुणा-
नात्वा० ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञा० ॥ ॐ इदंविष्णुः० ॥ ॐ त्र्यंबकं० ॥ ॐ अंबेअंबिके० ॐ क्षत्रस्यो० ॥
ॐ वास्तोष्पते० ॐ यतो यतः० ॥ ॐ श्रीश्चते० ॥ [बहूनामते ॐ गुणानात्वा० ॥ ॐ अंबे-
अंबिके ॥ ॐ आनीनियु० ॥ ॐ घृतंघृतपा० ॥ ॐ यावांकशा० ॥ ॐ वास्तोष्पते ॥ ॐ
क्षत्रस्यो० ॥] ॐ त्रातारमिद्रं० ॥ ॐ अग्निदूतं० ॥ यमायत्वा० ॥ ॐ असुन्वंतं० ॥ ॐ तत्वा-

यामि० ॥ ॐ आनो॒नियु० ॥ ॐ वय॒ऽसौम० ॥ ॐ तमी॒शानि० ॥ ॐ ऊ॒र्ध्वऊ॒ष्ण० ॥ ॐ स्यो॒नापृ॒-
 थिवि० ॥ इति पूर्वोक्तद्रव्यैः प्रतिद्रव्यं प्रत्येकं ८।४ आहुतीर्हुत्वा संभवे ब्रह्मादिमंडले देवताहोमं
 संपाद्य ॐ अग्नयेस्विष्टकृते स्वाहेति स्विष्टकृदाहुतिं हुत्वा ॐ भूः स्वाहा० ॥ ॐ भुवः स्वाहा
 ॐ स्वः स्वाहा ॥ ॐ त्वन्नो अग्ने० ॥ ॐ सत्त्वनो अग्ने० ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० ॥ ॐ येते-
 शतं० ॥ ॐ उदुत्तमं० ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ इत्याज्येन नवाहुतीर्जुह्यात् ॥ अथ प्रायश्चित्त-
 होमः ॥ देशकालौ स्मृत्वाऽस्मिन् ग्रहयज्ञहोमकर्मण्यथाकरणादिजन्यप्रत्यवाय परिहारार्थमनादि-
 ष्टप्रायश्चित्तहोमं करिष्ये ॥ ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये नमः ॥ ॐ भुवः स्वाहा० इदं वायवे० ॐ
 स्वः स्वाहा इद॒ऽसूर्याय० ॐ भूर्भुवःस्वः स्वाहा इदं प्रजापतये० ॥ ॐ त्वन्नो अग्ने० इदमग्नीवरु-
 णाभ्यां न० ॥ ॐ सत्त्वनो अग्ने० इदमग्नीवरुणाभ्यां नमः ॥ ॐ अयाश्चाग्ने० इदमयसेऽग्नये च
 न० ॥ ॐ येतेशतं० इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च नमः ॥
 ॐ उदुत्तमं वरुण० इदं वरुणाय ॥ इति प्रायश्चित्तहोमं कृत्वा बलिं पूर्णाहुतिं कुर्यात् ॥

॥ अथ बलिदानं ॥ २३ ॥

अथ सपत्नीको यजमान आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ग्रह-
यज्ञाङ्गभूतं इंद्रादिलोकपालेभ्य आदित्यादिनवग्रहप्रधानदेवताभ्यो बलिप्रदानमहं करिष्ये ॥ इति
संकल्प्याभ्यायतनस्य समंतादिक्षुलोकपालबलीन् हरेत् ॥ त्रातारं गर्गस्त्रिष्टुबिंद्र इंद्रप्रीत्यर्थं बलिदाने
वि० ॥ ॐ त्रातारमिंद्रम० इंद्राय सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकाय इमं सदीपं माषभक्त-
बलिं समर्पयामि ॥ इति साक्षतजलं पात्रे त्यक्त्वा ॥ भो इंद्र अत्रागच्छ बलिं भक्ष दिशं रक्ष मम सकुटुं-
स्यायुष्कर्ता क्षेमकर्ता शांतिकर्ता पुष्टिकर्ता निर्विघ्नकर्ता वरदो भवेति प्रार्थ्य ॥ अनेन बलि-
दानेन इंद्रः प्रीयतामिति वदेत् ॥ अग्निदूतं विरूपाक्षो गायत्री अग्निरग्निप्रीत्यर्थं बलिदाने वि० ॥
अग्निदूतंपुरोदधे० ॥ अग्नये सांगाय० ॥ भो अग्ने अत्रागच्छ बलिं भक्ष दिशं रक्ष० अनेन बलिदा-
नेन अग्निः० ॥ यमायत्वा दध्यङ्गाथर्वणो यजुर्यमो यमप्रीत्यर्थं० ॥ ॐ यमायत्वा० यमाय सांगाय०
भो यम अत्रागच्छ बलिं भक्ष दिशं रक्ष० अनेन बलिदानेन यमः० ॥ असुन्वंतं विवस्वान् त्रिष्टुब

निऋतिर्निऋतिप्रीत्यर्थे० ॥ ॐ असुन्वंतम० निऋतये सांगाय० भो निऋते अत्रागच्छ बलिं भक्ष
 दिशं रक्ष० अनेन बलिदानेन निऋतिः० ॥ तत्वायामि शुनःशेषस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणप्रीत्यर्थे० ॐ
 तत्वायामि० वरुणाय सांगाय० भो वरुण अत्रागच्छ बलिं भक्ष दिशं रक्ष० अनेन बलिदानेन
 वरुणः० ॥ आनोनिमुद्भिः प्रजापतिस्त्रिष्टुब्वायुर्वायु प्रीत्यर्थे० ॐ आनोनिमुद्भिः० वायवे सांगाय०
 भो वायो अत्रागच्छ बलिं भक्ष दिशं रक्ष० अनेन बलिदानेन वायुः० ॥ वयसोमो बंधुर्गायत्री
 सोमः सोमप्रीत्यर्थे० ॐ वयसोमव्रते० सोमाय सांगाय० भो सोम अत्रागच्छ बलिं भक्ष दिशं
 रक्ष० अनेन बलिदानेन सोमः० ॥ तमीशानं गौतमो जगतीशान इशानप्रीत्यर्थे० ॥ ॐ तमीशानं
 इशानाय सांगाय० भो इशान अत्रागच्छ बलिं भक्ष दिशं रक्ष० अनेन बलिदानेन इशानः० ॥
 इंद्रेशानयोर्मध्ये ॥ ऊर्ध्वऊष्णः कण्व उपरिष्ठाद्भूत्यूर्ध्वलोकपाला ऊर्ध्वलोकपालप्रीत्यर्थे० ॐ ऊर्ध्व
 ऊष्ण० ऊर्ध्वलोकपालेभ्यः सांगेभ्यः सपरिवारेभ्यः सायुधेभ्यः सशक्तिकेभ्य इमं० भो ऊर्ध्व
 लोकपाला अत्रागच्छथ बलिंभक्षथ दिशंरक्षथ मम सकुटुंबस्यायुष्कर्तारः क्षेमकर्तारः शान्तिकर्तारः
 पुष्टिकर्तारस्तुष्टिकर्तारो निर्विघ्नकर्तारो वरदा भवथ ॥ अनेन बलिदानेन ऊर्ध्वलोकपालाः प्रीयतां

निर्ऋतिवरुणयोर्मध्ये स्योनापृथिवीमेधातिथिर्गायत्री पृथिवी पृथिवीप्रीत्यर्थे बलिदाने० ॐ स्योना-
 पृथिवि० पृथिव्यै सांगायै सपरिवारायै सायुधायै सशक्तिकायै इमं० भो पृथिवि अत्रागच्छ बलिं
 भक्ष दिशं रक्ष मम सकुटुंबस्यायुष्कत्री क्षेमकत्री शान्तिकत्री पुष्टिकत्री निर्विघ्नकत्री वरदा भव ॥
 अनेन बलिदानेन पृथिवी प्रीयताम् ॥ ततो ग्रहबलीन् ग्रहपीठसमीपे दद्यात् ॥ आकृष्णेन हिरण्य-
 स्तूपस्त्रिष्टुप् सूर्यः सूर्यप्रीत्यर्थे० ॥ ॐ आकृष्णेन० सूर्याय सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्ति-
 काय साधिदेवताप्रत्यधिदेवताय इमं० ॥ भो सूर्य अत्रागच्छ बलिं भक्ष मम यज० अनेन बलिदा-
 नेन सूर्यः० ॥ इमं देवा वरुणो यजुः सोमः सोमप्रीत्य० ॐ इमं देवा० सोमाय सांगाय० भो
 सोम अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन सोमः० ॥ उत्तानाया देवश्रवादयस्त्रिष्टुंबगारकोगारकप्री०
 ॐ उत्तानायाम० अंगारकाय सांगाय० भो अंगारक अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन अंगा-
 रकः० ॥ ॐ उद्बुध्यस्व परमेष्ठी त्रिष्टुंबुधो बुधप्री० ॐ उद्बुध्यस्व० बुधाय सांगाय० भो
 बुध अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन बुधः॥ बृहस्पते अतिगृत्समदस्त्रिष्टुंबहस्पतिर्बृहस्पतिप्रीत्यर्थे०
 ॐ बृहस्पते अति० बृहस्पतये सांगाय० भो बृहस्पते अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन बृहस्पतिः० ॥

अन्नात्परिसुतोऽग्निः शुक्रप्रीत्यर्थे० ॐ अन्नात्परिसुतो० शुक्राय
 सांगाय भो शुक्र अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन शुक्रः० ॥ प्रवोमहे सूचिकस्त्रिष्टुप् शनैश्चरः
 शनैश्चरप्रीत्यर्थे० ॐ प्रवोमहेमन्द शनये सांगाय० भोशनैश्चर अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन शनै-
 श्चरः प्री० ॥ नमोस्तुसर्पेभ्यः प्रजापतिरनुष्टुबराहू राहूप्रीत्यर्थे० ॐ नमोस्तुसर्पेभ्यः राहवे सांगाय०
 भो राहो अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन राहुः० केतुकृण्वन् मधुच्छंदा गायत्री केतुः केतुप्रीत्यर्थे०
 ॐ केतुकृण्वन्० केतवे सांगाय० भो केतो अत्रागच्छ ब० अनेन बलिदानेन केतुः० ॥ कर्मसंरक्षकदेव-
 ताबलीनपि तत्रैव दद्यात् ॥ गणानांत्वा प्रजापतिस्त्रिष्टुप् गणपतिर्गणपतिप्रीत्यर्थे० ॥ ॐ गणानां०
 गणपतये सांगाय० भो गणपते अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन गणपतिः० ॥ ब्रह्मजज्ञानं प्रजापति-
 स्त्रिष्टुब्ब्रह्मा ब्रह्मप्रीत्यर्थे० ॐ ब्रह्मजज्ञानं० ब्रह्मणे सांगाय० भो ब्रह्मब्रजागच्छ० अनेन बलिदानेन
 ब्रह्मा० ॥ इदंविष्णुर्मधातिथिर्गायत्री विष्णुर्विष्णुप्रीत्यर्थे० ॐ इदंविष्णुः० विष्णवे सांगाय०
 भो विष्णो अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन विष्णुः० ॥ त्र्यंबकं वसिष्ठोनुष्टुप् त्र्यंबक सत्र्यंबक-
 प्रीत्यर्थे० ॐ त्र्यंबकं० त्र्यंबकाय सांगाय० भो त्र्यंबक अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेन त्र्यंबकः०

॥ अंबेअंबिके प्रजापतिरनुष्टुब् दुर्गा दुर्गाप्रीत्यर्थे० ॐ अंबेअंबिके० दुर्गायै सांगाय सपरिवारायै सायु-
 धायै सशक्तिकायै इमं० भो दुर्गे अत्रागच्छ बलिं भक्ष मम सकुडुंबस्यायुष्कत्री क्षेमकत्री शान्तिकत्री
 पुष्टिकत्री तुष्टिकत्री निर्विघ्नकत्री वरदा भव० अनेन बलिदानेन दुर्गा० ॥ क्षत्रस्योल्बमसि वरुणो यजुः
 क्षेत्रपालः क्षेत्रपालप्रीत्यर्थे० ॐ क्षत्रस्योल्बमसि० क्षेत्रपालाय सांगाय० भो क्षेत्रपाल अत्रागच्छ०
 अनेन बलिदानेन क्षेत्रपालः० ॥ हस्तौपादौ प्रक्षाल्य ॥ वास्तोष्पते प्रजापतिस्त्रिष्टुब्बास्तोष्पतिर्वा-
 स्तोष्पतिप्रीत्यर्थे० ॐ वास्तोष्पते० वास्तोष्पतये सांगाय० भो वास्तोष्पते अत्रागच्छ० अनेन
 बलिदानेन वास्तोष्पतिः० यतोयसो दध्यङ्गाथर्वणो यजुरभयंकरोऽभयंकरप्रीत्यर्थे० ॐ यतोयतः०
 अभयंकराय सांगाय० भो अभयंकर अत्रागच्छ० अनेन बलिदानेनाभयंकरः० ॥ श्रीश्चते उत्तर-
 नारायणस्त्रिष्टुप् श्रीः श्रीप्रीत्यर्थे० ॐ श्रीश्चते० श्रिये सांगायै० भो श्रीः अत्रागच्छ० अनेन बलि-
 दानेन श्रीः० ॥ (बहूनां मते गणपतये दुर्गायै वायवे च बलीन् दत्त्वा घृतं घृतपावान इति आका-
 शाय यावांकोशेत्यश्विभ्यो वास्तोष्पतेति वास्तोष्पतये बलीनर्पयेत् ॥) अथ क्षेत्रपालबलिः ॥ क्षत्र-
 स्योल्बमसिमंत्रेण

संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ क्षेत्रपालमहं ध्याये इयामवर्णं त्रिलोचनं ॥ नूपुरालंकृतांगि च सपर्यमेखलया युतं ॥
 सर्पाङ्गदमतिशुद्धं क्षुद्रघंटासमन्वितं ॥ करोटिकासमयी चापि मालामागुलफलंबिनी ॥ दधानमसुरगाबन्धं
 कुण्डलं चंद्रलेखया ॥ दक्षिणे शूलवेतालखड्गदुंदुभिसंयुतं ॥ अष्टभिश्चकरैर्दिव्यैर्दिग्बन्धमभितो युतं ॥
 इति ॥ क्षेत्रस्योल्बमसि वरुणो यजुः क्षेत्रपालः क्षेत्रपालग्रीत्यर्थे ॥ ॐ क्षेत्रस्योल्बमसि ॐ नमो
 भगवते क्षेत्रपालाय महाबलाय बर्बरदेशोद्भवाय समस्तभुवनव्यापिने चतुःषष्टिरूपधराय नगरग्राम-
 क्षेत्रवनवासिने सकलजगत्पूजिताय सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकाय भूतघ्नतपिशच राक्षस
 शाकिनीडाकिनीवेतालयुताय सदीपं माषकुष्माण्डहरिद्राचूर्णनारिकेलफल सहितबलिं समर्प्य ॐ भो क्षेत्र
 पाल अत्रागच्छ ॐ अनेन बलिदानेन क्षेत्रपालः ग्री ॥ ततः शूद्रेण दुर्ब्राह्मणेन वा तं बलिं दूरदेशं
 प्रापयेत् ॥ तत्पृष्ठतः शांतिपाठपूर्वकं स्वयं जलं सिंचन् साचार्यः सपत्नीको गृहामहर्गित्वा क्षेत्रपा-
 लाय नम इति क्षेत्रपालं नमस्कृत्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य प्रत्यागत्याचामेत् ॥ आचार्यः पत्नी च
 हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचामेतां ॥ तत्र पत्नी सकृदमंत्रकमाचामति ॥ ततो यजमानपत्न्याचार्या अग्नि-
 समीपमागत्याचम्य स्वायतनेषूपविशेयुः ॥

॥ अथ पूर्णाहुतिः ॥ २४ ॥

तत आचार्य आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वाऽस्मिन् ग्रहयज्ञकर्मणि कर्मसम्पूर्तिजन्य
फलसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ग्रहयज्ञांगभूतां भद्रद्रव्यदां पूर्णाहुतिं वसोधरा च होष्ये इति-
संकल्प्य सुवेण सुचि द्वादशगृहीतमष्टगृहीतं चतुर्गृहीतं वाज्यमादाय सुचोऽपूर्णतायामाज्येनापूर्य
तदुपरि वस्त्रयुतं चंदनादिभूषितं फलं निधाय इडनामायमग्निरित्यनुसंधाय सपत्नीकेन यजमानेना-
न्वारब्धास्तिष्ठन् ऋजुकायः सुवाग्रनिहितदृष्टिः समपादः प्रसन्नमनाः समुद्रादूर्भिरितितिसृणां वामदेव-
स्त्रिष्टुबग्निः, मूर्धानं भरद्वाजस्त्रिष्टुब्वैश्वारः, पुनस्त्वाग्निस्त्रिष्टुब्वसुद्रादित्याः, पूर्णादूर्भिविश्वेदेवा अनु-
ष्टुप् शतऋतुः, सप्तते अग्ने सप्तऋषयो जगत्यग्निः, धामन्ते वामदेवो जगत्यापः, पूर्णाहुतौ विनि-
योगः ॥ ॐ समुद्रादूर्भि० ॥ ॐ वयं नाम प्रब्रवामा धृतस्यास्मिन्धुन्ने धारया मा नमोभिः ॥
उपब्रह्मा ऋणु वच्छस्य मानं चतुः ऋगोवमीद्गौर एतत् ॥ ॐ चत्वारिंशद्गा त्रयोऽ० ॥ ॐ मूर्धानं
द्विवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानर मृत आज्ञातमग्नि ॥ कविःसम्राजमर्तिथि जनानामासन्नापात्रं जन-

यन्त देवाः ॥ ॐ पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः ॥ घृतेन त्वं-
तन्वं वर्धयस्व सुत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥ ॐ पूर्णादर्विपरापतसु पूर्णा पुनरापत ॥ वस्त्रेव
विक्रीणावहु इषमूर्जं शतक्रतो ॥ ॐ सप्तते अग्रे समिधः सप्तजिह्वाः सप्त ऋषयः सप्तधामप्रियाणि
सप्त होत्राः सप्त धात्वा यजंति सप्त योनीरापूणस्व घृतेन स्वाहा ॥ ॐ धामन्ते विश्वं भुवनमधिश्चि-
तमन्तः समुद्रे तद्वदन्तरायुषि ॥ अपामनीकिं समिधेय आभृतस्तमश्याम मधुमन्तन्त ऊर्मिस्स्वाहा ॥
इदमग्नये वैश्वानराय वसुरुद्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवतेऽग्नयेऽध्यश्च नमम ॥ इति पूर्णाहुतिः ॥

॥ अथ वसोर्धारा ॥ २५ ॥

चक्षेरुपरि स्तंभद्वयविधृतां औदुम्बरीमृज्वीमकोटरां बाहुप्रमाणामाद्रां सुचं पूर्वाग्रां निधाय
तदुपरि शृङ्खलाबलम्बितेन निर्मलघृतपूरितेन ताम्रेण मृन्मयेन वा कुम्भेनाधोयवमात्रछिद्रेणाज्यं मुचं-
त्यासुवप्रणालिकयाऽग्रे सुवर्णजिह्वातोऽधोनिपतन्तीमग्नेरुपरि वसोर्धारामविच्छिन्नां पातयेत् ॥ पत-
न्त्याञ्च तस्यां यथासंभवं चमकानुवाकौञ्छ्रावयेत् ॥ वाजश्चम इत्यारभ्य वेदस्वाहेत्यन्तानां चमका-

नुवाकानां देवा ऋषयः यजुश्छन्दः वाजादयो लिंगोक्ता देवता वसोर्धारायां विनियोगः ॥
ॐ वाजश्चमे प्रसवश्चमे० ॥ इति वसोर्धारा ॥

॥ अथ ग्रहयज्ञोत्तराङ्गम् ॥ २६

ततः संस्रवप्राशनम् ॥ पवित्राभ्यां मार्जनम् ॥ पवित्रे बहिषि निक्षिप्य ॥ बहिर्होमः ॥
ब्रह्मणे पूर्णपात्रदानं ॥ (प्रणीतोदकं हस्ते गृहीत्वा) ग्रहयज्ञसांगतासिद्ध्यर्थं ब्रह्मन्पूर्णपात्रं तुभ्यमहं
सम्प्रददे ॥ प्रतिगृह्यतां ॥ [इति जलं ब्रह्मणो हस्ते दद्यात्] ब्रह्मा ॐ स्वस्ति इत्युक्त्वा प्रतिगृह्य ॥
ॐ द्यौस्त्वाददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णातु ॥ ॐ कोदात्कस्मादात्कामोदात्कामायादात् ॥ कामो-
दाताकामः प्रतिगृहीताकामैतत्ते त्वंकामसुतार्भून्जामहै ॥ इति पठेत् ॥ तत आचार्यः ॥ प्रणीता-
विमोकः ॥ शान्तिवचनं ॥ आपः शिवाः शिवनमाः शान्ताः शान्ततमास्तास्ते कृण्वन्तु भेषजं ॥
इति मार्जनं ॥ अग्नरलंकरणं ॥ (पूर्ववत्प्रागादि पूजनम्) कस्यपस्येति तिलकधारणम् ॥ कस्यपस्य
नारायण उष्णिगाशीस्तिलकधारणे विनियोगः ॥ ॐ कस्यपस्य त्र्यायुषं ललाटे ॥ ॐ जमुदमेखया-

युषं कण्ठे ॥ ॐ यदेवानां त्र्यायुषं बाहोः ॥ ॐ तन्मे अस्तु त्र्यायुषं हृदि ॥ ॐ स्वस्ति श्रद्धां मेघां
 यशः प्रज्ञां विद्यां बुद्धिं श्रियं बलं ॥ आयुष्यं तेज आरोग्यं देहि मे हव्यवाहन ॥ गोत्रोच्चारणपूर्व-
 काभिवादनं ॥ अमुकप्रवरान्वितामुकसगोत्रः शुक्लयजुर्वेदाम्नायकण्वशाखाध्यायी अमुकशर्माहं भो
 अभिवादये ॥ परिस्तरणविसर्जनमुत्तरे ॥ ततः स्थापितकलशोदकं पात्रे गृहीत्वा सकुटुम्बं यजमानं
 विप्रा अभिषिञ्चेयुस्तिष्ठन्तः ॥ तत्रमंत्राः ॐ आपोहिष्ठा० ॥ ३ ॥ ॐ अपोदेवा० ॥ १ ॥ ॐ
 अपांपृष्ठमसि० ॥ १ ॥ ॐ सोमस्यत्वा० ॥ १ ॥ ॐ इममेवर० ॥ १ ॥ ॐ तत्त्वायामि० ॥ १ ॥
 ॐ त्वन्नोअग्ने० ॥ १ ॥ ॐ सत्वन्नो अग्ने ॥ १ ॥ ॐ उदुत्तमंवरुण ॥ १ ॥ ॐ पञ्चनद्यः सर-
 स्वती० ॥ १ ॥ ॐ देवस्यत्वा० ॥ ३ ॥ ॐ तत्पालाशं भ० ॥ १ ॥ अन्ये च पावमाना मंत्राः ॥
 सुरास्त्वामित्यादिपौराणाश्च ॥ ततो यजमानः अभिषेकवस्त्रमाचार्याय दत्वा श्वेताम्बर श्वेतचन्दनश्च
 तमाल्यादिनालंकृतोऽग्निसर्मापिभागत्याग्निं ग्रहेदेवताश्च पञ्चोपचारैः पूजयेत् ॥ तत आचार्यः स
 ऋत्विग्यजमानहस्ते श्रेयःसम्पादनं कुर्यात् ॥ यजमान आचम्य आचार्यादिभ्यः श्रेयोग्रहणं करिष्ये
 आचार्यः भवन्नियोगेन मया ऋत्विग्भिः सहास्मिन् ग्रहयज्ञकर्मणि यत्कृतं जपहोमादि तज्जन्यं यद्व्येयः

तत्तुभ्यमहं सम्प्रददे ॥ तेन श्रेयसा त्वं पुण्यवान् भव ॥ इति साक्षतपूर्णीफलानि दद्यात् ॥ ततो-
यजमानोभेः पश्चादाचार्यादिक्रान्तिज उदञ्जुखानभ्यर्च्य देशकालौ संकीर्त्य कृतैतद्ग्रहयज्ञस्य सम्पूर्ण-
फलावाप्त्यर्थं श्रीसूर्यग्रीत्यर्थं इमां कपिलां रुद्रदैवत्याममुकसगोत्राग्रामुकशर्मणे आचार्याय दक्षिणां
सम्प्रददे नममेत्युक्त्वा ॥ कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रोहिणी ॥ तीर्थदेवमयी यस्मादतः शान्तिं
प्रयच्छ मे ॥ इति पठेत् ॥ एवमग्रे ॥ पुण्य स्त्वं शंख पुण्यानां मंगलानाञ्च मंगलं ॥ विष्णुना
विधृतो नित्यमतः ॥ इति सोमाय शंखं ॥ धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानन्दकारकः ॥ अष्टमूर्तेरधि-
ष्ठानमतः पाहि सनातन ॥ इति भौमाय वृषं ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमवीजं विभावसोः ॥ अनन्त-
पुण्यफलदमतः शान्तिं प्रय ॥ इति बुधाय हेम ॥ पीतवस्त्रयुगं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ॥ प्रदाना-
न्तस्य वै विष्णो ततः शान्तिः ॥ इति गुरवे पीतवस्त्रं ॥ विष्णुस्त्वमश्वरूपेण यस्मादमृत संभवः ॥
चन्द्रार्कवाहनं नित्यमतः शान्तिः ॥ इति शुक्रायाश्चम्रं ॥ यस्मात्त्वं पृथिवी कृष्णा धेनुः केशव-
सन्निभा ॥ सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिः ॥ इति शनये कृष्णां गां ॥ यस्मादायसकर्माणि त्वदधी-
नानि सर्वदा ॥ लांगलाद्यायुधादीनि तस्माच्छान्तिः ॥ इति राहवे लोहं ॥ यस्मात्त्वं च्छाग यज्ञा-

नामंगत्वेन व्यवस्थितः ॥ यानं विभावसोर्नित्यमतः शान्तिं ॥ इति केतवे छागम् ॥ गावो वा
“ गवामंगेषुतिष्ठन्ति ॥ ” इति सर्वेषां देयाः ॥ सुवर्णं वा सर्वेभ्यः ॥ ततः सति विभवे शय्यारत्न
भूमिवत्तकांचनान्यपि यथाश्रद्धं दद्यात् ॥ ततो ब्रह्मादिऋत्विग्भ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् ॥
तत आचार्यः स्थापित देवताः ॐ उच्चिष्टब्रह्मणस्पते ॥ १ ॥ यान्तुदेव ॥ १ ॥ इति विसृज्य ॥
गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर ॥ यत्र ब्रह्मादयो देवास्तत्र गच्छ हुताशन ॥ इति अग्नि
च विसर्जयेत् ॥ ततो यजमानोऽद्येतिदेशादि संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नवग्रहपीठं सोपस्करमाचा-
र्याय सम्प्रददे नममेति सर्वमाचार्यहस्ते जलप्रक्षेपपूर्वकं दद्यात् ॥ ततः पत्न्या सह स्वासने उपविश्य
घृतपूरिते कांस्यभाजने आज्यावलोकनं कुर्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ ॐ रूपेण वो रूपमभ्यागां तुथो
वोविश्ववेदा विभजतु ॥ ऋतस्य पथा प्रेत चन्द्र दक्षिणाः ॥ ततस्तदाज्यपात्रं सदक्षिणं ब्राह्मणाय
दत्त्वा ग्रहयज्ञसाङ्गतासित्थ्यर्थं यथाशक्ति ब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति संकल्प्य यथाशक्ति मिष्टाननेन
विप्रान् संभोज्य यथाशक्ति दक्षिणादानादिना संतोष्याशिशो गृहीत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इति
ग्रहयज्ञप्रयोगः समाप्तः ॥

॥ पंचगव्यमेलनम् ॥ २७ ॥

आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलावाप्त्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
अमुकमार्गभूतं पंचगव्यमेलनं करिष्ये ॥ गायत्र्या गोमूत्रं ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं ॥
अंशुनातेति गोमयं ॥ ॐ अंशुनाते अंशुः ॥ पयःपृथिव्यामिति पयः ॥ ॐ पयःपृथिव्यां ॥
दधिक्राव्णेति दधि ॥ ॐ दधिक्राव्णोऽअकारिषं ॥ तेजोसीत्याज्यं ॥ ॐ तेजोसि श्रुक्रमस्यमृत-
मसि धामनामासि ॥ त्रियं देवानामनाघृष्टं देव यजनम् ॥ देवस्यत्वेति कुशोदकं ॥ ॐ देवस्यत्वा
सवितुः प्रसवेद्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् ॥ ॐ इति ग्रंथेनलोब्ध (दिक्षुविक्षिप्य) ॐ इति
यज्ञकाष्ठेन मथीयात् ॥ आपोहिष्ठेति मथनामिति केचित् ॥ गायत्रेणत्वेति प्रतिमंत्रं मन्थनमित्यन्ये ॥
इति पंचगव्यमेलनम् ॥

॥ अग्न्युत्तारणम् ॥ २८ ॥

आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अङ्गकप्रतिमायास्तापताडनादिदोषपरिहारद्वारा
देवकलाभिवृद्ध्यर्थमग्न्युत्तारणं करिष्ये ॥ ॐ अन्नमन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणामन्न ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्यो
अधिसंभृतं पर्यः ॥ तान्न इषमूर्जं घत्त मरुतः स शरणा अभ्यर्क्षस्ते धुन्मयित ऊर्ग्यं द्विष्मस्तन्ते
शुर्गृच्छतु ॥ १ ॥ इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वेका च दश च दश च शतञ्च शतञ्च ॥ सह-
स्रञ्च सहस्रञ्चायुतञ्चायुतं च नियुतञ्च नियुतञ्च ॥ २ ॥ अर्बुदञ्च न्यर्बुदञ्च समुद्रञ्च मध्यञ्चातञ्च परा-
र्धञ्च ॥ एता मे अग्न इष्टका धेनवः सन्वसुत्राद्युर्भिर्होके ॥ ३ ॥ ऋतवस्य ऋतावृध ऋतुष्टास्य ऋतावृधः ॥
घृतञ्चुतौ मधुञ्चुतौ विराजो नाम कामदुघा अक्षीयमाणाः ॥ ४ ॥ समुद्रस्य त्वावकयाग्ने परिव्ययामसि ॥
पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ५ ॥ हिमस्यत्वा जरायुणाग्ने परिव्ययामसि ॥ पावको अस्मभ्यं
शिवो भव ॥ ६ ॥ उपज्मन्नुपवेतसेव तरुदीप्त्वा ॥ अग्नेपित्तमपामसि मण्डूकित्ताभिरागहि सेमन्नो
यज्ञं पावकवर्णं शिवं कृधि ॥ ७ ॥ अपामिदन्यर्यनं समुद्रस्य निवेशनं ॥ अन्यांस्ते अस्मत्तपन्तु-

हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ८ ॥ अग्रे पावक रोचिषा मन्द्रया देवजिहया ॥ आदेवान्
वक्षि यक्षि च ॥ ९ ॥ सनः पावक दीदिवोऽग्रे देवाँ इहावह ॥ उपयज्ञं हविश्च नः ॥ १० ॥
पावक यानश्चितयत्या कृपाक्षामन् रुरुच उषसो न भानुना ॥ तूर्वभया मन्तेतशस्य नूरुण आयो
घुणेन ततृषाणो अजरः ॥ ११ ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे ॥ अन्यास्ते अस्म-
त्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ नृषदे वेळप्सुषदे वेड्वर्हिषदे वेड्वर्नसदे वेड्वर्नसदे वेद-
॥ १२ ॥ ये देवा देवानाँ यज्ञियाँ यज्ञियानाँ संवत्सरीणमुप भागमासते ॥ अहुतादो हविषो
यज्ञे आस्मिँस्त्वयं पिबन्तु मधुनो घृतस्य ॥ १३ ॥ ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन्ये ब्रह्मणः
पुर एतारो अस्य ॥ येभ्यो न ऋते पवते धाम किञ्चन न ते दिवो न पृथिव्या अधिस्तुषु ॥ १४ ॥
प्राणदा अपानदा व्यानदा वर्चोदा वरिवोदाः ॥ अन्यास्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्म-
भ्यं शिवो भव ॥ १५ ॥ इति अष्टोत्तराष्टाविंशत्यष्टवार त्रिर्वा पठित्वा प्रतिमाया उपरि सन्ततां
जलधारां कुर्यात् ॥ ततो भस्ममृत्तिका पञ्चगव्यैः प्रतिमां संशोध्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् ॥ इत्यभ्यु-
त्तरणम् ॥

॥ अथ प्राणप्रतिष्ठा ॥ २९ ॥

आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अमुकप्रतिमायाः प्राणप्रतिष्ठापनमहं करिष्ये अस्य श्री प्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ॥ ब्रह्मविष्णु महेश्वरा ऋषयः ॥ ऋग्यजुःसामाथर्वाणि च्छन्दांसि ॥ परा प्राणशक्तिर्देवता ॥ आं बीजं ॥ ह्रीं शक्तिः ॥ क्रौं कीलकम् ॥ अमुकदेवतायाः प्राणप्रतिष्ठापने विनियोगः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं अं कं खं गं घं ङं आं ॐ क्रौं ह्रीं आं पृथिव्यसेजोवाय्वाकाशात्मने अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं इं चं छं जं झं ञं ईं ॐ क्रौं ह्रीं आं शङ्खस्पर्शरूपरसगन्धात्मने तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं उं टं ठं डं णं ऊं ॐ क्रौं ह्रीं आं श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं एं तं थं दं धं नं ऐं ॐ क्रौं ह्रीं आं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं ओं पं फं बं मं औं ॐ क्रौं ह्रीं आं वचनादानगमनविसर्गानंदात्मने कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं अं यं रं लं वं शं षं सं हं ङं अः ॐ क्रौं ह्रीं आं मनोबुद्ध्यहंकारचित्तचैतन्यात्मने करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादिन्यासः ॥

अथध्यानं ॥ रक्तां भोधिस्थपेतोल्लसदरुणसरोजाधिरूढाकराब्जैः पाशं कोदण्डमिक्षूद्भवमथ गुणम-
प्यंकुशं पंच वाणान् ॥ विभ्राणासृक्कपालं त्रिनयनलसिता पीनवक्षोरुहाढ्या देवी बालार्कवर्णा भवतु
सुखकरी प्राणशक्तिः परा नः ॥ ततः प्रतिमां हृदि स्पृष्ट्वा मंत्रचतुर्वारं जपेत् ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं अं-
यं रं लं वं शं षं सं हं लं क्षं अः क्रौं ह्रीं आं प्रतिमायाः प्राणा इह प्राणाः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं अं
यं रं लं वं शं षं सं हं लं क्षं अः क्रौं ह्रीं आं प्रतिमायाः जीव इह स्थितो जीवः ॥ ॐ आं ह्रीं-
क्रौं अं यं रं लं वं शं षं सं हं लं क्षं अः क्रौं ह्रीं आं प्रतिमायाः सर्वेन्द्रियाणि ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं-
अं यं रं लं वं शं षं सं हं लं क्षं अः क्रौं ह्रीं आं प्रतिमाया वाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्रजिह्वाघ्राणवाक्पाणि-
पादपायूपस्थानि स्वस्थाने इहैवागत्य सुखं चिरं तिष्ठन्तु स्वाहा ॥ गर्भाधानादिषोडशसंस्कारसि-
ध्यर्थं षोडश प्रणवावृत्तीः कुर्यात् ॐ पुनर्मनः पुनरार्युर्म आगत्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म-
आगतं ॥ पुनः प्राणः पुनरात्मा म आगद्विधानरो अदब्धरतनूपा अग्निर्मा पातु दुरिताद-
वद्यात् ॥ ॐ शिरोमे श्रीर्यशो सुखं त्विषिः केशश्चर्मश्रुणि ॥ राजा मे प्रणो अमृतं
सम्राट् चक्षुर्विराट् श्रोत्रम् ॥ १ ॥ जिह्वा मे भद्रं वाङ्महो मनो मन्युः स्वराड्भारमः ॥ मोदाः

प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि मित्रं मे सहः ॥ २ ॥ बाहू मे बलमिन्द्रियहस्तौ मे कर्म वीर्यं ॥
 आत्मा क्षेत्रसुरो मम ॥ ३ ॥ पृथग्मे राष्ट्रमुदरम् सौग्रीवाश्च श्रोणी ॥ उरू अरुन्नी जानुनी
 विशो मे ज्ञानि सर्वतः ॥ ४ ॥ नाभिर्मे चित्तं विज्ञानं पायुर्मेऽपचितिर्भसत् ॥ आनन्दनन्दा आण्डौ
 मे भगः सौभाग्यं पसः ॥ ५ ॥ जंघाभ्यां पदभ्यां धर्मोऽसि विशि राजा प्रतियुतः ॥ प्रतियुतः प्रतियु-
 तिष्ठामि राष्ट्रं प्रत्यक्षेषु प्रतियुतस्थामि गोषु ॥ ६ ॥ प्रत्यङ्गेषु प्रतियुतस्थाम्यत्मान्प्रतियुतप्राणेषु प्रतियुतस्थामि
 पुष्टे ॥ प्रतियुतवाप्युत्थितोः प्रतियुतस्थामि यज्ञे ॥ ७ ॥ इति प्राण प्रतिष्ठा ॥

॥ अथाग्निनामानि ॥ ३० ॥

विधानपारिजाते ॥ लौकिकः पावको ह्यग्निः प्रथमः परिकीर्तितः ॥ अग्निस्तु मारुतो नाम-
 गर्भाधानेऽग्निकीर्तितः ॥ १ ॥ (यत्र शाखायां गर्भाधाने होमो विहितस्तत्रैतदग्नेर्नामानुसन्धेयम् ॥
 नखल्वेतद्विषयं वाजसनेयिनां ॥ तेषां होमाविधानात्) पुंसवे चमसो नाम शोभनः शुभकर्मसु ॥
 (पुंसवे पवमान इति बहुत्र पाठः ॥) सीमन्ते ह्यनलो नाम प्रगल्भो जातकर्मणि ॥ (सीमन्ते-

मङ्गलो नाम प्रबलो जातकर्मणि इति पा० ॥) पार्थिवो नामकरणे प्राशनेऽन्नस्य वै शुचिः ॥
 सभ्यनामा तु चूडायां व्रतादेशे समुद्भवः ॥ गोदाने सूर्यनामा स्यात् केशान्ते याजकः स्मृतः ॥
 वैश्वानरो विसर्गे स्याद्विवाहे धनदः स्मृतः ॥ (गोदाने सूर्यनामास्याद्विवाहे योजकः स्मृतः इति
 पा०) चतुर्थीकर्मणि शिखी धृतिरग्निस्तथापरे ॥ (अपरे कर्मणीत्यर्थः ॥ आवसथ्यस्तथाऽऽधाने
 वैश्वदेवे तु पावकः ॥ (आवसथ्ये द्विजो ज्ञेयो वैश्वदेवे तु रुक्मकः ॥ इति पा०) ॥ ब्रह्माग्नि-
 गर्हपत्ये स्यादक्षिणाग्निरथेश्वरः ॥ विष्णुराहवनीये स्यादग्निहोत्रे त्रयोऽअग्नयः ॥ एके घृतार्चिपं प्राहु-
 रग्निध्यानपरायणाः ॥ रुद्रादौ तु मृडो नाम शान्तिके शुभकृत्तथा ॥ पौष्टिके धनदश्चैव क्रौधोग्नि-
 श्चाभिचारके ॥ वर्यार्थे वशकृत्प्रोक्तो वनदाहे तु पोषकः ॥ उदरे जाठरो नाम क्रव्यादः शवम-
 क्षणे ॥ समुद्रे वाडवो नाम लये संवर्तकस्तथा ॥ सप्तविंशति संख्याका अग्नयः कर्मसु स्मृताः ॥
 तन्तमाहूय होतव्यं यो यत्र विहितो नलः ॥ अन्यथा विफलं कर्म सर्वं तद्राक्षसं भवेत् ॥ इति ॥
 प्रायश्चित्ते विटः, पाकयज्ञेषु पावकः, देवानां हव्यवाहः, पितॄणां कव्यवाहः, शान्तिके वरदः,
 पौष्टिके बलवर्धनः, पूर्णाहुत्यां मृडः, वर्यार्थे कामदः, वनदाहे दूषकः, लक्षहोमे वह्निः,

कोटिहोमे हुताशनः, वृषोत्सर्गेऽध्वरः, इति पाठोऽन्यत्र ॥ अत्र देशविशेषाब्धवस्था ॥ इत्यग्नि-
नामानि ॥

॥ अथ गर्भाधानोपयोगी विचारः ॥ ३१ ॥

प्रथमे रजोदर्शने मासादौ दुष्टे सति गर्भाधानस्य शान्तिपूर्वकं कर्तव्यत्वाच्चान्तिकं वक्तुं
दुष्टमासाद्युच्यते ॥ प्रथमे रजसि चैत्रज्येष्ठाषाढभाद्रपदकार्तिकपौषा अशुभाः ॥ आश्विनो-
मध्यमः ॥ शेषाः शुभाः ॥ कचिद्वैशाखफाल्गुनपूर्वार्धयोरधमत्वमुक्तम् ॥ तिथिषु प्रतिपच्चतुर्थीष-
ष्ठयष्टमीद्वादशीचतुर्दशीपौर्णमास्यमावास्या अशुभाः ॥ शेषाः शुभाः ॥ कचित्सप्तम्येकादश्या-
वशुभे अष्टमीद्वादश्या शुभे इत्युक्तम् ॥ वारेषु रविभौममन्दवारा अशुभाः ॥ अन्ये तु शुभाः ॥
कैश्वत् सोमोप्यशुभ उक्तः ॥ नक्षत्रेषु भरण्याद्रौप्य्याश्लेषापूर्वाज्येष्ठामूलपूर्वाषाढापूर्वाभाद्रपदारे-
वत्योऽशुभाः ॥ चित्राविशाखा श्रवणाश्विनीमघास्वातयोमध्यमाः ॥ अन्यानि शुभानि ॥ कैश्चित्तु
कृत्तिकापुनर्वस्वनुराधारेवत्योऽप्यशुभा उक्ताः ॥ एवञ्च तासां मध्यमत्वं ॥ एवमन्यत्रापि ॥ योगेषु
व्याघातस्याद्या नवनाब्धौ गण्डातिगण्डयोः षट् षट् शूलस्य पञ्चदश परिघपूर्वाद्ध वैधृतिव्यतीपा-

ताश्चेत्यशुभाः ॥ वज्रं मध्यमं ॥ अन्ये शुभाः ॥ विष्टिं विना सर्वाणि करणानि शुभानि ॥ अहि-
त्रेधा विभक्ते आद्यो भागः शुभः द्वितीयो मध्यमः तृतीयो दुष्टः ॥ एवं रात्रौ ॥ सूर्योदयास्तमया-
वप्यशुभौ ॥ रविसङ्क्रमादधोनाडीचतुष्टयं ऊर्ध्वश्चात्यं शुभं ॥ सङ्क्रान्त्यादिदग्धदिनेष्वशुभं ॥ रवि-
चन्द्रोपरागयोरप्यशुभं ॥ सन्ध्योपप्लवशावाशौचेषु, भर्तुरात्मनश्च चतुर्थाष्टमद्वादशस्थे चन्द्रे जीर्ण-
रक्तनीलमलिनकृष्णवस्त्रेषु परिहितेषु न शुभं ॥ सम्मार्जनीकाष्ठतृणाग्निशूषतुषशुष्काक्षतलोहपाषाण-
शस्त्रादिधारिण्या एतैर्युक्ते देशे चाशुभं ॥ देहलीद्वाररथ्यादि पितृमातृगेहेष्वशुभम् ॥ ऊर्ध्वस्थिताया
निद्रितायाश्चाशुभं ॥ शय्यादौ शुभं ॥ पित्रादिसखिस्वभर्तृभिर्दृष्टमशुभम् ॥ इत्यादि ज्ञेयं ॥ दुष्टमा-
सादौ प्रथमरजोदर्शने ताम्बूलभक्षणादिमङ्गलाचारान्न कुर्यात् ॥ द्वितीये तु शुभे तत्र कुर्यात् ॥
प्रथमे दुष्टरजोदर्शने द्वितीयं प्रतीक्ष्य तस्मिन्नप्यशुभे वक्ष्यमाणां विस्तरेण शान्तिं कुर्यादिति केचित् ॥
प्रथम एव शान्तिं यथाशक्ति चरेदित्यपरे ॥ अत्रैकस्मिन्नप्यशुभे शान्तिः कार्या ॥ द्वित्राद्यशुभसन्नि-
पाते तु तत्सूचितवद्दशुभनिरासार्थं वक्ष्यमाणाहुतिसंख्यादिविवृद्ध्या शान्तिः कार्या ॥ इतिगर्भाधा-
नोपयोगी वि० ॥

॥ अथ भुवनेश्वरी शान्तिः ॥ ३२ ॥

श्रीः ॥ रजोदर्शनादनन्तरं पञ्चमादिदिने चन्द्रताराद्यनुकूले शुचिदेशे सुस्मातया पत्न्या युतः कर्ता प्राञ्जुख आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य मम भार्यायाः प्रथमरजोदर्शनेऽमुकदुष्टमासादिमृचित सर्वारिष्टनिरसनद्वारा (आवयोर्दपत्स्योः शुभफलावाप्त्यर्थः) श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सग्रहमखां शौनकोक्तां भुवनेश्वरीशान्तिं करिष्ये ॥ तदङ्गत्वेन निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनं पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोधारापूजनमायुष्यजपं नान्दीश्राद्धञ्च करिष्ये इति संकल्प्य तानि समाप्य देशकालौ संकीर्त्य भुवनेश्वरीशांतिकर्मणि आचार्यादि ऋत्विग्वरणनमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य शांतं दातुं कुटुंबिनं मंत्रतंत्रज्ञं ब्राह्मणं—अमुकसगोत्र अमुकशर्मन् ब्राह्मण अस्मिन्भुवनेश्वरीशांतिकर्मणि आचार्यं त्वामहं वृणुं ॥ वृतोस्मीति प्रतिवचनं ॥ इत्याचार्यं वृत्वा ॥ एवं ब्रह्माणं जपहोमार्थं अष्टौ षट् चतुरो वा ऋत्विजो वृत्वा ॥ सर्वान् गंधादिना संपूज्य ॥ आचार्यस्तु यथास्वर्गे ० इत्यादि प्रार्थयेत् ॥ तत आचार्य आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्यामुकसगोत्रेणामुकशर्मणा

यजमानेनानुज्ञातो भुवनेश्वरीशांतिकर्मणि आचार्यकर्म करिष्ये ॥ इति संकल्प्य यथोक्तं पंचगव्यं
संपाद्य तेन यज्ञभूमिं रक्षोहणेत्यादिमंत्राणां प्रजापतिर्यजुर्विष्णुयज्ञभूमिप्रोक्षणे विनियोगः ॥ ॐ
रक्षोहणो० ॥ इति संप्रोक्ष्य ॐ अपसर्पन्तु ये भूताः० इति सर्वतो गौरसर्पयन् विकिरेत् ॥ देवा
आयांतु, यातुधाना अपयांतु, विष्णो देवयजनं रक्षस्व ॥ भूमौ प्रादेशं कुर्यात् ॥ ततो भुवनेश्वर्या-
दिप्रतिमानां अग्न्युत्तारणं प्राणप्रतिष्ठां च विधाय गृहेशानदेशे पूर्वं वा देवतामंडलं हस्तमात्रं प्रकल्प्य
गोमयादिभिरुपलिप्य रंगवल्यादिनाऽलंकुर्यात् ॥ अथाचार्यो देशकालौ संकीर्त्य भुवनेश्वरीशांत्यां-
गभूतं कलशस्थापनं भुवनेश्वर्यादिप्रतिमास्थापनं तत्पूजनं च करिष्ये ॥ ॐ महीधौः पृथिवी० इति
भूमिं स्पृष्ट्वा तदक्षिणोत्तरतश्च तथैव मंत्रावृत्त्या भूमिं स्पृष्ट्वा ॥ ॐ यवोसियवया० इति द्रोणपारि-
मितव्रीहिभिर्मध्ये तदक्षिणोत्तरतश्च स्पृष्टदेशे मंत्रावृत्त्या राशित्रयं कृत्वा तेनैव क्रमेण राशित्रये नव-
मत्रणं कलशत्रयं ॐ आर्जिघ्नकलशं० इति मंत्रावृत्त्या स्थापयेत् ॥ (एवं सर्वत्र मंत्रावृत्तिः) ॐ
पंचनद्याः सरस्वती० इति शुद्धोदकेन कलशत्रयं पूरयित्वा ॥ ॐ अ२ शुनति० इति त्रिष्वपि गंधं
प्रक्षिप्य ॥ ॐ याओषधीः० इति सर्वौषधीः ॐ ओषधयः सर्वदंते० इति यवान् क्षिपेत् ॥ ततो

मध्यकुंभे यवव्रीहितिलमाषकंगुड्यामाकमुद्गान् क्षिप्वा गायत्र्या उदुंबरकुशदूर्वारक्तोत्पलचंपकविल्व-
 विष्णुक्रांतातुलसीबर्हिःशंखपुष्पीशतावर्यश्वगंधानिर्गुडरक्तपीतसर्षपापामार्गे पलाशपनसजीवकप्रियं-
 गुगोधूमव्रीह्यश्वत्थदधिदुग्धघृतपद्मपत्रनीलोत्पलसितरक्तपीतकुण्डकगुंजावचाभद्रमुस्तकाख्यानानि द्वात्रिं-
 शदौषधानि सर्वाणि यथासंभवं वा क्षिपेत् ॥ ततस्त्रिषु कलशेषु ॐ कांडात्कांडात् ० इति दूर्वाः ॥
 ॐ अश्वत्थेवो ० इति अश्वत्थोदुंबरपल्लवचूतन्यग्रोधपंचपल्लवान् ॥ ॐ स्योनापूथिविनो ० इति गजाश्व-
 स्थानरथ्यावल्मीकसंगमहदगोष्ठस्थामृदः क्षिप्वा ॥ ॐ याःफलनीर्यो ० इति पूगीफलानि ॥ ॐ
 परिवारजपतिः ० इति कनककुलिशपद्मरागनीलमौक्तिकानि पंचरत्नानि ॥ ॐ हिरण्यगर्भःसमः ०
 इति हिरण्यं च क्षिपेत् ॥ ॐ यदध्यायवास ० इति सूत्रेण वाससा च कलशकंठान् वेष्टयित्वा गंधाक्ष-
 तपुष्पमालादिभिः कलशान् भूषयेत् ॥ ततः कलशत्रयोपरि तेनैव क्रमेण सौवर्णं राजतं कांस्यमयं
 ताम्रमयं वैणवं मृन्मयं वा यवादिपूरितं पात्रत्रयं ॐ पूर्णादर्विपरा ० इति निधाय ॥ तदुपरिश्चेतं
 वस्त्रत्रयं न्यस्य तत्र चंदनादिना अष्टदलानि कुर्यात् ॥ तत्र मध्यमे तत्सवितुर्विश्वाभिन्नो गायत्री
 भुवनेश्वरी भुवनेश्वर्यावाहनादौ विनियोगः ॥ ॐ तत्सवितुर्वः ० भुवनेश्वर्यै नमः भुवनेश्वरी आवा-

हयामि इति यथाशक्ति सुवर्णनिर्मितां भुवनेश्वरीप्रतिमां स्थापयेत् ॥ तद्वक्षिणकुंभोपरि अदित्यरा-
स्नासि दध्यंढार्धवर्णो यजुरिन्द्राणी इन्द्राण्यावाहनादौ विनियोगः ॥ ॐ अदित्यैरास्नासी ॥
इन्द्राण्यै नम इन्द्राणीमावाहयामि इति तथैव सौवर्णीमिन्द्राणीप्रतिमां स्थापयेत् ॥ तदुत्तरकलशोपरि
त्रातारं गर्गखिण्डुचिन्द्र इन्द्रावाहनादौ विनियोगः ॐ ॥ त्रातारमिन्द्रं ॥ इन्द्राय नम इन्द्रभाषा-
हयामीति तथैव सौवर्णीमिन्द्रप्रतिमामावाहयेत् ॥ तत उक्तमंत्रैरुक्त क्रमेण देवतात्रयस्य काण्डानु-
समयेन पदार्थानुसमयेन वा षोडशोपचारैः पूजां कुर्यात् ॥ ततो मध्यकुंभे आचार्योऽष्टसहस्रमष्टशतं
वा गायत्रीं जप्त्वा श्रीसूक्तं जपेत् ॥ तत एक ऋत्विक् दक्षिणकुंभे रुद्रसूक्तानि जपेत् ॥ (रुद्र-
सूक्तानि शाखान्तरोक्तानि ग्राह्याणि ॥ तानिच कद्रुद्रायेति नवर्च, इमारुद्रायेत्येकादशर्च,
आतेपितरिति पंचदशर्च, इमारुद्रायास्थिरधन्वन इति चतस्रः, आवीराजनं १ तमुष्टुहिं १
भुवनस्यपितरं १ त्र्यम्बकं १ ॥ इति ॥) अथान्य ऋत्विगुत्तरकुंभे एकादशावृत्तिभिर्न्यासध्या-
दिपूर्वकं रुद्रं जप्त्वा शान्त्यध्यायं जपेत् ॥ (ऋंचंक्चमित्यध्यायः शांत्यध्यायः ॥) ततः स्थापि-
तकुंभपाश्चिमतः स्थंडिलं निर्माय तत्पश्चादुपविश्याचमनादिदेशकालकीर्तनान्ते भुवनेश्वरीशान्त्याङ्ग-

भूतमग्निप्रतिष्ठापनादि कारिष्ये ॥ इति संकल्प्य स्थंडिले कुशैस्त्रिः परिसमुह्य, गोमयोदकेन त्रिरुपलिप्य,
 यज्ञकाष्ठेन त्रिरुल्लिख्य अंगुष्ठानामिकाभ्यां पाँसूस्त्रिरुद्धृत्य, कुशोदकैस्त्रिरभ्युक्ष्य, इति पंचभूसंस्कारान्
 कृत्वा ॥ मनोज्योतिर्वृहस्वतिस्त्रिष्टुप् लिङ्गोक्ताग्निप्रतिष्ठुपने वि० ॐ मनोज्योतिर्जुषता० ॥ भो अग्ने त्वं
 वरदनाम्ना प्रतिष्ठितो भवेत्यग्निं प्रतिष्ठाप्य ता २सवितुः कण्वस्त्रिष्टुप्सविताग्निप्रज्वालने वि० ॥ ॐ
 ता २सवितुः ॥ तत्सवितुर्विश्वाभिन्नो गायत्री सविताग्निप्रज्वालने वि० ॥ ॐ तत्सवितुः ॥ विश्वानि-
 देवसवितर्विश्वाभिन्नो गायत्री सविताग्नि प्रज्वालने वि० ॐ विश्वानिदेवसवित० ॥ इति त्रिभिः
 सावित्रैः प्रज्वाल्य चत्वारिभृङ्गा वामदेवस्त्रिष्टुबग्निरग्निमूर्तिध्याने वि० ॥ ॐ चत्वारिभृङ्गाग्रयो० ॥
 सप्तजिह्वं त्रिपादञ्च० ॥ इति ध्यात्वा एषोहदेवः स्वयंभूर्ब्रह्मा त्रिष्टुप्परमात्माग्निंसमुखीकरणे वि० ॥
 ॐ एषो हदेवः० ॥ मेषारूढ शंडिलसगोत्र प्राङ्मुखान्ने मम संमुखो भव इति संमुखीकृत्य गंध-
 पुष्पाक्षतदिभिः प्रागादि पूजयेत् ॥ ॐ अग्रये नमः ॐ हुतवाहनाय नमः ॐ हुताशनाय नमः
 ॐ कृष्णवस्मने नमः ॐ देवमुखाय नमः ॐ सप्तजिह्वाय नमः ॐ वैश्वानराय नमः ॐ जातवे-
 दसे नमः ॐ श्रीयज्ञपुरुषाय नमः ततस्तदीशान्यां वेद्यादौ भुवनेश्वरीशांत्यांगभूतनवग्रहस्थापनं

तत्पूजनं च करिष्ये इति संकल्पपूर्वकं ग्रहयज्ञोक्त प्रकारेण नवग्रहादींस्तत्तन्मंत्रैरावाह्य षोडशोपचारैः सम्पूज्य तदीशान्यां प्राग्वत् कुंभं संस्थाप्य तत्र वरुणमावाह्य सम्पूज्य ग्रार्थ्यचाग्रिसमीपमागत्यो पविशेत् ॥ अथ त्रैकल्पिकावधारणं ॥ पूर्वेण ब्रह्मणोगमनं, उत्तरेण पात्रासादनं, द्वे पवित्रे, पित्तलमयी आज्यस्थाली, पित्तलमयी चरस्थाली, पालाशयः समिधः, प्रांचावाधारौ, समिद्धतमे आज्यभागौ, पूर्णपात्रं दक्षिणा ॥ एतान्वैकल्पिकपदार्थानहं करिष्ये ॥ अथ ऋष्यादिस्मरणं ॥ भुवनेश्चरीशान्ति विहितहोममंत्राणां ब्रह्मप्रजापत्यादय ऋषयो गायत्र्यादीनि चण्डांसि तत्तल्लिङ्गोक्ता देवता भुवनेश्वरीशांतिविहितहवने विनियोगः ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ आदित्यादि नवग्रहप्रधानदेवताः तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यञ्चा मुकसंख्याभिः यथालाभसमितिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ अधिदेवताः प्रत्यधिदेवताश्च तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमुकसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ क्रतुसंरक्षकदेवता लोकपालदेवताश्च तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं चामुकसंख्याकाभिः ॥ पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ भुवनेश्वरीं गायत्र्या प्रतिद्रव्यमष्टसहस्राष्टशताद्यन्यतमसंख्याभिर्दूर्वातिलमिश्रगोधूमपायसाज्याहुतिभिः ॥ इन्द्राणीं इन्द्रश्च

प्रत्येकमष्टशताष्टाविंशत्यन्यतमसंख्याभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ शेषादग्निः खिष्टकृतं, अग्निं, वायुं, सूर्यं,
 अग्नीवरुणौ, अग्नीवरुणौ, अयसमग्निं, वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान् देवान् मरुतः स्वर्कान्, वरुणं,
 अग्नीवरुणौ, अग्नीवरुणौ, अयसमग्निं, वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान् देवान् मरुतः स्वर्कान्,
 वरुणं, प्रजापतिं एता अंगप्रधानार्था देवता भुवनेश्वरीशान्तिकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमा
 स्तीर्य (ब्रह्मवरणामावः आसनं संस्कृत्योपवेशनमात्रं ब्रह्मणः) चमसं सव्यहस्ते गृहीत्वा दक्षिणह
 स्तेनोदपात्रेणोदकं प्रपूर्य तत्पात्रं नासिकान्तं नीत्वा ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि इति ब्रह्माणं पृच्छति ॥
 अङ्गणयेति तेनानुज्ञातोऽध्वरुत्तरतो द्वादशाङ्गुलान्तरे प्रणीताप्रणयनं कुर्यात् ॥ ततो दशाष्टाङ्गुलान्तरे
 वा परिरस्तरणं ॥ प्राक्पश्चिमयोरुदगग्राणि दक्षिणोत्तरयोः प्रागग्रणि प्रथमं पुरस्तात् उत्तरतः पात्रा
 सादनं ॥ अङ्गुलव्यङ्गुलान्तरं वा द्वन्द्वं पात्राण्यासादयति ॥ पवित्रच्छेदनार्थं त्रयो दर्भाः पवित्रे द्वे,
 प्रोक्षणीपात्रं, आज्यस्थाली, चरुस्थाली, संमार्जनकुशाः पञ्च, उपयमनकुशाः सप्त, तिस्रः समिधः
 शुष्टिमात्रं बार्हिः, सुवः, सुक्, सुक्, आज्यं, चरु, अर्कादियथाभिसमिधः, तिलाः, दधिमधुघृताक्ता
 दूर्वाः, तिलमिश्रगोधूमाः, पायसं, पूर्णपात्रं ॥ एतान्युपकल्प्य द्वयोरपरि त्रीन्निधाय द्विमूलेन

द्वौकुशौ प्रदक्षिणीकृत्य सर्वाणियुगपद्धृत्वा अंगुष्ठानामिकाभ्यां छित्त्वा तानुत्तरतः क्षिपेत् ॥ प्रोक्षणीपात्रे
 पात्रान्तरेण प्रणीतोदकमासिच्य अंगुष्ठानामिकाभ्यां (धृताभ्यां) पवित्राभ्यामुत्पूय ताभिः (अद्भिः)
 तासां (प्रोक्षणीजलानां प्रोक्षणं) प्रोक्षण्युदकेनाज्यस्थालीं प्रोक्षामि (एवमासादितानां सर्वेषां प्रोक्षणं
 कुर्यात् ॥) प्रणीताग्न्योर्मध्येऽसंचरे प्रोक्षणीनिधाय ॥ पवित्रैर्तर्धयाज्यस्थाल्यामाज्यं निक्षिप्य ॥
 आज्याधिश्रयणं ॥ चरोरधिश्रयणं ॥ उल्मुकेनपर्यग्रीकरणमुभयोः ॥ इतरथावृत्तिः ॥ अग्नेः पश्चात्स्व
 पुरतो भुवं शुद्धजलेन संप्रोक्ष्य तत्र मुष्टिमात्रं बर्हिः प्रागग्रमुदग्रं वा अविरलमास्तीर्य ॥ इषच्छृते
 सुवादिप्रतपनम् ॥ संमार्जनकुशग्रैरन्तरतः प्राक् संमृज्य विपर्यस्य बहिर्मूलैः संमृज्याभ्युक्ष्य पुनः
 प्रतपनं ॥ एवं स्रुचः ततोऽग्रे पश्चाद्बर्हिषि निधाय आज्यमुद्वास्य चरोः पूर्वेणानीयोत्तरतः सादयेत् ॥
 चरुमुद्वास्याज्यस्य पश्चिमेनानीयोत्तरतः सादयेत् ॥ उद्वासितमाज्यं चरुस्थापनात्पूर्वं चरोः पूर्वेणानीय
 बर्हिष्यासादयेत् ॥ पवित्राभ्यामाज्यमुत्पूयवेक्ष्यापद्रव्यं निरस्य प्रोक्षणीश्च पूर्ववत् ॥ उपयमनकुशानां
 दाय तिष्ठस्तिस्त्रः समिधोऽभ्याधाय सपवित्रकेण प्रोक्षणीजलेनेशनकोणादारभ्याग्नेः पर्युक्षणं ॥
 पवित्रे प्रणीतासु निधाय संस्रवप्रक्षेपणार्थं प्रोक्षणीपात्रमन्यत्पात्रं वा वायव्यां दिशि स्थापयेत् ॥

ब्रह्मणान्वारब्धः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा (मनसा) इदं प्रजापतये नमम ॥ (इति प्रांचमूर्ध्वं
 ऋजुं सन्ततमाज्येनान्नैरुत्तरप्रदेशे पूर्वधारमाधारयति) ॥ ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय नमम ॥
 (अग्नेर्दक्षिणप्रदेशे उत्तराधारं) ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये नमम ॥ इत्यग्नैरुत्तरार्द्धपूर्वाद्धि ॥ ॐ
 सोमाय स्वाहा इदं सोमाय नमम ॥ (इत्यग्नेर्दक्षिणार्द्धपूर्वाद्धि) ॥ ब्रह्मणान्वारंभसंस्तवप्रक्षेपावाधारा-
 ज्यभागहोमैः स्वष्टकृद्धोम एव भवतः ॥ नान्यत्र प्रधानयागादौ) ततो यजमान आचार्य-
 दक्षिणत उपविश्याचमनादिदेशकालकीर्तनान्ते अस्मिन् संग्रहमख भुवनेश्वरीशान्तिकर्मणि या या
 यक्ष्यमाणदेवताः ताभ्यस्ताभ्य इमानि उपकल्पितान्याज्यादिद्रव्याणि सम्प्रददे नमम ॥ यथादे-
 वत मस्तु इति साक्षतजलं क्षिपेत् ॥ अथाचार्योऽन्यैर्ऋत्विग्भिः सह ग्रहयज्ञोक्तप्रकारेण ग्रहहोमं
 समाप्य भुवनेश्वर्यै गायत्र्या दधिमधुघृताक्ताभिस्तिसृभिर्दूर्वाभिरेकाहुतिरित्येवमष्टसहस्रमष्टशतं वा
 दूर्वाहुतीः घृताक्तानि त्रिभिश्च गोघृमाहुतीः पायसाहुतीर्यृताहुतीश्च जुहुयात् ॥ एवमिन्द्राणीन्द्रयोः
 प्रागुक्तमंत्राभ्यां क्रमेण हविश्चतुष्टयं प्रत्येकमष्टशतसंख्यमष्टाविंशतिसंख्यं वा जुहुयात् ॥ (केचित्तु
 “गायत्र्यैव तु होतव्यं हविरत्र चतुष्टयम् ॥ ततः स्वष्टकृतं हुत्वेतिशौनकेनैन्द्राणीन्द्रयोर्होमाभिधानात्

तयोर्होमो नास्तीत्याहुः) ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा" इदमग्नये स्विष्टकृते नमः ॥ ॐ भूः स्वाहा
इदमग्नये न० ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे नमः ॥ ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय नमः ॥ ॐ त्वन्नो-
अग्ने० ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां न० ॥ ॐ सत्वन्नो अग्ने० ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां नमः ॥ ॐ अया-
श्वाग्ने० ॥ इदमयसेग्ने च नमः ॥ ॐ येतेशंतवरुणं० ॥ इदं वरुणाय सवित्रे विष्णो विश्वेभ्यो
देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च नमः ॥ ॐ उदुत्तमंवरुणं० ॥ इदं वरुणाय न० ॥ ॐ प्रजापतये
स्वाहा इदंप्रजापतये न० ॥ अद्यपूर्वोच्चरित० अस्मिन् भुवनेश्वरीशान्तिकर्मण्यथाकरणादिजन्यप्रत्य-
वायपरिहारार्थमनादिष्टप्रायश्चित्तं स्वयं होष्ये ॥ ॐ भुः स्वाहा इदमग्न० ॐ भुवः स्वाहा इदं
वाय० ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय० ॐ भूर्भुवःस्वः स्वाहा इदं प्रजापत० ॐ त्वन्नोअग्ने० इद-
मग्नी० ॐ सत्वन्नो अग्ने० इदमग्नी० ॐ अयास्यग्ने० ॐ येतेशंतं० इदंवरुणाय स० ॐ
उदुत्तमं० इदंवरुणाय० ॥ इति प्रायश्चित्तहोमः ॥ अथ यजमान इंद्रादिदिक्पालेभ्यो आदित्यादि-
नवग्रहेभ्यो भुवनेश्वरीन्द्राणींद्रेभ्यः क्षेत्रपालाय च सदीपान् माषभक्तबलीन् ग्रहयज्ञोक्तप्रकारेण दत्त्वा
पूर्णाहुतिं समुद्रादूर्भिरितितृचन जुहुयात् ॥ समुद्रादूर्भिरित्यादिमंत्रत्रयस्य वामदेवत्रिष्टुबग्निः पूर्णाहु-

तिहोमे विनियोगः ॥ ॐ समुद्रादूर्मिः० ॥ ३ ॥ इदमग्रे नमम ॥ ॐ वाजाय स्वाहा प्र० इत्य-
 नुवाकेन वसोर्धारां जुहुयात् ॥ संस्ववप्राशनं ॥ आचमनं ॥ पवित्राभ्यांमार्जनं तत्पवित्रे बर्हिषि
 निक्षिप्य ॥ अग्नौ प्रतिपत्तिः ब्रह्मणे दक्षिणा (पूर्णपात्र) दानं ॥ भुवनेश्वरीशान्तिहोमसांगतासि-
 ध्यर्थं ब्रह्मन् पूर्णपात्रं तुभ्यमहं संप्रददे ॥ प्रतिगृह्यतां ब्रह्म, प्रतिगृह्णामि ॥ द्यौस्त्वा ददातु पृथि-
 वीत्वा प्रतिगृह्णातु ॥ ॐ कौदात्कस्मोऽदात् ॥ आचार्यः ॥ प्रणीताविमोकः शान्तिवचनं ॥
 आपः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमास्तास्ते कृण्वन्त भेषजं ॥ अग्रेरलंकरणं ॥ गोत्रोच्चारणपूर्व-
 काभिवादनं ॥ परिस्तरणमुचरे विसृजेत् ॥ ततो भुवनेश्वर्यादि कलशोदकं ग्रहकलशोदकं च पात्रांतरे
 गृहीत्वा तेन तस्थपंचपल्लवैः सकुशदूर्वैर्धृतनववस्त्रं यजमानं धृतनववस्त्रकंचुकीं तद्वामस्थां ऋतुमतीं
 च सत्त्वगुदञ्जुख आचार्योऽभिषिचेत् ॥ तत्र मंत्राः ॐ अपोहिष्ठामयो० ३ ॐ अपोदेवा० ॥ १ ॥
 ॐ अपांपृष्ठमसि० १ ॥ सोमस्यत्वा० १ ॥ पंचनद्यः सरस्वति० १ ॥ ॐ इममेवरुणश्रु० १ ॥
 ॐ तत्त्वायामिन्न १ ॥ ॐ त्वन्नो अग्नेवरुण० १ ॥ ॐ सत्वन्नो अग्ने० १ ॥ ॐ मापोमौषधीः० १
 ॐ त्र्यंबकंयजामहे० १ ॥ ॐ इदमोपःप्रवहतु० १ ॥ ॐ देवस्यत्वा ० ३ ॥ ॐ तमीशानंज-

गतं १ ॥ ॐ यातेरुद्रशि ० १ ॥ ॐ यज्ञाग्रतोदुरं १ ॥ ॐ आयात्विद्रो १ ॥ ॐ आनंइ-
 द्रोदरादानं १ ॥ ॐ आनंइद्रोहरिभिः ० १ ॥ ॐ त्रातारमिद्रं १ ॥ ॐ इंद्रः सुत्रामा ० १ ॥
 ॐ तस्यवय ५० १ ॥ ॐ आमंदैरिद्रं १ ॥ ॐ एवेदिंद्रवृषणं १ ॥ सुरास्त्वामभिषिंचंतु ० ॥
 ततः कलशोदकेनान्येन चोदके सुस्नातौ दंपती शुक्लवासोगंधमालादिधृत्योपविशतां ॥ तत्रपत्नी
 दक्षिणतः ॥ त्यक्तवासांस्याचार्यस्य ॥ ततो यजमानो अग्निं संपूज्य कथयपस्येति विभूतिं धृत्वा
 आचार्यादीन् गंधपुष्पवस्त्रालंकारादिभिर्यथाशक्ति पूजयित्वा आचार्याय धेनुं दक्षिणां दद्यात् ॥
 ततो अन्येभ्य ऋत्विग्भ्यो अन्येभ्यश्च ब्राह्मणेभ्यो भूयसीं दक्षिणां दद्यात् ॥ ततो यजमान आचम्य
 प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य श्रेयो ग्रहणमहं करिष्ये ॥ अथाचार्यः श्रेयोदानमहं करिष्ये इति
 संकल्प्य यजमानं संपूज्य मया भवन्नियोगेन एभिर्ऋत्विग्भिः सह अस्मिन् भुवनेरीशांतिकर्मणि
 यज्जपहोमादि कृतं तज्जनितं यच्छ्रेयस्तत्तुभ्यमहं संप्रददे ॥ तेन श्रेयसा त्वं पुण्यवान् भव ॥ इति
 साक्षतपूगीफलानि दद्यात् ॥ ततो ग्रहपीठदेवतानां भुवनेश्वर्यादीनां च उत्तरपूजां पंचोपचारैः
 कृत्वा क्षमाप्य ॥ ॐ उर्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते० यातुदेवेति विसृजेत् ॥ ततोयजमान इदं भुवनेश्वर्यादि-

पीठं सप्रतिमं सकलशं सोपस्करं आचार्याय तुभ्यमहं संग्रहं ॥ इत्याचार्याय समर्पयेत् ॥ तत
 आचार्यः गच्छगच्छसुरश्रेष्ठ इति अग्निविसर्जयेत् ॥ अथ यजमानः कांस्यपात्रगतार्ज्ये सपत्नीकः
 रूपेणवो पिपीलिकानुष्टुप् लिंगोक्ता आज्यावलोकने विनियोगः ॥ ॐ रूपेणवो. इति स्वप्नतिरूप
 मवेक्ष्य ॥ तदाज्यंसदक्षिणं ब्राह्मणाय—आज्यं तेजः सुमुदिष्टमाज्यं पापहरं स्मृतं ॥ आज्यं सुराणां
 माहार आज्ये लोका प्रतिष्ठिताः ॥ अलक्ष्मीर्या यच्च दौस्थ्यं मम गात्रेष्ववस्थितं ॥ तत्सर्वं क्षपयाज्य
 त्वं लक्ष्मीं पुष्टिं च वर्धय ॥ इति दद्यात् ॥ ततो ब्राह्मणाः ॐ आनोभद्रा० १० ॥ ऋचंवाचं०
 २१ ॥ इत्यादिमहाशान्तिं पठेयुः ॥ ततो यजमानः नवग्रहप्रीत्यर्थं त्रीन् भुवनेश्वरीन्द्राणीन्द्रप्रीतये च
 प्रत्येकं त्रींस्त्रीन् ब्राह्मणान् भोजयित्वा संकल्प्य वा विभ्राशिषो गृहीत्वा यस्य स्मृत्या० अनेन
 भुवनेश्वरीशान्तिकर्मणा भगवान् तत्सत्परमेश्वरः प्रीयतां ॥ इति कर्मेश्वरार्पणं विधाय सुहृद्युतो भुञ्जीत
 इति भुवनेश्वरी शान्तिः ॥

॥ अथ गर्भाधानप्रयोगः ॥ ॥ ३३ ॥

रजोदर्शनात्षोडशाहोरात्राणि क्रतुः ॥ तन्मध्ये आद्यरात्रिचतुष्कं पर्वोदिनिषिद्धदिनानि च वर्जयित्वा मध्याह्नान्त्यव्यतिरिक्ते दैवज्ञोक्ते शुभे काले दम्पत्योश्चन्द्रानुक्कल्ये गर्भाधानं कार्यं ॥ तत्र युग्मासु रात्रिषु पुत्राः अयुग्मासु कन्या जायन्ते कर्ता प्रातरभ्यङ्गस्नानं विधाय (पत्नीमपिनवोदकुम्भसलिलैः सप्तमृत्तिकापञ्चपल्लवपञ्चत्वक्सहितैः स्नापयित्वा च तथा सह मङ्गलवस्त्राभरणादि धृत्वा पवित्रपाणिः बद्धशिख आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ सङ्कीर्त्य अस्या मम भार्याया प्रतिगर्भसंस्कारातिशयद्वाराऽस्यां जनिष्यमाण सर्वगर्भाणां बीजगर्भसमुद्भवै-
नोनिबर्हणद्वारा च श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं गर्भाधानार्थं कर्म करिष्ये ॥ तदादौ पुण्याहवाचनं मातृका-
पूजनं वसोधारापूजनं आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धञ्च करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नार्थं श्रीगणपतिपूजनं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ गणपतिं षोडशोपचारैः सम्पूज्य पुण्याहवाचनादीनि कुर्यात् ॥ तद्दिने दम्पती स्निग्धमधुराहारावलङ्कितौ पुष्पमालानुलेपनधारिणौ स्यातां ॥ रात्रौ कामयमानां दक्षिणना-

सावहद्रायुं स्त्रियं तृतीयामेन्यस्मिन्वा स्वेष्टदेवताकुलदेवतादि नत्वा धर्माविरुद्धचुम्बनदंशनादिभिः
 सविलासं चतुरस्रज्ञापत्यप्राप्तये गच्छेत् ॥ गमनादूर्ध्वं शौचादिकं विधाय स्वाचान्तो बध्वा दक्षिण-
 स्कन्धोपरि हस्तं नीत्वा हृदयमालभते ॥ तत्र मंत्रः ॥ यत्ते सुशीमे प्रजापतिर्जगती हृदयं हृदयस्प-
 श्ने विनियोगः ॥ ॐ यत्ते सुशीमे हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितं ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम
 शरदः शतं जीवेम शरदः शतं ऋणुयाम शरदः शतम् ॥ इति अस्य गर्भाधानस्य साङ्गतासिध्यर्थं
 दशसंख्याकान् ब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति संकल्प्य तेभ्यो भूयसीं दक्षिणां दत्त्वाऽशिषो वाचयेत् ॥
 तत्र मंत्राः ॥ ॐ अयं वेनश्चौदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायूरजसो विमाने ॥ इममपा २सङ्गमे
 स्वर्थस्य शिशुं न विप्रा मतिभिर्भिरहन्ति ॥ १ ॥ ॐ देवीराय एष वो गर्भस्त २सुप्रीत ३सुभृतं
 बिभृत ॥ देवं सोमैष ते लोकः परि च वक्षि शं च वक्षि ॥ २ ॥ ॐ अप्सवन्ने सार्धिष्ठ वसौषधि-
 रनुरुद्धसे ॥ गर्भे संजा यस्य पुनः ॥ ३ ॥ ॐ गर्भो देवानां पिता मतिनां पतिः प्रजानां ॥ सन्देवो
 देवेन सवित्रा गतु स २सुर्वेण रोचते ॥ ४ ॥ ॐ गर्भो अस्यौषधीनां गर्भो वनस्पतीनां ॥ गर्भो
 विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भो अपामसि ॥ ५ ॥ ॐ आदित्यं गर्भं पर्यसा समर्द्धि सहस्रस्य प्रतिमां

विश्वरूपं ॥ परिवृङ्गधि हरसा माभिर्मस्थाः शतायुषं कृणुहि चीयमानः ॥ ६ ॥ ॐ परो
दिवा पर एना पृथिव्या परो देवे भिरसुरैर्यदस्ति ॥ किंस्विद्गर्भं प्रथमं दद्व्यऽआपो यत्र देवाः
समपश्यन्तपूर्वं ॥ ७ ॥ ॐ तमिद्गर्भं प्रथमं दद्व्यऽआपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे ॥ अजेक-
नाभाऽअध्यैकमपितुं यस्मिन् विश्वा भुवनानि तस्थुः ॥ ८ ॥ ॐ रेतो मूत्रं विजहाति योनिं प्रवि-
शदिन्द्रियं ॥ गर्भो जरायुणावृत उल्बं जहाति जन्मना ॥ ९ ॥ ॐ आपो हयद्बृहती विश्वमायन्
गर्भं दधानां जनयन्तीरधि ॥ ततो देवानां समवर्तत सुरैः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १० ॥
ॐ ओषधयः प्रतिगृह्णीत पुष्पवतीः सुषिप्पलाः ॥ अयं वो गर्भं ऋत्विग्यः प्रत्न सधस्थमासदत्
॥ ११ ॥ ॐ प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तरजायमानो बहुधा विजायते ॥ तस्य योनिं परिपश्यन्ति
धीरास्तास्मिह तस्थुर्भुवनानि विश्वा ॥ १२ ॥ इति ॥ ततो यान्तु देवेति मातृका विसृज्य ॥ यस्य-
स्मृत्या० अनेन गर्भाधानाख्येन कर्मणा भगवौस्तत्सत्परमेश्वरः प्रीयताम् ॥ इति कर्मेश्वरार्पणं
कुर्यात् ॥ प्रथमक्रतुगमने नान्दीश्राद्धादि ॥ न यथाकाम्यगमने ॥ इति गर्भाधानप्रयोगः ॥

॥ अथ गर्भधारणे औषधोपायः ॥ ॥३४॥

एवं गच्छतः सा यदि गर्भं न धत्ते तदौषधं पतिः कुर्यात् ॥ यस्मिन्नहनि पुष्यनक्षत्रं भवति ततः पूर्वस्मिन् दिवसे उपवासं कृत्वोपोषितो भर्ता पुष्यदिने सिंहा श्वेतपुष्याः मूलमुत्थाप्य ऋतु स्नातायां भार्यायां चतुर्थेऽहनि रात्रौ तन्मूलमुदकेन पिष्ट्वा दक्षिणनासापुटे बक्ष्यमाणमंत्रेणासिञ्चति ॥ इयमोषधी प्रजापतिर्वृहती ओषधीरोषध्यासेचने वि० ॥ ॐ इयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सर स्वती ॥ अस्या अहं बृहत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभम् ॥ इति ॥ यदि प्रथमरजोदर्शनं दुष्टतिथिवारनक्षत्रादिषु जायते तदा तदौषधरिहाराय शौनकोक्तां शांतिं कृत्वा प्रशस्ततिथ्यादिषु रजोदर्शन पर्यंतं तस्यां प्रथमगमनं वर्ज्यं ॥ तदाहज्योतिर्वसिष्ठः ॥ प्रभूतदोषे यदि दृश्यते चेत्पुष्पं ततः शान्तिकर्म कार्यं ॥ विसर्जयेद्देव तथैकशय्यां यावद्रजोदर्शनमिष्टकाले ॥ अत्र पुष्यं रज इत्यर्थः ॥ गर्भाधानाकरणे प्रायश्चित्तमाह भगवानाचार्यः ॥ गर्भाधानस्याकरणात्तस्यां जातस्तु दुष्यति ॥ अकृत्वा गां द्विजे दत्त्वा कुर्यात्पुंसवनं पतिः ॥ इति ॥

अथनारायणबलिः ॥ ॥३५॥

कर्ता शुक्लैकादश्यां ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय शौचादिकं निर्वर्त्य नदीतीरादिशुद्धदेशं गत्वा
विधिवत् स्नानादिनित्यक्रियां समाप्य पवित्रपाणिः शिखां बध्वाचम्य देशकालौ संकीर्त्य मदीय-
कुलाभिवृद्धिप्रतिबंधकप्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं नारायणबलिं करिष्ये ॥ तत्रनि-
र्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजां करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणपतिं षोडशोपचारैः संपूज्य शुद्धभूमौ गोम-
यनोपलिप्य रंगवल्यादिना अलंकृत्य तत्र श्रीपण्यादिग्रशस्तदारुसंभवं पीठं विधाय तदुपरि विधिव-
त्कलशपंचकं प्रतिष्ठाप्य तदुपरिप्रथमकलशे इदं विष्णुर्मेधातिथिर्गोयत्री विष्णुर्विष्णवावाहने विनि-
योगः ॥ ॐ इदंविष्णुः० विष्णवे नमः विष्णुमावाहयामीतिविष्णुं द्वितीयकलशे ब्रह्मजज्ञानं प्रजा-
पतिस्त्रिष्टुब्रह्मा ब्रह्मावाहने विनियोगः ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं० ॥ ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणमावाहयामीति
ब्रह्माणम् ॥ तृतीयकलशे नमस्तैरुद्रः परमेष्ठिदेवप्रजापतयो गायत्र्यैकरुद्रो रुद्रावाहने विनियोगः ॥
ॐ नमस्ते रुद्र मन्यव० रुद्राय नमो रुद्रमावाहयामीति रुद्रं ॥ चतुर्थकलशे यमायत्वा दध्यंङाथ-

वर्णो यजुर्यमो यमावाहने विनि० ॐ यमायत्वांगिरस्वते० ॥ यमाय नमः यममावाहयामीति यमं ॥
 पंचमकलशे प्रेताजयता अग्रतिरथोनुष्टुप् प्रेतः प्रेतावाहनेविनियोगः ॥ ॐ प्रेता जयता नर इंद्रो
 वःशर्मै यच्छतु ॥ उग्रा वः संतु बाहवो नाघृष्या यथासथ ॥ प्रेतायनमः प्रेतमावाहयामीति प्रेतं
 स्थापयित्वा सर्वेषां कांडानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा षोडशोपचारपूजां कुर्यात् ॥ (अत्र कल-
 शद्रयं प्रतिष्ठाप्य सुवर्णादिप्रतिमयो विष्णुं, वैवस्वतंयमं, च नाममंत्रेण क्रमेणावाह्य पुरुषसूक्तेन
 यमायेतिमंत्रेण षोडशोपचारैः पूजयेदितिबहवः) ततःपीठस्य पश्चिमदेशे अरत्निमात्रं स्थंडिलं निर्माय
 तत्पश्चादुपविश्याचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य नारायणबल्यंगभूतं होममहं करिष्ये ॥ तदंग
 भूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्कारान्कृत्वा मनो
 ज्योतिरिति विटनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य त्रिभिः सावित्रैः प्रज्वालय चत्वारिशृंगेतिध्यानादि ऋष्यादि
 स्मरणांतं सर्वं स्थालीपाकतंत्रं कुर्यात् तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥
 अथ प्रधानं ॥ विष्णुं ब्रह्माणं रुद्रं यमं प्रेतं एतादेवताःतत्तद्विगोक्तमंत्रैःसकृत्सकृत्संख्याकेन चरुद्र
 व्येण ॥ नारायणं पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं एकैकयाचर्वाहुत्या ॥ लोमादि. अष्टत्रिंशद्देवताः प्रत्येकं एकैक

याज्याहुत्या ॥ अग्निः स्वष्टकृतं शेषेण ॥ अग्निं वायुं सूर्यमित्यादि नारायणबल्यंगविहितहोमकर्म
 ण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि आज्यभागांते देशकालौ संकीर्त्य नारायणबल्यंगहोमे
 या याः यक्ष्यमाणदेवतास्ताभ्यस्ताभ्य इदमाज्यादिहविर्द्रव्यं संप्रददे नमम ॥ यथादैवतमस्तु ॥ इति
 साक्षतजलं क्षिपेत् ॥ ततश्चरुमभिचार्य ॐ इदं विष्णुः ० सुरेस्वाहा ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं ० अविर्वः
 स्वाहा ॥ ॐ नमस्तेरुद्रमन्यव ० नमस्वाहा ॥ ॐ यमायत्वांगिरस्वतेपित्रेस्वाहा ॥ ॐ प्रेताजयता ० सथ
 स्वाहा ॥ इति नारायणं च पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं जुहुयात् ॥ तत आज्येन लोमभ्यः स्वाहेत्यादिमंत्र
 पदस्थ स्वाहाकारेण अष्टत्रिंशद्देवाताभ्यो जुहुयात् ॥ ॐ लोमभ्यः स्वाहा ॐ लोमभ्यः स्वाहा
 ॐ त्वचेस्वाहा ॐ त्वचेस्वाहा ॐ लोहितायस्वाहा ॐ लोहितायस्वाहा ॐ मेदसेस्वाहा ॐ मेदसेस्वाहा
 ॐ मासेभ्यः स्वाहा ॐ मासेभ्यः स्वाहा ॐ स्नावभ्यः स्वाहा ॐ स्नावभ्यः स्वाहा
 ॐ स्थभ्यः स्वाहा स्थभ्यः स्वाहा ॐ मज्जभ्यः स्वाहा ॐ मज्जभ्यः स्वाहा ॐ रेतसे स्वाहा
 ॐ पायवे स्वाहा ॐ आयासाय स्वाहा ॐ प्रायासाय स्वाहा ॐ संयासाय स्वाहा ॐ वियासाय
 स्वाहा ॥ ॐ उद्यासाय स्वाहा ॐ शुचे स्वाहा ॐ शोचते स्वाहा ॐ शोकाय स्वाहा ॐ तपसे

स्वाहा ॐ तर्पमानाय स्वाहा ॐ तप्ताय स्वाहा ॐ निष्कृत्यै स्वाहा ॐ प्रायश्चित्यै स्वाहा ॐ
 भेषजाय स्वाहा ॐ यमाय स्वाहा ॐ अंतकाय स्वाहा ॐ मृत्यवे स्वाहा ॐ ब्रह्महत्यायै स्वाहा ॐ
 विश्वेभ्यो देवेभ्य स्वाहा ॐ द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा ॥ ततस्विष्टकदादिहोमशेषं समापयेत् ॥
 (अत्र बहवो होमं नेच्छन्ति ॥) ततः पीठस्य पूर्वभागे दक्षिणाभिमुख उपविश्य तत्र शुद्धजलेन
 भुवं सम्प्रोक्ष्य तुष्णीं दर्भेण रेखामुल्लिख्य तत्रदक्षिणाग्रान् कुशानास्तीर्थं तेषु विष्णुरूपीप्रेतः शुंध-
 तामिति दशस्थानेषु दक्षिणसंस्थमपो निर्नीय मधुघृतप्लुतान् सतिलान् दशपिंडान्—अमुकस-
 गोत्र अमुकप्रेत विष्णुदेवत अयं ते पिंडं इति प्राचीनावीतीपराचीनपाणिना सत्यं
 जान्वाच्या विष्णुरूपं प्रेतं ध्यायन् दद्यात् ॥ ततः पुरुषसूक्तेन पिंडानभिमंत्र्य तेनैव शौखोद-
 केनाभिषिच्य—पिंडसंस्थ अमुकप्रेत विष्णुदेवत अयं ते गन्धस्तवोपतिष्ठतामिति गन्धादिभिरभ्यर्च्य
 पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचं अमुकसगोत्रं अमुकप्रेतं विष्णुदेवतं तर्पयामि इति तर्पयित्वा एकमामात्रं विष्णवादि-
 भ्यो दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ ब्रह्मविष्णुमहादेवा यमश्चैव सकिंकरः ॥ बलिं गृहीत्वा कुर्वन्तु प्रेतस्य
 च शुभां गतिं ॥ इति ॥ मिताक्षरायां होमबल्यादि नोक्तं ॥ ततः प्रतिदेवतं त्रिविधं फलं शर्करा-

मधुगुडधृतानि निवेद्य पिंडानभ्यर्च्य नद्यां क्षिपेत् ॥ तस्मिन्नहनि उपोष्य रात्रौ पुण्यकथाश्रवणा-
दिना जागरणं कुर्यात् ॥ ततः परस्मिन्नहनि प्रभाते नद्यादौ स्नात्वा नित्यक्रियां विधाय माध्याह्ने
विष्णुमभ्यर्च्य विष्णुरूपिणं प्रेतमुद्दिश्य एकोद्दिष्टविधिना श्राद्धं कुर्यात् ॥ यजमानः पवित्रपाणिना-
चम्य देशकालौ संकीर्त्य मदीयकुलाभिवृद्धिप्रतिबंधकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
नारायणबल्यंगभूतं श्राद्धमहं करिष्ये ॥ अत्र सर्वं कर्म सव्येन ॥ ततः शरीरशुद्ध्यर्थं पुरुषसूक्तादि
पावनमंत्रपठणं ॥ ब्राह्मणनिमंत्रणं नारायणबल्यंगभूतश्राद्धे विष्णुस्थाने भवान्मयानिर्मत्रतः आमं-
त्रितोस्मि इति प्रतिवचनं अक्रोधनादिनियमश्रावणं ॥ एवं ब्रह्मस्थानेरुद्रस्थाने यमस्थाने प्रेतस्थाने च
एकैकं ब्राह्मणं निमंत्रयेत् ॥ चतुरस्रमंडलं पादप्रक्षालनं ॥ प्रागादिदिग्बंधनं ततस्ता-
म्रपात्रपूरणं ॥ गायत्र्या पाकप्रोक्षणं ॥ ततो नीवीबंधनं ॥ देशकालौ संकीर्त्य मदीयकुलाभिवृद्धिप्र-
तिबंधकप्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्तिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं एकोद्दिष्टविधिना नारायणबल्यंगभूतं श्राद्धमहं
करिष्ये ॥ कुरुष्वेति प्रतिवचनं ॥ आसनदानं ॥ नावाहनं ॥ एकपवित्रयुक्तैकार्धपात्रपूरणं तद्दानं ॥
सर्वेषां पृथक् पृथक् ॥ नपात्रन्युब्जीकरणं ॥ नंसस्रवदानं ॥ ब्राह्मणेभ्यो गंधादिदानं ॥ चतुरस्रमंडलं पात्र-

स्थापनं नार्गौकरणं पात्रालंभः ॥ पात्रपरिवेषणं ॥ अंगुष्ठस्यान्ने अवगाहनं ब्राह्मणेभ्यो अब्रदानं सं-
 कल्पः आपोशनदानं ॥ अभिश्रवणजपः ॥ अब्रविकिरणं आचमनं उत्तरापोशनदानं गायत्रीजपः
 स्वदितमितितृप्तिप्रश्नः सुस्वदितमिति प्रतिवचनं शेषाब्दानुज्ञापनादि ॥ उच्छिष्टसमीपे पिंडदानं ॥
 विष्णवे अयं पिंडः इति ब्रह्मणे रुद्राय यमाय च चतुरः पिंडान्दत्त्वा ॥ विष्णुरूपं प्रेतं ध्यायन् ॥
 विष्णो अयं ते पिंड इति पंचमं पिंडं दत्त्वा ॥ पिंडपूजनादितूष्णीं कृत्वा ॥ आचांतान्ब्राह्मणान्
 दक्षिणया संतोष्य तेषु ब्राह्मणेषु एकस्मै गुणवते वस्त्राभरणगोहिरण्यादि दत्त्वा एकब्राह्मणपक्षे तस्मा
 एव दत्त्वा ॥ प्रेताय तिलोदकांजलिदानं कुर्वतु भवंत इति वदेत् ॥ ते च पवित्रपाणयः सकुश-
 तुलसीपत्रतोयांजलिं प्रेताय अमुकसगोत्राय अमुकशर्मेणे विष्णुरूपिणे अयं तिलतोयांजलिरिति
 दद्युः ॥ ततः कर्ता अनेन नारायणबलिकर्मणा भगवान् विष्णुः इमं प्रेतं शुद्धं अपापं अहं करो-
 त्विति ब्राह्मणान् वाचयेत् ॥ ते च विप्राः तथास्त्विति प्रतिब्रूयुः पिंडविसर्जनं यस्यस्मृत्या०
 अनेननारायणब्रालिकर्मणा भगवान् तत्सत्परमेश्वरः प्रीयतां इति कर्मेश्वरार्पणं विधायस्नात्वा शतब्राह्म-
 णान् भोजयित्वा स्वयं भुंजीत ॥ इति नारायणबलिप्रयोगः ॥

॥ अथ नागबलिप्रयोगः ॥ ३६ ॥

श्रीः ॥ नामं नामं गणपतिं शारदां पितरावपि ॥ स्मारं स्मारं स्वप्रकाशगुरुनागबलिं ब्रुवे ॥
गुरुशुक्रास्तादिरहिते कालेऽयनद्वयेऽपि पौर्णमास्याममावास्यायां पंचम्यामाश्लेषायुक्तादिने वा
नागबलिः कार्यः ॥ तत्राधिकारसम्प्राप्त्यर्थं चतुर्दशकृष्णार्त्तकं प्रायश्चित्तमादौ चरेत् ॥ तस्य प्रयोगः
॥ उक्तदिनात्पूर्वैऽहनि तदहरेव वा समस्तसम्पदिति पर्षदं प्रदक्षिणीकृत्य नत्वा निष्कत्रयं निष्कद्व-
यमेकं निष्कं वा पापतारतम्येन पर्षदग्रे निधाय, (अनुमत्यादिकर्तृत्वे निष्कमर्धं तदर्धवा शक्त्य-
नुसारेण निधाय) अमुकशर्मणा मया सपत्नीकेनेहजन्मनि जन्मान्तरे वा ज्ञानादज्ञानाद्वा कृतेन
सर्पवधेन जनितस्य दोषस्यनिवर्णार्थं अनुग्रहं कृत्वा प्रायश्चित्तमुपदिशन्तु भवन्तः इति प्रार्थयेत् ॥
ते चोपदिशाम इति प्रतिब्रूयुः ॥ ततः कर्ता, सर्वे धर्मविविक्तारो गोप्ताः सकला द्विजाः ॥ मम
देहस्य संशुद्धिं कुर्वन्तु द्विजसत्तमाः ॥ मया कृतं महाघोरं ज्ञातमज्ञातकिल्बिषं ॥ प्रसादः क्रियतां
महां शुभानुज्ञां प्रयच्छत ॥ पूज्यैः कृतः पवित्रोहं भवेयं द्विजसत्तमैः ॥ इति श्लोकान् पठित्वा

मामनुगृह्णन्तु भवन्त इति पर्षदं ग्रणमेत् ॥ ततः कर्ता निबन्धपूजनं पर्षत्पूजनमनुवादकपूजनं च
 कुर्यात् ॥ अनुवादकाय भृतिरूपां यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् ॥ ततोऽनुवादकोऽमुकशर्मणा त्वयेहजन्मनि
 जन्मान्तरे वा ज्ञानादज्ञानाद्वा कृतेन सर्पवधेन जनितस्य दोषस्य परिहारार्थं पर्षदुपदिष्टचतुर्दशकृ-
 च्छाचरणपूर्वकं यथाविधि सर्पसंस्कारं कृत्वा त्वं शुद्धो निरुपद्रवो भविष्यसीत्युपदिशेत् इति त्रिः ॥
 ततः कर्ता ॐ मित्यङ्गीकृत्य पर्षदं नमस्कृत्य विसर्जयेत् अनुवादकश्च ॥ तत आचम्य प्राणाना-
 यम्य देशकालौ संकीर्त्य अमुकशर्मणा मयेहजन्मनि जन्मान्तरे वा ज्ञानादज्ञानाद्वा कृतेन सर्पवधेन
 जनितस्य दोषस्य परिहारार्थं पर्षदुपदिष्टचतुर्दश कृच्छ्रात्मकं प्रायश्चित्तमुक्त्याम्नायद्वारा करिष्ये
 इति संकल्प्य ॥ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च ॥ केशानाश्चित्य तिष्ठति तस्मात्केशान्व
 पाम्यहं ॥ इति शिखाकक्षोपस्थवर्जं केशश्मश्रुनखरोमाणि वापयित्वा ॥ आयुर्बलं यशो ॥ इति
 वनस्पतिं प्रार्थ्य तस्मात्प्रादेशमात्रं दन्तकाष्ठं गृहीत्वा ॥ सुखदुर्गन्धिनाशाय ॥ इति तेन दंतान्
 संशोध्य द्वादशगण्डूषान् कृत्वा भस्मगोमयमृत्तिकासनानानि विधाय पंचगव्यैः कुशोदकेन च
 तत्तन्मंत्रेण स्नानं कृत्वा आपोहिष्ठेति त्रिभिर्मंत्रैः शुद्धोदकेन स्नात्वा स्वसूत्रविहितविधिना स्नानं

कुर्यात् ॥ (जीवत्पितृकस्य वपनं वर्ज्यं ॥ तेन केशसंरक्षणार्थं प्रागभिहितप्रायश्चित्तं द्विगुणं कार्यं ॥
 तत्रक्रमः—प्रधानप्रायश्चित्तसंख्येन केशसंरक्षणार्थं प्रायश्चित्तेन सह चतुर्दशकृच्छ्रात्मकं प्रायश्चित्तमहं
 करिष्ये इति संकल्प्य भस्मस्नानादि कुर्यात् ॥) ततो विष्णुपूजनविष्णुश्राद्धगोदानव्याहृतिहोमपंच-
 गव्यहोमान् कुर्यात् ॥ (जीवत्पितृकस्य नविष्णुश्राद्धमिति कश्चित् ॥) ततोऽवशिष्टं पञ्चगव्यं ग्रण-
 वेनालोढ्य ग्रणवेनाभिमन्त्र्य व्रतग्रहणं करिष्ये इति द्विजान् पृष्ट्वा तैः कुरुष्वेत्यनुज्ञात आसनाद्धहि-
 रुपविश्य ग्रणवेन सर्वं पिबेत् ॥ ततो मुखहस्तपादान् प्रक्षाल्य द्विराचम्यासन उपविश्यपर्षदुपदिष्ट-
 चतुर्दशकृच्छ्रात्मकं प्रायश्चित्तमाचरेत् ॥ (द्रव्यदानस्य प्रत्याम्नायत्वपक्षे कृच्छ्रासंख्याकगोनिष्क्रयद्र-
 व्यमग्रे निधाय तत्संपूज्य विप्रान् सम्पूज्य पर्षदुपदिष्टचतुर्दशकृच्छ्रासंख्याकगोनिष्क्रयद्रव्यं नाना-
 नामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो युष्मभ्यं सम्प्रददे (दातुमहमुत्सृजे इतिवा दद्यात्) ततः पूर्ववद्धा
 हृतिहोमविष्णुपूजनविष्णुश्राद्धगोदानानि कुर्यात् ॥ नात्र पंचगव्यहोमः ॥ ततो गवे ग्रासं दत्त्वा
 शक्तौ सत्यां गोभूतिलहिरण्याज्यवस्त्रधान्यगुडरौप्यलवणात्मकानि दशदानानि सदाक्षिणानि पूजन-
 पूर्वकं विप्रेभ्यो दत्त्वा मया यत्कृतं प्रायश्चित्तं तदच्छिद्रमास्त्विति भवन्तो ब्रुवंत्विति विप्रान् प्रार्थ-

येत् ॥ ततस्तैरच्छिद्रमस्त्विति प्रत्युक्ते कर्मसादुण्याय विष्णुं स्मरेत् ॥ इह जन्मनि चेत्साक्षाद्वधे
 विप्राय लोहदण्डं दद्यात् ॥ तत्र प्रयोगः ॥ देशकालौ संकीर्त्य ममेतज्जन्मकृतसर्पवधजनितदोषपरी-
 हारार्थं ब्राह्मणाय लोहदण्डदानं तन्निष्क्रयद्रव्यदानं वा करिष्ये इति संकल्प्य ब्राह्मणं सम्पूज्य इमं
 लोहदण्डं सर्पवधदोषहरं सदक्षिणममुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे नममेति
 जलसहितं दत्वा कृतस्यलोहदण्डदानस्य साङ्गतासिद्ध्यर्थं यथाशक्ति दक्षिणां दत्वाऽनेन लोहद-
 ण्डदानेनानन्तः प्रीयतामिति वदेत् ॥ इत्थं पूर्वदिने विधायोक्तादिने सर्पसंस्कारं कुर्यात् ॥
 कर्ता प्रातः कृतनित्यक्रियः संभृतसंभारः पुण्यतीर्थादिग्रशस्तदेशं गत्वा सपत्नीकः परिहितधौ-
 तवासा आचम्य प्राणानायम्य गुर्वनुज्ञां लब्ध्वा मिश्रितैः त्रियङ्गुव्रीहिधूमतिलपिष्टैरेतदन्य-
 तमपिष्टेन वा सर्पाकृतिं कृत्वा शूर्पे निधाय सर्पं प्रार्थयेत् ॥ एहि पूर्वं मृतः सर्प
 अस्मिन् पिष्टे समाविश ॥ संस्कारार्थमहं भक्त्य' प्रार्थयामि समासतः ॥ इति ॥ ततः ॐ भुज-
 ज्ञेशाय विद्महे सर्पराजाय धीमहि ॥ तन्नो नागः प्रचोदयात् ॥ इति भुजङ्गगायत्र्याऽवाह
 नादिषोडशोपचास्पृजां कृत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्वा प्राणिपत्य भोःसर्प इमं बलिं गृहाण समाभ्यु

दयं कुर्विति बलिं समर्प्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्याचामेत् ॥ ततः शुचौ देशे स्थित्वाचम्य प्राणानायम्य
देशकालौ संकीर्त्य मयेह जन्मनि जन्मान्तरे वा ज्ञानादज्ञानाद्वा कृतेन सर्पवधेन जनितस्य दोषस्य
परिहारार्थं सर्पसंस्कारकर्म करिष्ये ॥ तदङ्गभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये इति
संकल्प्य स्थाडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरितिलौकिकार्थं विटनाम्ना प्रतिष्ठाप्य त्रिभिः
सावित्रैः प्रज्वाल्य चत्वारिशृंगेति वैदिकेन सप्तजिह्वमित्यादिपौराणैश्च मंत्रैर्ध्यात्वा एषोहदेवेति संसु
खीकृत्याग्नये नम इत्यादिभिर्नामभिः प्रागादिक्रमेण गन्धपुष्पाक्षतैः पूजयेत् ॥ ततो वैकल्पिकावधा
रणान्ते नागबल्यङ्गहोममंत्र्याणां ब्रह्मप्रजापत्यादय ऋषयो गायत्र्यादीनि छन्दांसि तत्तल्लिङ्गोक्ता
देवता नागबल्यङ्गहोमे वि० ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥
अथ प्रधानं ॥ (सर्प अनंतं शेषं कपिलं नागं कालिकं शंखपालं भूधरं एता नाममंत्रेणैकैकयाज्याहु
त्या ॥) अग्निं वायुं सूर्यं व्यस्तव्यात्दृतिभिः (सर्प सर्पगायत्र्या सर्प सर्प सर्प नमोस्तुसर्पेभ्य
इत्यादिमंत्रत्रयेण ॥ अग्निं वायुं सूर्यं अग्नीवरुणौ अग्नीवरुणौ अयसमग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं
विश्वान् देवान् मरुतः स्वर्कान् वरुणं प्रजापतिं अग्निंऽस्विष्टकृतं) एता अग्नावैकैकयाज्याहुत्याप्र

जापतिं समस्तव्याहृतिभिः सर्पमुखे एकयाज्याहुत्यासर्पमाज्यशेषेण नागबल्यङ्गहोमे यक्ष्ये ॥ (ततो
 ब्रह्मवर्णादि परिस्तरणान्ते) अग्नेराग्नेय्यां दिशि भुवं प्रोक्ष्य तत्र चितिं कृत्वा अग्निं चितिं तूष्णीं
 परिसमुह्य आग्नेय्यग्रकैर्देभिः परिस्तीर्य परिषिच्य चाग्नेरुत्तरतो दर्भानास्तीर्य पात्राण्यासादयेत् ॥ पवित्र-
 च्छेदनार्थं त्रयो दर्भा इत्यादि पवित्रकरणाद्याज्यभागान्ते ॥ सर्पं गृहीत्वा चितावारोप्यापः स्पृष्ट्वाश्रोत्रे
 स्पृष्ट्वाऽप उपस्पृष्ट्याग्निसमीपमुपेत्य प्रधानहोमं कुर्यात् ॥ (ततः सर्पादिभूधरांतेभ्यो नाममंत्रेणैकै-
 कमाज्याहुतिं हुत्वा) ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये नमम ॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे नमम ॥
 ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय नमम (ॐ भुजंगेशाय० इदं सर्पाय न० ॐ नमोस्तुसर्पेभ्यो० इदं
 सर्पाय न० ॐ या इषवो० इदं सर्पाय० ॐ ये वामीरो० इदं सर्पाय० ॐ भूः स्वाहा इदम
 अग्नये नममेत्यादि स्विष्टकृद्धोमान्तुं होमं विधाय संस्त्रवप्राशनादिकर्मशेषं० समापयेत् ॥) ततः
 सर्पमुखे ॐ भूभुवः स्वः स्वाहा ॥ इदं प्रजापतये नममेत्येकामाज्याहुतिं हुत्वाऽऽज्यशेषं सुवेणैव
 सर्पदेहे निषिञ्चेत् ॥ ततः समस्तव्याहृतीनां प्रजापतिर्बृहती प्रजापतिरभ्युक्षणे वि० ॐ भूर्भुवः
 स्वः ॥ इति हस्तगृहीतैश्चमसजलैः सर्पमभ्युक्ष्य ॥ अग्नेरक्षणो विश्वेदेवा गायत्र्याभिधृतावग्निप्रक्षेपे

वि० ॥ अग्ने रक्षणी० अहं स० प्रतिष्म देव रीषतः ॥ तपिष्ठैरुजरो दंह ॥ इति सर्वमायतनस्थमग्नि-
चितौ प्राक्षिपेत् ॥ ततः सुवं परिधीन् पात्राणि बहिश्चाग्नौ ग्रहृत्य तमग्निं प्रदक्षिणीकृत्य सर्पं नमस्कृत्य
सर्पं क्षमस्वेति क्षमाप्योपस्थानं कुर्यात् ॥ नमोस्तु सर्पेभ्यः प्रजापतिर्गायत्री सर्पाः सर्पोपस्थाने वि० ॥
ॐ नमोस्तु सर्पेभ्यो येके च पृथिवीमनु ॥ येऽञ्जतरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ १ ॥
या इषवो यातुधानानां ये वावनस्पती ररुन् ॥ ये वा वृष्टेषु शेते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ २ ॥ ये
वामी रौचने दिवो ये वा सूर्यस्य रुक्षिषु ॥ येषामप्सु सदस्कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ ३ ॥
इति त्रिभिर्मन्त्रैरुपस्थाय ॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि कृतः सर्पवधो मया ॥ पूर्वजन्मनि वा सर्पं तत्सर्वं
त्वं क्षमस्व मे ॥ इति प्रार्थयेत् ॥ ततः—कर्कोटकं नमस्तेस्तु शंखपाल नमोस्तु ते ॥ नागराज
महादेव दिव्यरूपाय ते नमः ॥ अफणाः फणिनो ये च सविषा निर्विषाश्च ये ॥ सर्ववटेशयाः
सर्पाः पुण्यमूर्ते नमोऽस्तु ते ॥ त्वयेयं जगती स्वामिन् स्वफणामण्डलोपरि ॥ धृतैकदेशे ह्यणुवत्तस्मै
तुभ्यं नमो नमः ॥ त्वया भगवते श्रीमद्रासुदेवाय निर्मितं ॥ स्वभोगेनैव पर्यङ्कमायस्तं भोगिनां
वरं ॥ त्राहि त्राहि महाभोगिन् सर्पोपद्रवदुःखतः ॥ संततिं देहि मे पुण्यां निर्दुष्टां दीर्घदेहिनीं ॥

शपन्तं पाहि मां भक्त्या कृपालो दीनवत्सल ॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि कृतः सर्पवधो मया ॥ जन्मा
 न्तरेऽथवाजन्मन्यस्मिन्वायत्कृतं विभो ॥ तत्पापं नाशय क्षिप्रमपराधं क्षमस्व मे ॥ इति च प्रार्थय सचैलं
 स्नात्वाऽग्निं समीपमेत्य समस्तव्याहृतीनां प्रजापतिर्बृहती प्रजापतिश्चित्वाग्निप्रोक्षणे वि० ॥ ॐ भूर्भुवः ॥
 स्वः ॥ इति क्षीराज्येन तमग्निं प्रोक्ष्य सर्पे हुते जलेन तमुपशमयित्वा जले प्रवाहयेत् ॥ नास्थिसञ्चयनं ॥
 सर्वं कर्म सव्येनैव कार्यं ॥ ततः स्नात्वाचम्य गृहं व्रजेत् ॥ त्रिरात्रमाशौचम् ब्रह्मचर्यञ्च कर्त्ता
 सपत्नीकः कुर्यात् ॥ बौधायनमते त्वेकाहमाशौचमिति ग्रन्थकृतः ॥ कर्तुरेवात्राशौचम् ॥ ततश्चतुर्थेहनि
 एकाहपक्षे त्वपरेद्युः प्रभाते सचैलं स्नानं विधाय कृतनित्याक्रियः सुस्नातानष्टौ ब्राह्मणानाहूय सर्पस्थाने
 भवान्मया निमंत्रितः ॥ आमंत्रितोऽस्मि इति प्रतिवचनं ॥ इत्येवं क्रमेण अनन्तस्थाने, शेषस्थाने,
 कपिलस्थाने, नागस्थाने, कालिकस्थाने, शंखपालस्थाने, भूधरस्थाने, च प्रत्येकं निमंत्र्या च द्रव्य
 प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य नागबल्यङ्गभूतं ब्राह्मणभोजनं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ चतुरस्रमण्ड
 लोपरि गन्धाक्षतयुक्तजलेन सर्पस्वरूपिणे ब्राह्मणायेदंते पादं, अनन्तस्व० शेषस्व० कपिलस्व० नागस्व०
 कालिकस्व० शंखपालस्व० भूधरस्व० इति क्रमेण तेषां पादौ प्रक्षालयेत् ॥ ततस्तेष्वाचान्तेषु स्वयम्

चम्य विप्रान्प्राङ्मुखानुदङ्मुखान्वोपवेक्ष्य भूर्भुवःस्वः सर्पस्व० इदमासनं इति दर्भद्वयरूपमेवासनं
दत्त्वा आस्यतामिति वदेत् ॥ एवं सर्वत्र ततो दर्भद्वयान्तर्हितेषु अष्टसु पात्रेष्वप आसिच्य गायत्र्या
युगपदभिमन्त्र्य तूष्णीं यवान् गंधं पुष्पं च प्रक्षिप्य स्वाहा अर्घ्या इति निवेद्य सर्पस्व० इदं ते अर्घ्यं
इति अर्घ्योदकं दद्यात् ॥ एवमनन्तस्व० इदं ते अर्घ्यमित्यादि ॥ सर्पस्व० एष ते गन्धः ॥ अनन्त
स्व० एष ते गन्ध इत्यादि ॥ सर्पस्व० इमानि ते पुष्पाणि अनन्तस्व० इमानि ते पुष्पाणि इत्यादि ॥
सर्पस्व० एष ते धूपः ॥ अनन्तस्व० एष ते धूप इत्यादि ॥ सर्पस्व० एष ते दीपः अनन्तस्व० एष ते दीप
इत्यादि ॥ सर्पस्व० इदं ते वस्त्रं अनन्तस्व० वस्त्रं इत्यादि ॥ ततश्चतुरस्रमंडलेषु पात्राणि निधाय
पायसमध्यादीनि परिविष्य गायत्र्या प्रोक्ष्य कुशयवजलानि गृहीत्वा सर्पस्व० इदमन्नं परिविष्टं परिवे-
ष्यमाणश्चातृप्तैः स्वाहा संपद्यतां नमम ॥ एवमनन्तदिभ्यः ॥ ब्रह्मार्पणं ॥ येषामन्नमुद्दिष्टं तेषामक्षय्या
तृप्तिरस्तु ॥ अनेन ब्राह्मणभोजनेन भगवन्तः सर्पादयः प्रीयन्तां नमम इति सकुशयवं जलमुत्सृजेत् ॥
ततो ब्राह्मणा भुजीरन् ॥ नात्र बलिदाननिषेधः ॥ ततः कर्ता आचांतेषु विघ्नेषु प्रागग्रान् दर्भान् संस्तीर्य
तेषु दुग्धमिश्रोदनेन सर्पायेमं बलिं समर्पयामि ॥ अनन्तायेमं बलिं समर्पयामीति क्रमेण पिण्डरूपानष्टौ

बलीन् दद्यात् ॥ ततो बलीन् गंधपुष्पादिभिः पूजयेत् ॥ ततो ब्राह्मणेभ्यस्ताम्बूलसुवर्णादिदक्षिणादानं
 कुर्यात् ॥ ततस्तान् क्षमाप्य ग्रणम्यानुव्रज्याप्रतीक्षमेत्य सुवर्णनागदानं कुर्यात् ॥ इदमपि सर्वं सव्येनैव
 कार्यं ॥ ततो नागदानं ॥ महीधौः पृथिवीत्यादिविधिना कलशमेकं स्थापयित्वा तदुपरि सौवर्णं नागं
 पतिष्ठाप्य षोडशोपचारैरभ्यर्च्य प्रार्थयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ ब्रह्मलोके च ये सर्पाः शेषनागपुरोगमाः ॥
 नमोऽस्तु तेभ्यः सुप्रीताः प्रसन्नाः संतु ते सदा ॥ विष्णुलोके च ये सर्पा वासुकिप्रमुखाश्च ये ॥
 नमोऽस्तु तेभ्यः सुप्रीताः प्रसन्नाः संतु ते सदा ॥ रुद्रलोके च ये सर्पास्तक्षकप्रमुखास्तथा ॥
 नमोऽस्तु तेभ्यः ० ॥ खांडवस्य तथा दाहे स्वर्गं ये च समाश्रिताः ॥ नमोस्तु तेभ्यः ० ॥ सर्प-
 सत्रे च ये सर्पा आस्तिकेनाभिरक्षिताः ॥ नमोस्तु तेभ्यः सर्पेभ्यः ० ॥ मलये चै व ये सर्पाः
 कर्कोटप्रमुखाश्च ये ॥ नमोऽस्तु तेभ्यः ० ॥ धर्मलोके च ये सर्पा वैतरण्यां समाश्रिताः ॥ नमोऽस्तु
 तेभ्यः ० ॥ समुद्रे चैव ये सर्पाः पाताले चैव संस्थिताः ॥ नमोस्तु तेभ्यः ० ॥ ये सर्पाः पर्वताग्रेषु
 दरिसंधिषु संश्रिताः ॥ नमोऽस्तु तेभ्यः ० ॥ ग्रामे वा यदिवाण्ये ये सर्पाः प्रचरन्ति हि ॥
 नमोस्तु तेभ्यः ० ॥ पृथिव्यां चैव ये सर्पा ये सर्पा बिलसंस्थिताः ॥ नमोस्तु तेभ्यः ० ॥ रसातले

च ये सर्पा अनंताद्या महाबलाः ॥ नमोस्तु तेभ्यः० ॥ एवं स्तुत्वाचार्य सम्पूज्य देशकालौ संकीर्त्य कृतस्य सर्पसंस्कारकर्मणः सांगतासिद्ध्यर्थमिमं सुवर्णनागदानं सकलशं सवस्त्रं सदक्षिणं तुभ्यमहं सम्प्रददे नमम इति द्रुत्वा अनेन स्वर्णनागदानेनानन्तादयो नागाः प्रीयन्ताम् ॥ तत आचार्याय गोदानं देयं ॥ गां आचार्यं च सम्पूज्य ॥ इमां सवत्सां कृष्णां गां सुवर्णशृङ्गीं रौप्य-
खुरीं ताम्रपृष्ठां कांस्यदोहां सवत्सां सदक्षिणां वृषभयुतां तुभ्यमहं सम्प्रददे इत्याचार्याय दद्यात् ॥ अनेन गोदानेनानन्तादयः प्रीयन्तामिति वदेत् ॥ तत आचार्यः शुद्धोदकेन सकुटुम्बं यजमानमभिषि-
ञ्चेत् ॥ ततः कर्ता मया यत्कृतं कर्म तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्विति भवन्तो ब्रुवन्तु इति विप्रानभ्यर्च्य तैरच्छिद्रमस्त्विति प्रत्युक्ते कृतस्य कर्मणः सांगतासिद्ध्ये ब्राह्मणभोजनं भूयसीदानञ्च संकल्प्य विधाय च प्रमादात्कुर्वतां कर्म० इति विष्णुं संस्मृत्य यस्यस्मृत्या० अनेन सर्पसंस्कारकर्मणा भग-
वान् सर्पाधिनाथोऽनंतः प्रीयतामित्युक्त्वा कर्म समाप्य सुहृद्युतो भोजनं कुर्यात् ॥ जीवत्पितृकस्य नागबलिनारायणबली न भवतः ॥ इति नागबलिः ॥

॥ अथ पुंसवनम् ॥ ३७ ॥

तच्च गर्भाधानान्मासे द्वितीये तृतीये वा शुक्ले पक्षे पुण्यपुनर्वसुहस्ताभिजित्प्राष्ठपदानूराधाश्वि-
न्याख्यान्यतमे पुनक्षत्रे गुरुशुक्रबुधसोमान्यतमवारे व्यतीपातादिकुयोगरहिते दिवसे चन्द्रतारानुकूल्ये
कार्यं ॥ नात्रास्तमलमासादिदोषः ॥ उक्तदिने कर्ता कृतनित्यं क्रियः प्राङ्मुख उपविश्य स्वदक्षिणतो
भार्यामुपवेश्य आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अस्यां मम भार्यायां उत्पत्स्यमानगर्भस्य
वैजिकगाभिकदोषपरिहारद्वारा पुरुषताज्ञानोदयप्रतिरोधिपरिहारद्वारा च श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पुंसवनारख्यं
कर्म करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनपूर्वकं पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं
आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धश्च करिष्ये इति संकल्प्य तानि समाप्य स्त्रियंस्नापयित्वाऽहते वाससी
परिधाप्योपवासं अशक्तौ नक्तं वा कारयित्वा रात्रौ न्यग्रोधावरोहान् न्यग्रोधशृंगौश्चोदकेन-पिष्ट्वा
वस्त्रशोधितं तद्रसं तस्याः दक्षिणस्यां नासिकायामासिचति तत्र मंत्रौ ॥ हिरण्यगर्भः प्रजा
पतिस्त्रिष्टुप् पुरुषोऽद्भ्यः संभृत उत्तरनारायणस्त्रिष्टुवादित्यः आसेके वि० ॥ ॐ हिरण्यगर्भः समव-

ततः ॥ १ ॥ ॐ अद्भ्यः संभृतः पृथिव्यैरसाच्च विश्वकर्मणः समवर्तताग्रे ॥ तस्य त्वष्टा विदध-
द्रूपेति तन्मर्त्यस्य देवत्वमाजानमग्रे ॥ २ ॥ इति ॥ (न्यग्रोधावरोहेषु न्यग्रोधाङ्कुरेषु च पिष्यमा-
णेषु कुशकंटकस्य सोमांशोश्च तन्मध्ये प्रक्षिप्य पेषणमिच्छया) स यदि कामयेत्स्वादयं गर्भो वीर्य-
वानिति तदा तस्याः स्त्रिया अंके उदकपूर्णं शरावं निधाय गर्भमाभिमंत्रयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ सुपर्णो-
सि प्रजापतिर्विकृतिर्गर्भमां वि० ॥ ॐ सुपर्णोऽसि गर्भमौलिवृत्ते शिरः ॥ गायत्रं
चक्षुर्बृहद्रथन्तरे पक्षौ ॥ स्तोम आत्मा छंदास्स्यंगानि यजुश्चि नाम ॥ साम ते तनूवीमदेव्यं यज्ञा
यज्ञियं पुच्छं धिष्ण्याः शफाः ॥ सुपर्णोऽसि गर्भमांदिर्व गच्छ स्वः पत ॥ १ ॥ इति ॥ पुंसव-
नकर्मसांगतसिद्ध्यर्थं दशब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति संकल्प्य तान् संभोज्य तेभ्यो भूयसी
दत्त्वाऽऽशिषो वाचयित्वा यान्तुदेवेति स्थापितदेवता विसृज्य यस्यस्मृत्या० अनेन पुंसवनकर्मणा
भगवान् तत्सत्परमेश्वरः प्रीयताम् ॥ इति कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ यदि पुंसवनमिदं गर्भचलनात्प्रा-
गकृतं तदा सीमंतात्प्रागनादिष्टपूर्वकं कर्तव्यमिति बृहस्पतिः ॥ गर्भसंस्कारत्वात्पुंसवनकर्मणः
प्रतिगर्भमिदं विधेयमिति कर्काचार्यः ॥ पुंसवनसीमंतोन्नयने प्रतिगर्भं नकार्यमित्यन्ये ॥ क्षेत्रसं-

स्कारत्वाद्यावद्रव्यमाचित्वात् ॥ अत्र कर्मणि देवरादिरपि पत्युरसन्निहितत्वादौ कर्ता स्यादिति सत्य-
व्रतः ॥ मृतो देशांतरगतो भर्तास्त्रीसंस्कृतेः पुरा ॥ देवरो वाथ वा वंश्यो गुरुर्वा पि समाचरेत् ॥
इति पुंसवनम् ॥

॥ अथ सीमन्तोन्नयनम् ॥ ३८ ॥

तच्च गर्भमासापेक्षया षष्ठ्यष्टमे वा मासि असंभवे यावत्प्रसवं शुक्लपक्षे पुनर्वसुपुष्याभिजि-
ह्वस्तम्रोष्टपदानुराधाऽश्विनीमूलश्रवणरेवतीरोहिणीमृगशिरःसंज्ञकानां पुनर्दक्षत्राणां चतुर्धाविभक्तानां
मध्यमपादद्वये षष्ठ्यष्टमीद्वादशीचतुर्थीनवमीचतुर्दश्यमावास्याव्यतिरिक्तितथौ सोमबुधबृहस्पतिशुक्र-
वारेषु चन्द्रानुक्लृपे विष्ट्यादिदोषरहिते शुभलग्नादौ कार्यं ॥ नात्रापि गुरुशुक्रास्तमलमासादीनां
दोषः ॥ कालान्तरासंभवे पूर्ववन्नियतकालत्वात् ॥ प्रथमगर्भे एवैष नियमः ॥ गर्भान्तरेष्वनियम-
इति कर्कोपाध्यायाः ॥ अन्ये तु प्रथमगर्भे एव सीमन्तोन्नयनं ॥ अत्र हारीतः ॥ सकृत्संस्कृत-
संस्काराः सीमन्तेन द्विजस्त्रियः ॥ यं यं गर्भं प्रसूयन्ते स सर्वः संस्कृतो भवेत् ॥ देवलश्च ॥

सकृच्च संस्कृतानारी सर्वगर्भेषु संस्कृता ॥ इति ॥ अथप्रयोगः ॥ कर्ता कृतनित्याक्रियः प्राङ्मुख
उपविश्य मंगल स्नापितां परिहितप्रावृतवासोयुगलामलंकृतां पत्नीं स्वदक्षिणत उपवेश्य आचम्य
प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य मम भार्याया गर्भावयवाभिवृद्ध्यर्थं सीमन्तोन्नयनाख्यं कर्म करिष्ये ॥
अथवा तनुरुधिरप्रियालक्ष्मी भूतराक्षसीगण दूरनिरसनक्षम सकलसौभाग्यनिदानभूत महालक्ष्मीस-
मावेशनद्वारा प्रतिगर्भं बीजगर्भसमुद्धवैनोनिबर्हणद्वारा च श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं स्त्रीसंस्काररूपं सीम-
न्तोन्नयनाख्यं कर्म करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनपूर्वकं पुण्याहवाचनं अविघ्नपूजनं
मंटपस्थापनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं नांदांश्राद्धञ्च करिष्ये इति संकल्प्य ॥ तानि समाप्य
(अविघ्नपूजन मंटपस्थापनविधिग्रे विवाहप्रयोगे वक्ष्यते) बहिः शालार्या स्थण्डिलं निर्माय तत्पश्चा-
दुपविश्याचमनादिदेशकालकीर्तनान्ते सीमन्तोन्नयन होमाङ्गभूतं पंचभूसंस्कार पूर्वकमग्नि प्रतिष्ठाप-
नादि करिष्ये ॥ इति संकल्प्य स्थण्डिले पंचभूसंस्कारान् (त्रिभूसंस्कारान् वा) कृत्वा मनोज्यो-
तिरिति मङ्गलनाम्नाऽग्रे प्रतिष्ठितो भवेत्यग्निं प्रतिष्ठाप्य (त्रिभिः सावित्रैः प्रज्वाल्य) ॐ चत्वारि-
श्रृंगा० सप्तजिह्वं त्रिपादं च० इतिध्यात्वा ॐ एषोहोदेवः० इति संमुखीकृत्याग्नये नम इत्यादिना-

मभिः प्रागादि पूजयेत् ॥ अथ वैकल्पिकावधारणं ॥ पूर्वेण ब्रह्मणोगमनं, उत्तरेण पात्रासादनं,
 द्वे पवित्रे, ताम्रमयी आज्यस्थाली, ताम्रमयी चरुस्थाली, पालाशः समिधः, प्रांचावाधारौ, समि-
 द्धत्तमे अज्यभागौ, पूर्णपात्रं दक्षिणा, प्रति व्याहृतिभिर्विनयनं, निरुक्तगाथागानं, एतान्वैकल्पिक-
 पदार्थानहं करिष्ये ॥ अथ ऋष्यादिस्मरणं ॥ सीमन्तोन्नयनहोममंत्राणां ब्रह्मप्रजापत्यादय ऋषयो
 गायत्र्यादीनि च्छंदांसि तत्तल्लिगोक्त देवताः सीमन्तोन्नयनहोमे वि० ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥
 प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं आज्येन ॥ अथ प्रधानं प्रजापतिं तिलमुद्गमिश्रचरुणा अग्निं ५ स्वष्टकृतं
 शेषेण अग्निं वायुं सूर्यं इत्यादि, अंगप्रधानार्था देवता अस्मिन् सीमन्तोन्नयनहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥
 दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि ॥ पात्रासादने उपकल्पनीयानि तंडुलाः तिलाः मुद्राः पूर्णपात्रं
 मृदुपीठं युग्मान्यौदुम्बरफलान्येकस्तवकनिबद्धानि त्रीणि दर्भपिञ्जलानि त्र्येणीशलली वीरतरः शंकुः
 पूर्णचात्रं वीणागाथिनौ चेत्युपकल्प्य यवित्रकरणादि ॥ अधिश्रयणकाले स्थाल्यां मुद्रान् प्रक्षिप्ये-
 षच्छित्तेषुमुद्गेषु तिलतण्डुलप्रक्षेपं कृत्वा पर्यग्रीकरणाद्याज्यभागांते स्थालीपाकमभिधार्य सुवेण ॐ
 प्रजापतये स्वाहेत्येकामाहुतिं हुत्वा स्वष्टकृदादिहोमान्ते ॥ पूर्वोच्चरित एवंगुणविशिष्टे देशे काले

च अस्मिन् सीमन्तोन्नयनहोमकर्मण्यथाकरणादिजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थं अनादिष्टप्रायश्चित्तं स्वयं
होष्ये इति संकल्प्य भूरादिनवाहुतीहुत्वा संस्रवप्राशनादि परिस्तरणविसर्जनान्तं होमेशेषं समाप्य ॥
अग्नेः पश्चान्मृदुपीठं निधाय तत्र भार्यासुपवेश्य युग्मेन सटालुद्रप्सेनौदुम्बरेण त्रिभिश्च दर्भर्षिजूलैस्त्रेण्य
शलल्या वीरतरशंकुना पूर्णचात्रेण चेत्येकीकृतैस्तस्याः सीमन्तमूर्ध्वं विनयति भूर्भुवस्वर्महाव्याहृतीनां
प्रजापतिः क्रमेण गायत्र्युष्णिगनुष्टुभोऽग्निवाय्वादित्य विनयने वि० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विनयामि ॥
(ॐ भूर्विनयामि ॐ भुवः विनयामि ॐ स्वः विनयामि इति वा) तत औदुम्बरादिपंचकं—अय-
मूर्जावतो प्रजापतिर्यजुः फलिनी बन्धने वि० ॥ ॐ अयमूर्जावतो वृक्षऊर्जीव फलिनी भव ॥ इति
वेण्यां बध्नीयात् ॥ ततो वीणागाथिनौ प्रेषयति राजानं संगायेतमिति ॥ ततस्तौ गानं कुरुतः ॥
सोम एव नो राजा प्रजापति गायत्री सोमो गाथागाने वि० ॐ सोम एव नो राजेमा मानुषीः
प्रजाः ॥ अविमुक्त चक्र आसीरँस्तीरे तुभ्यमसौ ॥ इति असौ स्थाने समीपस्थिताया नद्याः गंगा
यमुना सरस्वतीति प्रथमान्तं नाम गृहीयाद्गभिर्णि ॥ (अत्रान्यं “ वीरतरं, नलं, रामं, कृष्णं, युधि-
ष्ठिरं वा संगायेता ” मिति वा यजमानस्य प्रेषः ॥ तदनुसारेण वीणागाथिनोर्गानं ॥) सीमन्तो-

नयनसांगतासिध्यर्थं दश ब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति संकल्पयेत् ॥ ततो ब्राह्मणान् गंधता-
 म्बूलादिभिः सम्पूज्य भूयसीं दत्त्वा आशीषो वाचयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ ॐ अयं वेनश्चोदय-
 त्पृश्ने गर्भो ज्योतिर्जरायु रजसो विमाने ॥ इममपांसुसंगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिभारि-
 हन्ति ॥ उपयामगृहीतोऽसिमकयित्वा ॥ १ ॥ ॐ सजातो गर्भो असि रोदस्यो रमेचारुर्विभृ-
 त ओषधीषु ॥ चित्रः शिशुः परितर्मांस्यक्तून् प्रामा तृभ्यो अधिकनिर्क्रदद्गाः ॥ २ ॥
 ॐ सरं स्वती योन्यां गर्भमन्नरश्चिभ्यां पत्नी सुकृतं विभर्ति ॥ अपांसु रसेन वरुणो न सामने-
 न्द्रं श्रीयै जनयन्नप्सु राजा ॥ ३ ॥ ॐ सुभूः स्वयंभूः प्रथमो तमैहृत्यर्णवे ॥ दधेहगर्भमात्वियं
 यतो जातः प्रजापतिः ॥ ततः पतिपुत्रवतीभिर्वृद्धपुंर्ध्रीभिर्यथोपदिष्टं मंगलाचारः कार्यो गभिज्याः ॥
 द्वितीयेऽहनि देवकोत्थापनम् ॥ चतुर्थेऽहनीति संस्कारगणपत्यादौ ॥ यस्य स्मृत्याऽनेन सीमंतो-
 नयनकर्मणा भगवान् तत्सत्परमेश्वरः श्रीयतामिति कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ अकृतसीमन्तायाः प्रस-
 वे विशेषमाह सत्यव्रतः ॥ स्त्रीयद्यकृतसीमन्ता प्रसूयेत कथंचन ॥ पुत्रं गृहीत्वा विधिवत्पुनः
 संस्कारमर्हति ॥ इति सीमन्तोन्नयनम् ॥

॥ अथ गुर्विणी धर्माः ॥ ३९

पात्रे ॥ गर्भिण्यधिकारेऽदितिं प्रति कश्यपः ॥ नावस्करेष्वपविशेन्मुसलोलूखलादिषु ॥ (अवस्करेषु मार्जन्यादिषु, नोपस्करेष्विति पाठोऽपस्करशब्देन मुसलादि ज्ञेयं ॥ जलं च नावगाहितं शून्यागारं विवर्जयेत् ॥ बल्मीकं नाधितिष्ठेत् न चोद्भिन्नमना भवेत् ॥ विलिखेन्न नखैर्भूमिं नांगारेण न भस्मना ॥ न शयालुः सदा तिष्ठेन्ध्यायामं च विवर्जयेत् ॥ न तुषांगारभस्मास्थिकपालेषु समाविशेत् ॥ वर्जयेत्कलहं गेहे गात्रभङ्गं तथैव च ॥ न मुक्तकेशा तिष्ठेत् नाशुचिः स्यात्कदाचन ॥ न शयीतोत्तरशिरा न चैवाधःशिराः क्वचित् ॥ न बलहीना नोच्छिष्टा न चार्द्रचरणा तथा ॥ नामङ्गल्यं वदेद्वाक्यं न च हास्याधिका भवेत् ॥ कुर्याच्छशुरयोर्नित्यं पूजां मांगल्यतत्परा ॥ तिष्ठेत्प्रसन्नवदना सदा भर्तुर्हिते रता इति ॥ भविष्ये तु ॥ संध्यायां नैव भोक्तव्यं गर्भिण्या वरवर्णिनि ॥ स्यात्तव्यं न च गन्तव्यं वृक्षमूले कदाचन ॥ न दुर्मुखी सदा तिष्ठेत्खट्वाच्छायां विवर्जयेत् ॥ सर्वौषधीभिः कोष्णेन वारिणा स्नानमाचरेत् ॥ कृतरक्षा सुभूषा च वास्तुपूजनतत्परा ॥ दानशीला तृतीयायां पार्वत्या नक्तमाच-

रेत् ॥ गर्भिणी कुंजराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणं ॥ व्यायामं शीघ्रगमनं शकटारोहणं त्यजेत् ॥ शोकं
रक्तविमोक्तं च साहसं कुक्कुटासनं ॥ व्यवायं च दिवा स्वापं रात्रौ जागरणं त्यजेत् ॥ अतिरुक्षं
च नाश्रीयादत्यम्लमतिभोजनं ॥ अत्युष्णमतिशीतश्च गुर्वाहारं परित्यजेत् ॥ इति वृत्ता भवेन्नारी
विशेषेण तु गर्भिणी ॥ यश्च तस्यां भवेत्पुत्रः स्थिरायुर्बुद्धिसंयुतः ॥ अन्यथा गर्भपतनमवाप्नोति न
संशयः ॥ इति गुर्विणीधर्माः ॥

॥ अथ गुर्विणीपतिधर्माः ॥ ४० ॥

भगवान् याज्ञवल्क्यः ॥ दोहदस्याप्रदानेन गर्भो दोषमवाप्नुयात् ॥ वैरूप्यं मरणं वापि
तस्मात्कार्यं प्रियं स्त्रियः ॥ दोहदं गर्भिणीप्रियम् ॥ स्मृतिचिन्तामणौ ॥ पुंसो भार्या गर्भिणी यस्य
चेत्स्यात्सूनोश्चौलं क्षौरकर्मात्मनश्च ॥ गेहारंभःस्तंभसंस्थापनं च वार्धिस्नानं नैव कुर्याच्च यात्रां ॥
ज्योतिर्निबन्धे च गालवः ॥ प्रव्यक्तगर्भापतिरब्धियानं मृतस्य वाहं क्षुरकर्मसङ्गं ॥ तथैव यत्नेन
गयादितीर्थं यागादिकं वास्तुविधिं न कुर्यात् ॥ आदिपदेन व्रतोद्यापनादीनि ॥ स्मृतिदर्पणे दक्षः ॥
मुंडनं पिंडदानं च प्रेतकर्म तथैव च ॥ नजीवत्पितृकः कुर्याद्गुर्विणीपतिरेव च ॥ वपनप्रेतविधानापवादः

तत्रैव ॥ क्षौरं नैमित्तिकं कुर्यान्निषेधे सत्यपि ध्रुवं ॥ पित्रोः प्रेतविधाने च गर्भिणीपतिरेव च ॥ एते च
नियमाः सप्तमासादूर्ध्वमित्याह भगवानाश्वलायनाचार्यः ॥ वपनं मैथुनं तीर्थं वर्जयेद्रभिणीपतिः ॥
श्राद्धञ्च सप्तमान्मासादूर्ध्वं नैव समाचरेत् ॥ श्राद्धं श्राद्धभोजनमिति केचित् ॥ पित्रोः क्षयाहश्रा-
द्धादिकं तु सप्तमासादूर्ध्वमपि भवत्येव ॥ तथाच सत्यव्रतः ॥ पित्रोः क्षयाहं दर्शं च गयाश्राद्धं
महालयं ॥ ग्रहणान्वष्टकश्राद्धे कुर्याद्रभेवतीपतिः ॥ पित्रोः क्षयाहादिश्राद्धेऽपिण्डदानस्यापि नैवनि-
षेधः ॥ इतो विशेषोऽन्यत्रानुसन्धेयः ॥ नात्र लिख्यते बहुवक्तव्यमप्यत्र विस्तराभिर्या ॥ इति
गुर्विणीपतिधर्माः ॥

॥ अथ गर्भमासाधिपतयः ॥ ४१ ॥

सुदुर्तचिन्तामणौ ॥ मासेश्वराः सितकुजेज्यरवीन्दुसौरचन्द्रात्मजास्तनुपंचद्रादिवाकराः स्युः ॥
इति गर्भप्रथममासादारभ्य दशमप्रसूतिमासपर्यन्तं क्रमान्मासेश्वरा ज्ञेयाः ॥ यथा प्रथमे शुक्रः,
द्वितीये मंगलः, तृतीये गुरुः, चतुर्थे सूर्यः, पंचमे इन्दुः, षष्ठे शनिः, सप्तमे बुधः, अष्टमे

आधानलगाधिपतिः, नवमे चंद्रः दशमे सूर्यः ॥ गर्भिणीपतिस्तत्तन्मासे तत्तदधिपतेः पूजाबलि
होमादिकं कुर्याद्भोपुवशान्तये ॥ इति गर्भमासाधिपतयः ॥

॥ अथ गर्भाभिवृद्धौ गर्भस्त्रावे चौषधोपायः ॥ ४२ ॥

वरी विश्वा च गन्धा च मधुकं भृंगराट् समम् ॥ अजा दुग्धेन पानं तु नार्या गर्भस्य
वृद्धिक्व ॥ वरी शतावरी, विश्वा शुंठी, गन्धा अश्वगन्धा, मधुकं ज्येष्ठमधु, इति गर्भाभिवृद्धिः ॥
पीत्वा तण्डुलतोयेन तंडुलीयजटा ऋतौ ॥ पतद्रूभाच या नारी स्थिरगर्भा प्रजायते ॥ तंडुलीयजटा
तंडुलजामूलं, ॥ शर्कराथ च तिलैः समांशकै र्माक्षिकेण सह भक्षितैस्त्रियः ॥ नास्ति गर्भपतनो-
द्भवं भयं पापभीतुरिव तीर्थसेवनम् ॥ माक्षिकं मधु ॥ इति गर्भस्त्रावहरोषधं ॥

॥ सुखप्रसवोपायः ॥ ४३ ॥

ग्रन्थान्तरे ॥ हिमवस्युत्तरे पार्श्वे शबरी नाम यक्षिणी ॥ तस्या नूपुरशब्देन विशल्या भवतु
गर्भिणी स्वाहा ॥ अनेन महीषीक्षीरमिश्रितमेरण्डतैलमभिमन्त्र्य पाययेदुदरे लेपयेच्च ॥ अन्यत्र इमं
मंत्रं जपन्नेकविंशति दूर्वाक्षुरैस्तिलतैलमेकपलं प्रदाक्षिणमावर्तयन्नष्टशतं जप्त्वा तत्तैलं किञ्चित्पाययित्वा

शेषं योनौ निषेचयित्वा दूर्वाङ्कुरान् केशेषूपगृह्णेत्युक्तं ॥ वृषस्य मूलं यदि नाभियोनिप्रलेपितं स्त्री
 ज्ञादिति प्रसूते ॥ तथा कटिस्थः कदली सुकन्दो वेगात्प्रसूतिं कुरुतेऽङ्गनानां ॥ वृषः “अडुलसा”
 तस्य मूलं ॥ यंत्रमुक्तं यंत्रप्रकाशे गजाग्निवेदा उडुरादृशरांकाः रसर्षिपक्षा इति हि क्रमेण ॥ लिखे-
 त्प्रसूतेः समये गृहेदः सुखेन नार्यः प्रसवंति शीघ्रं ॥ गर्भिण्या नार्या वृष्टिगोचरे देशे समं चतुरस्रं
 संसाध्य तस्य समान्नवकोष्ठान् कृत्वैशानोत्तरवायुकोष्ठेषु अष्टमतृतीयचतुर्थानंका
 न्क्रमेणलिखित्वा पूर्वमध्यमपश्चिमकोष्ठेषु प्रथमपंचमनवमांकां क्रमेण विलिख्या
 ग्रेयदक्षिणनैऋतकोष्ठेषु षष्ठसप्तमाद्वितीयांकां क्रमेण विलिखेत् ॥ अदः इदं यंत्रं,
 प्रसूतिसमये स्मृतिकागृहे लेखनीयं ॥ एतद्दर्शनेन नार्यः सुखेन शीघ्रं प्रसवंती
 त्यर्थः ॥ इति सुखप्रसवोपायः ॥

८	१	६
३	५	७
४	९	२

पू. उ. द.

॥ अथ जातकर्म ॥ ४४

कर्ता प्रसवशूलवतीं स्त्रियमुदकेनाभिषिञ्चति एजतु दशमास्य इति ॥ एजतु दशमास्यः
 प्रजापतिर्महा पंक्तिर्गर्भोऽभिमंत्रणे वि० ॥ ॐ एजतु दशमास्यो गर्भो जरायुणा सह ॥ यथायं

वायुरेजति यथा समुद्र एजत्येवायं दशमास्यो अस्रज्जरायुणा सह ॥ अथावरावपतनमंत्रं जपति ॥ अवैतु
 पृश्नि प्रजापतिर्बृहत्याधिरावपतने वि० ॥ ॐ अवैतु पृश्नि शैवलः शुने जराय्वत्तवे ॥ नैवमासेन
 पीवरीं न कस्मिंश्चैनायतनमव जरायुपद्यताम् ॥ ततो जाते पुत्रे पिता तस्य मुखं निरीक्ष्य नद्यादाबुदङ्-
 मुखः सचैलं स्नायात् ॥ असंभवे दिवात्हताभिः शीताभिरद्धिः सुवर्णयुताभिर्गृह एव स्नायात् ॥ तत
 आचम्य सितचन्दनमाल्यादिभिरलंकृतो नालच्छेदनात्पूर्वं स्तिकादिव्यतिरिक्तैरस्पृष्टमकृतस्तनपानं
 प्रक्षालितमलं कुमारं मातुरुत्सङ्गे प्राङ्मुखमवस्थाप्य देशकालौ स्मृत्वा ममास्य कुमारस्य गर्भाम्बुपा-
 नजनितसकलदोषघनिर्हणायुर्मैधाभिष्टुद्धिबीजगर्भसमुद्भवैर्नोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्म
 करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूर्वकं पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्य
 जपं हिरण्येन नान्दीश्राद्धञ्च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य तानि समाप्य सौवर्णे राजते वा पात्रे मधु
 तत्समं घृतञ्च प्रक्षिप्यालोढ्य सुवर्णान्तर्हितयाऽनामिकया प्राशयति ॥ तत्र मंत्राः ॥ भूस्त्वयीत्यादिनां
 प्रजापतिर्गायत्र्युष्णिगनुष्टुभोऽग्निवाय्वादित्या मधुघृतप्राशने वि० ॐ भूस्त्वयि दधामि ॐ भुवस्त्वयि
 दधामि ॐ स्वस्त्वयि दधामि ॐ भूभुवः स्वः सर्वं त्वयि दधामि ॥ इति सकृत् प्राशनं ॥ प्रतिमंत्रं वा प्राशनं ॥

मध्वलाभे केवलं द्रुतं वा प्राशयति ॥ इदं मेधाजननं ॥ अथायुष्यकरणम् ॥ कुमारस्य नाभिसमीपे
दक्षिणकर्णसमीपे वा-अग्निरायुष्मानित्यादिमंत्राणां प्रजापतिर्गोयत्री लिंगोक्ता आयुष्यकरणे वि० ॥
ॐ अग्निरायुष्मान्त्सवमस्पतिभिरायुष्मैस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ॥ ॐ सोम आयुष्मान्त्स
औषधीभिरायुष्मैस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ॥ ॐ ब्रह्मायुष्मत्तद्वाह्णैरायुष्मत्तेन त्वा० ॥
ॐ देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनायुष्मन्तस्तेन० ॥ ॐ ऋषय आयुष्मन्तस्ते त्रैरायुष्मन्तस्तेन० ॥ ॐ पि-
तर आयुष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन० ॥ ॐ यज्ञ आयुष्मान्त्स दक्षिणाभिरायुष्मैस्तेन० ॥
ॐ समुद्र आयुष्मान्त्स स्रवन्तीभिरायुष्मैस्तेन० ॥ कश्यपस्य उष्णिगाशीरायुष्यकरणे वि० ॐ क्रुश-
पस्य त्र्यायुषं जमदग्नेत्र्यायुषं ॥ यद्देवानां त्र्या युषं तन्मे अस्तु त्र्यायुषम् ॥ इति त्रिजपेत् ॥
इत्यायुष्यकरणम् ॥ (यदि च मेधाजननं स्वकाले न कृतं तदा कालांतरे न भवति ॥ आयुष्यक-
रणन्तु भवत्येव ॥) स यदि कामयेत्कुमारः सर्वमायुरियात्तदेनं दिवस्परीत्येकादशभिरभिमृशेत् ॥
दिवस्परीत्येकादशस्य वात्सप्रीर्भालन्दनस्त्रिष्टुवग्निरभिमर्शने वि० ॥ ॐ दिवस्परी प्रथमं जज्ञे अग्नि-
रस्मद्वीतियं परीजातवेदाः ॥ तृतीयमप्सु नमणाऽअर्जस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥ १ ॥ विद्यातेऽ

अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्याते धामविभृता पुरुत्रा ॥ विद्याते नाम परमं गुहा यद्विद्या तमुत्संयतऽआज-
 गंथ ॥ २ ॥ समुद्रे त्वा नमणा अस्वतनुचक्षाऽइधे दिवो अग्र ऊर्ध्व ॥ तृतीये त्वा रजसि तस्मिन्वा २
 समपापमपस्थे महिषाऽअवर्धन् ॥ ३ ॥ अंक्रददग्रिस्तनयन्निवद्यौः क्षामारोहिहृद्द्विरुधः समंजन् ॥ सद्यो
 जज्ञानो विहीमिद्धोऽअरव्यदा रोदसि भानुना भाल्यंतः ॥ ४ ॥ श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनी-
 षाणां प्रार्पणः सोमगोपाः ॥ वसुः सुनुः सहसोऽअप्सु राजा विभात्यग्र उषसा मिधानः ॥ ५ ॥
 विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आरोदसी अपृणाज्जायमानः ॥ वीळ्ळिचिदद्रिमभितत्परायं जना यदग्नि-
 मयजंत पंच ॥ ६ ॥ उशिक् पावको अरतिः सुमेधा मल्येष्वग्निरमृतो निधायि ॥ इयति धूममरुष-
 म्भरिभ्रदुच्छुक्तेण शोचिषा द्या मिनक्षन् ॥ ७ ॥ दृशनो रुक्म उर्व्या व्यद्यौदुर्मऽऋषमायुः श्रिये
 रुचानः ॥ अग्निरमृतोऽअभवद्भयोभिर्बर्देनं द्यौरजनयत्सुरताः ॥ ८ ॥ यस्ते अद्यकृणवद्भद्रशोचे पुं-
 देव घृतवन्तमग्ने ॥ प्रतन्नयग्रतरं वस्योऽअच्छाभिसुम्नं देवभक्तं यविष्ट ॥ ९ ॥ आतंभजसौ श्रवसेष्व-
 ग्रऽउक्थ उक्थऽआभजशस्य मनि ॥ प्रियः सूर्ये प्रियो अग्रा भवात्युज्जातेनभित्तददुज्जनिन्त्वेः
 ॥ १० ॥ त्वामग्ने यजमानाऽअनुधून्विश्वावसु दधिरेवार्यणि ॥ त्वया सहद्रविणमिच्छमानाव्रजं गोम-

तमशिजो विवृणुः ॥ ११॥ ततः कुमारस्य प्रतिदिशं चतुरो ब्राह्मणान्मध्ये चैकमवस्थाप्य पिता
'इममनुप्राणित' इति प्रैषं दद्यात् ॥ ततः पूर्वदिक्स्थितो ब्राह्मणः कुमारं लक्ष्मीकृत्य प्राण इति
ब्रूयात् ॥ व्यान इति दक्षिणः । अपान इति पश्चिमः । उदान इत्युत्तरः । समान इति पञ्चमः ॥
उपरिष्ठादवेक्षमाणो ब्रूयात् ॥ अविद्यमानेषु विप्रेषु स्वयमेवानुपरिक्रम्य परिक्रम्य प्राणेत्यादि ब्रूयात् ॥
नात्र प्रैषः ॥ यस्मिन् देशे कुमारो जातो भवति तं देशमभिमंत्रयते ॥ वेदते भूमिं प्रजापतिरनुष्टुब्
भूमिर्जन्मभूम्याभिमंत्रणे वि० ॐ वेदते भूमिर्हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितं ॥ वेदाहं तन्मां तद्वि-
द्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं शृणुयाम शरदः शतं ॥ अथैनं कुमार
मभिमृश्य जपति ॥ अहमा भव प्रजापतिरनुष्टुप् लिंगोक्ता कुमाराभिमर्शने वि० ॥ ॐ अहमा भव
परशुर्भव हिरण्यमस्रुतं भव ॥ आत्मा वै पुत्र नामाऽसि स जीवशरदः शतम् ॥ इति ॥ अथास्य
मातरमभिमंत्रयते ॥ इळासि प्रजापतिरनुष्टुबिडाऽभिमंत्रणे वि० ॥ ॐ इळासि मैत्रावरुणी वीरे वीर-
मजीजनथाः ॥ सात्वं वीरवती भव याऽस्मान् वीरवतोऽकरत् ॥ इति ॥ अथास्य मातुर्दक्षिणं
स्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छति कुमाराय ॥ इमं स्तनं प्रजापतिरनुष्टुबग्निः कुमाराय स्तनदाने वि० ॥

ॐ इमं स्तनमुज्जै स्वन्तं धर्याणां प्रपीनमग्रे सारिरस्य मध्ये ॥ उत्तमं जुषस्व श्रुतधारमर्वत्समुद्रिय ॥
 सदर्शनमाविशस्व ॥ इति ॥ ततो वामस्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छति ॥ यस्तेस्तन दीर्घतमास्त्रिष्टुब्वाक् स्तन-
 दाने वि० ॥ ॐ यस्ते स्तनः शशयो योमं योभूर्योरित्नुधा वं सुविद्यः सुदत्रः ॥ येन विश्वा पुष्य-
 सि वार्याणि सरस्वति तमिह धातवे कः ॥ उर्वन्तरिक्षमन्वमि ॥ १॥ ॐ इमं स्तनं ॥ २॥ इत्यु-
 भाभ्यां ॥ अत्रकारिकायां विशेषः ॥ अत्रदद्यात्सुवर्णवा भूमिं गां तुरगं रथं ॥ छत्रं छागं वस्त्रमाल्यं
 शयनं चासनं गृहं ॥ धान्यं गुडतिलान्सर्पिरन्यद्वास्ति गृहे वसु ॥ आयाति पितरो देवा जाते पुत्रे
 गृहं प्रति ॥ तस्मात्पुण्यमहः प्रोक्तं भारते चादिपर्वणि ॥ अष्टांगुलं परित्यज्य नालं छिन्द्यात्क्षुरा
 दिना ॥ कुमारस्य शिरःप्रदेश उदपात्रं निदधाति ॥ आपोदेवेषु प्रजापतिरनु हुवाप उदपात्रनिधाने
 विनियोगः ॥ ॐ आपो देवेषु जाग्रथ यथादेवेषु जाग्रथ ॥ एवमस्याः स्रुतिकायाः स पुत्रि-
 कायां जाग्रथ ॥ इति ॥ ततः स्रुतिकागृहद्वारदेशे स्थंडिलं निर्माय तत्पश्चादुपीवश्य देशकालौ संकी-
 र्त्य जातकर्मागभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनमहं करिष्ये इति संकल्प्य पंचभूसंस्कारान्कृत्वा
 मनोज्योतिरिति प्रबलनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्नग्नौ स्रुतिकाया यावदुत्थानं सन्धिवेलयोः फली-

करणमिश्रान् सर्षपान् हस्तेनावपति ॥ (अत्रफलीकरणशब्देन तंडुलकणा ग्राह्याः) ॥ आवपतीत्य-
नेन च होमेतिकर्तव्यता न भवति ॥ शंडामर्काः प्रजापतिरनुष्टुप् शंडामर्कादयः फलीकरणमिश्रस-
र्षपहोमे वि० ॥ ॐ शंडामर्का उपावीरः शौडिकेय उत्खलः ॥ मलिम्लुचो द्रोणसश्चयवनो नश्यता-
दितः स्वाहा ॥ इदं शंडामर्कादिभ्यो नमम ॥ इति प्रथमां ॥ अलिखन् प्रजापतिस्त्रिष्टुबलिखन्ना-
दयः फलीकरणमिश्रसर्षपहोमे वि० ॥ ॐ आलिखन् निमिषः किंवदन्त उपश्रुतिर्हयक्षः कुंभी शत्रुः ॥
पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्चयवनो नश्यतादितः स्वाहा इदमलिखन्नादिभ्यो नमम ॥ इति
द्वितीयामाहुतिं चावपति ॥ (अग्नये नममेति वोभयत्र त्यागः ॥) ततो मि प्रदक्षिणीकृत्याग्नये
नम इति नत्वा विभूतिं स्वयं धृत्वा “ अग्ने कुमारमेनं रक्ष रक्षेति कुमारस्य ललाटे धारयेत् ” ॥
यावत्सूतिकास्नानमग्नेरक्षणम् ॥ जातकर्मसांगतासिद्ध्यर्थं सूतकान्ते दशब्राह्मणान् भोजयिष्ये ॥ इति
संकल्प्य ब्राह्मणेभ्यो भूयसीं दत्त्वाशिषो वाचयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ ॐ अग्ने जातान्प्रणुदानः सप-
त्नान्प्रत्यजाता ज्जातवेदो नुदस्व ॥ अधि नो ब्रूहि सुमना अहेलुस्त्वव स्याम शर्मश्चिवरूथ उद्भौ
॥ १ ॥ ॐ इंद्रायाहि तूतुजान् उपब्रह्माणि हरि वः ॥ सुते दधिष्वनश्च नः ॥ २ ॥ ॐ बहीनां

पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्चाकृणोति समनावगत्य ॥ इषुधिः संकाः पृतनाश्च सर्वाःपृष्ठे निर्नद्धो जयति-
 प्रसूतः ॥ ३ ॥ ॐ सद्योजातो व्यमिमीतयज्ञमग्निदेवानामभवत्पुरोगाः ॥ अस्य होतुः प्रदिश्यतस्य
 वाचि स्वाहा कृतः हविरदन्तु देवाः ॥ ४ ॥ ॐ प्रियंकर भूयस्कर ॥ इन्द्रस्य वज्रोऽसि
 तेन मे रध्या ॥ ५ ॥ ततो यस्यस्मृत्या० अनेन जातकर्म कर्मणा भग० ॥ इति ईश्वरार्पणं कुर्यात् ॥
 इदं जातकर्म कुमार्या अप्यमंत्रकं कार्यं ॥ रात्रौ सन्ध्यायां ग्रहणे जाताशीचान्तरे मृताशीचिपीदं
 कार्यं ॥ मृताशीचमध्ये जातस्तदैव कार्यं ॥ अशीचान्ते वा ॥ पित्रसन्निधानादौ पितृव्यादिः गोत्र-
 जज्ञातिषु ज्येष्ठक्रमेण कार्यं ॥ इति जातकर्म ॥

॥ बालग्रह निवारणविधिः ॥ ४५ ॥

यदि बालं क्रूरग्रह उपद्रवति तदा तं बालं जालेन उत्तरीयेण वाच्छाद्य पिता स्वोत्सङ्गे निधाय
 कूर्कुर इति जपति ॥ कूर्कुर इत्यादित्रयाणां प्रजापतिरनुष्टुप् शुनकः कुमारभिमर्शने वि० ॐ कूर्कुरः
 सकूर्कुरः कूर्कुरो बालबन्धनः ॥ चेच्चछुनकसृजनमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापहरतत्सत्यम् ॥ १ ॥ यत्ते

देवा वरमददुः स त्वं कुमारमेव वा वृणीथाः चेच्चक्षुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापहरत-
त्सत्यम् ॥ २ ॥ यत्ते सरमा माता सीसरः पिता श्माशबलौ भ्रातरौ ॥ चेच्चक्षुनक सृज नमस्ते अस्तु
सीसरोलपेतापहर ॥ ३ ॥ इति ॥ तत एनं पिताभिमृशति ॥ न नामयति प्रजापतिरनुष्टब्बायुः
कुमाराभिमृशने वि० ॥ अँन नामयति न रुदति न तृष्यति न ग्लायति ॥ यत्र वयं वदामो यत्र
चाभिमृशाम इति ॥ एवं कुमार्यो अपि ॥ इति बालग्रहनिवारणविधिः ॥

॥ अथ रात्रिसूक्तमंत्राः ॥ ४६ ॥

श्रीः ॥ नमस्कृत्य प्रसन्नास्यं स्वप्रकाशगुरुन्मुदा ॥ रात्रिवर्गं प्रवक्ष्येहं प्राचीनाचार्यसंमतं ॥
आदौ गणपतेर्मंत्रं श्रीश्च ते तदनन्तरं ॥ नवग्रहाणां मंत्राश्च दिक्पालानां तथैव च ॥ आरात्र्ये कानु-
वाकंच वात्सग्रं च ततः परं ॥ आनोभद्रानुवाकं च शान्त्यध्यायमतः परम् ॥ ततश्चित्रावसो मंत्रं
ततः प्रतिधिनेति च मंत्रैस्ततोऽग्निरायुष्मानित्याद्यष्टौ च सूत्रगान् ॥ कश्यपस्येति च ततो
जपेन्मंत्रं समाहितः ॥ रात्रिवर्गोद्धयं जप्यः सूतिकाबालकार्तिहा ॥ पाठक आचम्य प्राणाना-

यम्य देशकालौ संकीर्त्य स्रुतिकाबालकयोः सर्वोरिष्टनिरसनद्वाराऽऽयुष्याभिवृध्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्य-
 र्थञ्च शान्तिपाठमहं करिष्ये ॥ ॐ गणानां त्वा० ॥ ॐ श्रीश्रुते० ॐ आकृष्णेन रजसा वर्तमानो
 निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च ॥ हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥ ॐ त्र्यम्बकं
 यजामहे सुगंधि पुष्टिवर्धनं ॥ उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ ॐ अग्निं दत्तं पुरोदधे-
 हव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ आसादयादिह ॥ ॐ इमं देवा असपत्नस्सुवध्वं महते क्षत्राय महते ज्येष्ठ्याय ॥
 इमममुमसुष्य पुत्रमसुष्याः पुत्रमस्यै विशे ॥ एषवः कुरवो राजैष वः पंचाला राजा ॥ सोमोऽस्माकं
 ब्राह्मणानां राजा ॥ ॐ श्रीश्रुते लक्ष्मीश्च० ॐ अपोहिष्ठा० ॥ ॐ उत्तानायामवभरा चिकित्वा-
 त्सघः प्रविता वर्षणं जजान ॥ अरुषस्तू पोरुशदस्य पाज इकायास्पुत्रो वयुने जनिष्ठ ॥ ॐ यद्
 क्रंदः प्रथमं जायमान उद्यत्समुद्रादुतवा पुरीषात् ॥ श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुत्यं महि-
 जातं ते अर्वन् ॥ ॐ स्योना पृथिवि नो भवा नृक्षरा निवेशनि ॥ यच्छानः शर्म सप्रथाः ॐ उद्-
 बुध्यस्वाग्ने प्रतिजाग्रहित्व मिष्टापूर्ते सःसृजिथामयं च ॥ अस्मिँत्सघस्थे अद्युत्तरस्मिन् विश्वेदेवा
 यजमानश्च सीदता ॥ ॐ विष्णो रराटमसिविष्णो भ्रतृस्थो विष्णोऽस्यूरसि विष्णोऽस्योऽसि ॥ वैष्ण-

वर्मसिविष्णवे त्वा ॥ ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निर्दधेपदः ॥ समृद्धमस्यपाँसुरेस्वाहा ॥ ॐ
बृहस्पते अतिथदयो अही द्युमद्विभाति ऋतुमजने बु ॥ यद्दीदयच्छव सर्कतप्रजा ततदस्मासुद्रविणं
धेहि चित्रं ॥ ॐ आब्रह्म न्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामाराष्ट्रे राजन्यः ॥ शूर इषव्योतिव्याधी
महारथो जायताम् ॥ ॐ आतारमिन्द्रमवितारमिन्द्र० हवे हवे सुहवः शूरमिन्द्र ॥ हया मि शुक्रं
पुरुहूतमिन्द्रः खस्ति नो मधवाधात्वि द्रः ॥ ॐ अन्नात्परिसुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिबत्क्षत्रं पयः सोमं
प्रजापतिः ॥ ऋतेन सत्यमिद्वियं विपामः शुक्रमन्थस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोमृतं मधु ॥ ॐ सजोषा
इन्द्रसर्गणो मरुद्भिः सोमं पिबवृत्रहा शूरविद्वान् ॥ जहिशत्रूँ रपमृधौ जुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्व
तो नः ॥ ॐ अदित्यै रास्नासीद्राण्यै सन्नहनं ॥ विष्णोर्विष्णो स्युर्जेत्वादब्धेनत्वा चक्षुषावपश्यामि ॥
ॐ प्रवोमहे मन्दमानायां धुसोर्चा विश्वानराय विश्वाधुवे ॥ इन्द्रस्य यस्य सुमखः सहोमहिश्रवो
नुण्मंच रोदसी सपर्यतः ॥ ॐ यमाय त्वांगिरस्वते पितुमते स्वाहा ॥ स्वाहा धर्माय स्वाहा धर्मः
पित्रे ॥ ॐ प्रजापते नत्वदेतान्यन्यो विश्वाज्ञातानि परिता बभूव ॥ यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु-
वयः स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ॐ नमोऽस्तु सर्पभ्यो येके च पृथिवीमनु ॥ ये अन्तरिक्षे ये दिवि

तेभ्यः सूर्येभ्यो नमः ॐ कार्थिरसि समुद्रस्य त्वा क्षित्या उन्नयामि ॥ समापो अद्भिरग्नतु समोष-
 धीभिरोषधीः ॥ ॐ नमोऽस्तु सूर्येभ्यो ॥ ॐ कृतुं कृण्वन् केतवे पेशो मर्या अपेक्षसे ॥ समुषद्भिर-
 जायथाः ॥ ॐ चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीय ॥ सन्त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा गथाः समुषीषा-
 स्तुतेन ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः ॥ सुबुद्ध्यो उपमा अस्य विष्टाः
 सतश्च योनिमसतश्च विवः ॥ ॐ गणानां त्वा ॥ ॐ ब्रह्मजज्ञानं ॥ ॐ इदं विष्णुर्वि ॥
 ॐ त्र्यम्बकं यजामहे ॥ ॐ अम्बे अम्बिके म्बालिके नमानयति कश्चन ॥ ससस्त्यश्चकः
 सुभद्रिकां कापीलवासिनीं ॥ ॐ क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य जराय्वसि क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य
 योनिरसि ॥ इन्द्रस्य वीरिघ्नमसि त्वयायं वृत्रं वेद्यान्मित्रस्यासि वरुणस्यासि ॥ ॐ वास्तोष्पते
 प्रतीजानीत्द्यस्मात्स्वा वेशो अनमीवो भवानः ॥ यत्वेमहे प्रतितन्नो जुषस्व शन्नो भवद्विपदे शं
 चतुष्पदे ॥ वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेऽभिरिदो ॥ अजरासस्ते सख्येस्याम
 पितेव पुत्रान् प्रतिनो जुषस्व ॥ वास्तोष्पते शम्भया संसदा ते सक्षीम हिरण्वया गातुमत्या ॥ पाहि
 क्षेम उतयोगे वरन्नोयूयं पातस्वास्तिभिः सदा नः ॥ अमीवहा वास्तोष्पते विश्वारूपाण्या विशन् ॥

सखा सुशेव एधिनः ॥ अ० यतोयतः समीहसे ततो नो अर्मयं कुरु ॥ शनः कुरु प्रजाभ्यो भयं नः प-
शुभ्यः ॥ अ० श्रीश्रुते ० ॥ अ० त्रातारमिन्द्र ० ॥ अ० अग्निदूतं ० ॥ अ० यमायत्वां ० ॥ अ० असु-
न्वन्तमयजमानमिच्छस्तेन स्येत्या मन्विहि तस्करस्य ॥ अन्यमस्मादि च्छसात् इत्यानमो देविनिर्ऋते
तुभ्यमस्तु ॥ अ० तत्वायामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशस्ते यजमानो हविर्भिः ॥ अ० हळमानो वरुणे-
हवोध्युरु शंसमान आयुःप्रमोषीः ॥ अ० आनो नियुद्धिः शतिनीभिरध्वरसंहासिणीभिरुपयाहि
यज्ञं ॥ वायो अस्मिंस्सर्वनि मादयस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ अ० वयंसौम व्रते तव
मनस्तनूषु विभ्रतः ॥ पजावतः सचेमहि ॥ अ० तमीशानं जगतस्तस्थुस्पातिं धियं जिव्मवसे हूमहे
वयं ॥ पषा नो यथा वेदसा मसद्बुधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ॥ अ० ऊर्ध्व ऊषुण ऊतये
तिष्ठदेवो न सविता ॥ ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदंजिभिर्वागद्भिर्विहयामहे ॥ अ० स्योना पृथिवि
नो ० ॥ अ० आरीत्रिपाथीवः रजः पितुरग्रायि धामभिः ॥ दिवः सदांसि बृहती वितिष्ठस
आत्वेषं वर्तते तमः ॥ अ० दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्माद्वितीयं परिजातवेदाः ॥ तृतीय-
मप्सु नमणा अजस्रमिधान एनं जरते स्वाधीः ॥ १॥ विद्याते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्याते धाम विभृता

पुरुत्रा ॥ विद्याते नाम परमं गुहा यदिद्वा तमुत्संयत आजगन्थ ॥२॥ समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्वन्त-
 नृचक्षा ईधं दिवो अग्न ऊर्ध्वन् । त्वीये त्वा रजसि तस्थिवाऽसमपासुपस्थे महिषा अवर्धन् ॥३॥
 अक्रंददग्निस्तनयं निवद्यौः क्षामारेरिहृद्दीरुधः समंजन् ॥ सद्योज ज्ञानो विहीमिद्धो अख्यदारोदसी
 भानुना भात्यन्तः ॥४॥ श्री णामुदारो धरुणो रबीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः ॥ वसुः सनुः
 सहसो अप्सु राजा विभात्यग्र उषसा मिधानः ॥५॥ विश्वस्य केतुर्धुवनस्य गर्भ आरोदसी अपृणा-
 ज्ञायमानः ॥ वीळ्छिचिदद्रि मभिनत्परा यंजना यदग्निमयंजत पंच ॥६॥ उशिक्पावको अरतिः
 सुमेधा मर्त्येष्वग्निरमृतो निर्धायि ॥ इयति धूममरुषं भरिभ्रदुच्छक्रेण शोचिषाद्यामिनक्षन् ॥७॥ दृशा
 नो रुक्म उर्व्यार्व्यद्यौ दुर्म र्षमायुः श्रिये रुचा नः ॥ अग्निरमृतो अभवद्वयो भिर्यदेनं द्यौरजनय-
 त्सुरेताः ॥ यस्तै अद्यकृणवर्द्धशोचेषूपं देव धृतव न्तमग्ने ॥ प्रतन्नय प्रतरं वस्यो अक्षामिसु-
 म्मं देवमेक्तं यविष्ठ ॥९॥ आतंमेजसौ श्रवसेष्वन्न उक्थ उक्थ आभजशस्यमाने ॥ प्रियः सुयै
 प्रियो अग्नार्भवा ल्युज्जातेन भिनददुज्जनित्वैः ॥१०॥ त्वामग्ने यजमाना अनुद्यन्विश्वामसु दधिरे
 वार्याणि ॥ त्वया सहद्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो विवव्रुः ॥११॥ ॐ आनो भद्राः ०

॥१०॥ ॐ ऋचंवाचं प्रपद्ये मनोजुः प्रपद्ये सामप्राणं प्रपद्ये चक्षुः श्रोत्रं प्रपद्ये ॥ वागोजः
सहोजो मयि प्राणापानौ ॥१॥ यन्मे छिद्रं चक्षुषो तद्दयस्य मनसो वार्तितृणं बृहस्पतिर्मे तद्द-
धातु ॥ शन्नो भवतु शुर्वनस्य यस्पतिः ॥२॥ भूर्भुवःस्वः ॥ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य
धीमहि ॥ धियो योनः प्रचोदयात् ॥३॥ कयानाश्चित्र आर्भूव दूती सधा वृधः सखा ॥ कया
शर्चिष्ठया वृता ॥४॥ कस्त्वासत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः ॥ दृक्हाचिदारुजे वसु ॥५॥
अभीषुणः सरवीनामविताजरितूणां ॥ शतं भवास्युतिभिः ॥६॥ कया त्वन्न ऊत्या भिप्रमन्दसे
वृषन् ॥ कया स्तोवभ्य आभर ॥७॥ इन्द्रो विश्वस्य राजति ॥ शन्नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे
॥८॥ शन्नो मित्रः शं वरुणः शन्नो भवत्वयमा ॥ शन्न इन्द्रो बृहस्पतिः शन्नो विष्णुरुक्रमः ॥९॥
शन्नो वारतः पवताऽशन्नस्तपतु सूर्यः ॥ शन्नः कर्निक्रददेवः पर्जन्यो अभिर्वर्षतु ॥१०॥ अहानि
शंभवंतु नः शऽरात्रिःप्रतिधीयतां ॥ शन्न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शन्न इन्द्रा वरुणा रात-
हव्या ॥ शन्न इन्द्रा पूषणा वारजसातौ शमिन्द्रासोमा सुविताय शंयोः ॥११॥ शन्नोदेवीरभिष्टु आपो
भवंतु पीतये ॥ शंयोरभिस्त्वन्तु नः ॥१२॥ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरानिवेशनि ॥ यज्जनः

शर्म सप्रथाः ॥ १३ ॥ आपोहिष्ठा मयोभुवस्तान ऊर्जे दधातन ॥ महेरणाय चक्षसे ॥ १४ ॥ योवः
 शिवर्तमोरसस्तस्य भाजय ते हनः ॥ उशतीरिवमातरः ॥ १५ ॥ तस्माऽअरंग मामवो यस्य
 क्षयाय जिवन्थ ॥ आपो जनयथा चनः ॥ १६ ॥ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षः शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः
 शान्तिरोषधयः शान्तिः ॥ वनस्पतयः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः ॥ १७ ॥ धृते दृढमा
 मित्रस्य मा चक्षुषा सर्वाणि भूतानि समीक्षन्तां ॥ मित्रस्याहं चक्षुषा सर्वाणि
 भूतानि समीक्षे ॥ मित्रस्य चक्षुषा समीक्षामहे ॥ १८ ॥ धृते दृढमा ॥ ज्योक्ते सदाशे
 जीव्यासं ज्योक्ते सदाशे जीव्यासं ॥ १९ ॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्तेऽअस्त्व विषे ॥
 अन्याऽस्ते अस्मत्तपंतु हेतयः पावको अस्मभ्यश्शिवो भव ॥ २० ॥ नमस्ते अस्तु
 विद्युते नमस्ते स्तनयित्नुवे ॥ नमस्ते भगवन्नस्तु यतस्वः समीहिसे ॥ २१ ॥ यतो यतः समीहिसे
 ततो नो अभयं कुरु ॥ शन्नः कुरु प्रजाभ्योऽभयं नः पशुभ्यः ॥ २२ ॥ सुमित्रियान आप ओष-
 धयः सन्तु दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु ॥ योऽस्मान् द्वेष्टियश्च वयं द्विष्मः ॥ २३ ॥ तच्चक्षुर्दुर्वाहितं
 पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरेत् ॥ पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं मृणुयाम शरदः शतम् ॥ २४ ॥

ॐ चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीय ॥ सन्त्वमग्ने सूर्यस्य वेचसा गथाः समृषीणास्तुतेन ॥ ॐ प्रतिधिना
पृथिव्याः पृथिवीं जिन्व विष्टंभेनष्टया वृष्टिं जिन्व ॥ प्रवयाद्वाहजिनवा नुया रात्र्या रात्रिं जिन्व ॥
ॐ अग्निरायुष्मोत्स वनस्पतिभिरायुष्मोस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ॥ १ ॥ सोम आयुष्मोत्स
ओषधीभिरायुष्मोस्तेन त्वाऽऽ ॥ २ ॥ ब्रह्मायुष्मच्चद्वाहणैरायुष्मत्तेन त्वाऽऽ ॥ ३ ॥ देवा आयुष्म
न्तस्तेऽमृतानायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽ ॥ ४ ॥ ऋषय आयुष्मन्तस्ते त्रैरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽ ॥ ५ ॥
पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽ ॥ ६ ॥ यज्ञ आयुष्मोत्स दक्षिणाभिरायुष्मोस्तेन
त्वाऽऽ ॥ ७ ॥ समुद्र आयुष्मोत्स स्रवन्तीभिरायुष्मोस्तेन त्वाऽऽ ॥ ८ ॥ ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषं
जमदग्नेस्त्र्यायुषं ॥ यद्देवानां त्र्यायुषं तन्मे अस्तु त्र्यायुषम् ॥ इति ॥ ततोऽन्यदपि यथाचारं रामरक्षादि
पौराणस्तोत्राणि पठित्वा ॥ सर्वोरिष्टशान्तिरस्त्विति वदेत् ॥ ततो वृद्धकुलपुरन्ध्रयः सूतिकाबालकयो
र्मङ्गलार्तिकं कुर्युः ॥ इति रात्रिसूक्तमंत्राः ॥

॥ अथ षष्ठीपूजा ॥ ४७ ॥

पंचमे षष्ठे च दिवसे षष्ठ एव पूर्वरात्रौ पित्रादिराचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य अस्य शिशोरायुरोग्यसकलारिष्टशान्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं विघ्नेशस्य जन्मदानां षष्ठीदेव्या जीवन्तिकायाश्च यथामिलितोपचारैः पूजनं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य विघ्नेशाद्यावाहितदेवताभ्यो नम इति षोडशोपचारैस्तंत्रेण पूजयेत् ॥ पृथक् वा संकल्प्य पृथगेव पूजा कार्या ॥ एतत्प्रतिमाश्च लेपनादिना कुब्जे लेखनीयाः ॥ पीठादावक्षतपुञ्जरूपेण वा विनिवेश्याः ॥ पुरुषाः शस्त्रहस्ताः स्त्रियश्च नृत्यगीतकारिण्योऽस्यां रात्रौ जागरणं कुर्युः ॥ सूतिकागृहं सधूमाग्निदीपशस्त्रमुसलाम्बुविभूति युतं कार्यं ॥ सर्षपाश्चसर्वतोवकिरेत् ॥ अन्यदपि यथाचारं कार्यं ॥ जन्मदाभ्योऽन्नादिना बलिर्देयः ॥ विघ्नेभ्यश्च ताम्बूलदक्षिणाखाद्यादि दद्यात् ॥ जनानाशौचमध्ये प्रथमषष्ठदशमदिनेषु दाने प्रतिग्रहे वा न दोषः ॥ अब्रन्तु निषिद्धं ॥ षष्ठी प्रार्थना ॥ गौरीपुत्रो यथा स्कन्दः शिशुत्वे रक्षितः पुरा ॥ तथाममाप्ययं बालः षष्ठिके रक्ष्यतां नमः ॥ जननी जन्मसौख्यानां वर्धिनी कुलसम्पदां ॥ साधिनी

सर्वसिद्धीनां षष्ठीदेवि नमोऽस्तु ते ॥ षष्ठीदेवि नमस्तुभ्यं सूतिकागृहशालिनि ॥ पूजिता परया
भक्त्या सर्वसिद्धिप्रदा भव ॥ इति ॥ यस्यस्मृत्या० अनया पूजया विघ्नेशाद्यावाहितदेवताः प्रीयतां ॥
ततो द्वारदेशमागत्य तस्योभयतो द्वे द्वे द्वारमातुके विलिख्य पूजयेत् ॥ तासां नामानि संग्रहे ॥
धिषणा वृद्धिमाता च तथा गौरीच पूतना ॥ आयुर्दात्र्यो भवन्त्येता द्वारदेशे प्रपूजिताः ॥ द्वारस्य
दक्षिणभागे कुंकुमेनाज्येन वा धिषणे इहागच्छ इह तिष्ठ धिषणायै नमो धिषणामावाहयामीति धिषणां
एवं वृद्धिमातरं वामभागे गौरीं पूतनाञ्च विलिख्य प्रतिष्ठाप्य पंचोपचारैः पूजयेत् ॥ स्थापितदेव-
व्रतानां दशमेऽहनि विसर्जनं कुर्यात् ॥ इति षष्ठीपूजनं ॥

॥ अथ दत्तपुत्रपरिग्रहणविधिः ॥ ४८ ॥

प्रयोगपरिजाते शौनकः ॥ दत्तविधिं प्रवक्ष्यामि पुत्रसंग्रहमुत्तमं ॥ अपुत्रो मृतपुत्रो वा
पुत्रार्थं समुपोष्य च ॥ वाससी कुण्डले छत्रमुष्णीषं चांगुलीयकं ॥ आचार्यं धर्मसंयुक्तं वैष्णवं वेदपारंगं ॥
बर्हिः कुशमयं चैवमिध्मं पालाशमेव च ॥ एतान्यात्दत्य बन्धूँश्च ज्ञातीनात्दत्य यत्नतः ॥ बन्धून्-

नेन संभोज्य ब्राह्मणौश्च विशेषतः ॥ इत्यादि ॥ प्रतिगृहीता पूर्वेषुः कृतोपवासो वाससी कुंडले
 छत्रमुष्णीषमंगुलीयकं आचार्यं धर्मसंयुक्तं वेदपारंगं कुशमयं बर्हिः पालाशमिधमन्याश्च होमसामग्रीं
 सम्पाद्य शिष्टानिष्टान् ज्ञातीन्बन्धूँश्चाहूय तान् सम्पूज्य तत्समक्षं राज्ञि सभासत्सु च “पुत्ररहितानां
 लुप्तपिण्डोदकक्रियात्वादुत्तमलोको नास्तीति श्रवणादहं पुत्ररहितः पुत्रपरिग्रहं करिष्ये तदर्थमनुजा-
 नन्तु मां भवन्त इति विज्ञाप्य तैः कुरुष्वेत्यनुज्ञातः पवित्रपाणिः प्राणानयम्य देशकालौ संकीर्त्य
 ममाग्रजस्त्वग्रयुक्तपैतृकर्णापाकरणपुत्रामनरकत्राणसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं शोनकोक्तविधिना
 पुत्रप्रतिग्रहं करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनं पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोधारापूजनं
 आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धञ्च करिष्ये इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ (अत्र नान्दीश्राद्धं केचिन्नेच्छन्ति ॥
 स्त्रीकर्तृकप्रतिग्रहे तु मद्भर्तुर्मम चेति संकल्पवाक्ये विशेषः, गणपतिपूजनाद्याचार्यवरणान्तमन्येनकार-
 येत् ॥) ततः पुत्रप्रतिग्रहाङ्गभूतहोमकर्मण्याचार्यं त्वामहं वृणे इत्याचार्यं वृत्वा सम्पूज्य बन्धुवर्गे
 भ्यो ब्राह्मणेभ्यश्चान्नदानं कुर्यात्संकल्पयेद्वा ॥ तत आचार्य आचमनादिदेशकालकीर्तनान्तेऽमुकश-
 र्मेणा यजमानेनानुज्ञातः पुत्रपरिग्रहहोमकर्मण्याचार्यकर्म करिष्ये इति संकल्प्य स्थंडिलं निर्माय

तत्पश्चादुपविश्याद्यपूर्वोच्चरित इत्यादि देशकालाबुत्कीर्त्य पुत्रप्रतिग्रहांगभूतहोमे पंचभूसंस्कारपूर्वकम
ग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति बलवर्धनना
मानमग्निं प्रतिष्ठाप्य त्रिभिः सावित्रैः प्रज्वाल्य चत्वारिंशृगेत्यादि ध्यात्वा एषोहदेव इति संमुखीकृत्य
अग्नये नम इत्यादिक्रमेण प्रागादिसम्पूज्य वैकल्पिकावधारणं ऋष्यादिस्मरणञ्च कुर्यात् ॥ तत्र देवता
मिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आल्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ अग्निमेकया चर्वाहुत्या,
सूर्यासावित्रीं षड्भिश्चर्वाहुत्या, अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिमेकैकयाऽऽज्याहुत्या, अग्निं स्वष्टकृतं
शेषेण, अग्निं वायुं सूर्यमित्यादि ॥ पुत्र पतिग्रहांगहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मास
नमास्तीर्येत्यादि प्रोक्षणीश्च पूर्ववदित्यन्तं सर्वस्थालीपाकतंत्रं कुर्यात् ॥ ततः प्रतिगृहीऽऽत्ताचार्येणान्यै
ब्राह्मणैर्बन्धुवर्गैश्च सह दातुः समक्षं दत्त्वाऽऽचार्यद्वारा तं ग्रत्यस्मै पुत्रं देहीति यांचां कारयेत् ॥
(ॐ देहि मे ददामि ते निमं धेहि निते दधौ इति याचनामंत्र इति कथित् ॥) ततोदाता ददामीति
प्रतिवदन्नाचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पुत्रदानमहं करिष्ये ॥ तदंग
विहितगणपतिपूजनमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणपतिं सम्पूज्य यथाशक्ति प्रतिग्रहीतारं बल्लगंधा

दिमिः सपुण्य ॥ येननेतिपुचानां नामानदिष्टा मानव आद्याश्चतस्रिष्टुमः पंचम्यदुष्टपु विश्वदेवाः
 पुत्रदाने ॥ वि० अ० ये यज्ञेन दक्षिणया समक्ता इन्द्रस्य सत्यधर्ममन्त्रवसानश ॥ तेभ्यो यद्रमणि
 निरसो वोऽऽस्त्वितिगुण्यीत मानव संभवसः ॥ १ ॥ यऽउदात्तं पितरो गोमयं वस्वते नामि-
 न्द्रं परिवत्सरे वलं ॥ द्वाविधुवत्समितिगसो वोऽऽस्त्विति ॥ य ऋतेन स्युमापोदयन् दिव्यप्रथयन्
 पुष्टिर्वा मातरं वि ॥ सुप्रजोत्तममितिगसो वोऽऽस्त्विति ॥ ३ ॥ अथआयो वदति वल्लेवोमिह देवपुत्रा
 अपयस्त्वर्णोत्त न ॥ सुब्रह्मण्यमितिगसो वोऽऽस्त्विति ॥ ४ ॥ विरूपसोऽदृष्टयस्त्विति ईर्ष्योऽपयसः ॥
 तेऽजानिरसः सूनवस्त्विति अथः पतिजिह्वे ॥ ५ ॥ इत्येते इमं पुत्रं तवपुत्रककणपापाकारणपुआमानरकजा
 णसिप्यु आत्मानश्च श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पुत्रमहं सपुत्रदे नमम प्रतियुज्यामि भवान इति प्रतियुही
 वृहत्ते साधनं जलं क्षिपत ॥ ततः प्रतियुहीता अ० देवस्थत्वा सतिवुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहृभ्यां पूणा
 वृत्तभ्यां ॥ धर्माय त्वा प्रतियुज्यामि सन्तत्यै त्वा प्रतियुज्यामि ॥ इति वृत्तदेन प्रतियुहा स्वांक
 उपवेश्य अ० अंगारदंवात्संभवसि रदयादधि जायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव यारदः
 यत ॥ इति शिशुं मूर्ध्नि आजिघरे ॥ ततः अ० यदश्वयुवासं ॥ इति वस्वं परिव्याप्य तूष्णीमिच्छीषं

तत्पश्चादुपविश्याद्यपूर्वोच्चरित इत्यादि देशकालावुत्कीर्त्य पुत्रप्रतिग्रहांगभूतहोमे पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति ब्रह्मवर्धननामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य त्रिभिः सावित्रैः प्रज्वाल्य चत्वारिंशृंगेत्यादि ध्यात्वा एषोहदेव इति संमुखीकृत्य अग्नये नम इत्यादिक्रमेण प्रागादिसम्पूज्य वैकल्पिकावधारणं ऋष्यादिस्मरणञ्च कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आल्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ अग्निमेकया चर्वाहुत्या, सूर्यासावित्रीं षड्भिश्चर्वाहुत्या, अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिमेकैकयाऽऽज्याहुत्या, अग्निं स्विष्टकृतं शेषेण, अग्निं वायुं सूर्यमित्यादि ॥ पुत्र पतिग्रहांगहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि प्रोक्षणीश्च पूर्ववदित्यन्तं सर्वस्थालीपाकतंत्रं कुर्यात् ॥ ततः प्रतिगृहीऽऽस्ताचार्येणान्ये ब्राह्मणैर्वन्धुवर्गैश्च सह दातुः समक्षं दत्त्वाऽऽचार्यद्वारा तं प्रत्यस्मै पुत्रं देहीति यांचां कारयेत् ॥ (ॐ देहि मे ददामि ते निमै धेहि नितै दधौ इति याचनामंत्र इति कथितः) ततोदाता ददामीति प्रतिवदन्नाचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं पुत्रदानमहं करिष्ये ॥ तदंगविहितगणपतिपूजनमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणपतिं सम्पूज्य यथाशक्ति प्रतिग्रहीतारं वस्त्रगंगा

दिभिः सम्पूज्य ॥ येयज्ञेनेतिपंचानां नाभानेदिष्टो मानव आद्याश्चतस्रस्त्रिष्टुभः पंचम्यनुष्टुप् विश्वेदेवाः
 पुत्रदाने ॥ वि० ॐ ये यज्ञेन दक्षिण्या समक्ता इन्द्रस्य मुख्यममृतत्वमानश ॥ तेभ्यो भद्रमंगि
 गिरसो वोऽऽस्तु प्रतिगृभ्णीत मानवं सुमेधसः ॥ १ ॥ यऽउदालं पितरो गोमयं वस्वते नाभि-
 न्दन् परिवत्सरे वलं ॥ दीर्घायुत्वमंगिरसो वोऽस्तु ॥ २ ॥ य ऋतेन सूर्यमारोहयन् दिव्यग्रथयन्
 पृथिवीं मातरं वि ॥ सुप्रजास्त्वमंगिरसो वोऽस्तु ॥ ३ ॥ अयन्नाभां वदति वल्गुवोगुहे देवपुत्रा
 ऋषयस्तच्छृणोत न ॥ सुब्रह्मण्यमंगिरसो वोऽस्तु ॥ ४ ॥ विरूपासऽहर्षयस्त इद्रं भीरवेषसः ॥
 तेऽअंगिरसः सुनवस्तेऽ अग्नेः परिजज्ञिरे ॥ ५ ॥ इत्यंते इमं पुत्रं तवैतृकक्रणापाकरणपुत्राभामनरकं त्रा
 णसिध्यर्थं आत्मनश्च श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं तुभ्यमहं सम्प्रददे नमम प्रतिगृह्णातु भवान् इति प्रतिग्रही
 तृहस्ते साक्षतं जलं क्षिपेत् ॥ ततः प्रतिगृहीता ॐ देवस्यत्वा सवितुः प्रसवेध्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यां ॥ धर्माय त्वा परिगृह्णामि सन्तत्यै त्वा परिगृह्णामि ॥ इति हस्तद्वयेन प्रतिगृह्य स्वांक
 उपवेक्ष्य ॐ अंगादंगात्संभवसि तद्दयादधि जायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः
 शतं ॥ इति शिशुं मूर्ध्नि आजिघ्रेत् ॥ ततः ॐ यदश्वायुवासं ॥ इति वस्त्रं परिधाप्य तूष्णीमुष्णीषं

बध्वा कुंकुमादिना तिलकं कृत्वा ॐ अलंकरणमसि० इति कुण्डलाभ्यामलंकृत्य छत्रेणाच्छादितं बालं
नृत्यगीतवाद्याद्यैर्ब्राह्मणैः सह ॐ आनोभद्राः० इति मङ्गलवेदघोषपुरःसरं स्वगृहमानीय हस्तौ
पादौ प्रक्षाल्याचम्य अग्नेः पश्चिमतो मातुरुत्सङ्गे स्वदक्षिणतो बालमुपवेश्याचार्यदक्षिणतः स्वयमुप-
विशेत् ॥ तत आचार्य उपयमनकुशानादाय तिष्ठन् तिस्रः समिधोऽभ्याधायेत्याद्याज्यभागांते चरुम-
भिधार्थं सुवेण ॐ यस्त्वा तद्दा कीरिणा मन्यमानो मर्त्यो मर्त्यो जोहवीमि ॥ जातवेदो यशो
अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्ना ॥ यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उलोकमग्ने कृणवः स्योनम् ॥
अश्विन सुपुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तं रयिन्नं शते स्वस्ति स्वाहा ॥ इदमग्नये नमः ॥ ॐ तुभ्य-
मग्ने पर्यवहन्त्सूर्या वहतुना सह ॥ पुनः पतिभ्यो जायां दाग्ने प्रजया सह स्वाहा ॥ इदं सूर्या
सावित्र्यै नमः ॥ १ ॥ ॐ सोमोऽददद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽददग्नये ॥ रयिं च पुत्राश्चादादग्निर्मह्यमथोऽइमां
स्वाहा ॥ इदं सूर्यासावित्र्यै० ॥ २ ॥ इहैवस्तं मा वियौष्टं विश्वमायुर्व्यंश्रुतं ॥ क्रीळन्तौ पुत्रैर्नप्तृभि
मौर्दमानौ स्वे गृहे स्वाहा ॥ इदं सूर्यासावित्र्यै० ॥ ३ ॥ आनः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसा
य समनवत्वर्यमा ॥ अर्दुर्मगलीः पतिलोकमविशु शन्नो भवद्विपदे शं चतुष्पदे स्वाहा ॥ ४ ॥ इदं

सूर्यासावित्र्यै० ॥ ॐ अघोरचक्षुरपतिघ्नोधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूदेवकर्मा
स्योना शन्नो भवद्विपदे शंचतुष्पदे स्वाहा ॥ इदं सूर्यासावित्र्यै० ॥ ५ ॥ ॐ इमां त्वमीद्रमीढः
सुपुत्रां सुभगां कृणु ॥ दशास्यां पुत्रानार्धेहि पतिमेकादशं कृधि स्वाहा ॥ इदं सूर्यासावित्र्यै० ॥ ६ ॥
तत आज्येन ॐ भूःस्वाहा इदमग्नये नमम ॥ ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे नमम ॥ ॐ स्वः
स्वाहा इदं सूर्याय नमम ॥ ॐ भूर्भुवः स्वाहा इदं प्रजापतये नमम ॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृते
स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते नमम ॥ इति चरुशेषेण स्विष्टकृदाहुतिं हुत्वा भूरादिप्रजापत्यन्ताः
नवाहुतीश्च हुत्वा ॥ देशादि संकीर्त्य पुत्रप्रतिग्रहहोमकर्मण्यथाकरणादि जन्यप्रत्यवायपरिहारार्थम-
नादिष्टप्रायश्चित्तं स्वयं होष्ये इति संकल्प्य प्रायश्चित्तहोमं विधाय संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं
समापयेत् प्रतिग्रहीताचार्याय यथाविभवं वस्त्रालंकारादिभिः सम्पूज्य धेनुं दद्यात् ॥ ब्राह्मणेभ्यो
भूयसीं दत्त्वाऽशिषो वाचयेत् ॥ समोपविष्टानां ताम्बूलादिना पूजनं ॥ पुत्रप्रतिग्रहकर्म सम्पूर्णतार्थं
ब्रीन्वा ब्राह्मणान् भोजयिष्ये ॥ देवतामग्निं च विसर्जयेत् ॥ कर्मसम्पूर्णेतां वाचयित्वा यस्यस्मृत्या० अनेन
पुत्रप्रतिग्रहकर्मणा भगवान् तत्स० इतीश्वरार्पणं विधाय सुहृद्युतो भुंजीत ॥ इति पुत्रप्रतिग्रह विधिः ॥

॥ गोमुख प्रसवशान्तिः ॥ ४९ ॥

श्रीः॥ वक्ष्यमाणनामकर्मणो दुष्टतिथ्यादिजातानां शान्तिपूर्वककर्तव्यत्वादादौ जननशान्तयः
कथ्यन्ते ॥ तत्र सर्वारिष्टशान्तिसाधारण्येन गोमुखप्रसवशान्तिरादौवक्ष्यते ॥ प्रयोगपरिजाते गर्गः ॥
प्रणिपत्यरविं वक्ष्ये प्रायश्चित्तमनुस्मरेन् ॥ सर्वारिष्टविनाशाय यदुक्तं ज्योतिषाणवे ॥ पित्रारिष्टे
सुतारिष्टे मात्रारिष्टे तथैव च ॥ प्रायश्चित्तं ततः कुर्यात्तत्तदोषस्य शान्तये ॥ पूषाश्विनोर्गुरौ सार्यमघा-
चित्रेन्दुमूलके ॥ ऋक्षेष्वेतेषु जातस्य कुर्याद्रोजनकं तथा ॥ जन्मर्क्षे वा त्रिजन्मर्क्षे शुभे वारे शुभे
दिने ॥ इत्यादि ॥ उक्तकाले कर्ता कृतनित्यक्रियः स्ववासे पत्नीमुपेक्ष्य पवित्रपाणिराचम्य
प्राणनायम्य देशकालौ स्मृत्वा ममास्य बालकस्यामुकनक्षत्रोत्पत्तिस्त्वचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीप-
रमेश्वरग्रीत्यर्थं गर्गोक्तां गोमुखप्रसवशान्तिं करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजां करिष्ये
इति संकल्प्य अस्मिन् गोमुखप्रसवकर्मणि आचार्यं त्वामहं वृणु इत्याचार्यं वृत्वा पूजयेत् ॥ अथा-

चार्य आचमनादि देशकाल कीर्तनान्तेऽमुकशर्मणा यजमानेनानुज्ञात आचार्यकर्मकारिण्ये इति
 संकल्प्य गृहस्येशानभागे गोमथोपलिप्ते श्वेतरजसा पंकजं निर्माय तत्र विहीन्निक्षिप्य तेषु नवशूर्प
 निधाय शूर्पे रक्तवस्त्रं प्रसार्य तत्र तिलान्विकीर्य तस्मिन् प्राङ्मुखं शिशुं निधाय रक्तसूत्रेण शूर्प
 वेष्टयित्वा शिशुसमीपे गोमृष्वमानीय प्रसवं भावयित्वा विष्णुर्योनिमितिसूक्तेन मीलितेन पंचगव्येन
 शिशुं स्नापयेत् ॥ विष्णुर्योनिमितिषणां त्वष्टाऽनुष्टुब्बिष्णुः पचगव्येन शिशोरभिषेके वि० ॥ ॐ
 विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिशतु ॥ आसिंचतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ १ ॥ गर्भं
 धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ॥ गर्भं ते अश्विनौ देवावार्धत्तां पुष्करस्रजा ॥ २ ॥ हिरण्ययी
 अरणीनिर्मथतो अश्विना ॥ तंते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे स्वाहा ॥ ३ ॥ नेजमेष परा-
 पत सुपुत्रः पुनरापत ॥ अस्यै मे पुत्रकर्मार्थे गर्भमार्धेहि यः पुमाश्तस्वाहा ॥ ४ ॥ यथेयं पृथिवी
 मधुत्ताना गर्भमादधे ॥ एवं तं गर्भमार्धेहि दशमे मासि सूतवे स्वाहा ॥ ५ ॥ विष्णोः श्रेष्ठेन रूपेणा
 स्यां नार्यी गवीन्यां ॥ पुमांसं पुत्रानार्धेहि दशमे मासि सूतवे ॥ ६ ॥ ततो ॐ गवामङ्गेषु
 तिष्ठति भुवनानि चतुर्दश ॥ यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिहलोकं परत्र च ॥ गावो मे चाग्रतः सन्तु

गावो मे सन्तु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहं ॥ इति गां वामांगेषु सर्वांगेषु
वा स्पृशेत् ॥ ॐ विष्णोः श्रेष्ठेन ० इति शिशुमादायाचार्यो मात्रे दद्यात् ॥ माता पित्रे पिता मात्रे
दत्त्वा वस्त्रं संप्रसार्य पुत्रमुखमीक्षेत् ॥ तत आपोहिष्ठेति तिसृणां सिंधुद्वीपो गायत्र्यापोऽभिषेके वि०
ॐ आपोहिष्ठा ० ॥ ३ ॥ इति मंत्रत्रयेण पंचगव्येनाचार्योऽभिषिञ्चेत् ॥ ततः पिता ॐ अंगादंगा
त्संभवसि तद्दद्यादधिजायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम् ॥ इति मूर्ध्नि
त्रिरवघ्राय मातृहस्ते दत्त्वा अस्य गोमुखप्रसवाख्यस्य कर्मणः पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु इत्युक्त्वा तान्
(विप्रान्) तद्वाचयित्वा गामाचार्याय यथाविधि दत्त्वा ग्रहप्रीत्यर्थं प्रत्येकं गोवस्त्रस्वर्णधान्यानि
दत्त्वा यथाशक्ति भूयसीं ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ॥ तत आचार्यः स्थंडिलं निर्माय तत्पश्चादुपविश्य
अद्यपूर्वो ० गोमुखप्रसवहोमांगभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनमहं करिष्ये इति संकल्प्य
स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य त्रिभिः सावित्रैः
प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणांतं कुर्यात् ॥ तत ईशान्यां वेद्युपरि ग्रहयज्ञोक्तविधिना ग्रहानधिदेव
ताप्रत्यधिदेवता रहितानावाह्य सम्पूज्य तदीशान्त्रां विधिवत्कलशं प्रतिष्ठाप्यान्वाधानंकुर्यात् ॥ तत्र

देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ अपः द्वादशोत्तरशतसं-
 ख्याकाभिः संयुक्तदधिमध्वाज्याहुतिभिः द्वात्रिंशत्संख्याकाभिर्वा ॥ विष्णुं अष्टाविंशतिसंख्या
 काभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः अष्टभिर्वा ॥ यक्ष्माणं अष्टचत्वारिंशत्संख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥
 आदित्यादिनवग्रहग्रधानदेवताः प्रत्येकमष्टाष्टसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ अग्निः स्वष्टकृतं
 श्लेषेण ॥ अग्निं वायुं सूर्यमित्यादि गोमुखग्रसवहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्य-
 त्यादि पात्रासादने संयुक्तदधिमध्वाज्यमुपकल्प्याज्यभागांते ग्रहपीठोत्तरतो महीधौरित्यादि-
 विधिना धान्योपरि कलशस्थापनं कृत्वा तस्मिन्पंचगव्यं तिलान् क्षीरद्रुमकषायान् पंचरत्नानि क्रमेण
 निक्षिप्य वस्त्रयुग्मेनावेष्ट्य गन्धपुष्पादिभिः कलशमभ्यर्च्य तदुपरि पूर्णपात्रं निधाय तत्र कृताशु
 चारणप्राणप्रतिष्ठासु प्रतिमासु विष्णुवरुणयक्ष्माणः पूजयेत् ॥ तद्विष्णोर्मेधातिथिर्गायत्री विष्णु
 विष्णवावाहने वि ० ॥ ॐ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यतिसूरयः ॥ दिवीवृ चक्षुराततम् ॥
 विष्णवे नमो विष्णुमावाहयामि ॥ तत्त्वयामि शुनःशेषस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणावाहने वि ० ॥ ॐ
 तत्त्वयामि ० ॥ अक्षिभ्यां विवृहानुष्टुब् यक्ष्मा यक्ष्मावाहने वि ० ॥ ॐ अक्षिभ्यां तेनार्सिकाभ्यां क

र्णोभ्यांछुबुका दधि ॥ यक्ष्मं शीर्षण्यं मस्तिष्काज्जिहाया विवृहामि ते ॥ यक्ष्मणे नमो यक्ष्माणमावाह
यामीति प्रतिष्ठाप्य सम्पूज्य ॥ (नात्र यक्ष्मपूजनमिच्छन्ति बहवः) पूजान्ते कुंभं स्पृष्ट्वा ॥ यत-
इद्रेति षण्णां भर्ग इन्द्रो बृहती समानां सतोबृहती कुंभाभिमंत्रणे वि० ॥ ॐ यत इन्द्रमयामहे ततो
नो अभयं कृधि ॥ मयैवच्छग्धि तव तन्न जतिभिर्विद्विषो विमृधो जहि ॥ त्वं हि राघस्पते राघसो
महः क्षयस्यासि विधतः ॥ तंत्वा वयं मधवन्निन्द्रगिर्वणः सुतावतो हवामहे ॥ इन्द्रस्पृष्टुत वृत्रहा
परस्मानो वरेण्यः ॥ सनो रक्षिषच्चरमं समध्यमं सपश्चात्पातु नः पुरः ॥ त्वनः पश्चादधरादुत्तरात्पुर
इन्द्र निपाहि विश्वतः ॥ आरे अस्मत्कृणुहि दैव्यं भयमारेहेतीरदेवीः ॥ अद्याद्याः श्वश्व इन्द्र त्रास्वपरे
च नः ॥ विश्वा च नो जरितुन् तस्यते अहा दिवानक्तं चरक्षिषः ॥ ग्रभंगी शूरो मधवा तुवीमघः
संमिश्रोवीर्यायकं ॥ उभाते बाहू वृषणा शतक्रतो नियावज्जं मिमिक्षतुः ॥ ६ ॥ इतिमंत्रै रभि-
मंत्रयेत् ॥ तत आचार्यः सुवेण मीलितदधिमध्वाज्यहोमं कुर्यात् ॥ ॐ आपोहिष्ठा० ॥ २८।८ ॥
ॐ योर्वःशिवतं० ॥ २८।८ ॥ ॐ तस्माऽअरंग० ॥ २८।८ ॥ ॐ अप्सुमे सोमो अब्रवीदन्तर्वि
श्वानि भेषजा ॥ अग्निं च विश्वशंभुवं ॥ स्वाहा ॥ २८।८ ॥ सर्वत्र अग्न इदं नमेति त्यागः ॥

ॐ तद्विष्णोः परमं ॥ २८ । ८ ॥ इदं विष्णवे नमः ॥ ॐ अक्षिभ्यां ते नार्सिकाभ्यां कर्णाभ्यां
 छुबुकादधि ॥ यक्ष्मं शीर्ष्यं मस्तिष्काज्जिह्वाया विवृहामि ते स्वाहा ॥ इदं यक्ष्मं ॥ ८ ॥
 ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो अनुक्यात् ॥ यक्ष्मं दोषण्यं मं साभ्यां बाहुभ्यां विवृहा
 मि ते स्वाहा ॥ इदं यक्ष्मं ॥ ८ ॥ ॐ अत्रिभ्यस्ते गुदाभ्यो तद्दयादधि ॥ यक्ष्मं
 मत्तस्नाभ्यां यक्रः प्लाक्षिभ्यो विवृहामि ते स्वाहा ॥ इदं यक्ष्मं ॥ ८ ॥ ॐ ऊरुभ्यां ते अष्टीवद्रभ्यां
 पार्श्विभ्यां प्रपदाभ्यां ॥ यक्ष्मं श्रोणिभ्यां भासदाद्भ्यस्ते विवृहामि ते स्वाहा ॥ इदं यक्ष्मं
 ८ ॥ ॐ मेहनाद्वनं करणाहोमभ्यस्ते नखेभ्यः ॥ यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिदं विवृहामि ते
 स्वाहा ॥ इदं यक्ष्मं ॥ ८ ॥ ॐ अंगादंगाहोमो लोमो जातं पर्वणि पर्वणि ॥ यक्ष्मं
 सर्वस्मादात्मनस्तमिदं विवृहामि ते स्वाहा ॥ इदं यक्ष्मं ॥ ८ ॐ आकृष्णेन ॥ इदं सूर्याय ॥
 ॥ ८ ॥ ॐ इमंदेवा ॥ इदं सोमाय ॥ ८ ॥ ॐ उत्तानायामव ॥ इदं भौमाय ॥ ८ ॥ ॐ उद्ध्यस्व ॥
 इदं बुधाय ॥ ८ ॥ ॐ बृहस्पते ॥ इदं बृहस्पतये ॥ ८ ॥ ॐ अन्नात्परिब्रुतो ॥ इदं शुक्राय ॥ ८ ॥
 ॐ प्रवोमहे ॥ इदं शनैश्चराय ॥ ८ ॥ ॐ नमोऽस्तु सूर्येभ्यः ॥ इदं राहवे ॥ ८ ॥ ॐ केतुकु-

ण्वन्० इदं केतवे० ॥ ८ ततः शेषेण ॐ अग्नयेस्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये० ॥ ॐभूः स्वाहा
इदमग्नये नमम इत्यादि प्रजापत्यंता आहुतीदृत्वा अद्यपूर्वोच्चरित० गोमुखप्रसवहोमकर्मण्यथाक-
रणादिजन्यग्रत्यवायपरिहारार्थमनादिष्टग्रा ० ॐभूः स्वाहा इदमग्नये नममेत्यादिग्रायाश्चित्तहोमं
विधाय संस्रवग्राशनादि होमशेषं समापयेत् ॥ ततः कलशोदकेन यजमानं सपत्नीकं बालकं
श्चाभिषिंचेत् ॥ ततो यजमान आचार्याय यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा श्रेयः सम्पाद्याचार्येण स्थापित
देवतानामुत्तरपूजां विधाय विसर्जने कृते प्रतिमादिकमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्याग्निं सम्पूज्य विभूतिधार-
णान्ते गच्छगच्छेति तं विसृज्य दश त्रीन्वा ब्राह्मणान् संकल्पपूर्वकं भोजयित्वा कर्मणः सम्पूर्णतां
वाचयित्वेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इति गोप्रसवशान्तिः ॥

॥ कृष्णचतुर्दशीजननशान्तिः ॥ ५० ॥

नामकरणात्पूर्वं शुभेहनि कर्ता आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ममास्य शिशोः
कृष्णचतुर्दश्या अमुकांशजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सग्राहमखां गर्गोक्तां

कृष्णचतुर्दशीजननशान्ति करिष्ये ॥ तदंगत्वेन गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं
 वसोर्धारापूजनं आबुध्यजपं नांदीश्राद्धं ऋत्विग्वरणं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥
 तत आचार्य आचमनादिकेशकालकीर्तनाति कर्म संकल्प्य यदत्रामितिसर्षपविकिरणादि प्रादेशकरणान्ते
 प्रतिमानामभ्युत्तारणं प्राणप्रतिष्ठापनं कृत्वा स्थंडिलपूर्वभागे महिद्यौरित्यादिविधिनाग्रे व्यादिविदिष्टु
 चतुरःकुंभान्मध्ये शतच्छिद्रमेकं कलशश्च प्रतिष्ठाप्य शतच्छिद्रकलशे पंचमृदः पंचपल्लवान् पंचरत्नानि
 पंचत्वचः पंचधान्यानि सुवर्णं शतौषधानि च प्राक्षिप्य त्रिभिर्वैर्हर्माल्यादिभिश्च वेष्टयित्वा तदुपरि
 पूर्णपात्रं निधाय तत्र कर्षतदर्धतदर्धान्यतरपरिमितां सौवर्णीं वराभयांकितहस्तद्वयां वृषभारूढां
 रुद्रप्रतिमां त्र्यम्बकं वसिष्ठोऽनुष्टुप्द्रो रुद्रावाहने वि० ॥ ॐ त्र्यम्बकं यजामहे ॥ रुद्राय नमो
 रुद्रमावाहयामीति प्रतिष्ठाप्य ॥ ध्यायेय वृषभारूढं वरदाभयपाणिनं ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं श्वेतमाल्या-
 म्बरावृतं इति ध्यात्वा एकादशावर्तनरुद्राभिषेकयुक्तपूजाविधिना सम्पूज्य सर्वे समुद्रा इति कुंभमभिमंत्र
 येत् ॥ तत आग्नेय्यादिचतुर्षु कलशेषु पंचनद्य इति तीर्थजलपूरणादिपूर्णपात्रनिधानांतं कांडानुसमयेन
 विधायाग्नेयकुंभे इमं मे वरुणः शुनः क्षेपो गायत्री वरुणो वरुणावाहने वि० ॥ ॐ इममेवरुण० ॥

सर्वे समुद्राः० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वरुणाय नमो वरुणमावाहयामीति समुद्रादिसहितं वरुणमावाह्य
पूजयेत् ॥ नैऋते तत्वायामि शुनःशेषस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणावाहने वि० ॥ ॐ तत्वायामि०
सर्वे समु० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वरुणा० वरुण मा० इति समुद्रादिसहितवरुणमावाह्य पूजयेत् ॥ वायव्ये
त्वान्नो अग्ने वामदेवस्त्रिष्टुब् वरुणो वरुणा० ॐ त्वन्नो अग्ने० सर्वेस० ॐ भूर्भु० वरुणाय० वरु-
णमा० इति समुद्रादिसहितं वरुणमावाह्यपूजयेत् ॥ ऐशाने सत्वन्नो अग्ने वामदेवस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणा०
ॐ सत्वन्नो अग्ने० सर्वेस० ॐ भूर्भु० वरुणाय० वरुणमा० इति समुद्रादि सहितं वरुणमावाह्य
पूजयेत् ॥ ततो देवदानव० इति प्रतिकलशं प्रार्थयेत् ॥ ततः क्रमेण चतुर्षु कलशेषु सूक्तजपः ॥
आनोभद्रादशर्चस्य गोतुम आद्याः पंच सप्तमीच जगत्यः षष्ठी विराटस्थाना शेषास्त्रिष्टुभो विश्वेदेवा
जपेवि० ॥ ॐ आनोभद्राः० ॥ १०॥ भद्राअग्ने द्वादशर्चस्य सुमित्र आद्ये द्वेजगत्स्यौ अंत्यास्त्रि
ष्टुभोऽग्निर्जपे वि० ॥ ॐ भद्राअग्ने० ॥ १२॥ सहस्रशीर्षोऽशर्चस्य पुरुषोऽनुष्टुबन्त्या त्रिष्टुप् नारा-
यणो जपे वि० ॐ सहस्रशीर्षो० ॥ १६॥ कद्रुद्रायनवर्चस्य कण्वो गायत्र्यन्त्यानुष्टुप्त्रोजपे वि० ॐ क-
द्रुद्राय० ततः स्थंडिलस्य पश्चादुपविश्य देशकालौ स्मृत्वा चतुर्दशीजननशांत्यांगहोमेऽग्निप्रतिष्ठापनादि

करिष्ये ॥ इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य
 ध्यानादि वैकल्पिकावधारणार्ते ग्रहयज्ञोक्तप्रकारेण ग्रहपीठेऽधिदेवताप्रत्यधिदेवतासाहितान् ग्रहानावा-
 ह्य सम्पूज्य तदीशान्यां कलशं प्रतिष्ठाप्य सम्पूज्य सम्प्रार्थ्य चाग्निसमीपमेत्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र-
 देवताभि ध्यानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन अथ प्रधानं आदित्यादिनवग्रहप्रधानदेवताः
 प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टाष्टसंख्याकाभिरर्कादियथालाभसमितिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ अधिदेवताः प्रत्यधि
 देवताः क्रतुसंरक्षकदेवताः इंद्राद्यष्टलोकपालदेवताश्च प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमेकैकया पूर्वोक्तद्रव्याहुत्या ॥ रुद्रं
 त्र्यम्बकमंत्रेण प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतमसंख्याकाभिः अश्वत्थप्लक्षपलाशशरवादिरजातीयस
 मिच्चर्वाज्याहुतिभिः ॥ मिलिततिलमाषसर्षपाहुतिभिश्च अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं व्यस्तसमस्तव्याहृति
 भिरष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्याकाभिः तिलाहुतिभिः प्रतिद्रव्यं ॥ शेषेणाग्निं श्विषट्कृतमित्यादि
 कृष्णचतुर्दशी जननशान्तिकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ततोदक्षिणतो ब्रहासनमास्तीर्ष्य त्यादि ॥
 पात्रासादनेऽन्वाधानोक्तद्रव्याण्यासाद्याज्यभागति यजमानेन कृतत्यागतिऽन्वाधानक्रमेण ग्रहवदेता
 होमं प्रधानदेवताहोमं व्यस्तसमस्तव्याहृतिहोमं श्विषट्कृद्धोमं भूरादिप्रजापत्यन्तं नवाहुतिहोमं

प्रायश्चित्तहोमं च कृत्वा ग्रहयज्ञोक्तप्रकारेण बलिदानपूर्णाहुतिवसोर्धारहोमंते संस्रवप्राशनादि होमशेषं समापयेत् ॥ ततः सर्त्विगाचार्यः शतच्छिद्रगतैः चतुःकलशोदकैर्ग्रहकलशोदकेन च भार्याशिशुसहितं यजमानमभिषिंचेत् ॥ ततो यजमानः शुक्ले वाससी परिधाय श्वेतचंदनादिनालंकृतो रूपेणवोरूपमिति कांस्यपात्रगतमाज्यं विलोक्य तत्पात्रं सदक्षिणमाचार्याय दत्त्वा श्रेयः सम्पाद्य कृतं कर्म रुद्राय समर्प्य वस्त्रयुग्मसहितोपस्करगोनिष्क्रयदानं ऋत्विग्भ्यो हिरण्यनिष्क्रयदानं माचार्येण स्थापितानां देवतानामुत्तरपूजनपूर्वकं विसर्जने कृते तत्प्रतिमादिसोपस्करमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्याग्निं सम्पूज्य विभूतिं धृत्वा गच्छगच्छेति तं विसृज्य यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनं संकल्प्य संभोज्य भूयसीं दत्त्वाऽऽशिषो वाचयित्वा कर्मेश्वरार्पणं विधाय सुहृद्भुतो भुंजीत ॥ अत्र षड्भागचतुर्दश्या द्वितीयतृतीयां शयोजनने गोमुखग्रसवः कर्तव्यः ॥ इतिकृष्णचतुर्दशीजननशान्तिः ॥

॥ सिनीवाली कुहूजननशान्तिः ॥ ५१ ॥

नामकरणात्पूर्वं शुभेहनि कर्ता आचम्य प्राणानाम्य देशकालौ संकीर्त्य ममास्यशिशोः सिनीवालीजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सिनीवालीजननशान्तिं करिष्ये ॥ तदङ्गत्वेन

गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यजपं नां दीश्राद्धं ऋत्विग्वरणश्च
 करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजनादि विधाय दृतानासाचार्यादीनां पूजां कुर्यात् ॥ (कुहूजननेतु कुहूप-
 देनसंकल्पः गोमुखप्रसवश्च) ॥ तत आचार्यः कर्म संकल्प्य सर्षपविकिरणादिप्रादेशकरणाति प्रतिमानाम
 म्युत्तारणं कृत्वा स्थंडिलपूर्वभागे विदिक्षु आग्नेयीमारभ्य महीर्द्यौरत्यादिविधिना पदार्थानुसमयेन च
 तुरःकुंभानासाद्य मध्ये शतच्छिद्रे संस्थाप्य चतुर्षु तीर्थजलपूरणं गंधक्षेपं मंत्रपूर्वकं कृत्वा तत्सवितुरित्या
 दिभिः पंचगव्यानि ॐस्योनापृ० इति सप्तमृदः ॐ परिवाजपतिः० इति पंचरत्नानि ॐ अश्व-
 त्थेवो० इति पंचत्वचः ॐ ओर्षधयः संवदंते० इति सप्तधान्यानि ॐ हिरण्यगर्भः० इति हिरण्यं
 च प्राक्षिप्य पंचस्वपि ॐ पूर्णादर्वि० इति पूर्णपात्रनिधानान्ते शतच्छिद्रे पूर्णपात्रोपरि कर्षतदधतदध्या
 न्यतरपरिमितां रुद्रप्रतिमां त्र्यम्बकं वसिष्ठो रुद्रोऽनुष्टुप् रुद्रो रुद्रावाहनेवि० ॥ ॐ त्र्यम्बकं० ॥
 रुद्राय नमो रुद्रमावाहयामीति प्रतिष्ठाप्य श्वेतगन्धपुष्पादिभिः पूजयेत् ॥ तदक्षिणतः सजोषाइन्द्र
 विश्वामित्रास्त्रिष्टुविंद्र इन्द्रावाहने वि० ॥ ॐ सजोषाइन्द्र० ॥ इद्राय नमइन्द्रमावाहयामीति इन्द्रमावाह्य
 पूजयेत् ॥ उत्तरे येचेहपितरः शंखास्त्रिष्टुपितरः पित्रावाहने वि० ॥ ॐ येचेह पितरो येचने

हयाः॥ विद्यायां उच्चन प्रविद्धा ॥ त्वं वेत्स्य यति ते जातवेदः स्वधाभिर्यज्ञः सुकृतं जुषस्व ॥ पित्रभ्यो नमः पितृनावाहयामीति पितृनावाह्य पूजयेत् ॥ तत आग्नेयादिविदिधु स्थापितेषु चतुर्ष्वपि कुम्भेषु प्रत्येकं वरुणमावाह्य सम्पूज्य देवदानव इत्यादि प्रार्थयेत् ॥ तत आनोमद्राहत्यादिशांतीः पठेत् ॥ ततो ॐ गवामंगेषु० इति गां सम्पूज्य दद्यात् ॥ शरण्यं सर्वलोकानां लजाया रक्षणं परं ॥ सुवेषधारि वस्त्र त्व मतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति वस्त्रं ॥ ॐ हिरण्यगर्भ गर्भस्थं० इति हिरण्यं ॥ सर्वभूताश्रया भूमिर्वरोहेण समुद्धृता ॥ अनन्तसस्यफलदा अतः शान्तिं० ॥ इति भुवं ॥ ततो दशदानानि ॥ गो भूतिलहिरण्याज्य वासो धान्य गुडानि च ॥ रौप्यं लवणमित्याहुर्दश दानानि पण्डिताः ॥ गवामंगेषु० इति गां सर्वभूताश्रया० इति भुवं च पुनर्दत्त्वा ॥ महर्षेर्गोत्र संभूताः कश्यपस्य तिलाः स्मृताः ॥ तस्मादेषां प्रदानेन मम पापं व्यपोहतु ॥ इति तिलान् ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थं० इति पुनर्हिरण्यं ॥ कामधेनुषु संभूतं सर्वक्रतुषु संस्थितं ॥ देवानामाज्यमाहारमतः शान्तिं० ॥ इत्याज्यं ॥ शरण्यं सर्वलोकानां० इति पुनर्वस्त्रं ॥ सर्वदेव मयं धान्यं सर्वोत्पत्तिकरं महत् ॥ प्राणिनां जीवनोपायमतः शान्तिं० इति धान्यं ॥ यथादेवेषु विश्वात्मा प्रवरश्चजनार्दनः ॥ सामवेदस्तु

वेदानां महादेवस्तु योगिनां ॥ प्रणवः सर्वमंत्राणां नारीणां पार्वती यथा ॥ तथा रसानां प्रवरः स
 दैवेक्षुरसो मतः ॥ मम तस्मात्परां शान्तिं ददस्व गुड सर्वदा ॥ इति गुडं ॥ प्रीतिर्यतः पितृणां
 च विष्णुशंकरयोः सदा ॥ शिवनेत्रोद्भवं रूप्यमतः शान्तिं ॥ इति रौप्यं ॥ यस्मादन्नरसाः सर्वे
 नोत्कृष्टा लवणं विना ॥ शंभोः प्रीतिकरं नित्यमतः शान्तिं ॥ इति लवणं दद्यात् इति दश दा-
 नानि ॥ ततः क्षीरं दद्यात् ॥ क्षीरजातास्तथा शंखाः क्षीरादमृतसंभवः ॥ क्षीरात् क्षीरोदवत्कीर्तिः
 क्षीरे प्राणस्य संभवः ॥ तस्मात् क्षीरप्रदानेन अतः शान्तिं ॥ इति ॥ पुनराज्यं गुडञ्च पूर्वोक्त
 मंत्राभ्यां दत्वाऽऽज्यपूर्णं कांस्यपात्रे ॐ रूपेण वोरूपं ॥ इति सकुटुम्बः प्रतिरूपं वीक्ष्य दद्यात् ॥
 आज्यं तेजः समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं स्मृतं ॥ आज्यं सुराणामाहारमाज्ये देवाः प्रतिष्ठिता इति ॥ तत
 आचार्यः स्थंडिलस्य पश्चादुपविश्य अद्यपूर्वो ० सिनिवालीजननशान्त्यांगहोमे पंचभूसंस्कारपूर्वक-
 मग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये ॥ इति संकल्प्य पंचभूसंस्कारपूर्वकं स्थंडिले वरदनामानमग्निं मनोज्यो-
 तिरिति प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकाव धारणांति ग्रहयज्ञविविधिना ग्रहमण्डले ग्रहावाहनादि
 कृत्वाग्निसमीपमेत्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इन्द्रं अग्निं सोमं एता आ-

ज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ नवग्रहान् तच्छिगोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टासंख्याकाभिरकार्कादियथा-
 लाभसामितिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ आधिदेवताः प्रत्याधिदेवता लोकपालदेवताः ऋतुसंरक्षक देवताः
 तच्छिगोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमेकैकया पूर्वोक्ताहुत्या ॥ रुद्रं त्र्यम्बकमंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तराष्टा-
 विशत्यन्यतरसंख्याकाभिः अश्वत्थपुक्षपलाशशरवदिर समिदाज्यचरु तिलमिश्रमाषसर्षपाहुतिभिः ॥
 इंद्रं पितृन् तच्छिगोक्तमंत्राभ्यां प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टाविंशत्यष्टान्यतरसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहु-
 तिभिः ॥ प्रजापतिं समस्तव्याहुतिभिश्चाविंशत्यष्टान्यतरसंख्याकाभिस्तिलाहुतिभिः ॥ शेषणाग्निं
 स्वष्टकृतं ॥ अग्निं वायुं सूर्यमित्यादि सिनीवाली जननशांतिहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ततो दक्षिणतो
 ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि अन्वाधानोक्तद्रव्याण्यासाद्याज्यभागति यजमानकृतत्यागति यथान्वाधानं
 ग्रहदेवताहोमं प्रधानदेवताहोमं समस्तव्याहुतिभिस्तिलहोमं स्वष्टकृदाद्यंगहोमाति संकल्पपूर्वकं प्राय
 श्चित्तहोमं कुर्यात् ॥ ततो बलिदानपूर्णाहुतिवसोर्धाराहोमान्ते संस्रवप्राशनादि परिस्तरणविसर्जनाति
 कर्म समाप्य ग्रहकुंभसहितचतुःकुंभजलयुत शतच्छिद्रकलशेन मातृपितृशिश्नां इमं मेवरुण, तत्वा-
 यामि, त्वन्नो अग्ने, सत्वन्नो अग्ने, उदुत्तममित्यादिमंत्रैरभिषेकं सत्विगाचार्यः कुर्यात् ॥ ततो यज-

मानः श्वेताम्बरश्चेतचंदनादिनालंकृतः श्रेयः सम्पाद्याचार्यादि ऋत्विग्भ्यो यथाविभवं गवादिदक्षिणां दद्यात् ॥ ततो विभूतिं धृत्वाचार्येण स्थापितदेवतानां षोडशोपचारैः रुद्रस्य पंचोपचारैरन्येषां पूजनपूर्वकं विसर्जने कृते तत्प्रतिमादि सोपस्करमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्याग्निं सम्पूज्य गच्छगच्छेति विसृज्य यथाशक्ति ब्राह्मणान् संकल्पपूर्वकं भोजयित्वा भूयसीदानेन प्रतोष्य तैराशिषो वाचयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा सुहृद्युतोभुंजीत ॥ इति सिनीवालीकुहूजननशान्तिः ॥

॥ अथ दर्शजननशांतिः ॥ ५३ ॥

कर्ता कृतनित्यक्रियः पवित्रपाणिः सपत्नीकः स्वासन उपविश्याचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ममास्य बालकस्य दर्शजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं दर्शजननशान्तिं करिष्ये ॥ तदंगत्वेन गणपतिपूजनपूर्वकं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धमाचार्यादिऋत्विग्वरणं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य दृतानां माचार्यादीनां पूजनं प्रार्थनाञ्च कुर्यात् ॥ अथाचार्यः कर्मसंकल्प्य यदत्रमिति सर्षपविकिरणादि

प्रादेशकरणान्तं कुर्यात् ॥ ततः कुंडात्स्थंडिलाद्वा प्राग्देशे महीद्यौरित्यादिविधिना सलक्षणं धातुमयं
मृन्मयं वा कलशं प्रतिष्ठाप्य तत्र पयःपृथिव्यामित्यादिभिः क्षीरदधिवृतानि गायत्र्या गोमूत्रं
अंशुनातेतिगोमयं न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थचूर्तनिम्बवृक्षाणां मूलत्वचः अश्वत्थेव इति निक्षिप्य
तत्पल्लवानापि तेनैव मंत्रेण प्रक्षिप्य हिरण्यगर्भे इति हिरण्यं परिवाजपतिरिति पंचरत्नानि च निक्षिप्य
यदश्वायेति वस्त्रयुग्मेनावेष्ट्य ॥ सर्वेसमुद्राः० इति समुद्रादिसहितं वरुणमावाह्य सम्पूज्य कलशोदकं
आपोहिष्ठेतिवृत्तेन कयानश्चित्र इतिवृत्तेनाभिमंत्र्य तत्पश्चादग्नेः पूर्वभागे कृष्णनीलरक्तादिवर्णतंडु
लैर्यथोचितं पूरितं शृंगलावल्लीभद्रादिगर्भं सर्वतोभद्रमण्डलं निर्माय तत्र ब्रह्मादिमण्डलदेवता आवाह्य
सम्पूज्य तदुपरि मध्ये सुवर्णप्रतिमायां येचेहपितरः शंखस्त्रिष्टुप्पितरः पित्रावाहनेवि० ॐयेचेह
पितरो० ॥ पितृभ्योनमः पितृनावाहयामि ॥ इतिपितृनावाह्य तदक्षिणे आप्यायस्व गौतमो गायत्री
सोमः सोमावाहने वि० ॥ ॐ आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्य ॥ भवा वाजस्य संगथे ॥
सोमाय नमः ॥ सोममावाहयामीति सोमं आकृष्णेन हिरण्यस्तूपस्त्रिष्टुप्सविता सवित्रावाहने वि० ॐ
आकृष्णेन० सवित्रे नमः सवितारमावाहयामीति सवितारं चावाह्य पूजयेत् ॥ ततः स्थंडिलस्य पश्चा-

दुपविश्य अद्यपूर्वोच्चरित० दर्शजननशान्तिहोमाङ्गभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये ॥
 इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनं मनोज्योतिरिति वरदनाम्ना कृत्वा प्रज्वाल-
 नादि वैकल्पिकावधारणान्ते सर्वतोभद्रस्यैशान्यां ग्रहयज्ञोक्तप्रकारेण ग्रहप्रतिष्ठापनादिवरुण पूजान्तं
 कृत्वा न्वाधानं कुर्यात् तत्र देवताभिध्यानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन अथप्रधानं आदि-
 त्यादिग्रहान् प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टासंख्याकाभिर्यथालाभसमिचित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ अधिदेवताः
 प्रत्यधिदेवता लोकपालदेवताः ऋतुसंरक्षकदेवताः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमेकैकया पूर्वोक्ताहुत्या ॥ पितृन
 श्चोत्तराष्टविंशत्यन्यतरसंख्याकाभिः समिच्चर्वाज्याहुतिभिः ॥ सोमं सूर्यच प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टाविंशति
 संख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ शेषेणाग्निं स्वष्टकृतम् ॥ अग्निं वायुं सूर्यमित्यादिदर्शजननशांति-
 हवनकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्याद्याज्यभागान्ते यजमानकृतत्यागसंकल्पान्ते
 सत्विगाचार्यो यथान्वाधानं प्रधानहोमं कुर्यात् ॥ ततः स्वष्टकृतः पूर्वं सवालौ पितरौ श्रीसूक्तेन
 आयुष्यमंत्रैरपोदेवेत्यादिमंत्रैरभिषिच्य स्वष्टकृदादि होमांते संकल्पपूर्वकं प्रायश्चित्तहोमं विधाय
 बलिं पूर्णाहुतिं वसोधारां समाप्य होमशेषं समापयेत् ॥ ततो यजमानः श्रेयः सम्पाद्य हिरण्यरजते

सदक्षिणां कृष्णां गामाचार्याय दत्त्वाऽन्येभ्य ऋत्विग्भ्यो यथशक्तिं दक्षिणां दत्त्वा स्थापितदेवतानां
मुत्तरपूजनपूर्वकं विसर्जने आचार्येण कृते तत्प्रतिमाद्याचार्याय सोपस्करंदत्त्वा विभूतिं धृत्वाऽग्निं
संपूज्य विसृज्य शान्तीः पाठयित्वा ब्राह्मणान् संकल्पपूर्वकं संभोज्य दक्षिणादानादिना प्रतोष्य तै
राशिषो वाचयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा सुदृद्युतो भुंजीत ॥ इति दर्शजननशान्तिः ॥

॥ अथ शौनकोक्ता मूलशान्तिः ॥ ५३ ॥

मूलस्य प्रथमे पादे जनने पितृनाशः, द्वितीये मातृनाशः, तृतीये धननाशः, चतुर्थे
बालनाशः कुलारिष्टं, वा तत्र न दोष इति केचित् ॥ कन्यापुत्रयोरविशेषेण मूलजनने श्वशुरनाशः ॥
सुतः सुता वा नियतं श्वशुरं हन्ति मूलजा ॥ इति नारदसंहितावचनात् ॥ मूलाद्यनवघटिकाऽभ्यु-
क्तजातस्य दोषबाहुल्याद्बालत्यागः ॥ तत्राप्याद्यघटिकाद्वये दोषातिशयः ॥ यदा तु त्यागस्तदा
न शान्तिः ॥ त्यागमात्रविधानात् ॥ स्नेहादिना त्यागाभावे तु अष्टवर्षपर्यंतं षणमास पर्यन्तं वा पिता
तद्दर्शनश्रवणे न कुंर्यात् ॥ तदाष्टवर्षानंतरं षणमासानंतरं द्वादशाहे वा शान्तिः कार्या ॥ यद्वा द्वाद-

शदिने मूलनक्षत्रान्तरे वा अन्यस्मिंश्छुभे दिने पुष्कला शान्तिः कार्यी ॥ यदा तु मूलनक्षत्रे व्यती-
 पातयोगावास्याद्यनेकनिमित्तसन्निपातस्तदानिमित्तिकभेदान्नैमित्तिकानि शान्तिकानि पृथक्तंत्रेण
 वा कार्यीणि ॥ शान्तिकर्मणि नवग्रहमुखोऽ गत्वेनावश्यकः ॥ सर्वत्र पाक्षिकेन प्राप्तस्य मुख्यताप्रति
 पादनार्थं तत् त्रकारेण ग्रहमुखस्य पुनः कथनात् ॥ तत्र समेदेशेऽष्टहस्तादिकं मंडपं कूटं वा कृत्वा
 तन्मध्ये कुंडं स्थांडिलं वा कुर्यात् ॥ अथग्रयोगः ॥ उक्ते काले गोमुखप्रसवं कृत्वा संभृतसंभारः सपत्नी
 को यजमानः पवित्रपाणिराचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा ममास्य कुमारस्य (कुमार्या वा)
 मूलप्रथमचरणादिजननसूचितपित्रिष्टादिनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं शौनकोक्तविधिना सग्रहमखां
 मूलशान्तिं करिष्ये ॥ तदंगत्वेनादौ श्रीगणपतिपूजनपूर्वकं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसो-
 धोरापूजनं आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धमाचार्यादिऋत्विग्वरणं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणेशपूजन-
 पुण्याहवाचनादि नान्दीश्राद्धांतं कृत्वा आचार्यं ब्रह्माणं सदस्यमन्यानपि अष्टौ चतुरो वा ऋत्विजो
 बृत्वा मधुपर्कादिभिः सम्पूज्य प्रार्थयेत् ॥ अथाचार्य आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य
 अस्मिन्सग्रहमुखमूलशान्तिकर्मण्यमुकशमेणा यजमानेनानुज्ञात आचार्यकर्म करिष्ये इति

संकल्प्य यदत्रसंस्थितं भूतमिति सुसमीकृतप्रदेशे गौरसर्षपान् विकीर्य आपोहिष्ठादिमंत्रैः
कर्मभूमिं सम्प्रोक्ष्य (मण्डपसंभवे मण्डपं यक्ष्ये इति संकल्प्य मण्डपपूजान्ते मण्डपस्य) ईशान्यां
पंचवर्णकैः स्वस्तिकं कृत्वा तत्र महीधौरित्यादिविधिना कलशं प्रतिष्ठाप्य पंचनद्य इति तं तीर्थवारि
णाऽऽपूर्य तत्र गन्धाक्षतदूर्वापल्लवपंचमृत्तिकाः पंचरत्नानि, पंचगव्यं, सुवर्णञ्च सर्वं तत्तल्लिङ्गकर्म
त्रेण क्षिप्त्वा वस्त्रेण कलशमावेष्ट्य तदुपरि ताम्रं वंशादिमयं वा पूर्णपात्रं निदध्यात् ॥ अथतत्कल
शाच्चतुर्दिक्षु भूस्पर्शनादिपूर्वकं समंत्रं चतुरः कलशान्संस्थाप्य पूर्णपात्रनिधानान्ते मध्यकलशे
सौवर्णौ रुद्रप्रतिमां त्र्यम्बकं वसिष्ठोऽनुष्टुब्धो रुद्रावाहने वि० ॥ ॐ त्र्यम्बकं यजामहे रुद्राय नमो
रुद्रमावाहयामीति रुद्रमावाह्य तेनैव मंत्रेण तं षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ तत एक ऋत्विक् रुद्रकुंभं
स्पृष्ट्वा न्यासपूर्वकं सांगं रुद्रैकादशिनीं जपेत् ॥ (यदि यजमानो याजुषः स्यात् बहुचस्तु चत्वारि
रुद्रसूक्तानि ॥ छन्दोगस्तु रुद्रसामानि) ॥ ततोऽन्य ऋत्विक् तत्रैव कुंभे त्र्यम्बकमंत्रमष्टोत्तरशतं जपेत् ॥
अन्येषु प्रागादिकुम्भेषु चत्वार ऋत्विज इमंमे वरुण, तत्वायामि, त्वन्नो अग्ने, सत्वन्नो अग्ने इति
क्रमेण वरुणमावाह्य पंचोपचारैः सम्पूज्य अप्रतिरथादीनि चत्वारि सूक्तानि जपेयुः ॥ तानि च ॥

आशुः शिशान इत्यनुवाकस्याप्रतिरथ आद्या द्वादशी पंचदशी सप्तदशी च त्रिष्टुभस्त्रयोदशी चतुर्दशी
 चानुष्टुभौ षोडशी पंक्तिरिद्रः त्रयोदश्या इष्टुः चतुर्दश्या योद्धारः पंचदश्या मरुत् षोडश्या
 इंद्रबृहस्पत्यादितयः सप्तदश्याः सोमवरुणौ जपे विनियोगः ॥ नमस्तेरुद्र इत्यनुवाकस्य परमेष्ठी
 अन्ययोर्द्वयोः कुत्सोऽपि एका गायत्री तिस्रोऽनुष्टुभस्त्रिस्तयः पंक्तयः सप्तानुष्टुभो द्वे जगत्यावेकरुद्रो
 जपे वि० ॥ अंगेत्वं प्रजापतिरनुष्टुभस्त्रिजपे विनियोगः ॥ ॐ अग्ने त्वं सुजागृहि वयं सुमन्दिषी-
 मही ॥ रक्षाणो अप्रयुच्छन् प्रबुधै नः पुनस्कुधि ॥ कृष्णुष्वपंचर्चस्य वामदेवो जगती रक्षोघ्ना
 अग्नयो जपेवि० ॥ चतुर्थकुंभे—पावनमंत्रानप्येकवारं जपेत् ॥ (एवं पंचकुंभासंभवे कुंभद्वयं स्थाप्यं ॥
 अत्र पक्षे रुद्रकुंभे रुद्रादिजपः अन्यस्मिन्वरुणमावाह्य शांतिजपः ॥ अथवा पंचमुखात्मकं कुंभमेक-
 मेवप्रतिष्ठाप्य मध्ये रुद्रस्थापनादि चतुःप्रस्रवणेषु च कुंभचतुष्टय कार्यमिति विवेकः ॥) ततः कुंभ-
 स्थानादुत्तरतश्चतुर्विंशतिदलं पंकजं पंचवर्णैः शुक्लवर्णतण्डुलपिष्टेन वा निर्माय तत्रकर्णिकायां मंत्र-
 पूर्वकं कुंभं स्थापयित्वा जलादिपूर्णं विधाय तत्र शतमूलानि निक्षिपेत् ॥ तानि च सुवर्णमयमूल,
 ब्रीहि, यव, तिल, माष, मुद्ग, प्रियंगु, श्यामाक, कर्मरी, सहदेवी, अपराजिता, बाला, पाठा,

शंखपुष्पी, मधुयष्टिका, चक्रांकिता, मयूरशिखा, काकजंघा, कुमारीद्वय, जीवन्तिका, अपामार्ग,
भृंगराज, रक्तचन्दन, लक्ष्मण, सुलक्ष्मण, जाती, व्याघ्रपत्र, चक्रमर्दक, सिद्धेश्वर, अश्वत्थ,
पलाश, उदुम्बर, जम्बू, वट, अर्क, दूर्वा, शतावरी, शमी, रोहितक, कुश, रक्तोत्पल, चम्पक,
विष्णुकान्ता, बर्हिष, तुलसी, अश्वगंधा, निर्गुण्डी, रक्तपीतसर्षप, पनस, जीरक, पद्मपत्र, नीलो-
त्पल, कुरण्टक, गुंजा, वचा, मद्रक, मुस्ता, कचोरा, कोष्ट, कोलात्मज, कुंकुम, पंचत्वक्,
पञ्चरत्न, पंचगव्य. पंचामृत, पत्रज, केसर, शैलज, गुहूची, शुभ्रचन्दन, सप्तमृत्तिका, नाग-
वल्ली, पूगीफल, पुष्पाणीति ॥ तदलाभे विष्णुक्रांता, सहदेवी, तुलसी, शतावरी, कुशान्, कुंकु-
मंच, क्षिपेत्, ॥ ततः पूर्ववत् या ओषधीरित्यादिमंत्रैर्यवादि प्रक्षेपं कृत्वा पूर्णादर्वि इति कलशो-
परि निहितपूर्णपात्रे साष्टदलं वस्त्रं प्रसार्य तत्र कर्णिकायां निष्कतदर्धतदर्धान्यतरमानेहमनिर्मितां
निर्ऋतिप्रतिमां प्रतिमान्तराणि च पंचामृतेन प्रक्षाल्याभ्युत्तारणप्रतिष्ठापूर्वकं असुन्वन्तं विवस्वान्
त्रिष्टुप्निर्ऋतिर्निरऋत्यावाहनेवि० ॥ ॐ असुन्वन्तमयं० निर्ऋतये नमो निर्ऋतिमावाहयामीति निर्ऋति
प्रतिमां, तदक्षिणे-त्रातारं गर्गस्त्रिष्टुबिन्द्र इन्द्रावाहने वि० ॐ त्रातारमिन्द्र० इन्द्राय नम इन्द्रमावा-

हयामीति इंद्रप्रतिमां, उत्तरे-आपोहिष्ठा सिंधुद्विपो गायत्र्यापोऽबावाहने वि० ॐ आपोहिष्ठा०
 अद्भ्यो नमः अपः आवाहयामीत्यप्रतिमां प्रतिष्ठाप्य भूमिस्थचतुर्विंशतिदलेषु प्रागादितो विश्वान्
 देवानावाहयामि विष्णुमा० वसुन् वरुणं अजैकपादं अहिर्बुध्न्यं पूषणं अश्विनौ यमं अग्निं ब्रह्माणं
 इंद्रं रुद्रं अदितिं वाक्पतिं सर्पान् पितृन् भगं अर्यमणं रविं त्वष्टारं मारुतं इंद्राग्नी मित्रं इत्यावाह्य
 परित इंद्रादिलोकपालानावाहयेत् ॥ ततः स्थंडिलस्य (कुंडस्यवा) पश्चादुपविश्याचमनादिदेशका-
 लकीर्तनान्ते सग्रहमुखमूलजननशान्तिहवनाङ्गभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये ॥
 इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वाल-
 नादि वैकल्पिकावधारणान्ते तदीशानभागे नवग्रहमुखोक्तविधानेन ग्रहानावाह्य सम्पूज्य तदीशान्यां
 विधिवत्कलशं प्रतिष्ठाप्य सम्प्राथ्याग्निसमीपमेत्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ अथ देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं
 इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ आदित्यादिनवग्रहप्रधानदेवताः तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः
 प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टविंशत्यष्टान्यतरसंख्याकाभिर्यथालाभसमितिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ अधिदेवताः
 प्रत्यधिदेवताः ऋतुसाहुण्यदेवता लोकपालदेवताश्च प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैरष्टाष्टसंख्या-

काभिः एकैकया वा पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ निरुतिं तल्लिगोक्तमंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतर-
संख्याकाभिर्वृतमिश्रितपायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिः ॥ इदं अपः तत्तल्लिगोक्तमंत्राभ्यां प्रत्येकं प्रति-
द्रव्यमष्टाविंशत्यष्टान्यतरसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ विश्वान् देवान् विष्णुं वसून् वरुणं अजैक-
पादं अहिर्बुध्न्यं पूषणं अश्विनौ यमं अग्निं ब्रह्माणं चन्द्रमसं रुद्रं अदितिं वाक्पतिं सर्पान् पितॄन् भगं
अर्यमणं सूर्यं त्वष्टारं मारुतं इंद्राग्नी मित्रं च तत्तन्नाममंत्रैः प्रत्येकमष्टाष्टसंख्याकाभिः कृसराहुतिभिः ॥
रक्षोहणं कृणुष्वेतिपंचमंत्रैः प्रतिमंत्रमष्टाष्टसंख्याकाभिः पायसाहुतिभिः कृसराहुतिभिर्वा ॥ सवितारं
दुर्गा त्र्यंबकं कवीन् दुर्गा वास्तोष्पतिं अग्निं क्षेत्रपालं मित्रावरुणौ च तत्तल्लिगोक्तमंत्रैः प्रत्येकं
अष्टाष्टसंख्याकाभिः कृसराहुतिभिः ॥ सोमं तल्लिगोक्तमंत्रेण त्रयोदशवारं पायसाहुतिभिः ॥ रुद्रं
तल्लिगोक्तमंत्रेण चतुर्गृहीतेनाज्येन ॥ अग्निं पृथिवीं महान्तं वायुमन्तरिक्षं महान्तं आदित्यं दिवं महान्तं
चंद्रमसं दिशः नक्षत्राणि महान्तं च एकैकयाज्याहुत्या ॥ शेषेणाग्निं स्वष्टकृतं अग्निं वायुं सूर्यं
अग्नीवरुणौ अग्नीवरुणौ अयसं अग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान् देवान् मरुतः स्वर्कान् वरुणं
प्रजापतिं एता अंगप्रधानार्था देवता अस्मिन्सग्रहमखमूलजननशांतिकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो

ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि पात्रासादने विशेषः ॥ पवित्रच्छेदनार्थं त्रयोदर्भाः, पवित्रे द्वे, प्रोक्षणी-
 पात्रं, आज्यस्थाली, चरुस्थाली, संमार्जनकुशाः पंच, उपयमनकुशाः सप्त, तिस्रः समिधः, मुष्टि-
 मात्रं बर्हिः, सुवः सुवः, सुवः, तंडुलाः, अर्कादियथालाभसमिधः, तिलाः, पूर्णपात्रं दक्षिणा,
 इत्युपकल्प्य पवित्रकरणानि यथासादितवस्तुप्रोक्षणं विधाय प्रोक्षणीनिधानान्ते स्थापितानां निर्ऋ-
 त्यादिदेवतानां स्वस्वमंत्रैः षोडशोपचारपूजां कुर्यात् ॥ निर्ऋतये वस्त्रयुग्मं रक्तचन्दनं कृष्णसिता-
 दिपुष्पाणि मेषशृङ्गधूपः आज्यदीपः पोलिकौदनसुरामांसात्मकं पुरुषाहारपर्याप्तं नैवेद्यं ॥ तत्र ब्राह्म-
 णेन सुरास्थाने सैन्धवमिश्रंक्षीरं, मांसस्थाने लवणमिश्रं पायसं, देयं, ॥ पुष्पांजल्यन्तपूजां सम्पा-
 द्याज्यस्थालीमादायेत्याद्याज्याधिश्रपणपायसकृसरचरुन् यथाविधि श्रपयित्वाज्यभागांतं कुर्यात् ॥
 ततो यजमान आचम्य प्राणनायम्य देशकालौ संकीर्त्यास्मिन् सग्रहमखे मूलजननशान्तिकर्मणि या-
 या यक्ष्यमाणदेवतास्ताभ्यस्ताभ्य इमानि उपकल्पितान्याज्यादिद्रव्याणि सम्प्रददे नमम ॥ यथा-
 देवतमस्तु ॥ इति त्यागं कुर्यात् ॥ ततः सर्त्विगाचार्यो जुहुयात् ॥ तद्यथा—अन्वाधानक्रमेण नव-
 ग्रहमण्डलदेवताहोमं निर्ऋतीन्द्राद्वेवताहोमं च कृत्वा—ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा इति क्रमेणावर-

काभिः एकैकया वा पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ निर्ऋतिं तल्लिगोक्तमंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतर-
संख्याकाभिर्वृतमिध्रितपायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिः ॥ इन्द्रो अपः तत्तल्लिगोक्तमंत्राभ्यां प्रत्येकं प्रति-
द्रव्यमष्टाविंशत्यन्यतरसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ विश्वान् देवान् विष्णुं वसून् वरुणं अजैक-
पादं अहिर्बुध्न्यं पूषणं अश्विनौ यमं अग्निं ब्रह्माणं चन्द्रमसं रुद्रं अदितिं वाक्पतिं सर्पान् पितॄन् भगं
अर्यमणं सूर्यं त्वष्टारं मारुतं इन्द्राग्नी मित्रं च तत्तन्नाममंत्रैः प्रत्येकमष्टाष्टसंख्याकाभिः कृसराहुतिभिः ॥
रक्षोहणं कृणुष्वेतिपंचमंत्रैः प्रतिमंत्रमष्टाष्टसंख्याकाभिः पायसाहुतिभिः कृसराहुतिभिर्वा ॥ सवितारं
दुर्गां त्र्यंबकं कवीन् दुर्गां वास्तोष्पतिं अग्निं क्षेत्रपालं मित्रावरुणौ च तत्तल्लिगोक्तमंत्रैः प्रत्येकं
अष्टाष्टसंख्याकाभिः कृसराहुतिभिः ॥ सोमं तल्लिगोक्तमंत्रेण त्रयोदशवारं पायसाहुतिभिः ॥ रुद्रं
तल्लिगोक्तमंत्रेण चतुर्गृहीतेनाज्येन ॥ अग्निं पृथिवीं महान्तं वायुमन्तरिक्षं महान्तं आदित्यं दिवं महान्तं
चंद्रमसं दिशः नक्षत्राणि महान्तं च एकैकयाज्याहुत्या ॥ शेषेणाग्निं स्वष्टकृतं अग्निं वायुं सूर्यं
अग्नीवरुणौ अग्नीवरुणौ अयसं अग्निं वरुणं सवितारं विष्णुं विश्वान् देवान् मरुतः स्वर्कान् वरुणं
प्रजापतिं एता अंगप्रधानार्था देवता अस्मिन्सग्रहमखमूलजननशांतिकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो

ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि पात्रासादने विशेषः ॥ पवित्रच्छेदनार्थं त्रयोदर्भाः, पवित्रे द्वे, प्रोक्षणी-
 पात्रं, आज्यस्थाली, चरुस्थाली, संमार्जनकुशाः पंच, उपयमनकुशाः सप्त, तिस्रः समिधः, मुष्टि-
 मात्रं बर्हिः, सुवः सुक, आज्यं, तंडुलाः, अर्कादियथालाभसमिधः, तिलाः, पूर्णपात्रं दक्षिणा,
 इत्युपकल्प्य पवित्रकरणादि यथासादितवस्तुप्रोक्षणं विधाय प्रोक्षणीनिधानान्ते स्थापितानां निर्ऋ-
 त्यादिदेवतानां स्वस्वमंत्रैः षोडशोपचारपूजां कुर्यात् ॥ निर्ऋतये वस्त्रयुग्मं रक्तचन्दनं कृष्णसिता-
 दिपुष्पाणि मेषशृंगधूपः आज्यदीपः पोलिकौदनसुरामांसात्मकं पुरुषाहारपर्याप्तं नैवेद्यं ॥ तत्र ब्राह्म-
 णेन सुरास्थाने सैन्धवमिश्रक्षीरं, मांसस्थाने लवणमिश्रं पायसं, देयं, ॥ पुष्पांजल्यन्तपूजां सम्पा-
 द्याज्यस्थालीमादायेत्याद्याज्याधिश्रपणपायसकृसरचरुं यथाविधि श्रपयित्वाज्यभागांतं कुर्यात् ॥
 ततो यजमान आचम्य प्राणनायम्य देशकालौ संकीर्त्यास्मिन् सग्रहमुखे मूलजननशान्तिकर्मणि या-
 या यक्ष्यमाणदेवतास्ताभ्यस्ताभ्य इमानि उपकल्पितान्याज्यादिद्रव्याणि सम्प्रददे नमस ॥ यथा-
 देवतमस्तु ॥ इति त्यागं कुर्यात् ॥ ततः सर्त्विगाचार्यो जुहुयात् ॥ तद्यथा-अन्वाधानक्रमेण नव-
 ग्रहमण्डलदेवताहोमं निर्ऋतीन्द्राद्वैवताहोमं च कृत्वा-ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा इति क्रमेणावर-

णदेवताहोमं नाममंत्रैः प्रत्येकमष्टसंख्याः पायसाहुतीर्हुत्वा ऋग्भिर्जुहुयात् ॥ ॐ कृणुन्व पाजुः
 प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजे वामं वा इमेन ॥ तूर्वाभिनुप्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्यरक्षसस्तपिष्ठैः
 स्वाहा ॥ १ ॥ ॐ तव भ्रमास आशु या पतन्त्यनुस्पृश धृपता शोशुचानः ॥ तपूष्यग्रे जुहो
 पतंगा न सन्दिता विमृज विष्व गुल्काः स्वाहा ॥ २ ॥ ॐ प्रतिस्पशो विमृज तूर्णितमो भवा
 पायुर्विशो अस्या अदब्धः ॥ यो नो दूरे अधशस्मो यो अन्त्यग्रे माकिष्ठे व्यथिरादधर्षीत्स्वाहा
 ॥ ३ ॥ ॐ उदग्रे तिष्ठ प्रत्यातं नुष्वन्यमित्रौ ओषताचिग्महेते ॥ यो नो अरातिः समिधानचक्रै
 नीचा तं धक्ष्य तसंन शुष्कस्वाहा ॥ ४ ॥ ॐ ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदा विष्कृणुष्व देव्या-
 न्यग्रे ॥ अर्वास्थिरा तनुहि यातजूनां जाभिमजाभिं प्रमृणीहि शत्रून् स्वाहा ॥ इति प्रत्यृचमष्टसं-
 ख्याः कृसराहुतीर्जुहुयात् ॥ (अत्र शाखान्तरोक्ताराधोघ्नमूक्तेन होमो बहुत्र दृश्यते) ॐ तत्सं-
 चितुर्वरेण्यं ॥ ८ ॥ ॐ ज्ञातवैदसे सुनुवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः ॥ सनः पर्षदतिदु-
 गाणि विश्वानावेव सिधुं दुरितात्यग्निः स्वाहा ॥ ८ ॥ ॐ त्र्यम्बकं यजामहे ॥ ८ ॥ ॐ सीरा
 गुंजंति कवयो युगावितन्वते पृथक् ॥ धीरां देवेषु सुमनया स्वाहा ॥ ८ ॥ ॐ तामग्निवर्णां तपसा

ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टां ॥ दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः स्वाहा ॥ ८ ॥
 ॐ वास्तोष्पते प्रति० ॥ ८ ॥ ॐ अग्निदत्तपुरो० ॥ ८ ॥ ॐ क्षत्रस्योल्बमसि० ॥ ८ ॥ ॐ
 गुणानां जमदग्निना योनावृतस्य सीदतं ॥ पातं सोमभृतावृधा स्वाहा ॥ ८ ॥ ॐ अग्निदत्तं वृणी-
 महे होतारं विश्ववेदसं ॥ अस्य यज्ञस्य सुक्रतुं स्वाहा ॥ ८ ॥ इति प्रत्यृचं कृसराहुतीरष्टवारं
 हुत्वा ॥ ॐ हिरण्यवर्णा हरिणीं सुवर्णरजतस्रजां ॥ चंद्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आब्रह
 स्वाहा ॥ ॐ तां म आब्रह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीं ॥ यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्च पुरुषा-
 नहं स्वाहा ॥ ॐ अश्वपूर्वा रथमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीं ॥ श्रियं देवीमुपह्वये श्रीमो देवी जुष-
 ताम् स्वाहा ॥ ॐ कांसोस्मितां हिरण्यप्रकारामाद्रौ ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीं ॥ पुञ्जे स्थितां पद्मवर्णां
 तामिहोपह्वये श्रियम् स्वाहा ॥ ॐ चंद्रांप्रभसां यशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुं द्यामुदाराम् ॥
 तां पद्मिनीमीं शरणमहं प्रपद्येऽलक्ष्मीमे नम्यतां त्वां वृणे स्वाहा ॥ ॐ आदित्यवर्णे तपसोऽधिजातो
 वनस्पतिस्तव वक्षोऽथ बिल्वः ॥ तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मा याऽन्तरा याश्च बाह्या अलक्ष्मीः
 स्वाहा ॥ ॐ उपैतु मां देवसुखः कीर्तिश्च मणिना सह ॥ प्रादुर्भूतो सुराष्ट्रस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु

मे स्वाहा ॥ ॐ क्षुत्पिपासामलां ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहं ॥ अर्धृतिमसमृद्धिञ्च सर्वा निर्णुद मे
 गृहात्स्वाहा ॥ गंधद्वारां दुराधर्षा नित्यपुष्टां करीषिणीं ॥ ईश्वरीं, सर्वभूतानां तामिहोपहृये श्रियं
 स्वाहा ॥ ॐ मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमशीमहि ॥ पशूनां रूपमन्नस्य मयि श्रीः श्रयतां
 यशः स्वाहा ॥ ॐ कर्दमेन प्रज्ञा भूता मयि संभव कर्दम ॥ श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीं
 स्वाहा ॥ ॐ आपः स्रजंतु स्निग्धानि चिह्नीतव स मे गृहे ॥ निचंदेवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले
 स्वाहा ॥ ॐ आर्द्रा यः करिणीं यष्टिं सुवर्णीं हेममालिनीं ॥ सूर्यां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म
 आर्वह स्वाहा ॥ ॐ आर्द्रा पुष्करिणीं पुष्टिं पिंगलां पद्ममालिनीं ॥ चंद्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जात-
 वेदो म आर्वह स्वाहा ॥ ॐ तां म आर्वह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीं ॥ यस्यां हिरण्यं प्रभृति
 गावो दास्योऽश्वान्विन्देयं पुरुषानहं स्वाहा ॥ इति प्रत्यृचमष्टावाहुतीः समिदाज्यद्रव्यैर्जुहुयात् ॥
 ॐ त्वं नः सोम विश्वतो वयोधास्त्वं सर्वविदा विशा नृचक्षाः ॥ त्वन्न इंद्र ऊतिभिः सजोषा
 पाहिपश्चादुत वा पुरस्तात् स्वाहा ॥ इति त्रयोदशानारं पायसाहुतीर्जुत्वा ॐ याते रुद्र शिवा तनूर-
 घोरा पापकाशिनी ॥ तया नस्तन्वा शन्तं मया गिरिशंताभिर्चाकशीहि स्वाहा ॥ इति चतुर्गृहीते-

नाज्येनैकामाहुतिं हुत्वा ॐ भूर्भुवः च पृथिव्यै च महते च स्वाहा ॥ ॐ भुवो वायवे चांतरिक्षाय
 च महते च स्वा० ॥ ॐ सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा ॐ भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसे च नक्षत्रे
 भ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा ॥ इति चतस्र आज्याहुतीर्जुहुयात् ॥ ततः स्विष्टकृदादि प्राय-
 श्वित्तहोमान्ते दिक्पालेभ्यो नवग्रहेभ्यो निरुक्तये इन्द्राय अद्भ्यो रुद्राय क्षेत्रपालाय च बलीन्दधात् ॥
 तत आचार्यो यजमानो वा पूर्णाहुतिं जुहुयात् ॥ तत्र मंत्राः ॥ समुद्रादूर्मिरित्येकादशर्चस्य वामदे-
 वस्त्रिष्टुवनत्या जगती अग्निः, प्रजापते हिरण्यगर्भस्त्रिष्टुप्प्रजापतिः, पूर्णादर्विविश्वेदेवा अनुष्टुप्शतक्रतुः,
 सप्तते अग्ने सप्तक्रथयो जगत्यग्निः, पूर्णाहुतिहोमे वि० ॥ ॐ समुद्रादूर्मिर्मधुमां उदारदूपां शुना-
 सममृतत्वामानट् ॥ घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः ॥ १ ॥ वयं
 नाम प्रव्रवामा घृतस्यास्मिन्यज्ञे धारया मानमोभिः ॥ उपब्रह्मा शृणुवच्छस्यमानं चतुःशृंगोभीक्ष्णौ
 एतत् ॥ २ ॥ चत्वारि शृंगा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्ता सो अस्य ॥ त्रिधा बद्धो बृहभो
 रोरवीति महो देवो मर्त्या अर्विवेश ॥ ३ ॥ त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्व-
 विन्दन् ॥ इन्द्र एकः सूर्य एकजान वेनादेकः स्वधयानिष्ट तक्षुः ॥ ४ ॥ एता अर्षन्ति ह्यधात्स

मुद्राच्छतव्रजा रिपुणा नावचक्षे ॥ घृतस्य धारा अभिचाकशीमि हिरण्ययो वेतसो मध्य आसां ॥ ५ ॥
सम्यक्स्त्रवन्ति सरितो न धेना अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः ॥ एते अर्षित्युर्मयो घृतस्य मृगा इव
क्षिपणो रीर्यमाणाः ॥ ६ ॥ सिन्धोरिव प्राध्वनेशू वनासो वातप्रमियः पतयन्ति यद्वाः ॥ घृतस्य
धारा अरुषो न वाजीकाष्ठा भिन्दन्नुर्मिभिः पिन्वमानः ॥ ७ ॥ अभिप्रवन्तु समने वयोषाः कल्या-
ण्यस्मर्यमानासो अग्नि ॥ घृतस्य धाराः समिधो न संतता जुषाणो ह्येति जातवैदाः ॥ ८ ॥ कन्या
इव वहतु मे तवा उ अञ्जं जाना अभिचाकशीमि ॥ यत्र सोमः सूयते यत्र यज्ञो घृतस्य धारा
अभितर्पन्ते ॥ ९ ॥ अभ्यर्षत सुष्टुतिं गव्यमाजि मस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त ॥ इमं यज्ञं न
यतदेवता नो घृतस्य धारा मधुमर्पन्ते ॥ १० ॥ धामन्ते विश्वं भुवन्मधिश्चितमन्तः समुद्रे हृद्यं-
तरायुषि ॥ अपामनीके समिथे य आभृतस्तमस्याम मधुमन्तत ऊर्मि ॥ ११ ॥ ॐ प्रजापते नत्वं ॥ ११ ॥
ॐ पूर्णाद्विपरं ॥ १२ ॥ ॐ समते अग्रेसमि ॥ १३ ॥ इति पूर्णाहुतिं हुत्वा संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं
समाप्य रुद्रकलशं दक्षिणतः स्पृशन् त्र्यम्बकमंत्रं शतवारं रुद्रैकादशनीञ्च जपेत् ॥ (बहृचादयो
रुद्रसूक्तादीनि पठेयुः) एकादशाष्टत्रिविधकसंख्यया रुद्रजपः कार्यः ॥ ततो रुद्रनिर्गतिङ्गुभगतदे-

वताः पंचोपचारैः सम्पूज्य भवत्प्रसादेन यजमानाभिषेकं करिष्ये इति ताः प्रार्थयत् ॥ अत्रावसरे
 भूतिमिच्छता ग्रहपूजनं कार्यं ॥ सर्वकलशोदकं पात्रान्तरे गृहीत्वा सत्विगाचार्यो यजमानं सर्वोष-
 धीभिरनुलिप्ताङ्गं धृतनववस्त्रं तद्वामभागे धृतनववस्त्रां सपुत्रां तत्पत्नीसुपवेश्य वक्ष्यमाणमंत्रैरभिषि-
 चेत् ॥ ते च मंत्राः ॥ आपोहिष्ठा ॥ ३ ॥ त्रातारमिंद्रं ॥ ५ ॥ इममेवरुणं ॥ ४ ॥ माफोमौषधीः
 ॥ १ ॥ इदमापः प्रवहतुं ॥ १ ॥ समुद्रार्यत्वां ॥ १ ॥ पुनन्तुमापितरः ॥ ८ ॥ आप्यायस्व ॥ १ ॥
 पंचनद्यः सरस्वती ॥ १ ॥ शिरोसेश्रीर्यशो ॥ ७ ॥ देवस्यत्वा ॥ १ ॥ सोमस्यत्वाद्यु ॥ १ ॥
 यज्ञाग्रतो ॥ १ ॥ तत्पालीशं भवति तेन ब्राह्मणोभिषिचति ब्रह्मवै पलाशो ब्राह्मणस्तस्मात्पा-
 लाशेन ब्राह्मणोभिषिचति ॥ औदुंबरं भवति तेन स्वोभिषिचति अन्नं वा ऊर्गं यदुदुम्बर ऊर्गं वै
 स्वं यावद्वै पुरुषस्य संभवति नैवतावदशनायति तेनोर्कं सर्वं तस्मादुदुम्बरेण स्वोभि-
 षिचति ॥ नैय्यग्रोधपादं भवति तेन मित्र्यो राजन्योभिषिचति पद्भिन्यग्रोधः प्रतिष्ठितो
 मित्रेण राजन्यः प्रतिष्ठितस्तस्मान्नैय्यग्रोधेन पादेन मित्र्यो राजन्योऽभिषिचति ॥
 आश्वत्थं भवति तेन वैश्योऽभिषिचति स यदेवाद्रावश्चत्थे तिष्ठत इन्द्रो गन्त उदामंत्रयत्

तस्मादाश्वत्थेन वैश्याऽभिषिचति ॥ सर्वसुरभ्युन्मर्दनं भवति परमोवा एष गंधो यत्सर्वसुरभ्युन्मर्दनं
गन्धैर्नैवमेतदभिषिचति ॥ यदेवकल्पान् जुहोति प्राणा वैकल्या अमृतं वै प्राणा अमृतैर्नैवेनमेतदभिषि-
चति ॥ सर्वेषां वा वेदानामेष रसो यत्सोम सर्वेषामिवैतमेनेदवानां रसेनाभिषिचति ॥ नवग्रहमं-
त्राश्च ॥ अथपौराणाः ॥ सहस्राक्षं शतधारमृषिभिः पावनं कृतं ॥ तेन त्वामभिषिचामि प्रावमान्यः
पुनन्तु ते ॥ भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः ॥ भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ॥
यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमन्ते यच्च मूर्धनि ॥ ललाटे कर्णयोरक्ष्णोरापस्तदंघ्रतु सर्वदा ॥ ग्रहाणामा-
दिरादित्यो लोकक्षणाकारकः ॥ विषमस्थानसम्भूतां पीडां दहतु ते रविः ॥ रोहिणीशः सुधा-
मूर्तिः सुधागात्रः सुधाशनः ॥ विषमस्थानसंभूतां पीडां दहतु ते विधुः ॥ भूमिपुत्रो महा-
तेजा जगतां भयकृत्सदा ॥ वृष्टिकृद्गृष्टिहर्ता च पीडां दहतु ते कुजः ॥ उत्पातरूपो जगतां चन्द्रपुत्रो-
महाद्युतिः ॥ सूर्यप्रियंकरो देवः पीडां दहतु ते बुधः ॥ देवमंत्री विशालाक्षः सदालोकहिते रतः ॥
अनेकशिष्यसम्पूर्णः पीडां दहतु ते गुरुः ॥ दैत्यमंत्री गुरुस्तेषां प्राणदश्च महामतिः ॥ प्रभुस्तारा-
ग्रहाणाञ्च पीडां दहतु ते भृगुः ॥ सूर्यपुत्रो दीर्घदेहो विशालाक्षः शिवप्रियः ॥ मंदचारः प्रस-

न्नात्मा पीडां दहतु तेऽर्कजः ॥ महाशिरा महावक्त्रो दीर्घदंष्ट्रो महाबलः ॥ असुरश्चोर्ध्वबाहुश्च पीडां
 दहतु ते तमः ॥ अनेकरूपवर्णैश्च शतशोऽथ सहस्रशः ॥ उत्पातभूतो जगतां पीडां दहतु ते
 शिखी ॥ सुदर्शन महाज्वाल विदीपितदिगंतर ॥ त्रायस्व चैनमापद्मो भद्रं प्रदिश ते नमः ॥ दैते-
 यनिकराभोगशैलनिर्भेददीक्षित ॥ पद्मशंखमनोनन्द त्राह्येतमपि नन्दक ॥ विपक्षकायमथन तच्छिरो-
 लुलितानन ॥ कमलाकान्तदैतेय पाद्येनं मुसलायुध ॥ विश्वोद्भवलयत्राण लीलस्य परमात्मनः ॥
 लीलारविन्द सुभग पाद्येनमपि पंकज ॥ कौमोदकी गदा शौर्य्यासौ दिशतु मङ्गलं ॥ या मुकुन्दक-
 रांभोजे विलसद्भूषणायिता ॥ स्वविस्फारहतशेषरक्षोदनुजजीवित ॥ एनसो रक्षतादेनं विष्णोः
 शार्ङ्गधनुर्धर ॥ दैत्यसीमन्तिनीगर्भनिर्भेदचतुरस्वन ॥ स्रवदच्युतवक्त्राब्जमधुपर्ण सुशंखराट् ॥ दैत्य-
 रक्षोधिपप्राणवसारुधिरभोजनाः ॥ एनं सर्वत्र रक्षन्तु शार्ङ्गपाणेः शरोत्कराः ॥ अरातिहेतिप्रमुख-
 शक्त्योजःक्षपणक्षमा ॥ आपद्भो रक्षतादेनं शक्तिर्विष्णोर्विरायुधं ॥ योऽसौ वज्रधरो देवो महेंद्रो
 गजवाहनः ॥ मूलजातशिशोर्दोषं मातापित्रोर्व्यपोहतु ॥ योऽसौ शक्तिधरो देवो हुतभुङ्गमेषवाहनः ॥
 सप्तजिह्वश्च देवोग्निर्मूलदोषं व्यपोहतु ॥ योऽसौ दण्डधरो देवो धर्मो महिषवाहनः ॥ मूलजातशि-

शोर्दोषं व्यपोहतु यमो मम ॥ यो सौ खड्गधरो देवो निर्ऋती राक्षसाधिपः ॥ प्रशामयतु मूलोत्थं
दोषं गण्डान्तसंभवं ॥ योऽसौ पाशधरो देवो वरुणश्चजलेश्वरः ॥ नक्रवाहः प्रचेतानो मूलोत्थाद्यं
व्यपोहतु ॥ योऽसौ देवो जगत्प्राणो मारुतो मृगवाहनः ॥ प्रशामयतु मूलोत्थं दोषं बालस्य
शान्तिदः ॥ योऽसौ निधिपतिर्देवः खड्गभृद्वाजिवाहनः ॥ मातापित्रोः शिशोश्चैव मूलदोषं व्यपो-
हतु ॥ योऽसौ पशुपतिर्देवः पिनाकी वृषवाहनः ॥ आश्लेषामूलगण्डांतदोषमाशु व्यपोहतु ॥ विघ्नेशः
क्षेत्रपो दुर्गा लोकपाला नवग्रहाः ॥ सर्वदोषप्रशमनं सर्वं कुर्वन्तु शान्तिदाः ॥ सुरास्त्वामभिर्षिचन्तु ॥
॥९॥ ॐ तच्छंभोरावृणीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतये देवीं स्वस्तिरस्तु नः स्वस्तिमानुषेभ्यः ॥
ऊर्ध्वं जिगातु भेषजं ॥ शनौ अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे इति पठेत् ॥ ततो रुद्रनिर्ऋतिकलशोदकेना-
न्येन च शतच्छिद्रमन्तर्यायाभिषिक्तो यजमानो धौते वाससी परिधाय शुक्लगंधमाल्यधरः सपत्नीकः
सापत्यो विभूतिं धृत्वा निर्ऋतिरुद्रकलशस्थदेवताः सम्पूज्य विमृज्य ग्रहाणामुत्तरपूजां विसर्जनं च
कृत्वा कांस्यपात्रे आज्यावलोकनं कृत्वा तदाचार्याय दत्त्वा श्रेयः सम्पाद्य संकल्पपूर्वकमाचार्यादी-
श्चन्दनादिना सम्पूज्य तेभ्यो दक्षिणां दद्यात् ॥ तत्राचार्याय सवत्सां धेनुं ब्रह्मणे वृषभं रुद्रजापिने

कृष्णमनड्वाहम् ॥ (एतदसंभवे तन्मूल्यं वा ॥ तन्मूल्यं तु दशकार्षापणा धेनावष्टावनुडुहि स्मृताः
इति ॥ एतदसंभवे यथाशक्ति ॥ तत्राचार्यदत्तार्थं ब्रह्मणे तदत्तार्थं सदस्याय तदत्तार्थं प्रत्येकमृ-
त्विग्यो देयं) ॥ ततोऽन्येभ्यो ऋत्विग्भ्यो यथाशक्तिं दक्षिणां दत्वा नैऋत्यादि प्रतिमां सोपस्करां
तत्कलशश्च ग्रहप्रीत्यर्थं ग्रहप्रतिमाकलशादिकश्चाचार्याय दत्वा रुद्रजापिने रुद्रकलशादि दद्यात् ॥
भूयसीं दक्षिणामन्येभ्योऽपि दत्वा मूलजननसूचितसर्वारिष्टनिवृत्तिरस्त्विति वाचयित्वा तान् प्रणम्य
क्षमापयेत् ॥ ततः पायसादिना शतं तदर्थं ददर्थं दश वा ब्राह्मणान् संकल्पपूर्वकं भोजयित्वा शान्तिपाठ-
पूर्वकं भुक्त्वा तैराशिषि दत्ते सर्वं कर्मेश्वराय समर्प्य सुहृद्युतो भुंजीत ॥ इति शौनकोक्तमूलजनन
शान्तिः ॥

॥ अथाश्लेषाजननशान्तिः ॥ ५४ ॥

द्वादशाहादिके शुभे दिने कृताभ्यङ्गो यजमान आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य
ममास्य कुमारस्य (कुमार्यावा) आश्लेषानक्षत्रजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं

सप्रहमखां गोमुखप्रसवशान्तिसहितां आश्लेषाजननशान्तिं करिष्ये ॥ तदंगतयाऽऽदौ श्रीगणपति-
 पूजनपूर्वकं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोधारापूजनं आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धमाचार्यादिक्र-
 त्विग्वरणनं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ तत्र ऋत्विजश्चत्वारोऽष्टौ वा ॥ अथाचार्यः
 कर्मसंकल्प्य प्रतिमानामभ्युत्तराणादि विधाय यदत्र मितिसर्षपान्विकीर्य आपोहिष्ठेत्यादिना कर्मभूमिं
 पंचगव्यादिना सम्प्रोक्ष्य प्रादेशकरणान्ते गोमुखप्रसवशान्तिं विधाय ॥ ईशानदिग्भागे पंचवर्णकैः
 स्वस्तिकं विरच्य तत्र महिद्यौरिति भूमिं स्पृष्ट्वा यवोसीति द्रोणप्रमाणान् ब्रीहीन्प्रक्षिप्य तत्र मंत्र-
 पूर्वकं कलशं निधाय जलेनापूर्य गंधपुष्पैश्चाभ्यर्च्य यवदूर्वाश्चत्वारिपल्लवपंचत्वक्सप्तमृत्तिकाफल-
 हिरण्यरत्नपंचगव्यानि तत्तल्लिङ्गकैर्मन्त्रैः कलशे निधाय कण्ठे वस्त्रेणावेष्ट्य तदुपरि पूर्णपात्रं निद-
 ध्यात् ॥ ततस्तत्कलशात्पूर्वादितुर्दिक्षु यवराश्युपरि पूर्ववत्कलशचतुष्टयं स्थापयेत् ॥ अथ मध्यक-
 लशोपरि वस्त्रोपरि सौवर्णीं रुद्रप्रतिमां त्र्यम्बकमंत्रेण प्रतिष्ठाप्य तेनैव पूजयेत् ॥ कलशचतुष्टये च
 वरुणपूजनं कार्यं ॥ मध्यकलशे एक ऋत्विक्कुंभं स्पृष्ट्वा रुद्रैकादशिनीं न्यासपूर्वकं जपेत् ॥ तत्रैव
 अन्ये ऋत्विक् त्र्यम्बकमंत्रमष्टोत्तरसहस्रं जपेत् ॥ ततः प्रागादिकुंभचतुष्टये आशुःशिशान इत्यादि

मूलशान्त्युक्तविधया जपेत् ॥ अत्रापि पंचकुंभासंभवे चतुःप्रस्रवणपंचकैकुंभं स्थापयेत् ॥ ततः
कुंभोत्तरदेशे चतुर्विंशतिदलं पंकजं पंचवर्णैः कृत्वा कर्णिकायां ब्रीहिनशक्तितो निधाय तदुपरि
कलशं स्थापयित्वा तत्रौषधिफलरत्नादीनि निधाय पूर्णपात्रं तदुपरिस्थापयित्वा तत्र साष्टदलं वस्त्रं
प्रसार्य तत्र सर्पाख्यामाल्येषाप्रतिमां पंचामृतस्नापितां नमोस्तुसर्पेभ्यः; प्रजापतिरनुष्टुप् सर्पावाहने
वि० ॐ नमोस्तुसर्पेभ्यः० ॥ सर्पेभ्यो नमः सर्पानावाहयामीति प्रतिष्ठाप्य सर्पोरक्तस्त्रिनेत्रश्च
द्विभुजः पीतवस्त्रकः ॥ फलकासिधरस्तीक्ष्णो दिव्याभरणभूषितः ॥ इति सर्पं ध्यात्वा तदक्षिणे
बृहस्पते अति गृत्समदस्त्रिष्टुब्धहस्पतिर्बृहस्पत्यावाहने वि० ॐ बृहस्पते अतिरुद्धयो० बृहस्पतये
नमो बृहस्पतिमावाहयामीति बृहस्पतिप्रतिमां ॥ उत्तरे उदीरतां शंखस्त्रिष्टुप्पितरः पित्रावाहने
वि० ॥ ॐ उदीरतामवर० पितृभ्यो नमः पितृनावाहयामि ॥ इति पितृप्रतिमामावाह्य पंकजस्य
चतुर्विंशतिदलेषु प्रागादितः भगं अर्यमणं सवितारं त्वष्टारं वायुं इन्द्राग्नी मित्रं इन्द्रं निर्रतिं अपः
विश्वान् देवान् विष्णुं वसुन् वरुणं अजैकपादं अहिर्बुध्न्यं पूषणं अश्विनौ यमं अग्निं प्रजापतिं सोमं
रुद्रं अदितिं इति चतुर्विंशतिदेवता आवाह्य लोकपालानावाहयेत् ॥ ततः पदार्थानुसमयेन कांडानु-

समयेन वा सर्वान् पूजयेत् ॥ नैवेद्यादिद्रव्यं मूलशांतिवत् ज्ञेयं ॥ तत आचार्यः अद्येत्यादि आश्ले-
षाजननशांतिहोमांगभूतपंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभू-
संस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणान्ते
ग्रहमण्डलदेवता ग्रहयज्ञोक्तविधया सम्पूज्याग्निसमीपमेत्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ अथ देवताभिध्यानं ॥
प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन अथ प्रधानं आदित्यादिनवग्रहप्रधानदेवतास्तत्तच्छिगोक्त-
मंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टाविंशत्यष्टान्यतरसंख्याकाभिः समित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ अधिदेवताः
प्रत्यधिदेवताः ऋतुसाद्रुण्यदेवता लोकपालदेवताश्च तत्तच्छिगोक्तमंत्रेण प्रत्येकं प्रतिद्रव्य मष्टोत्तरश-
ताष्टाविंशत्यन्यतर संख्याकाभिर्धृतमिभ्रपायसमामिच्चर्वाज्याहुतिभिः ॥ बृहस्पतिं पितृन् तत्तच्छिगोक्त-
मंत्राभ्यां प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टाविंशत्यष्टान्यतरसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ भगादिचतुर्विंशति-
देवतास्तत्तन्नाममंत्रैः प्रत्येक मष्टाष्टसंख्याकाभिरैकैकया वा पायसाहुतिभिः ॥ रक्षोहणमित्यादि-
देवतानिर्देशो मूलवत् ॥ शेषेणेत्यादिपायसकृसरचरुणां श्रपणं ॥ आज्यभागान्ते यजमानेनाग्नेर्दक्षि-
णत उपविष्टेन त्यागं कारयित्वा सत्विगाचार्योऽन्वाधानक्रमेण तत्तन्मंत्रैर्यथाविधि मूलशांतिविधया

होमं कुर्यात् ॥ ततः स्विष्टकृदादि प्रायश्चित्तहोमान्ते दिक्पालेभ्यो नवग्रहेभ्यो गणपत्यादिभ्यः
 सर्पेभ्यो बृहस्पतये पितृभ्यश्च रुद्राय क्षेत्रपालाय च सदीपमाषभक्तबलीन् दत्त्वा मूलशांतिवत्पूर्णा-
 हुतिं हुत्वा संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं समाप्य रुद्रकुंभं स्पृष्ट्वा त्र्यम्बकमंत्रं शतमष्टोत्तरं जप्त्वा रुद्रका-
 दशिनीमपि जपेत् ॥ ततो रुद्रं सर्पाश्च पंचोपचारैः सम्पूज्य तत्तन्मंत्राभ्यामुपस्थाय सर्वकलशो-
 दकं पात्रान्तरे गृहीत्वा तत्र होमसम्पातकं प्रक्षिप्य सत्विगाचार्यस्तिष्ठन् सकुटुम्बं यजमानमभिषि-
 चेन्मूलशान्त्युक्तमंत्रैः ॥ पौराणमंत्रेषु मूलपदस्थाने सार्यपदेनोहः कार्यः ॥ मूलशान्त्यनूहिता अपि
 केचन पौराणमंत्रा अपि पाठ्याः ॥ ते च ॥ आश्लेषाक्षक्षजातस्य मातापित्रोर्धनस्य च ॥ आतृज्ञा-
 तिकुलस्थानां दोषं सर्वं व्यपोहतु ॥ योसौ वागीश्वरो नाम अधिदेवो बृहस्पतिः ॥ मातापित्रोः
 शिशोश्चैव गंडांतं स व्यपोहतु ॥ पितरः सर्वभूतानां रक्षंतु पितरः सदा ॥ सर्पनक्षत्रजातस्य वित्तं
 ज्ञातिं च बांधवान् ॥ ततः सुरास्त्वामभिषिंचंत्वित्यादिभिरभिषिच्य तच्छंयोरारवृणीमहे इत्यादि पठेत् ॥
 ततो रुद्रकलशसर्पकलशोदकेन अन्येन च शतच्छिद्रं कलशमन्तर्धायाभिषिक्तो यजमानो धौते
 वाससी परिधाय शुक्लगंधमाल्यधरो विभूतिं धृत्वा कांस्यपात्रे आज्यमालोक्य तदाचार्याय दत्त्वा

श्रेयः सम्पाद्य संकल्पपूर्वकमाचार्यादीन् पूजयित्वा तेभ्यो दक्षिणां दद्यात् ॥ तत्र आचार्याय सवत्सां
दोग्धीं धेनुं ब्रह्मणे वृषं रुद्रजापिने कृष्णवर्णमनड्वाहं दद्यात् ॥ तत्र मंत्राः ॥ अंगारक नमस्तेस्तु
अनड्वैस्तव दानतः ॥ शिशुजन्मनि दोषाँश्च निवारय महाप्रभो ॥ इति ॥ तत ऋत्विग्भ्यो यथा-
शक्ति दक्षिणां दत्त्वा रुद्रसर्पादीनामुत्तरपूजां विधाय ताम्रपात्रे फलपुष्पादियुतं जलमादाय सर्पायाध्यं
दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः, सर्पाधीश नमस्तुभ्यं नागानां च गणाधिप ॥ गृहाणाध्यं मयादत्तं सर्वारिष्टं
प्रणाशय इति ॥ तत उत्सिष्ठब्रह्मणस्पते० यान्तुदेव० इति विसृज्य संकल्पपूर्वकं प्रतिमादिकमाचार्य-
हस्ते प्रतिपाद्य अग्निं सम्पूज्य गच्छगच्छ० इति विसृज्य शततदर्धदशान्यतमसंख्यया ब्राह्मणभोजनं
संकल्पपूर्वकं कारयित्वा कर्म ईश्वराय समर्प्य शान्तिसूक्तजपं कारयित्वा सुहृद्युतो भुंजीत ॥ इत्याश्ले
षाजननशांतिः ॥

॥ अथकात्यायनपरिशिष्टानुसारिमूलादिशांतिः ॥ ५५ ॥

तत्र मूलांशे प्रथमे पितुर्नेष्टो द्वितीये मातुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहः स्वयं
पुण्यभागी स्यान्मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्यात् ॥ कर्ता द्वादशेहनि मूलनक्षत्रेऽन्यासिन्वा शुभेऽहनि

पूर्वं गोमुखप्रसवशांतिं विधाय आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा अस्य कुमारस्य (कुमार्यावा)
 मूलनक्षत्रामुक्चरणजनन सूचित सर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं सग्रहमखां श्रीकाल्याय-
 नोक्तां मूलजननशांतिं करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृका-
 पूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धमाचार्यादिऋत्विग्वरणं च करिष्ये इति संकल्प्य तानि
 कुर्यात् ॥ अथाचार्यः कर्म संकल्प्य सर्षपविकिरणादि प्रादेशकरणान्ते शुचौ देशे महीधौरित्यादि-
 विधिना कलशं प्रतिष्ठाप्य तत्र तीर्थोदकसपष्टवक्षीरदुग्धमशाखापंचत्वक्पंचरत्न सर्वौषधिगंधपुष्पफल-
 यवदूर्वा सर्षपसप्तमृत्तिकापंचगव्यादीनि तत्तल्लिङ्गकैर्मन्त्रैः प्रक्षिप्य यदश्वायेति वाससावेष्ट्य तदुपरि
 पूर्णादर्वीति पूर्णपात्रं निधाय तत्र साष्टदलं वस्त्रं प्रसार्य तत्र कर्णिकायां त्र्यम्बकं वसिष्ठोनुष्टुप् रुद्रो
 रुद्रावाहनेवि० ॐ त्र्यम्बकं यजामहे० रुद्राय नमो रुद्रमावाहयामीति रुद्रप्रतिमां सौवर्णीं प्रतिष्ठाप्य
 तेनैव मन्त्रेण षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ तत्रैक ऋत्विक् तत्कलशं स्पृष्ट्वा षंडगसहितां रुद्रकादशिनीं
 जपेत् ॥ अन्यथ तत्रैव अप्रतिस्थं (आशुःशिशानानुवाकं) राक्षोघ्नं (ऋणुष्वपाज इत्यादिमंत्रपंचकं)
 अन्यानपि यथासंभवं शान्त्यध्यायादीन् जपेत् ॥ तत आचार्यस्तत्कलशादुत्तरतः पंचवर्णकैः स्वास्तिकं

कृत्वा तत्र महीधौरित्यादिविधिना चतुःप्रस्रवणं कुंभमेकं प्रतिष्ठाप्य पंचनद्य इत्यादिभिस्तीर्थजलेना-
पूर्य तत्र वस्त्रावगुण्ठितानि (शतमूलानि प्रक्षिपेत् शौनकोक्तमूलशान्तावुभिहितान्येवग्राह्याणि ॥ तत्रप्रधा-
नानि ॥ माषाः, हिरण्यमूलं, सप्तधान्यानि, ग्रथमा, काष्मर्या, सहदेव्यपराजिता, बाला, पाठाऽथोपुष्पी,
शंखपुष्पी, राजकमधुवाटिका, चक्रांकिता, मयूरशिखा. काकजंघा, कुमारीद्वयं, जीवन्त्यपामार्गा,
भृंगराजकलङ्मणा, जाती, व्याघ्रपत्रत्र्यक्रमदकः, सिद्धेश्वराश्चतुर्दुम्बर पलाशशुद्धवटार्कदूर्वा, रौहित-
कशमीशताव रीति, ॥ निषिद्धानि च ॥ वैल्वधवनिचकंदं वराजवृक्षाक्षालाग्रियालुदधिकपितृथकोविदार
श्लेष्मान्तक शाल्मलिसर्वकंटकिवर्ज) ॥ ततस्तं कलशं वस्त्रेणावेष्ट्य तदुपरि पूर्णादर्वीति पूर्णपात्रं निधाय
तत्र वरुणमावाह्य सम्पूज्य प्रार्थयेत् ॥ देवदानवसं० ॥ तत औदुम्बरी आसंदौ ॐ देवस्यत्वासवितुः०
इत्युदगग्रामास्तीर्य तत्र पितरं सापत्यं मातरश्चोपवेश्य सर्वोपधिकलशसम्पातोदकेनाभिषिंचेत् ॥
तत्रमंत्राः ॥ आपोहिष्टाः० ॥ ॥ ३॥ त्रितारमिद्रं० ॥ ५॥ इमंमेव० ॥ ४॥ मापौमोषधीः ॥ १॥ इदमापः
प्रवहतु० ॥ १॥ समुद्रार्यत्वा ॥ १॥ पुनन्तुमापितरः० ॥ १॥ ९ आप्यार्यस्व० ॥ १॥ पंचनद्यः ॥ १॥
देवस्यत्वा० ॥ १॥ सोमस्यत्वा० ॥ यज्ञाग्रतो० ॥ १॥ तत्पालाशंभवति० ॥ इति ॥ ततः शिरसो

ध्यनुलोम २ शिरोमेश्रीयशो० इति पंचभिर्भयथालिगमंगानि संमृशति ॥ ततो यजमानः स्नात्वा धौते
 वाससी परिधाय शुक्लगन्धमाल्यादीनि धारयेत् ॥ तत आचार्यः स्थंडिलस्य पश्चादुपविश्य देश-
 कालौ स्मृत्वा मूलजननशांतिहोमांगमग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा
 मनोज्योतिरिति वरदनामानं अग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणांतेऽग्नेरीशान्यां ग्रहय-
 ज्ञोक्तप्रकारेण ग्रहमंडले देवताः प्रतिष्ठाप्य कलशप्रतिष्ठापनांतं कृत्वान्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभि-
 ध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता अज्येन अथ प्रधानं ॥ आदित्यादि नवग्रहप्रधानदेवताः
 तत्तल्लिगोक्तमंत्रैः प्रतिद्रव्यं प्रत्येकं च अष्टाविंशत्यष्टान्यतरसंख्याकाभिः समिचितलचर्वाज्याहुतिभिः ॥
 अधिदेवताः प्रत्यधिदेवताः क्रतुसंरक्षकदेवता लोकपालदेवतास्तत्तल्लिगोक्तमंत्रैः प्रतिद्रव्यं प्रत्येकं
 च अष्टाष्टसंख्याकाभि एक्कैक्या वा पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ निर्रक्तिं असुन्वंतमित्यादिमंत्रचतुष्टयेन प्रति-
 मंत्रमेक्कैक्या वा पायसाहुत्या ॥ रक्षोहणं कृणुष्वपाज इत्यादि पंचभिर्मंत्रैः ॥ प्रतिमंत्रं एकैक्याऽऽ
 ज्याहुत्या ॥ रुद्रं मानस्तोक इति मंत्रेण द्वाभ्यामाज्याहुतिभ्यां ॥ पुना रुद्रं यातेरुद्रशिखेति मंत्रेण
 षड्विराज्याहुतिभिः ॥ अग्निं अग्निरक्षा ० सीतिमंत्रेणैक्याज्याहुत्या ॥ सोमं त्वनः सोमेति मंत्रेणैक्या-

ज्याहुत्या ॥ शेषेणाग्निं स्विष्टकृतं अग्निं वायुं सूर्यं अग्निवरुणौ इत्यादि अस्मिन्सग्रहमखे श्रीकाल्या-
यनोक्तमूलजननशांतिकर्मण्यहं यस्ये ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि आज्याधिश्रयणति नैर्ऋतं
पायसं श्रपयित्वा काशमर्यमर्यो सुक्लसुवोप्रतप्य संमज्येत्याद्याज्यभागातिशयेदक्षिणत उपविष्टेन
यजमानेन त्यागे कृते सत्विगाचार्यो यथान्वाधानं ग्रहमंडलदेवताहोमं विधाय प्रधानहोमं कुर्यात् ॥
ॐ असुन्वंतमयजमानमिच्छ ॥१॥ ॐ नमःसुते नैर्ऋतेतिग्मतेजोऽयस्मयं विचृता बन्धमेतम् ॥
यमेन त्वं यम्यासं विदानोत्तमे नाके अधिरोहयनं स्वाहा ॥२॥ ॐ यस्यास्ते घोर आसंजुहोम्येषां
बन्धानामवसर्जनाय ॥ याल्वा जनो भूमिरिति प्रमन्दते नैर्ऋतिं त्वाहं परिवेद विश्वतः स्वाहा
॥३॥ ॐ यन्ते देवी नैर्ऋतिरावबन्ध पाशं ग्रीवास्व विचृत्यम् ॥ तं ते विष्याम्यायुषो न मध्याद-
धृतं पितुर्मद्वि प्रमृतः ॥ नमो भूत्यै येदं चकार स्वाहा ॥४॥ इति प्रत्यृचं पायसाहुतीर्हत्वा ॥
ॐ कृणुष्वपाजः ॥१॥ ॐ त्वं श्रमासं ॥२॥ ॐ प्रतिस्वशोवि ॥३॥ ॐ उदमेतिष्ठप्र ॥४॥
ॐ ऊर्ध्वोर्भवमर्ति ॥५॥ इति प्रत्यृचमैकैकाम् ॐ मानस्तोकेतनये ॥१॥ इति द्वे ॥ ॐ याते-
रुद्रशिवा ॥१॥ इति षट् ॥ ॐ अभिरक्षाः सिसि सेधति शुक्रः शोचिरमर्त्यः ॥ शुचिः पावक

समिदाज्यचर्वात्मकं द्रव्यत्रयमष्टोत्तरशतवारं जुहुयात् ॥ तत इन्द्रायाहीति मंत्रं ॐ यत् इन्द्र-
इड्यः स्वाहा ॥१॥ इति ॐ त्वं नः सोमविश्वतो रक्षारजं न द्यायतो नारिष्ये त्वावतः सखा
स्वाहा ॥१॥ इत्याज्याहुतीहुत्वा स्विष्टकृदादि प्रायश्चित्तहोमान्ते लोकपालेभ्यो नवग्रहेभ्यो गणपत्या-
दिभ्यश्च क्षेत्रपालाय च बलीन् दत्वा पूर्णाहुतिं हुत्वा संस्रवप्राशनादि होमशेषं समाप्य सकुटुम्बं
यजमानमभिर्यिचेत् ॥ ततः शुक्लांबरादिधरो यजमान आचार्येण स्थापितदेवतानामुत्तरपूजनपूर्वकं
विसर्जने कृते तत्प्रतिमादिकं सोपस्करं संकल्पपूर्वकमाचार्यहस्ते प्रतिपाद्य कांस्यपात्रगतमाज्यं रूपे-
णचोरूपीमिति विलोक्य सदक्षिणं तद्विप्राय दत्वा श्रेयः संपाद्य ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् ॥
तत्राचार्याय कृष्णां पयीस्वनीं सवत्सां गां कृष्णतिलान् सप्तधान्यसंयुक्तं हिरण्यमूलं ब्रह्मणे कृष्ण-
मनड्वाहमन्येभ्यो नक्षत्रसूचकेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्चहिरण्यं तत्तन्मूल्यं वा दद्यात् ॥ ततो विभूतिं धृत्वाऽ-
ग्निं सम्पूज्य गच्छगच्छेतिविसृज्य कृशरपायसादिना यथाशक्ति ब्राह्मणान् संकल्पपूर्वकं भोजयित्वा
तेभ्यो भूयसीं दत्वाऽऽशिषो वाचयित्वा कर्मेश्वरार्पणं विधाय सुहृद्युतो भुंजीत ॥ एष एव विधिः
सार्पजाते गण्डजातेऽपि ॥ इति कात्यायनपारिशिष्टानुसारिमूलाश्लेषांतिः ॥

॥ अथ ज्येष्ठाजननशान्तिः ॥ ५६ ॥

श्रीः ॥ कर्तो गोमुखप्रसवं कृत्वा आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ममास्य शिशो-
ज्येष्ठानक्षत्रजननमूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सग्रहमखां गर्गोक्तां ज्येष्ठाजननशान्तिं
करिष्ये ॥ तदंगतयाऽऽदौ गणपतिपूजनं पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोधारापूजनं आयुष्यजपं
नान्दीश्राद्धमाचार्यादिऋत्विग्वरणं करिष्ये इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ अथाचार्यः कर्म संकल्प्य
सर्षपविकिरणादि प्रादेशकरणान्ते प्रतिमाभ्युत्तराणादि कृत्वा शुद्धदेशे महीधौरित्यादिविधिना
स्थापित कलशं शालितंडुलैः पूरयित्वा तत्रपूर्णोदवीति निहितपूर्णपात्रे साष्टदलं वस्त्रं प्रसार्य तत्र
कर्पतदर्धान्यतरमानां सौवर्णीं इन्द्रप्रतिमां शय्या सहरावतारूढां वज्रांकुशयुतद्विभुजां इन्द्रायाहि
मधुच्छन्दा गायत्री इन्द्र इन्द्रावाहने वि० ॐ इन्द्रायाहि तूतुजान् उपब्रह्माणि हरिवः ॥ सुते दधि-
ष्वनश्च नः ॥ भूर्भुवः स्वः इन्द्रायनम इन्द्रमावाहयामीति प्रतिष्ठाप्य परितो लोकपलांश्चावाह्य
पूजयेत् ॥ आसमाप्ति वाग्यतो भवेत् ॥ वस्त्रार्पणकाले रक्तवस्त्रद्वयं नैवेद्यकाले शष्कुल्यादि नानाभ-
क्ष्यनिवेदनं कुर्यात् ॥ पूजान्ते तस्य चतुर्दिक्षुकुम्भचतुष्टयं पूर्वमध्यभागे च शतच्छिद्रं महीधौरित्या-

घावृत्या विधाय पंचनद्य इति चतुर उदकेन आपूर्य तेषु गायत्र्यादिभिः पंचगव्यं गोमूत्रादि पयः
 पृथिव्यामित्यादिभिः पंचामृतं क्षीरादि परिवाजपतिरिति पंचरत्नानि स्योनेति सप्तमृदः अश्वत्थेव
 इति पंचपल्लवान् तत्कषायसहितान् हिरण्यगर्भ इति हिरण्यं वसोः पवित्रमिति कुशान् काण्डात्का-
 डादिति दूर्वाः या औषधीरिति सर्वौषधीः प्रादक्षिण्येन मंत्रावृत्या निक्षिप्य यदश्वायेति वस्त्रयुगल-
 वेष्टितेषु तेषु पूर्णादूर्वाणि पूर्णपात्राणि निधाय तेषु क्रमेण वरुणपूजां कुर्यात् ॥ तत्र प्रथमकलशे
 त्वन्नो अग्रे वामदेवस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणावाहने वि० ॥ ॐ त्वन्नो अग्रे० ॐ भूर्भुवःस्वः वरुणाय
 नमो वरुणमावाहयामि ॥ द्वितीये ॥ सत्वन्नो वामदेवस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणावाहने वि० ॥ ॐ
 सत्वन्नो अग्रे वमोभवो० ॥ तृतीये ॥ तत्वायामि शुनः शेषस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणावाहने वि० ॥ ॐ
 तत्वायामि ब्र० ॥ चतुर्थे ॥ इमं मेमवरुणः शुनः शेषस्त्रिष्टुब्वरुणो वरुणावाहने वि० ॥ ॐ इमं मे-
 वरुण० प्रतिकुंभं वस्त्रयुग्मं वस्त्रार्पणसमयेऽर्पयेत् ॥ ततश्चतुर्षु कुंभेषु ऋत्विजश्चत्वारि सूक्तानि
 जपेयुः ॥ तत्र प्रथमकलशे ॐ आर्नोभद्राः ऋतवो० ॥ १०॥ द्वितीये ॐ भद्रा अग्रे व० ॥ १२॥
 तृतीये ॐ सहस्रशीर्षा० ॥ १६॥ चतुर्थे ॐ कद्रुद्राय प्र० ॥ १९॥ तत आचार्य इन्द्रायाहीति मंत्रं

शतमष्टोत्तरं रुद्रं मृत्युंजय मंत्रश्च शतमष्टोत्तरं जपेत् ॥ ततः स्थंडिलमुपेत्योपविश्य अद्येत्यादिकीर्त-
नान्ते ज्येष्ठाजननशांतिहोमांगभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये ॥ इति संकल्प्य
स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकं मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकाव-
धारणान्ते ग्रहयज्ञोक्तविधानेन ग्रहदेवताः सम्पूज्याग्निसमीपमागत्यान्वाधानं कुर्यात् तत्र देवताभि-
ध्यानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ आदित्यादिनवग्रहप्रधानदेवता-
स्तत्तल्लिगोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसंख्याकाभिर्यथा लाभसमिचित्तलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ अधिदे-
वताः प्रत्यधिदेवताः क्रतुसाहुण्यदेवता लोकपालदेवताश्च तत्तल्लिगोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुक-
संख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ इन्द्रं तल्लिगोक्तमंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याकाभिः पलाश-
समिदाज्यचर्वाहुतिभिः ॥ प्रजापतिं समस्तव्याहृतिभिः अष्टोत्तरशततिलाहुतिभिः ॥ शेषेणाग्निं
स्विष्टकृतमित्यादि ज्येष्ठाजननशांतिकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ ततो दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि
हवनीयद्रव्याण्युपकल्प्य पवित्रकरणाद्याज्यभागान्ते अग्नेर्दक्षिणत उपनिष्टेन यजमानेन त्यागं
कारयित्वा सत्त्विगयथान्वाधानं होमं कुर्यात् ॥ ग्रहमण्डलदेवताहोमं समाप्य ॐ इन्द्रायार्थाहि० इति

समिदाज्यचर्वात्मकं द्रव्यत्रयमष्टोत्तरशतवारं जुहुयात् इंद्रायाहीति मंत्रं ॐ यत इंद्र-
भयामहे ततो नो अभयं कृधि ॥ मध्वन् हृग्धि तव तन्ने ऋतिभिर्विद्विपो विमृधौ जहि ॥ इति
मंत्रं च जप्त्वा समस्तव्याहृतिभिस्तिलानष्टोत्तरशतं जुहुयात् ॥ ततः स्विष्टकृदादि प्रायश्चित्तहोमान्ते
लोकपालभ्यो नवग्रहेभ्यो गणपत्यादिभ्य इन्द्राय च सदीपमायभक्तबलीन् दत्त्वा पूर्णाहुतिं हुत्वा
संस्त्रवप्राशनादिकर्मशेषं समापयेत् ॥ तत आसने यजमानं सापत्यां पत्नीं चोपवेश्याभिषिचेत् ॥
तत्र मंत्राः आपोहिष्ठाः ० ॥३॥ इदमापुः प्र० ॥१॥ मापोमौषधीः ॥१॥ अपांपृष्ठमसि० ॥१॥
अपोदेवाम० ॥१॥ इमंमेवरुण० ॥५॥ उदुत्तमंवरुण० ॥१॥ देवस्यत्वा० ॥३॥ द्यौःशांतिरंतरिक्ष-
शांतिःपृथिवी ० ॥१॥ इत्यभिषिक्तो यजमानः पत्न्या सह शुक्लवस्त्रचंदनकुसुमानि धृत्वा ॐ रूपे-
णवरूपं० ॥१॥ चित्रदेवानां ० ॐ तच्चक्षुर्देवर्हि० ॥१॥ इति कांस्यपात्रेऽवलोकितमाज्यं ब्राह्मणाय
दत्त्वाइन्द्र पुरो भागे स्थित्वा गंधादिपंचोपचारैः सम्पूज्य आचमन तांबूले निवेद्य गंधपुष्पफलयुक्तमध्यं
निवेदयेत् ॥ मंत्रः ॥ नमस्ते सुरनाथाय नमस्तुभ्यं शचीपते ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं गंडोपग्र-
शांतये ॥ इति ॥ तत आचार्याय सुशीलां पयस्विनीं रक्तवर्णां सवत्सां हेमशृंगादिसर्वालंकारभूषितां

गां गोदानविधिना दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ यक्षगंधर्वसिद्धेश्वपूजितोऽसिशचीपते ॥ दानेनानेन
देवेशगंडोपं प्रशामयेति ॥ अस्या गो दक्षिणात्वाच्च दक्षिणान्तरं ॥ ततोऽष्टोत्तरशतब्राह्मणान्
संकल्पपूर्वकं भोजयेत् ॥ तेभ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दत्त्वा प्रणिपत्य क्षमध्वं ममापराधानिति
क्षमाप्येद्रं प्रार्थयेत् ॥ अज्ञानादथवा ज्ञानाद्वैकल्याद्वा धनस्य च ॥ यन्न्यूनमतिरिक्तं वा तत्सर्वं
क्षन्तुमर्हसि ॥ इति ॥ ततो देवता उत्तरपूजनपूर्वकं विसृज्य सोपस्करं तत्प्रतिमादि आचार्यहस्ते
दत्त्वा श्रेयः सम्पाद्य अग्निं सम्पूज्य विभूतिं धृत्वा गच्छगच्छेति तं विसृज्य कर्मेश्वरार्पणं विधाय
सुहृद्युतो भुंजीत ॥ इति ज्येष्ठाशांतिः

॥ अथैकनक्षत्रजननशांतिः ॥ ५७ ॥

श्रीः ॥ मातापितृनक्षत्रोत्पत्तौ गोप्रसवं कृत्वा एकोदरनक्षत्रोत्पत्तौ तमकृत्वा देशकालौ
संकीर्त्यस्य शिशोः पित्रादिनक्षत्रोत्पत्तिस्मृचितसर्वोरिष्टिनरसनद्वारा श्रीपरमेश्वर प्रीत्यर्थं
पित्रादिनक्षत्रजननशांतिं करिष्ये ॥ तदंगतयाऽदौ गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्या-
हवाचनं मातृकापूजनं वसोर्थारापूजनं आयुष्यजपं नांदीश्राद्धश्च करिष्ये इति संकल्प्य तानि

समाप्य ऋत्विग्वरणं कुर्यात् ॥ ऋत्विजश्चत्वारः ॥ तत आचार्यः कर्म संकल्प्य सर्षपविक्रिणादि
प्रादेशकरणान्ते स्थंडिलं निर्माय तदीशान्यां महीधौरित्यादिविधिना कलशं प्रतिष्ठाप्य पूर्णपात्रो
परि जन्मर्क्षप्रतिमां (तद्देवताप्रतिमां वा) तल्लिङ्गोक्तमंत्रेण प्रतिष्ठाप्य तेनैव पूजयेत् ॥ पूजायां
चैकं रक्तवस्त्रं धेतं वस्त्रद्वयञ्च वस्त्रार्पणकाले दद्यात् ॥ ततः स्थंडिलस्य पश्चादुपविश्याद्येत्यादिकीर्तनान्ते
शान्तिहवनांगभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनमहं करिष्ये इति संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्का-
रान् कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणान्तेऽन्वाधानं
कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन अथ प्रधानं अमुकनक्षत्रं
(तद्देवतां वा) तल्लिङ्गोक्तमंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याकाभिः समिच्चर्वाज्याहुतिभिः ॥
शेषणाग्निं ५स्विष्टकृतमित्यादि शान्तिकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमित्याद्युपकल्पनीयेषु
हवनीयद्रव्याण्यासाद्य पवित्रकरणाद्याज्यभागान्ते यथान्वाधानं प्रधानहोमं समाप्य स्विष्टकृदादि
प्रायश्चित्तहोमान्ते संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं समापयेत् ॥ कलशोदकेन ययोर्जन्मनक्षत्रमेकं, तयोरभि-
षेकं कुर्यात् ॥ ततः पूजितप्रतिमाग्रे आचार्याय वस्त्रालंकारगाः दद्यात् ॥ ज्योतिर्निबन्धोक्त्या

स्वर्णरूप्यमयौ हरिहरौ सम्पूज्य तौ वा दद्यात् ॥ विविधस्यास्य. विश्वस्य पितरौ विश्वतौ मुखौ ॥
प्रीयेतां मूर्तिदानेन देवौ हरिहराबुभाविति ॥ माषत्रयसुवर्णं ऋत्विग्भ्यो दत्वा उत्तरपूजाविसर्जने
कृते सोपस्करं प्रतिमादि आचार्यहस्ते प्रतिपाद्य धान्यवस्त्रादिभिः सह यानशय्यासनादीनि
ब्राह्मणान्तरेभ्यो दत्वा तैः सहाचार्यादिक्रत्विजोभोजयित्वा पूर्णतां वाचयित्वा तेभ्यः शुभाशिषः
प्रतिगृह्य कर्मेश्वरार्पणं विधाय सुहृद्युतो भुंजीत ॥ इत्येकनक्षत्रजननशान्तिः ॥

॥ अथ वैधृतिव्यतीपातसंक्रमणशान्तयः ॥ ५८ ॥

यथोक्तकाले कर्ता गोमुखग्रसवं यथोक्तविधिना कृत्वाऽऽचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्यास्य
शिशोवैधृति जननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं वैधृतिशान्तिं करिष्ये ॥ (व्यतीपाते
संक्रमेच व्यतीपातजनसू० संक्रमण जनसू०), तदंगतयादौ श्रीगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं
मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यजपं नान्दीश्राद्धमाचार्यादिक्रत्विग्वरणं च करिष्ये इति संकल्प्य
तानि कुर्यात् ॥ वृतायाचार्याय षट्पञ्चयुगं कुंडलयुगमंगुलीयकं च दद्यात् ॥ अथ
वृताचार्यः कर्म संकल्प्य गृहस्य पूर्वदिग्भागे सर्षपविकिरणादि प्रादेशकरणान्ते प्रतिमाशुचा-

राणादि विधाय तत्रदेशे गोमयेनोपलिप्य रंगवल्यादिनालंकृत्य मर्हाद्यौरिति भुवमभिमृश्य ओषधयः
 समिति पंचद्रोणपरिमित व्रीहिराशिं कृत्वा तदुपरि सार्धद्रोणद्वयपरिमिततंडुलराशिं तदुपरि सपाद-
 द्रोणपरिमितलिराशिं च कृत्वोपरिभागं समं कृत्वा तत्राष्टदलं निर्माय तत्राव्रणं कुंभं आजिघ्रकल-
 शमिति प्रतिष्ठाप्य पंचनद्योति तीर्थजलेनापूर्य सप्तमृत्तिकासर्वाषाधि पंचपल्लवाष्टगंधपंचरत्नानि
 तत्तन्मंत्रपूर्वकं प्रक्षिप्य यदश्वायेति वस्त्रयुग्मेनावेष्ट्य तदुपरि सूक्ष्मवस्त्रगुतं पूर्णपात्रं पूर्णादवोति
 निधाय तत्र देवताः स्थापयेत् तत्रवैधृतिशांतौ मध्ये निष्कतदर्धत दर्धान्यतरमानेन हेमानोमतां
 रुद्रप्रतिमां—व्याहृतीनां परमेष्ठां प्रजापतिर्वहती प्रजापति स्त्र्यंबकं यजामहे वशिष्ठोऽनुष्टुप् त्र्यंबको
 रुद्रावाहने विनियोगः ॐ भूर्भुवःस्वः ॐ त्र्यंबकं यजामहे रुद्राय नमः रुद्रमावाहयामि इति ॥
 तदक्षिणे सूर्यप्रतिमां आकृष्णेन हिरण्यस्तूपस्त्रिष्टुप् सविता सूर्यावाहने वि० ॐ भूः० आकृष्णेन०
 सूर्याय नमः सूर्यमावाहयामि इति ॥ उत्तरे आप्यायस्व गौतमो गायत्री सोमः सोमावाहने वि०
 ॐ भूः० ॐ आप्यायस्व० सोमाय नमः सोममावाहयामि ॥ इति प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् व्यतीपात
 संक्रमशांतौ तु मध्ये आकृष्णेनेति सूर्यं तदक्षिणे अग्निदूतं विश्वरूपो गायत्र्यग्निः अग्न्यावाहने

विनियोगः ॐ अग्निदूतपुरो० इत्यग्नि उत्तरे त्र्यंबकमिति रुद्रमावाह्य पूजयेत्) ॥ पूजायां वस्त्रार्पणकाले प्रतिदेवतं वस्त्रयुग्मं समर्पणीयं नैवेद्ये तु फलनैवेद्यं ॥ ततो रुद्रप्रतिमां स्पृष्ट्वा मृत्युंजयमंत्रं अष्टोत्तरसहस्रं अष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जपेत् ॥ सूर्यप्रतिमां स्पृष्ट्वा सर्वसौरमंत्रजपः ॥ सोमप्रतिमां स्पृष्ट्वा अप्यायस्वेति मंत्रजपः ॥ (व्यतीपात संक्रम शान्तौ तु प्रधानप्रतिमां स्पृष्ट्वा सर्वसौरमंत्रान्जपेत् ॥ ततो रुद्रप्रतिमां स्पृष्ट्वा मृत्युंजयमंत्रं अष्टोत्तरसहस्रमष्टोत्तरशतं अष्टाविंशतिवारं वा जपेत्) ॥ ततश्चत्वार ऋत्विजः चतुर्दिक्षु कुंभं स्पृष्ट्वा क्रमेण सूक्तानि जपेयुः ॥ तत्र पूर्वस्यां ॐ आनोभद्रा० ॥१०॥ दक्षिणस्यां ॐ भद्राअग्नेर्वैभ्रचश्चस्य० ॥१२॥ प्रतीच्यां ॐ सहस्रशीर्षा० ॥१६॥ उत्तरस्यां ॐ त्र्यंबकं यजामहे० ॥१॥ अथ कुंभस्य पश्चात् स्थंडिले अद्येत्यादिकीर्तनान्ते शान्तिहवनांगभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकं अग्निप्रतिष्ठापनादि करिष्ये इति संकल्प्य पंचभूसंस्कारान्कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणंति ग्रहयज्ञोक्तविधया ग्रहमंडलदेवताः संपूज्य अग्निसमीपमेत्य अन्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एताः आज्येन अथप्रधानं आदित्यादिनवग्रहग्रधानेदेवताः तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः प्रत्येकं

प्रतिद्रव्यं अमुकसंख्याकाभिः यथालाभ समिचिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ अधिदेवताः प्रत्यधिदेवताः
 क्रतुसाद्रुण्यदेवताः लोकपालदेवताश्च तत्तल्लिगोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसंख्याकाभिः पूर्वोक्ता-
 हुतिभिः ॥ ॥ रुद्रं अष्टसहस्राष्टशताष्टाविंशल्यन्यतरसंख्याकाभिः समिदाज्यचर्वाहुतिभिः ॥ सूर्य
 सोमं च तत्तल्लिगोक्तमंत्राभ्यां प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टशताष्टाविंश त्यष्टान्यतरसंख्याकाभिः ॥
 पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ (व्यतीपातसंक्रांत्योस्तु, सूर्य तल्लिगोक्तमंत्रेण प्रतिद्रव्यं, अष्टोत्तरसहस्राष्टशता-
 ष्टाविंशल्यन्यतरसंख्याकाभिः समिदाज्यचर्वाहुतिभिः ॥ अग्निं रुद्रं तत्तल्लिगोक्तमंत्राभ्यां प्रत्येकं
 प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशताष्टाविंशल्यन्यतरसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः) ॥ मृत्युंजयं तन्मंत्रेण
 अष्टोत्तरशतसंख्याकाभिः तिलाहुतिभिः ॥ शेषेणाग्निं स्विष्टकृतमित्यादि शांतिकर्मण्यहं यक्ष्ये
 दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि उपकल्पनीयेषु हवनीयद्रव्याण्यासाद्य पवित्रकरणाद्याज्यभागंति
 यजमानेन त्यागं कारयित्वा यथान्वाधानं ग्रहमंडलदेवताहोमं प्रधानदेवताहोमं च संपाद्य स्विष्टकृ-
 दादि प्रायश्चित्तहोमंति लोकपालेभ्यो नवग्रहेभ्योगणपत्यादिभ्यः प्रधानदेवताभ्यः क्षेत्रपालाय च बली
 न्दत्त्वापूर्णाहुतिं संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं समापयेत् ॥ ततो धृतनूतनवस्त्रयोः सवाल्योर्दंपत्योः कलशो

दकेन सत्विगाचार्योऽभिषेकं कुर्यात् ॥ तत्र मंत्राः अपोदेवाः ॥१॥ अपांपृष्टमसि० ॥१॥
सोमस्यत्वा० ॥३॥ ॥१॥ समुद्रादूर्मिः० ॥१०॥ पंचनद्यः सरस्वती० ॥१॥ पुनंतुमापितरः० ॥१॥
आपोहिष्ठा ॥३॥ देवस्यत्वा० ॥३॥ त्र्यंबकं० ॥१॥ आप्यर्थिस्वसमेतुते० ॥१॥ सुरा
स्त्वामभिषिंचंतु० ॥१०॥ इति पौराणाश्च ॥ अभिषेकांते अभिषेकवस्त्रमाचार्याय समर्पयेत् ॥ सपत्नी
कः श्वेतवस्त्रचंदनादि धृत्वा भूषणमाल्यादिनाऽलंकृत्य रूपेण वीरूपमिति कांस्यपात्रे आज्यमवेक्ष्य
तत्पात्रं सदक्षिणं ब्राह्मणाय दत्वा श्रेयः संपाद्य वस्त्रहेमांगुलीयकैः आचार्यं संपूज्य संकल्पपूर्वकं
गोवस्त्रस्वर्णानि तस्मै दत्वा प्रच्छादनपटं च दद्यात् ॥ ऋत्विग्भ्यश्च यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा
दीनांधकृपणभ्यां भूयसीं दत्वा उत्तरपूजां विधाय विसृज्य तत्प्रतिमाद्याचार्याय दत्वा अग्निं संपूज्य
विभूतिं धृत्वा गच्छगच्छेति तं विसृज्य शतं ब्राह्मणान् ऋत्विग्भिः सह मिष्टान्नभोजयित्वा कर्मेश्वरा-
र्पणं कृत्वा सुहृद्युतो भुंजीत ॥ व्यतीपातवैधृत्याः संक्रमदिनपाते शान्तिद्वयं एकत्र रुद्रप्राधान्यादपरत्र
मर्यप्राधान्यात् ॥ यदा तु व्यतीपाते संक्रमस्तदा व्यतीपातामावास्याश्रात्धवचंत्रं ॥ इति वैधृति-
व्यतीपात संक्रमणशान्तयः ॥

॥ अथ भद्राजननशांतिः ॥ ५९ ॥

श्रीः ॥ जन्मतो द्वादशाहे अन्यस्मिन्वा शुभदिने कर्ता प्राक् यथोक्तं गोमुखप्रसवं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य अस्य शिशोः भद्राजनन सूचित सर्वारिष्ट निरसनद्वारा श्रीप० सग्रहमरवां गर्गोक्तां शांतिं करिष्ये ॥ तदंगतया आदौ श्रीगणपतिपूजनं स्वस्ति ० ॥ तानि कुर्यात्, ॥ तत आचार्यः कर्मसंकल्पादि प्रादेशकरणांति ग्रहस्य पूर्वभागे स्थंडिलात्प्राच्यां महीद्यौरित्यादि मंत्रावृत्या मध्ये एकं पूर्वादिदिक्षु चतुरः इत्येवं पंचकुंभान् संस्थाप्य मंत्रपूर्वकं तत्र जलपूरणादि पूर्णपात्रनिधानांति प्रतिमासु वक्ष्यमाणदेवताः आवाहयेत् ॥ मध्यकुंभे भद्रोनो प्रगाथः ककुब्बलिगोक्ता भद्रावाहने विनियोगः ॥ ॐ भद्रो नो अग्निराहूतो भद्रारातिः सुभगभद्रो अश्वरः । भद्रा उत प्रशस्तयः । इति भद्रां ॥ पूर्वे ॐ आकृष्णेन रजसा० इति सूर्य ॥ दक्षिणे एषेतरुद्रः प्रजापतिर्यज् रुद्रो रुद्रावाहने वि० ॐ एष ते रुद्र भागः सह स्वस्वाम्बिकयातं जूषस्व ॥ एष ते रुद्र भाग आखुस्ते पशुः ॥ इति रुद्रं ॥ पश्चिमे गणानांत्वा प्रजापतिस्त्रिष्टुब् लिङ्गोक्ता गणपत्यावाहने वि० ॐ गणानांत्वा इति गण-

पति उत्तरे आशुः शिशानो अग्रतिरथाक्षिपु वृषभो वृषभावाहने विनियोगः ॐ आशुः शिशानो
इति वृषभं चावाह्य सर्वान् संपूज्य पुष्पमालादिभिः कलशान्पूजयित्वा स्थंडिलस्य पश्चादुपविश्य अघे-
त्यादि संकल्पपूर्वकं स्थंडिले पंचभूतस्कारान्कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वा-
लनादि वैकल्पिकावधारणति ग्रहेदेवताः संपूज्य अन्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं प्रजापति
इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ आदित्यादिनवग्रहेदेवताः तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रति
द्रव्यं अमुकसंख्याकाभिः समित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः अधिदेवताः प्रत्याधिदेवताः क्रतुसाद्रुण्यदेवता
लोकपालदेवताश्च तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसंख्याकाभिः पूर्वोक्ताहुतिभिः ॥ भद्रां
मूर्यं रुद्रं गणपतिं वृषभं च तत्तल्लिङ्गोक्तमंत्रैः प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्याका-
भिः समित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ शेषेणाग्निं स्वष्टकृतमित्यादि आज्यभागांतं कृत्वा यजमानेन
त्यागं कारयित्वा यथान्वाधानं ग्रहेदेवताहोमं प्रधानदेवताहोमं च विधाय स्वष्टकृदादि प्रायश्चित्त-
होमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रवप्राशनादि होमशेषं समाप्य धृतनववस्त्रं पत्नीशिशुसहितं
यजमानं इममेवरुणेत्यादिवारुणैर्ग्रहादिमंत्रैश्चाभिषिचेत् ततो यजमानो धृतनवशुक्लाम्बरो गंधमाल्या

दि धृत्वा अभिषेकवस्त्रमाचार्याय दत्वा उत्तरपूजां कृत्वा आचार्यं संपूज्य तस्मै गां प्रतिमादि च
सोपस्करं दत्वा निरीक्षिताज्यं सपात्रं सदाक्षिणं विप्राय दत्वा यथाशक्ति ब्राम्हणान्संकल्पपूर्वकं
भोजयित्वा तेभ्यो भूयसीं दत्वा आशिषो गृहीत्वा कर्मेश्वरार्पणं विधाय सुहृद्युतो भुंजीत ॥ इति
भद्राजननशांतिः ॥

॥ अथ अधोमुखजननशांतिः ॥६०॥

श्रीः ॥ उक्तकाले कर्ता गोमुखप्रसवं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य अस्य शिशोः अधोमुखजन-
नसूचित सर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीप० सग्रहमखां बृहच्छैनकोक्तां शांतिं करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्न-
तार्थं श्रीगणपतिपूजनपूर्वकं स्वस्तिपुण्याह० तानि समाप्य ॥ चतुर ऋत्विजो वृणुयात् ॥ ततो
वृत आचार्यः कर्मसंकल्पादि प्रादेशकर्णाते ग्रहस्येशानभागे स्थंडिलं निर्माय तत्पूर्वभागे महीद्यौरि-
त्यादिविधिना स्थापित कलशोपरि पूर्णपात्रं निधाय तत्र सुवर्णप्रतिमायां त्र्यंबकमिति मंत्रेण रुद्रमा-
वाह्य पूजयेत् ॥ ततः स्थंडिलस्य पश्चादुपविश्य संकल्पपूर्वकं स्थंडिले पंचभूसंस्कारान्कृत्वा मनोज्यो-

तिरिति वरदनामाग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणति ग्रहदेवताः संपूज्य अन्याधानं-
कुर्यात् ॥ तत्र देताभिध्यानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन अथ प्रधानं आदित्यादिनवग्रह-
देवताः तत्त० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं अमुकसं० समित्तिलचर्वाज्या० अधिदेवताः प्रत्याधिदेवताः क्रतु-
साद्रुण्यदेवताश्च तत्त० ॥ रुद्रं त्र्यंबकमंत्रेण प्रतिद्रव्यं अष्टोत्तरसहस्राष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्या-
काभिः समित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः शेषेणाग्निं स्विष्टकृतमित्यादि आज्यभागांतं होमतंत्रं विधाय
यजमानेन त्यागं कारयित्वा यथान्वाधानं ग्रहदेवताहोमं प्रधानदेवताहोमं च विधाय स्विष्टकृदादि
प्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रवप्राशनादि होमशेषं समापयेत् ॥ अथ माता
बालं कार्पासराशौ निधाय पराङ्मुखी भवेत् । विप्रास्तं गृहीत्वा स्वाभिमुख्यै मात्रे दद्युः तत्र मंत्रः ॥
बालेऽस्माभिरयं बालोयुष्मदत्तः प्रगृह्य च ॥ दीर्घायुरपि बालोऽयं पूर्ववत्कुलवर्धनः ॥ ततो यज-
मानं पत्नीशिशुसहितं कलशोदकेन सत्विगाचार्यः इममेवरूपेत्यादिवारुणैर्मंत्रैरभिषिचेत् ॥ ततो
यजमानः शुक्लवसनादि धृत्वा अग्निं संपूज्यविभूतिं धृत्वा उत्तरपूजां विधाय तत्प्रतिमादि सोपस्करं
आचार्यायदत्त्वा यथाशक्ति दक्षिणां च आचार्यादिकृत्विग्भ्यः समर्प्य संकल्पपूर्वकं यथाशक्ति ब्राह्म-

णान्भोजयित्वा तेभ्यो भूयसीं दत्त्वा आशिषःसंपाद्य कर्मश्रार्षणं विधाय सुहृद्युतो भुंजीत इत्यथो-
मुखजननशांतिः ॥

॥ अथ नक्षत्रगंडांतशान्तिः ॥ ६१ ॥

श्रीः ॥ षण्मासोत्तरं द्वादशे वाऽहनि कर्ता पूर्व गोमुखप्रसवं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य ममाऽस्य
शिशोः अमुकनक्षत्रयोः संध्यात्मकगंडांतजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्रीपर० नक्षत्रगंडांत-
शांतिं कारिष्ये ॥ तदंगतयाऽऽदौ श्रीगणपतिपू० ॥ इति संकल्प्य गणेशपूजनादि दैवज्ञाचार्यत्विज्व-
रणांतं कुर्यात् ॥ ततस्तौश्र्चदनशुक्लमाल्यैः क्षौमशुक्लवासोभ्यां पूजयेत् ॥ तत आचार्यःकर्म संकल्प्य
निर्मितस्यापि निमित्तानुसारिपरिमाणकांस्यपात्रस्य पुनर्निमाणमाप्यायस्वेति मंत्रेण कुर्याच्चन्द्रप्रतिमा-
भ्युत्तारणं च ॥ ततः सर्पपविकिरणादि प्रादेशकरणांति उपलिप्ते देशे कांस्यपात्रे पायसं पयो वा
नाक्षिप्य तत्र नवनीतपूर्णं शंखं निधाय तत्र राजतं चन्द्रविंबं स्थापयित्वा सोमोऽयमिति सञ्चित्य
समाहितचेता आप्यायस्वस० इति मंत्रेणावाहनादिषोडशोपचारैस्तत्र चन्द्रं पूजयेत् ॥ तत्र श्वेतं

सदशं वस्त्रद्वयं समर्पणीयं पुष्पाणि श्वेतानि सहस्रमर्पणीयानि मौक्तिकं दक्षिणा तदसंभवेऽन्यदिष्टं ॥
पूजान्ते तमेवमंत्रं सविश्वासं चन्द्रं ध्यायन् सहस्रं सप्रणवं ऋष्यादिस्मरणपूर्वकं जपेत् ॥ तदुत्तरत-
स्ताम्रकलशं महिर्घोरित्यादिविधिना प्रतिष्ठाप्य तत्र रजतप्रतिमायां ॐ बृहस्पते० इति मंत्रेण वागी-
श्वरं सम्पूज्य तदुत्तरतः क्रमेण तेनैव विधिना स्थापितकुम्भचतुष्टये अश्वत्थेवोनिषदनमित्याम्रपल्लव-
प्रक्षेपांतं कृत्वा चतुर्षु क्रमेण द्रवीभूतानि कुंकुमचंदनकुण्डुगोरोचनानि सिंचेत् ॥ तेषु वरुणं पूजये-
त् ॥ ततः पश्चिमदेशे स्थंडिलाद्यग्निप्रतिष्ठापनांतं कृत्वा स्थापितकलशोत्तरभागे ग्रहावाहनादिवरुणपू-
जांतं कृत्वाऽन्वाधानादि ग्रहमरवं पूर्णाहुत्यंतं कुर्यात् ॥ अभिषेककाले वरुणकलशचतुष्टयस्योदकेन
दिवागंडांतजातं बालं पित्रा सह रात्रिगंडातजातं मात्रा सह संध्योर्जातमुभाभ्यां सहामिषिंचेत् ॥
सहस्राक्षेण यक्षमनाशनः प्राजापत्य इन्द्रास्त्रिष्टुप्भिषेके वि० ॥ ॐ सहस्राक्षेण शतशारदेन शतायुषा
हविषा हार्षमेनं ॥ शतं यथेम शरदो न यातींद्रो विश्वस्य दुरितस्य पारं ॥१॥ ततः सर्वकलशो-
दकैरपोदेवेत्यादिभिर्मंत्रैः सुरास्त्वामित्यादिभिश्च ॥ अभिषेकान्ते सुस्नातः सपत्नीकः कर्ता धृत-
श्चेतचंदनादिर्विभूतिधारणं कृत्वा आचार्याय शंखदानं कुर्यात् ॥ इमं सचन्द्रं शंखं सवस्त्रयुगं समौ-

क्तिकं नवनीताद्युपस्करसहितं गंडदोषापनुत्तये दैवज्ञाय यजुर्वेदविदे तुभ्यमहं संप्रददे इति ॥ तत्समा-
 गतासिद्ध्यर्थं सहिरण्यां धेनुं दद्यात् ॥ ततो वागीश्वरं ताम्रपात्रसहितं तुभ्यं गंडदोषशान्त्यर्थं संप्रददे
 इति बृहस्पतिप्रतिमां सदक्षिणां दद्यात् ॥ ततः स्थापितेतरदेवतानामुत्तरपूजनपूर्वकं विसर्जनमाचार्य-
 हस्ते प्रतिपादनञ्च ततः सहस्राक्षेणेत्यस्य मंत्रस्यायुर्वृद्ध्यर्थं जपो दशावरब्राह्मणान्भोजनं च कृत्वा
 कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इति नक्षत्रगंडातशांतिः ॥

॥ अथ तिथ्यादिगंडातशांतिः ॥६२॥

श्रीः ॥ तिथिगंडपूर्वार्धजन्मनि कर्ता स्नातः पुत्रमनालोक्यास्यशिशोस्तिथिगंडपूर्वार्धजनन
 सूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वारा श्री० अनडुद्धानं करिष्ये इति संकल्प्य नालच्छेदनात्पूर्वं गंडदोषे ब्राम्हणं
 संपूज्यानङ्गुहं दद्यात् ॥ असंभवे कार्षापिणाष्टकं वा ॥ सूतकान्ते शुभदिने वा स्नातो देशकालौ
 संकीर्त्य तिथिगंडपूर्वार्धजननसू० गर्गोक्तां शांतिं करिष्ये ॥ तद्गतयाऽऽदौ श्रीगणपति० इति संकल्प्य
 तानि कुर्यात् ॥ तत आचार्यः सर्वपविकिरणादि प्रादेशकरणान्ते शुचौ देशे महीधौरित्यादिविधिना

कलशं प्रतिष्ठाप्य तत्र शतौषधि रत्नानि मृदं त्वचः पल्लवाश्च मंत्रपूर्वकं प्रक्षिप्य पूर्णादर्वीति निहि-
तपूर्णपात्रे सुवर्णप्रतिमायां तत्त्वायामीति वरुणमावाह्य तेनैव मंत्रेण पूजयेत् ॥ ततोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य
प्रज्वालनादिवैकल्पिकावधारणंते ग्रहान्सम्पूज्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजा० इं०
अ० सो० एता आज्ये० अथ प्र० आदित्यादि० तत्तल्लिगो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसं० समिच्च० ॥
अधि० प्रत्य० ऋतु० लोकपा० तत्तल्लिगो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसं० ॥ पूर्वो० ॥ वरुणं ताल्लिगोक्तं
मंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसं० समिच्चिलचरुयवाज्याहु० ॥ शेषेणाग्निमित्यादि हवनीयद्रव्याण्यासाद्य
पवित्रकरणाद्याज्यभागांते यजमानेन त्यागं कारयित्वा यथान्वाधानं प्रधानहोमं समाप्य स्विष्टकृदादि
प्रायाश्चित्तहोमांतं बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रवप्राशनादिकर्मशेषं समाप्य सर्वकलशोदकेन
सकुटुंबं यजमानमपोदेवेत्यादिभिरभिषिचेत् ॥ ततः शुक्लांबरादिधरो यजमानो यवत्रीहिमाषतिलमुद्रा
नां दक्षिणात्वेन दानं दत्त्वा स्थापितदेवतोत्तरपूजनविसर्जनदानादि विधाय विभूतिं धृत्वाग्निं विसृ-
ज्य संकल्पपूर्वकं यथाशक्तिब्राह्मणान् भोजययित्वा कर्म समापयेत् ॥ तिथिगंडोत्तरार्धजन्मनि न तु
तात्कालिकदानं ॥ शांतौ मातुः शिशोश्चाभिषेक इति विशेषः ॥ लग्नगंडपूर्वार्धजन्मनि कांचन-

मिति विशेषः ॥ नक्षत्रगंडस्योत्तरादिनिषिद्धभागस्य च पूर्वोधजन्मनि धेनोस्तिलपात्रादेश्च दानं ॥
शांतौ नक्षत्रप्रतिमायास्तत्तन्मंत्रेण पूजनं ॥ उत्तरार्धे जन्मनि न दानं दक्षिणाकाले ॥ उत्तरादौ
तिलपात्रादेर्दानं ॥ इतरत्र यववीह्यादेरभिषेकव्यवस्था च पूर्ववत् ॥ इति तिथ्यादिगंडांतशांतिः ॥

॥ अथ ग्रहणजननशांतिः ॥ ६३ ॥

सूर्यग्रहणे प्रसूतौ तत्कालस्थितनक्षत्रस्य याऽधिष्ठात्री देवता तस्याः सूर्यस्य च यथाशक्ति
हेम्ना प्रतिमे विधाय राहोः सीसेन नागाकृतिं कृत्वा अशौचांते गोमुखप्रसवं कृत्वा मम भार्यायाः
सूर्यग्रहण जनन सूचितसं सग्रहमखां शांतिं करिष्ये ॥ तदंगतयाऽऽदौ श्रीगणपतिपू० ॥ इति
संकल्प्याचार्यादिवरणपूजांतं कुर्यात् ॥ चन्द्रग्रहे तु सूर्यस्थाने राजतं चंद्रबिंबं कुर्यात् ॥ अन्यद्वयं
पूर्ववत् ॥ संकल्पादौ चंद्रपदप्रयोगः ॥ तत आचार्यः प्रादेशकरणान्ते शुद्धं देशं गोमयेनोपलिप्य तत्र
नवं सदशं क्षालितं श्वेतवस्त्रं प्रसार्य तत्र मध्ये आकृष्णेन हिरण्यस्तूपस्त्रिष्टुप्सचित्रावाहने वि० ॐआ-
कृष्णेन० इति सूर्यप्रतिमामावाह्य तेनैव मंत्रेण रक्तवर्णेन धपुष्पाक्षतैर्धूपदीपादिभिश्च पूजयेत् ॥ तद्-

क्षिणे नमोस्तुसर्पेभ्यः प्रजापतिरनुष्टुब्राह्मरावाहने वि० ॥ ॐ नमोस्तुसर्पेभ्यो० इति राहुप्रतिमामावाह्य
तेनैव मंत्रेण कृष्णवर्णैर्गन्धादिभिर्धूपादिभिश्च पूजयेत् ॥ सूर्यस्थोत्तरतस्तु नक्षत्राधिष्ठानदेवतां तल्लि-
गोक्तमंत्रेण पूजयेत् ॥ (चन्द्रग्रहे तु आप्यायस्व गौतमो गायत्री सोम आवाहने वि० ॥ ॐ आ-
प्यायस्वसमे० इति मध्ये चंद्रमसमावाह्य तेनैव मंत्रेण श्वेतगन्धादिभिर्धूपादिभिश्च पूजयेत् ॥ इतरयो
श्च पूर्ववत् ॥) ततः स्थंडिले पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निं मनोज्योतिरिति वरदनाम्बा प्रतिष्ठाप्य प्रज्वाल-
नादि वैकल्पिकावधारणान्ते ग्रहपूजाकलशस्थापनान्तं विधायान्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र
देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्र० आदित्यादिनव० तत्तल्लिगो०
प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसं० समित्तिलच० ॥ अधिदेव० प्रत्यधि० ऋतुसाहु० लोकपालदे० तत्त-
ल्लिगो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसं० पूर्वोक्ताहु० ॥ सूर्यं तल्लिगोक्तमंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसं०
अर्कसमित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ राहुं तल्लिगोक्तम० प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसं० दूर्वातिलचर्वा-
ज्याहु० ॥ नक्षत्रदेवतां तल्लिगोक्तम० प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसं० पलाशसमित्तिलचर्वाज्याहु० ॥
शेषेणाग्निं स्विष्टकृतमित्यादि ॥ (चन्द्रग्रहे सूर्यस्य स्थाने चन्द्रं तल्लिगोक्तमंत्रेण प्रतिद्रव्यमष्टोत्तर-

शतसं० पलाशसमित्तिलचर्वाज्या० इतिविशेषः ॥) ततो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि पात्रासादने
हवनद्रव्याण्यासाद्य पवित्रकरणाद्याज्यभागांते यजमानेन त्यागं कारयित्वा ग्रहदेवताहोमं प्रधानदे-
वताहोमं च यथान्वाधानं कृत्वा स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रव-
प्राशनादिकर्मशेषं समाप्य पंचगव्यपंचरत्नपंचत्वक्पंचपल्लवैरोषधिकल्कैश्च मिश्रितलौकिकजलैर्ग्रहक-
लशोदकैश्चाभिषेकं कुर्यात् ॥ तत्र मंत्राः ॐ आपोहिष्ठा ०३ ॐ पंचनद्यः स० १ ॐ पुनन्तुमा-
पितरः०९ ॐ तत्त्वायामि० १ ॥ अभिषेकान्ते शुक्लंबरादिधर आचार्य सम्पूज्य तस्मै प्रतिमात्रयं
दक्षिणां च दद्यात् ॥ ततो ग्रहाणामुत्तरपूजनविसर्जने प्रतिमाप्रतिपादनं कृत्वाग्निसंपूज्य विभूतिं धृत्वा
तं विसृज्य यथाशक्ति संकल्पपूर्वकं ब्राह्मणान् संभोज्य दक्षिणादिना तोषयित्वाऽऽशिषो गृहीत्वा
कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इतिग्रहणजननशांतिः ॥

॥ अथविषघटिकाजननशांतिः ॥ ६४ ॥

श्रीः ॥ अशौचान्ते कर्ता देशकालौ संकीर्त्य ममास्य शिशोर्विषघटिकाजननसू० बृद्धगर्भोक्तां
सग्रहमखां शांतिं करिष्ये ॥ तदंगतयादौ श्रीगणपतिपू० इति संकल्प्य तान्याचार्यविवर्णानां

कुर्यात् ॥ तत आचार्यः कर्मसंकल्पादि प्रादेशकरणति यथाशक्ति यथालक्षणं निर्मितानां हेमीनां रुद्रादिप्रतिमानां चतसृणामधुत्तारणं प्राणप्रतिष्ठां च कृत्वा पूर्वभागे महीधौरिति भुवं स्पृष्ट्वा तत्र ओषधयः संवदंत इति चतुःप्रस्थपरिमितव्रीहीन् प्रक्षिप्य तैः स्थंडिलं निर्माय तत्र कलशस्थापन-जलपूरणे समंत्रे कृत्वा सर्वैषधीः सप्तमृत्तिकाः पंचपल्लवान् दूर्वाः हिरण्यं फलं च तत्तन्मंत्रेण प्रक्षिप्य यदश्वायेति वस्त्रद्वयेनावेष्ट्य परिवाजपतिरिति पंचरत्नानि प्रक्षिप्य कलशं अपशुनात इति गंधादिभिः संपूज्य पूर्णादर्वीति पूर्णपात्रं निधाय तत्र प्रतिमाश्च तत्स्रो निधाय तासु—एष ते रुद्र प्रजा-पतिर्यज्ञ रुद्रो रुद्रावाहने वि० ॐ एष ते रुद्र० ॥ इति रुद्रं यमायत्वा दध्यङ्गार्थवर्णो यजुर्यसो यमा-वाहने वि० ॐ यमायत्वांगि० ॥ इति यमं अग्निर्मूर्धा विरूपाक्षो गायत्र्यग्निश्च यावाहने वि० ॐ अग्निर्मूर्धादिव० ॥ इत्यग्निं परंमृत्योः संकुशिकस्त्रिष्टुवमृत्युर्मृत्यावावाहने वि० ॐ परंमृत्यो अनुपरे० ॥ इति मृत्युं श्वावाह्य षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ ततस्तत्पश्चात्स्थंडिले संकल्पपूर्वकं पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति वरदनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणान्ते स्थापित कलशादुत्तरे वेद्यां ग्रहयज्ञोक्तविधया ग्रहावाहनादिकलशस्थापनांतं कृत्वा अग्निसमीपमेत्यान्वाधानं

कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिधानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्रधा० आदित्यादि-
 नंवग्रहप्र० तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसं० समित्तिलचर्वाज्या० ॥ अधिदे० प्रत्यधिदेव०
 ऋतुसाद्रुण्यदे० लोकपालदे० तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुखसं० पूर्वोक्ताहु० ॥ रुद्रं यमं अग्निं
 मृत्युं च तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याकाभिः समित्तिलचर्वाज्याहु० ॥ शेषेणा-
 ग्निं २स्विष्टकृतमित्यादि हवनीयद्रव्याण्यासाद्य पवित्रकरणाद्याज्याधिश्रयणचरुश्रपणाद्याज्यभागानि
 यजमानेन त्यागं कारयित्वा यथान्वाधानं ग्रहमण्डलदेवताहोमं रुद्रादिप्रधानदेवताहोमं च सत्वि-
 ग्विधाय स्विष्टकृदादिप्रायश्चित्तहोमानि बलिदानं पूर्णाहुतिं कृत्वा संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं समाप्य
 कलशद्वयोदकेन यजमानं सापत्यां पत्नीञ्च अपोदेवेत्यादिभिर्वैदिकैः सुरास्त्वामित्यादिपौराणैश्चाभि-
 पिचिन्त ॥ ततो यजमानः शुक्लांबरादिधरो रुद्रादिमूर्तिदानमाचार्याय कुर्यात् ॥ तत्र मंत्राः ॥
 प्रीयतां भगवानीशः पिनाकी सर्वतोमुखः ॥ तव मूर्तिप्रदानेन सर्वाभीष्टप्रदो भव ॥ इति रुद्र-
 स्य ॥ ईषत्पीनो यमः कालो दंडहस्तः प्रसन्नधीः ॥ रक्तदण्डवीलकायश्च महिषस्थः शिवं कुरु ॥
 इति यमस्य ॥ पिंगभ्रूश्मश्रुकेशांतः साक्षसूत्रकमंडलुः ॥ सप्तार्चिः शक्तिधारी च मम पापं व्यपो-

हतु ॥ इत्यग्रे ॥ दंष्ट्राकराळवदनो नीलांजनसमाकृतिः ॥ रक्ताक्षोऽसि गर्दापाणिर्मृत्युर्मा पातु
सर्वदा ॥ इति मृत्योः ॥ ततस्तस्मै गोभूहिरण्यवस्त्रादि तन्निष्क्रयं वा दद्यात् ॥ अन्येभ्योऽपि
ऋत्विग्भ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् ॥ ततो ग्रहमण्डलदेवताः सम्पूज्य विसृज्य तत्प्रतिमादि
सोपस्करमाचार्याय दद्यात् ॥ ततोऽग्निं सम्पूज्य विभूतिं धृत्वा तं विसृज्य यथाशक्ति ब्राह्मणान्संक-
ल्पपूर्वकं भोजयित्वा तेभ्यो दक्षिणां दत्त्वाऽऽशिषो वाचयित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा स्वयं सुहृद्युतो
भुंजीत ॥ इति विषघटिकाजननशांतिः ॥

॥ अथ यमलजननशांतिः ॥ ६३ ॥

अशौचान्ते कर्ता देशकालौ संकीर्त्य मम भार्याया यमलजननसूचितसर्वा० कात्याय-
नोक्तां सग्रहमखां यमलजननशांतिं करिष्ये ॥ तदंगतयादौ गणपतिपूज० इति संकल्प्य तानि
कुर्यात् ॥ अथ वृताचार्यः सर्वपविकिरणादि प्रादेशकरणान्ते शुचौ देशे महीधौरित्यादि विधिनो-

दक्संस्थमष्टौ कलशान् स्थापयेत् ॥ प्रतिकलशं मंत्रावृत्तिः द्रव्यप्रक्षेपश्च ॥ तेषु कलशेषु क्षीरद्रुम-
 कषायान् प्लक्षवटोदुंबराश्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपान् जलं हिरण्यं दूर्वाक्षुरानाम्रपल्लवान् मंत्रपूर्वकं
 प्रक्षिप्य गंधादिप्रक्षेपादिवरणपूजांतं कुर्यात् ॥ अथ सर्वौषधिकत्वेन दंपती स्नापयित्वा सर्वकल-
 शोदकैरभिषिचेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ आपोहिष्ठेति तिसृणां सिधुद्वीपो गायत्र्यापः, ॥ कयानइति
 द्वयोर्वामदेवो गायत्रीद्रः, ॥ आयात्विद्रपंचानां आद्याया वामदेवः चतुर्थ्या गर्गः अन्यासां प्रजा-
 पतिः त्रिष्टुबिद्रः, ॥ उदुत्तमं शुनःशेषस्त्रिष्टुब्वरणः, इममेवरुणेतिद्वयोः शुनःशेषः प्रथमा गायत्री
 द्वितीया त्रिष्टुब्वरणः, त्वन्नोअग्ने इतिद्वयोर्वामदेवास्त्रिष्टुब्वरणः, इदमापः प्रजापतिरनुष्टुबापः,
 आपो अद्य प्रजापतिः पंक्तिरग्निः, अभिषेके वि० ॥ ॐ आपोहिष्ठाः० ३॥ ॐ कर्मा नश्चित्र आयु
 वदूतिसदावृधः सखा ॥ कया शचिष्ठया वृत ॥१॥ कस्त्वा सुत्योमदानां मश्हिष्ठो मत्सदंधसः ॥
 दृळ्हार्चिदारुजे वसु ॥ २ ॐ आयात्विद्रो वस्र उपन इहस्तुतः सधमादस्तु शूरः ॥ वावृधानस्त-
 विषीर्यस्य पूर्वा द्यौर्नक्षत्रमभिभूति पुष्यात् ॥१॥ आन इन्द्रोदूरादान आसादभिष्टिकृददर्वसे यास-
 दुग्रः ॥ ओजिष्ठिभिर्नृपतिर्वज्रबाहुः संगे समस्तुर्वणिः पूतन्यून् ॥२॥ आन इन्द्रोहरिर्भिर्यात्वञ्ज-

वर्चनीज्वसे राधसे च ॥ तिष्ठति वृज्री मधवा विरप्सीमं यज्ञमनुनो वाजसातौ ॥३॥ ॐ त्रातार-
मिद्रम० ॥४॥ इंद्रः सुत्रमास्ववां अवीभिः सुमृलीको भवतु विश्ववेदाः ॥ बाधतां द्वेषो अमयं
कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥५॥ ॐ उदुत्तमं व० ॥१॥ ॐ इमं मेवरुण० ॥२॥ ॐ तत्वायामि-
ब्रह्मणा० ॥३॥ ॐ त्वन्नो अग्नेवस्व० ॥४॥ ॐ सत्त्वन्नो अग्नेवमो० ॥५॥ ॐ इदमापः प्रवहतु यत्किंच
दुरितं मयि ॥ यद्वाहर्मभिदुद्रोह यद्वाशिफ उतानृतं ॥१॥ ॐ आपो अद्यान्वचारिषः रसेन समष्ट-
श्महि ॥ पर्यस्वानग्र आगमंतं मा सः सृज बर्चसा प्रजया च धनेन च ॥१॥ एवमभिषिक्तौ दंपती
श्चैतर्वस्त्रचन्दनपुष्पैः सौवर्णभूषणैश्चालंकृतौ दम्भेषूपवेशयति ॥ तौ तत्रोदइमुखौ तिष्ठतः ॥ तत्समीपे
प्राङ्मुख आचार्यः स्थंडिले संकल्पपूर्वकमग्निं पंचभूसंस्कारपूर्वकं मनोज्योतिरिति वरदनाम्ना प्रति-
ष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधारणांति वेद्यां ग्रहान् संपूज्य कलशस्थापनांतं कृत्वाऽग्निसमीपमा-
गत्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन अथ प्रधानं
आदित्यादिन० तत्तच्छिगो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमसु० समित्तिलचर्वाज्या० ॥ अधिदेवं प्रत्याधिदे० ऋतु
साद्रुण्यदे० लोकपालदे० तत्तच्छिगो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमसु० पूर्वोक्ताहु० ॥ अपः तिसृभिः इंद्रं

सप्तभिः वरुणं पंचभिः अपः एकया अग्निं एकया एता आज्येन ॥ अग्निं सोमं पवमानं पावकं
मारुतं मरुतः यमं अंतकं मृत्युं ब्रह्माणं च एता एकैकया चर्वाहुत्या ॥ शेषेणाग्निमित्यादि हवनीय
द्रव्याण्यासाद्य पवित्रकरणादि आज्याधिश्रयणचरुश्रपणाद्याज्यभागांते यजमानेन त्यागं कारयित्वा
यथान्वाधानं ग्रहहोमं समाप्य अभिवेकमंत्रैः प्रत्यूचमाज्याहुतीहुत्वा ॐ अग्नये स्वाहा ॥ ॐ सो
माय ॥ ॐ पवमानाय स्वा ॥ ॐ पावकाय ॥ ॐ मारुताय ॥ ॐ मरुद्भ्यः ॥ ॐ यमाय ॥
ॐ अंतकाय ॥ ॐ मृत्यवे ॥ ॐ ब्रह्मणे स्वाहा इति दश चर्वाहुतीहुत्वा स्विष्टकृदादि प्रायश्चित्त
होमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं समाप्य ग्रहकलशोदकेन यजमानम
भिर्षिचेत् ॥ ततो यजमानः श्रेयः सम्पाद्य दक्षिणां दत्वा स्थापितदेवतानामुत्तरपूजां विसर्जनं तत्प्र
तिमादि सोपस्करमाचार्याय दत्वा अग्निं सम्पूज्य विभूतिं धृत्वा तं विसृज्य यथाशक्ति संकल्पपू
र्वकं ब्राह्मणान् भोजयित्वा तेभ्यो दक्षिणां दत्वाशिशो कर्मध्वरार्पणं कुर्यात् ॥

॥ अथ त्रिकप्रसवशान्तिः ॥ ६४ ॥

एकादशे द्वादशे अन्यस्मिन्वा शुभेऽहनि सपत्नीकः कर्ता देशकालौ संकीर्त्य मम सुतत्रय-
जन्मानंतरं सुताजननसूचि० ॥ (सुतात्रयजननोत्तरे सुतजनने तथोहः ॥) तदंगतयाऽऽदौ श्रीगणप-
तिपूज० इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ इताचार्यः कर्मसंकल्पादि प्रादेशकरणाति प्रतिमानामभ्युत्ता-
रणं प्राणप्रतिष्ठां च विधाय स्थंडिलप्रागभागे ग्रहपूजनकलशस्थापनवरुणपूजां कृत्वा तदुत्तरतो
महिधौरित्यादिविधिना यथाशक्ति धान्योपरि पंचकुंभानुदकसंस्थान् प्रतिष्ठाप्य तदुपरि पूर्णपात्रेषु
यथाशक्ति सुवर्णनिर्मिता ब्रह्मविष्णुमहेशैरुद्रप्रतिमाः स्थापयित्वा तासु क्रमेण ब्रह्मजज्ञानं प्रजापति
स्त्रिष्टुब्ब्रह्मा आवाहनेवि० ॐ ब्रह्मजज्ञानं० इतिब्रह्माणं ॥ इदंविष्णुर्मेधातिथिर्गायत्री विष्णुरावाह
नेवि० ॐ इदं विष्णुः इति विष्णुं ॥ तत्पुरुषाय हिरण्यगर्भो गायत्री महेश आवाहने वि० ॐ
तत्पुरुषाय० इतिमहेशं ॥ त्रातारं गर्गस्त्रिष्टुर्विंश्र आवाहने वि ॐ त्रातारमिंद्रं० इति इंद्रं ॥ एषते
रुद्र प्रजापतिर्यजू रुद्र आवाहने वि ॐ एष ते रुद्र भाग० इति रुद्रं चावाह्य पूजयेत् ॥ तत्र एक

ऋत्विक् रुद्रकलशं स्पृष्ट्वा सांगां रुद्रकादशिनीं जपेत् ॥ तदंते चानोभद्रा० इत्यादिजपः ॥ ततः
 स्थंडिलेऽग्निं पंचभूसंस्कारपूर्वकं मनोज्योतिरिति वरदनाम्नाग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकाव
 धारणांतेऽन्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिध्यानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥
 अथ प्रधानं ॥ आदित्यादिनवग्रहं तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टकसं समित्तिलचर्वाज्या ॥
 अधिदेव० प्रत्यधिदे० क्रतुसाहुण्यदे० लोकपालदे० तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टकसंख्या०
 पूर्वोक्ताहु० ॥ ब्रह्माणं विष्णुं महेशं इंद्रं रुद्रं तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्य-
 तरसंख्याकाभिः समित्तिलचर्वाज्याहुतिभिः ॥ शेषेणाग्निः स्वष्टकृतमित्यादि ॥ हवनीयद्रव्याण्या-
 साद्य पवित्रकरणाद्याज्यभागांते यजमानेन त्यागं कारयित्वा ग्रहमंडलदेवताहोमं च समाप्य
 स्वष्टकृदादि प्रायश्चित्तहोमांते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रवप्राशनादिकर्मशेषं समाप्य
 सर्वकलशोदकेन यजमानमभिषिंचेत् ॥ ततो यजमानः शुक्लांबरादिधरो सहिरण्यां गामाचार्याय
 दत्त्वा ऋत्विग्भ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दत्त्वा स्थापितदेवतानामुत्तरपूजां विसर्जनं तत्प्रतिमाप्रतिपादन
 च आचार्यहस्ते कृत्वा कांस्यपात्रे आज्यमालोक्य तत्पात्रं सदक्षिणं विप्राय दत्त्वा अग्निं संपूज्य

विभूतिं धृत्वा तं विमृज्य यथाशक्ति ब्राह्मणभोजनं संकल्प्य शान्तिपाठं पठित्वा कर्मेश्वरार्पणं
कुर्यात् ॥ इति त्रिकप्रसवशान्तिः ॥

॥ अथ सदंतजननशान्तिः ॥ ६५ ॥

कर्ता देशकालौ संकीर्त्य ममास्य शिशोः प्रथममूर्ध्वदंतजननम् शान्तिं करिष्ये ॥
निमिच्छांतरे सदंतजननसूचितेत्याद्यूहः ॥ तदंगतयाऽऽदौश्री गणपति पू० इति संकल्प्य
तानिकुर्यात् ॥ अथ धृताचार्यः कर्मसंकल्पादि प्रतिमानामभ्युत्तारणं प्राणप्रतिष्ठां च कृत्वा
स्थंडिलादुत्तरे गजपृष्ठे नौकायां सौवर्णपीठे वा स्वस्तिकचर्मयोगे भद्रासनत्वेन कल्पिते
बालमुपवेश्य सर्वौषधिसर्वगंधादियुक्तजलैः स्नापयित्वा स्थंडिलस्य पूर्वे महिद्यौरित्यादि विधिना
स्थापितकलशोपरि पूर्णपात्रं निधाय तत्रप्रतिमासु धात्रे नम इति धातारं वह्नये नम इति वह्निह
सोमाय इति सोमं वायवे इति वायुं पर्वतेभ्यो इति पर्वतान् केशवाय इति केशवं चावाह्य
संपूज्याग्निं गृह्योक्तविधिना प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादिवैकल्पिकावधारणांति ग्रहान् सम्पूज्य कलशं

प्रतिष्ठाप्य वरुणपूजां कृत्वान्वाधानं कुर्यात् ॥ अथ देवताभिधानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं
 एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ आदित्यादिनवग्रहप्रधानदे० तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं प्रतिद्रव्यममुकसं०
 समित्तिलचर्वाज्या० ॥ अधिदेव प्रत्यधिदेव० ऋतुसाद्रुण्यदे० लोकपालदे० तत्तल्लिङ्गो० प्रत्येकं
 प्रतिद्रव्यममुकसं० पूर्वोक्ता० ॥ धातारं एकया चर्वाहुत्या ॥ वह्निं सोमं वायुं पर्वतान् केशवं च
 एकैकया आज्याहुत्या ॥ शेषेणाग्निं स्वष्टकृतमित्यादि ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि
 हवनीयद्रव्याण्यासाद्य पवित्रकरणाद्याज्याधिश्रयणचरुश्रपणाद्याज्यभागान्ते यजमानेन त्यागं
 कारयित्वा सत्त्विग्ं ग्रहहोमं विधाय ॐ धात्रे स्वाहा इत्येकां चर्वाहुतिं हुत्वा ॐ वह्नये स्वाहा
 ॐ सोमाय स्वाहा ॐ वायेवे स्वाहा ॐ पर्वतेभ्यः स्वाहा ॐ केशवाय स्वाहा इति प्रत्येकमेकैकां
 आज्याहुतिं हुत्वा स्वष्टकृदादि प्रायश्चित्तहोमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं कृत्वा संस्रवग्राशनादिकर्मशेषं
 समाप्य कलशद्वयोदकेन यजमानमभिषिचिेत् ॥ ततो यथाशक्त्याचार्यं संपूज्य तस्मै दक्षिणां दत्त्वा
 स्थापितदेवता उत्तरपूजनपूर्वकं विसृज्य तत्प्रतिमादिसोपस्करं तद्वस्ते प्रतिपाद्य भूयसीं दक्षिणां
 यथाशक्त्यन्येभ्यो दत्त्वा सप्ताहं ब्राह्मणान् भोजयेत् ॥ अष्टमेऽहनि शक्त्यनुसारेण तेभ्यः कांचनादि

दद्यात् ॥ दिनाष्टकं ब्रह्मचर्यादिब्रतपालनं ॥ ततः परमेश्वरार्पणं कर्म कुर्यात् ॥ एष एव विधिः
सदन्तोत्पत्तौ द्वितीयादिपंचममास्यन्तदन्तोत्पत्तौ च ॥ षष्ठे अष्टमे वा मासोत्पत्तौ तदनुसारिसंकल्पं
कृत्वा बृहस्पतिं तन्मंत्रेण होमं कृत्वाज्येन स्विष्टकृदादि तत्कलशोदकेनाभिषेकः ब्राह्मणभोजनान्ति
कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इति सदंतजननशांतिः ॥

॥ अथ सिंहाकर्दौ गोप्रसवादिशांतिः ॥ ६६ ॥

कर्ता दशाहोत्तरं शुभादिने स्नात्वा आचमनादिदेशकालकीर्तनान्ति मम भार्यायाः पौषमासे
प्रथमप्रसूतिसूचित (ममगृहे सिंहस्थे रवौ गोप्रसूतिसूचित-माघे महिषीप्रसूतिसूचित-श्रावणे दिवा
वडवाप्रसूतिसूचित) सवारि० सग्रहखां शौनकोक्तां शांतिं करिष्ये ॥ तदंगतयाऽऽदौ श्रीगणप० ॥
इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ अथ वृताचार्यः कर्मसंकल्पादि प्रादेशकरणांति गृहस्थेशानभागे मही
द्यौरित्यादिविधिना कलशं संस्थाप्य वस्त्रयुग्मेनावेष्ट्य पूर्णपात्रे सौवर्णराजतताम्रान्यतमप्रतिमयोः
एषते प्रजापतिर्यजू रुद्रो रुद्रावाहने वि० ॐ एषतेरुद्र० इति रुद्रं आकृष्णेन हिरण्यस्तूपस्त्रिष्टुप्

सविता सूर्यावाहने वि० ॐ आकृष्णेन० इति सूर्यं चावाह्य पूजयेत् ॥ तत एक ऋत्विगुरुद्रकुंभं
 स्पृष्ट्वा होमसमाप्तिपर्यन्तं रुद्रैकादशिनीमपरश्च सौरमंत्रान् पठेत् ॥ तत्तन्मूलमंत्रजपो वा कर्तव्यः ॥
 ततोऽग्निं ग्रहौंश्च प्रतिष्ठाप्यान्वाद्ध्यत् ॥ देवताभिध्यानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥
 अथ प्रधानं ॥ आदित्यादि० इति ग्रहदेवतान्वाधानांते रुद्रं सूर्यं तत्तन्मंत्रेण प्रत्येकं प्रतिद्रव्यं
 तिलाज्यचरुभिः अष्टोत्तरशताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्याकाहुतिभिः ॥ शेषेणाग्निं स्वष्टकृतमित्यादि ॥
 आज्यभागान्ते ग्रहहोमं विधाय पूजामंत्राभ्यां यथान्वाधानं प्रधानहोमं कृत्वा स्वष्टकृदादिप्रायाश्चित्त
 होमान्ते बलिदानं पूर्णाहुतिं च कृत्वा संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं समाप्य स्थापितकलशोदकेन सकुटुंबं
 यजमानमपोदेवेत्यादिमंत्रैरभिषिंचेत् ॥ ततो यजमानो विभूतिं धृत्वोत्तरपूजां विधायाचार्यं संपूज्य
 तस्मै प्रसूतां गां महिषीं वा दत्वा ऋत्विगभ्यो दक्षिणामाचार्याय विसर्जितदेवताप्रतिमादि दत्वा
 यथाशक्ति ब्राह्मणान् संभोज्य भूयसीं दद्यात् ॥ इति ॥

॥ अथ प्रसववैकृतशक्तिः ॥ ६७ ॥

प्रयोगपारिजाते गर्गः ॥ अकालप्रसवा नार्यः कालातीतप्रजास्तथा ॥ अमानुषा अखंडाश्च
अज्ञानव्यंजनास्तथा ॥ हीनांगा अधिकांगाश्च जायंते यदि वा स्त्रियः ॥ पशवः पक्षिणश्चैव तथैव
च सरीसृपाः ॥ विनाशं तस्य देशस्य कुलस्य च विनिर्दिशेत् ॥ निर्वासयेत्तान् नृपतिः स्वराष्ट्रात्
स्त्रियश्च पूज्याश्च ततो द्विजैः ॥ चिकित्सनैर्ब्राह्मणतोषणैश्च तत्तस्य शांतिं समुपैति पापं ॥ विधान
मालायां ॥ विकृतांगानि जायंते त्वपत्यानि नृपोत्तम ॥ यानि यानि महाबाहो तच्छृणुष्व विधा-
नतः ॥ हीनांगान्यधिकांगानि सदंतानि विशेषतः ॥ उत्पन्नान्येव पश्यति प्रवदंति हसंति च ॥
सकूचाणि च जायंते पित्रोर्मृत्युं दिशति च ॥ सिंहव्याघ्रवृकादीनां रूपैर्नानाविधैर्नृप ॥ जायंते
प्राणिनां गर्भा महाभयविधायकाः ॥ उत्पद्यंते विलीयंते कालेनैकेन देहिनः ॥ तज्जन्मभयनाशाय
विधानं कथ्यते मया ॥ यस्या उदरसंभूता दृश्यते विकृता प्रजा ॥ दशाहादूर्ध्वमुद्दिष्टाः स्नाप
नीयाः शुभैर्जलैः ॥ जनयित्री च राजेंद्र जनकं च विशेषतः ॥ सकुल्या अपि मानुष्याः शुक्लमा

ल्यानुलेपनाः ॥ शुक्लांबरधराश्चापि श्लक्ष्णवाचः प्रयत्नतः ॥ कृतान्हिकश्च कर्ता च विदधीत
 विधानकं ॥ सदनस्योत्तरं भागे स्थंडिलं तु प्रकल्पयेत् ॥ वाचयित्वा द्विजान् स्वास्ति कृत्वा यामौ
 हिरण्मयीं ॥ नवेन वस्त्रयुग्मेन वेष्टयित्वा विधानतः ॥ चतुर्भुजा पिंगकेशा पिंगश्मश्रुविलोचना ॥
 कर्णिकारभवैः पुष्पैः पूजिता सुमनोहरा ॥ यमस्य पूजा कर्तव्या सुवर्णस्य विशेषतः ॥ वामहस्ते
 गदा पूज्या दक्षिणे कालदंडकः ॥ ऊर्ध्वं यामे हला पूज्या तथा खड्गश्च दक्षिणे ॥ यमः प्रेतसखः
 कालः श्राद्धदेव महामते ॥ कालदंडधरः श्रीमान् वैवस्वत नमोस्तु ते ॥ इति पूजामंत्रः ॥ अथा
 तोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य हवनं कारयेत्ततः ॥ तिलाज्यतंडुलास्तत्र प्रधानद्रव्यमीरितं ॥ कृणुष्वपाजमंत्रेण
 जुहुयाच्च सहस्रकं ॥ राक्षोघ्नौश्च जपेन्मंत्राच्छून इत्यादि शान्तये ॥ ततो वै स्विष्टकृद्देयं प्रायश्चित्तं तु
 सर्पिषा ॥ ततो दीपबलिं दत्वा धर्मराजस्य तुष्टये ॥ पूर्णाहुतिं ततो दत्वा ततो दानं समाचरेत् ॥
 नीलांबरयुतं चंडं माहयं यमवाहनं ॥ आचार्याय ततो दद्यात्सखङ्गं च सदक्षिणं ॥ पुष्पमालावृतांगं
 च स्वर्णशृंगं मनोरमं ॥ ताम्रपृष्ठं रौप्यखुरं रत्नपुच्छं सचामरं ॥ दक्षिणार्थं सुवर्णं च दद्याद्धर्मस्य
 तुष्टये ॥ संपूज्य विधिवाद्भिन्नं वस्त्रालंकारभूषणैः ॥ दानमंत्रः ॥ यमवाह नमस्तुभ्यमकालमरणापह ॥

लुलायं तव दानेन प्रीयतां मे सदा यमः ॥ एवं दत्त्वा तु महिषं संपूज्या ऋत्विजस्तथा ॥ ततो-
ऽभिषेको विष्णुते मोतापित्रोः सगोत्रयोः ॥ अथाचार्याय प्रतिमां दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ यमोऽसि
पुण्यरूपोऽसि पुण्यमूर्तिर्विरामय ॥ दानेन तव देवेश विन्ना नश्यंतु मे सदा ॥ ब्राह्मणास्तर्पणीयाः
स्युरेवं शांतिर्भवेदिह ॥ इति प्रसववैकृतशान्तिः ॥ इति जननशान्तयः ॥

॥ अथ नामकरणम् ॥ ७० ॥

श्रीः ॥ जन्मत एकादशे द्वादशे वा यथाचारं नियतदिने वा नामकरणं कायम् ॥ नियत-
कालेऽपि विष्टिवैधृत्यतीपातग्रहणसंक्रांत्यमावास्याश्राद्धदिनेषु न कार्यम् ॥ नियतकाले क्रियमा-
नेषु गुरुशुक्रास्तबाल्यवार्धकवक्रातिचारमलमासदिननिषेधो नास्ति ॥ नियतकालातिक्रमे तु ज्योतिः
शास्त्रोक्ते शुभे काले कार्यं ॥ सर्वथाऽत्र पूर्वाह्नः प्रशस्तः ॥ तत्र श्रीधरः ॥ मित्रादित्यमघोत्तरा-
शतभिषक्स्वातीधनिष्ठाच्युतग्राजेशाश्विजेशांकर्षादिनकृत्पुष्येषु राशौ स्थिरे ॥ छिद्रायंचदशीं
विहाय नवमीशुद्धाष्टमीभार्गवज्ञाचार्यामृतपादवारदिवसे नामानि कुर्याच्छिशोः ॥ इति ॥ ततो

यजमानः कृतनित्यक्रियः पवित्रपाणिराचम्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य ममास्य शिशोर्बीज-
 गर्भसमुद्भवैर्नोनिबह्णायुरभिष्टुद्धिव्यवहारिसिद्धद्वारा श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं नामकरणं करिष्ये ॥ तत्र
 निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यजपं नां दी-
 श्राद्धं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य तानि कुर्यात् ॥ ततोऽनुच्छिष्टपाकेन कर्मगतत्वेन ब्राह्मणत्रयभोजनं
 कारयेत् ॥ तत्र नामकरणाङ्गत्वेन त्रीन्ब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति संकल्प्य तान् संपूज्य भोजयेत् ॥
 ततः स्वकुलदेवताभक्त इति नाम कृत्वा जन्मकालीनमासनाम कुर्यात् ॥ तच्च ॥ कृष्णोऽनंतोऽच्युत-
 श्रुक्नी वैकुण्ठोऽथजनादनः ॥ उपेन्द्रो यज्ञपुरुषो वासुदेवस्तथा हरिः ॥ योगीशः पुंडरीकाक्षो मासना-
 मान्यनुक्रमात् ॥ अत्र चैत्रादिमार्गशीर्षादिर्वा क्रमः ॥ ततोऽवकहडाख्यज्योतिःशास्त्रोक्तचक्रानु-
 सारेण जन्मनक्षत्रपादग्रयुक्ताक्षरादि (चूडामणीत्यादि) नाम ॥ ततो व्यावहारिकं स्वेष्टं नाम कुर्या
 त् ॥ तच्च द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदार्धतरंतस्थं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यान्न तद्वितं ॥ घोषवदादि
 घोषवंतिचा क्षराणि गघड जझज डढण दधन बभम ह ॥ इति एषामन्यतमं नाम्न आदौ कार्यं ॥
 अंतः मध्ये अंतस्था यरलवाः ॥ समाप्तौ दीर्घं गुरु ॥ कृत्प्रत्ययान्तं च कुर्यात् ॥ नतद्वितप्रत्य

यातं ॥ भद्रकारी, इत्यादि ॥ शर्मातं ब्राह्मणस्य, वर्मातं क्षत्रियस्य गुप्तातं वैश्यस्य दासान्तं शूद्र
स्य ॥ तत्रायं दक्षिणात्यशिष्टाचारः ॥ तंडुलान् कांस्यादिपात्रे ग्रसार्यं तदुपरि सुवर्णशलाकया
कुलदेवताप्रयुक्तममुकभक्तइति ततो मासनाम ततो नाक्षत्रनाम ततो व्यावहारिकं अमुकशर्माइति
नामचतुष्टयं विलिख्य नामदेवताभ्यो नम इति संपूज्य स्वदक्षिणस्थमातुरुत्संगस्थ
शिरोर्दक्षिणकर्णे कथयित्वा ॐ मनोज्योतिः० इति मंत्रपाठांते विप्रैर्नाम सुप्रतिष्ठितमास्वि-
त्युक्ते अमुकनाम्नाऽमुकनामायं भवतोऽभिवादयेत् ॥ इत्युक्त्वा नामकर्ता प्रतिनाम विप्रानभिवाद-
येत् ॥ ते च ॐ दर्वायुत्वाय बलाय वर्चसे ॥ सुप्रजास्त्वार्य चासा अथो जीव शरदः शतम् ॥
आयुष्मान् भवत्वमुकशर्मा इति वदेयुः ॥ ततः कर्ता देवता ब्राह्मणांश्च नत्वा संकल्पपूर्वकं
दशब्राह्मणान् भोजयेद्भूयसो दक्षिणां च दद्यात् ॥ ते चाशीर्मन्त्राः ॥ अथाशीर्मन्त्राः ॥ ॐ
भूमवःस्वः सुप्रजाः प्रजया भूयासं ॥ सुवीरो वीरैः सुपोषः पौषैः ॥ १॥ पुत्रमिव पितरऽअश्विनो
भेद्रा वधुः काव्यैर्द॒सनाभिः ॥ यत्सुरामं व्यपिबुः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्निभिष्णक् ॥ २॥
वेदेन रूपे व्यपिबः सुतासुतौ प्रजापतिः ॥ ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमंधसु इन्द्रस्येन्द्रियमिन्द्रं

पयोमृतं मधु ॥३॥ विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्चोसि मयोस्यत्यासिमयोस्यवोसि सप्तिरसि वाज्यसि
 वृषासि नृमणा असि ॥ ययुर्नामासि शिशुर्नामास्यादित्यानां पत्यान्विहि ॥४॥ त्वष्टा वीरं देवकर्म
 जजान त्वष्टुरवी जायतऽआशुरश्वः ॥ त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान बहोः कर्तोरिमहयक्षिहोतः ॥५॥
 अनाघृष्टा पुरस्तादग्रेराधिपत्य आयुर्मदाः पुत्रवती दक्षिणत इन्द्रस्याधिपत्ये प्रजामेदाः ॥ सुषदाप-
 श्वादेवस्य सवितुराधिपत्ये चक्षुर्मदा आश्रुतिरुत्तरतो धातुराधिपत्ये रायव्योषं मेदाः ॥ विधितिरुपरि
 शाद्गृहस्पतेराधिपत्य ओजोमेदा विश्वाभ्यो मानाष्ट्राभ्यस्याहिमनोरश्वासि ॥६॥ दीर्घायुत्वाय ॥७॥
 ततोयान्तुदेव ० इति स्थापितेदेवताविसर्जनं ॥ यस्य स्मृत्या ० ॥ अनेन नामकरणकर्मणा भगवान्
 तत्सत्परमेश्वरः प्रीयताम् ॥ कुमार्या अपि नामकरणममंत्रकं कार्यं ॥ अर्कवृधनदीपवत नामानि
 वर्जयित्वाऽयुग्माक्षरं तद्धितप्रत्ययांतमाकारांतं नाम कुर्यात् ॥ भवानी, जयंती, इत्यादि ॥ मासना-
 मनि विशेषः ॥ मार्गशीर्षे तु वाग्देवी ततः पद्मावती भवेत् ॥ श्रीदेवी चापि सावित्री भूमिः
 कल्याणिकेति च ॥ सत्यभामा पुण्यवती सुशीलेंदुमती तथा ॥ वाराही कमला प्रोक्ता मासना-
 मान्यनुक्रमात् ॥ इति ॥ इति नामकरणं ॥

॥ पर्यकारोहणं ॥७१॥

श्रीः ॥ खट्वारोहस्तु कर्तव्यो द्वादशो दिवसः शुभः ॥ षोडशे दिवसे वापि द्वात्रिंशद्वि-
सेऽपि वा ॥ ज्योतिर्निबन्धे ॥ करत्रये वैष्णवरेवतीषु दितिद्वये चाश्विनकद्रुवेषु ॥ कुर्याच्छिञ्जनां
नृपतेश्च तद्वदांदोलनं वै सुखिनो भवन्ति ॥ उक्तदिने यथाचारं कुलदेवतादिपूजां विधाय अलंकृतं
शिष्टं हरिद्राद्यलंकृतं पर्यंके मात्राद्याः सौभाग्ययुक्ताः स्त्रियो योगशायिनं हरिं स्मरन्त्यो गीतवाद्या-
दिसमकालं प्राक्शिरसं न्यसेयुः ॥ स्वस्वाचारग्राप्तमन्यदपि कार्यं ॥ इति पर्यकारोहणं ॥

॥ अथ दुग्धपानं ॥७२॥

श्रीः ॥ एकत्रिंशदिने चैव पयः शंखेन प्रायेयत् ॥ अन्नप्राशननक्षत्रे दिवसोदयरात्रिषु ॥
उक्तदिने कुलदेवतादि पूजयित्वा गोक्षीरं शंखे पूरयित्वा धात्री माता अन्या वा सुभगा अलंकृतं
कुमारं दक्षिणशिरसं प्राक्शिरसं वा प्रायेयत् ॥ इति दुग्धपानं ॥

॥ अथ तांबूलभक्षणं ॥७३॥

श्रोः ॥ सार्धमासद्वयेदद्यात्तांबूलं प्रथमं शिशोः ॥ कर्पूरादिकसंमिश्रं विलासाय हिताय च ॥ मूलार्कतिष्यकरचित्रहरांद्रभेषु पौष्णे तथामृगाशिरोदितिवासरेषु ॥ अर्कदुर्जीवभृगुबोधनवासरेषु तांबूलभक्षणाविधिमुनिभिः प्रदिष्टः ॥ इति तांबूलभक्षणं ॥

॥ अथ निष्क्रमणं ॥ ७४॥

श्रीः ॥ तच्च जननाच्चतुर्थे मासि जन्मदिने जन्मनक्षत्रे वा कार्यं ॥ कर्ता कृतनित्याक्रिय आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा मम कुमारस्य आयुःश्रीवृद्धिर्वाजिगर्भसमृद्धवैनो निवर्हण-
द्वारा श्रीपरमेश्वरग्रीत्यर्थं निष्क्रमणाख्यं कर्म करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनं स्वस्ति-
पुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोद्धारापूजनं आयुष्यजपं नांदीश्राद्धं च करिष्ये ॥ तानि समाप्य ॥
ततोऽलंकृतं शिशुं मात्रके कृत्वा वेदघोषादिसहितं गृहाद्वाहिरानीय सूर्याभिमुखः स्थित्वा तच्चक्षुर्दध्य-
लाथर्वणः पंक्तिः सूर्यः सूर्यदर्शनेवि० ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छृक्रमचरत ॥ पश्येम शूरदः शतं

जीवेम शरदः शतः शृणुयाम शरदः शतम् ॥ इति स्मर्याय दर्शयेत् ॥ ततः सवित्रे नम इति
गंधादिभिः सूर्यं संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ नमः सवित्रे जगदेकचक्षुषे जगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे ॥ त्रयी-
मयाय त्रिगुणात्मधारिणे विरंचिनारायणशंकरात्मने ॥ इति ॥ (ततो देवतायतनं गत्वा देवताप्रदक्षि-
णात्रयं नमस्कारं च शिशुना कारयित्वा मातुलाद्यासन्नबंधुगृहं गत्वा शिशुं प्रतोष्य) गृहमागत्य
सुवासिनीभिर्नीराज्य दशब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति संकल्प्य तान् संभोज्य तेभ्यो दक्षिणां दत्वाऽऽ-
शिषः संपाद्य यातुदेवेति मातृका विसृज्य कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ कुमारस्यास्मिन्नेव मासे शुभदिने
रात्रौ चन्द्रदर्शनं कारयेत् ॥ आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ स्मृत्वा ममास्य कुमारस्यायुष्याभि-
वृद्ध्यर्थं चन्द्रदर्शनं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य चंद्रमसं गंधादिभिः संपूज्य ॥ चंद्रार्कयोर्दिंशीशानां
दिशां च वरुणस्य च ॥ निक्षेपार्थमिमं दक्षि ते त्वां रक्षंतु सर्वदा ॥ अग्रमत्तं प्रमत्तं वा दिवा
रात्रमथापि वा ॥ रक्षंतु सततं सर्वे देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ एवं शिशुरक्षणार्थं देवताः संप्रार्थ्य ॥
यस्य स्मृत्या० ॥ अनेन चन्द्रदर्शनेन कर्मणा भगवान् तत्सत्परमेश्वरः प्रीयताम् ॥ इति कर्म समा-
पयेत् ॥ इति निष्क्रमणम् ॥

॥ अथोपवेशनम् ॥७५॥

श्रीः ॥ प्रयोगधारिजाते ॥ पंचमे च तथा मासि भूमौ तमुपवेशयेत् ॥ तत्र सर्वे ग्रहाः
शस्ता भौमोऽप्यत्र विशेषतः ॥ उत्तरात्रितयं सौम्यं पुष्यर्क्षं शक्रदैवतं ॥ प्राजापत्यं च हस्तश्च
शस्तमाश्विनमित्रभं ॥ पंचममासे शुक्लपक्षे शुभतिथ्यादौपूर्वाह्णे कर्ता आचम्य प्राणानायम्य देशकालौ
स्मृत्वा मम कुमारस्यायुष्याभिवृद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं भूम्युपवेशनं करिष्ये तत्र निर्विघ्नतार्थं
श्रीगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणपतिं संपूज्य स्वस्तिवाचनं
कृत्वा ॥ हस्तमात्रभूमिं गोमयेनोपलिप्य रंगवल्यादिनालंकृत्य तत्र प्रस्थमिततंडुलराशिं कृत्वा
तत्राष्टदलं विरच्य तदुपरि वराहं पृथिवीमावाह्य नाममंत्रेण षोडशोपचारैः संपूज्य गुरुं देवतां
द्विजाश्वं संपूज्य नत्वा तत्पुरतो भूभागमुपलिप्य तत्र मंडलं कृत्वा तत्र शंखतूर्यादिमांगलिकध्वनौ
क्रियमाणे शिशुमुपवेशयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ रक्षेनं वसुधे देवि सदा सर्वगतं शुभे ॥ आयुःप्रमाणं
निखिलं निक्षिपस्व हरिप्रिये ॥ अचिरादायुषस्त्वस्य ये केचित्परिपथिनः ॥ जीवितारोग्यवित्तेषु

निर्देहस्वाचिरेण तान् ॥ ६ ॥ परिण्यशेषभूतानां मातस्त्वमधिका त्वसि ॥ कुमारं पाहि मातस्त्वं ब्रह्मा-
तदनुमन्यताम् ॥ इति तं । ब्राह्मणान् भोजयित्वा दक्षिणादिभिः प्रतोष्याशिषो वाचयेत् ॥ ॐ
संशितं मे ब्रह्म संशितं वीर्यं बलं ॥ संशितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः ॥ १ ॥ इति
ततो नीराजनाद्युत्सवं कृत्वा देवता यातुदेवेति विसृज्य ॥ यस्य स्मृत्या ० अनेन भूम्युपवेशनकर्मणा
भगवान् तत्सत्पुत्रमेश्वरः प्रीयतां ॥ इति कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ इति भूम्युपवेशनं ॥

॥ कटिसूत्रबंधनं ॥ ७६ ॥

श्रीः ॥ पंचमे सप्तमे नवमे एकादशे वा मासे वर्षे चूडाकरणपक्षे तत्पूर्वेद्युर्वा देशकालौ संकीर्त्य
मम कुमारस्य कटौ कटिसूत्रबंधनं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणपतिं संपूज्य क्षौममंजिष्ठकार्पासा-
दिना कटिप्रमाणां रज्जुं कृत्वा कुमारस्य कटाविष्टदेवतास्मरणपूर्वकं बध्नीयात् ॥ तत्र मंत्रः ॥
आदित्यनिर्मिते पूर्व रासे । पुरुषचिह्नके ॥ कुमारस्य कटावस्य बध्नाम्यायुष्यहेतवे ॥ इति ॥ ततः
शिरसि अक्षतान् दत्त्वा नीराजनं कुर्यात् ॥ (भूम्युपवेशनदिन एव प्राक्कटिसूत्रबंधनं युक्ततरं)
इति कटिसूत्रबंधनं ॥

॥ अथ कर्णवेधः ॥७७॥

श्रीः ॥ तत्र कालः परिशिष्टे ॥ कर्णवेधो वर्षे तृतीये पंचमे वा पुण्येदुचित्राहरिरेवतीषु
पूर्वाह्ने इति ॥ मदनरत्ने ॥ प्रथमे सप्तमे मासि अष्टमे दशमे तथा ॥ द्वादशे च तथा कुर्यात्कर्ण-
वेधं शुभावहं ॥ हेमाद्रौ व्यासः ॥ कार्तिके पौषमासे वा चेत्रे वा फाल्गुनेऽपि वा ॥ कर्णवेधं
प्रशंसन्ति शुक्लपक्षे शुभे दिने ॥ कारिकायां ॥ सुनक्षत्रे शुभे चंद्रे स्वस्थे शीर्षोदये तथा ॥ दिन-
च्छिद्रव्यतीपातविष्टिवैधृतिवर्जिते ॥ चित्रानुराधामृगरेवतीषु पुनर्वसौ पुण्यकराश्विनीषु ॥ श्रुतौ
धनिष्ठातिसुषूत्तरासु लग्ने गुरौ लाभनृगे शुभे तत् ॥ मदनरत्ने ॥ द्वितीया दशमी षष्ठी सप्तमी च
त्रयोदशी ॥ द्वादशी पंचमी शस्ता तृतीया कर्णवेधने ॥ सौवर्णी राजपुत्रस्य राजती विप्रवैश्ययोः ॥
शूद्रस्य चायसी सूची मध्यमाष्टांगुलात्मिका ॥ हेमाद्रौ देवलः ॥ कर्णरंघ्रे रविच्छाया न विशेषग्रज-
न्मनः ॥ तं दृष्ट्वा विलयं याति पुण्यौघाश्च पुनः पुनः ॥ अथ प्रयोगः ॥ आचम्य प्राणानायम्य देश-
कालौ स्मृत्वाऽस्य शिशोः कर्णवेधं करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं

मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं आयुष्यजपं नांदिश्राद्धं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य तानि समाप्य
कुमारं एनापयित्वा तद्धस्ते शर्करादिमधुरं दत्त्वा भद्रकर्णेभिरिति दक्षिणकर्णमभिमंत्रयेत् ॥ भद्रकर्णे-
भिर्गौतमस्त्रिष्टुब् विश्वेदेवाः कर्णाभिमंत्रणे वि० ॐ भद्रकर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभि-
र्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा २ सस्तनूभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥ ततो वक्ष्यतीति सव्यमभिमं-
त्रयेत् ॥ वक्ष्यतीति भारद्वाजस्त्रिष्टुप्पुलिगोक्ता कर्णाभिमंत्रणे वि० ॐ वक्ष्यती वेदागनी गतिकर्ण
प्रिय २ सखायं परिपस्व जाना ॥ योषेव शिक्ते वितताऽधिधन्वंज्या इय २ सर्मने पारयती ॥ ततः
सूच्या दक्षिणकर्णस्य वेधः ॥ ततो वामस्य ॥ ततः संकल्पपूर्वकं ब्राह्मणान् भोजयित्वा यांतुदेवेति
मातृका विसृज्य ॐ यस्य स्मृत्या० अनेन कर्णवेधनकर्मणा भगवान् ॐ तत्सत्परमेश्वरः प्रीयतां ॥
इति कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात् ॥ कुमार्या अप्येतत्कर्णवेधनं कार्यं ॥ तत्र प्रथमं वामकर्णस्य वेधः ॥
ततो दक्षिणस्येति विशेषः ॥ कश्चिन्नासिकावेधः स्त्रिय इति वदति ॥ इति कर्णवेधः ॥

॥ अथान्नप्राशनं ॥७८॥

श्रीः ॥ जन्मतः षष्ठे मासि रेवत्यश्विनीरोहिणीमृगशिरः पुनर्वसुपुष्यहस्तचित्राश्रवण धनि-
ष्टोत्तरात्रयेषु बुधजीवभानुवासरेषु शुभे चंद्रे पुर्वादे पित्रादिः शिशोरन्नप्राशनं कारयेत् ॥ षष्ठे च
क्रियते तदा गुरुशुक्रभौमादिदोषोऽधिकमासादि दोषश्च नास्ति ॥ पित्रादिः सभार्यः शिशोर्मगल-
स्नानं कारयित्वा देशकालौ संकीर्त्य ममास्य शिशोर्भार्तुर्गर्भमलप्राशनशुद्धयन्नाद्यब्रह्मवर्चसतेज इंद्रि-
यायुर्लक्षणफलसिद्धिबीजगर्भ समुद्भवैर्नोनिवर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थ अस्य कुमारस्यान्नप्राशनकर्म
करिष्ये ॥ तत्र निर्विघ्नतार्थ श्रीगणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं
आयुष्यजपं नां दीश्राद्धं च करिष्ये ॥ इति संकल्प्य तानि समाप्य स्थंडिलं निर्माय तत्पश्चादुपविश्य
अधेत्यादिकीर्तनाते अन्नप्राशनहोमांगभूतं पंचभूसंस्कारपूर्वकमग्निप्रतिष्ठापनमहं करिष्ये ॥ इति
संकल्प्य स्थंडिले पंचभूसंस्कारान् कृत्वा मनोज्योतिरिति शुचिनामानमग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि

कुर्यात् ॥ अथ वैकल्पिकावधारणं पूर्वेण ब्रह्मणो गमनं उत्तरेण पात्रासादनमित्यादि हंतैति प्राशनं ॥
एतान्वैकल्पिकपदार्थानहं करिष्ये ॥ अन्नप्राशनहोममंत्राणां ब्रह्मप्राजापत्यादयश्चक्षुरो गायत्र्यादीनि
च्छंदांसि तत्तल्लिङ्गोक्त देवता अन्नप्राशनहोमे वि० ॥ तत्र देवताभिधानं ॥ प्रजापतिं इंद्रं अग्निं
सोमं एता आज्येन ॥ अथ प्रधानं ॥ वाचं वाचं वाजं एता आज्येन प्राणं अपानं चक्षुः श्रोत्रं
एताश्चक्षुरा शेषादिभिः स्विष्टकृतं अग्निं वायुं सूर्यमित्यादि ॥ अस्मिन्नन्नप्राशनहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥
दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि पात्रासादने उपकल्पनीयेषु सर्वान् रसान् घृतं मधु इत्याद्युपकल्प्य
पवित्रकरणाद्याज्य भागांतं कुर्यात् ॥ ॐ देवीं वाचमजनयत देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ॥
सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसृष्टुतैतु स्वाहा इदं वाचे नमम ॥ इत्याज्येनैकामाहुतिं ॥
ॐ देवीं वाचम० ॐ वाजो नो अद्य प्रसुवाति दानं वाजो देवो ऋतुर्भिः कल्पयति ॥ वाजो हि
मा सर्ववीरं चकार विश्वा आशा वाजपतिर्भवेयं स्वाहा ॥ इदं वाचे वाजाय च नमम ॥ इति
द्वितीयां हुत्वा स्थालीपाकेन चतस्र आहुतीर्जुहोति ॥ ॐ प्राणेनान्नमशीय स्वाहा ॥ इदं प्राणाय

नमम ॥ ॐ अपानेन गंधानशीय स्वाहा ॥ इदमपानाय नमम ॥ ॐ चक्षुषारूपाण्यशीय स्वाहा ॥
इदं चक्षुषे नमम ॥ ॐ श्रोत्रेण यशोऽशीय स्वाहा ॥ इदं श्रोत्राय नमम ॥ ततः स्विष्टकृदाहुतिं
हुत्वा भूरादिनवाहुतीर्जुह्यात् ॥ अद्य० अन्नप्राशनहवनकर्मण्यथाकरणादिजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थं
अनादिष्टप्रायश्चित्तं स्वयं होष्ये ॥ भूरादिप्रायश्चित्तहोमं समाप्य संस्रवप्राशनादि कर्मशेषं समाप-
येत् ततः सर्वान्नसान् सर्वमन्नं चैकस्मिन्प्रात्र उद्धृत्य ॐ हन्त इति मंत्रेण प्राशयेत् ॥ अन्नप्राशन-
सांगतासिद्ध्यर्थं दशब्राह्मणान् भोजयिष्ये इति तान् भोजयित्वा भूयसीं दक्षिणां च तेभ्यो दत्त्वाऽऽ-
शिषो वाचयित्वा यांतुदेव० इति मातृका विसृज्य ॥ यस्य स्मृत्या० अनेन अन्नप्राशनकर्मणा भग-
वान् तत्सत्परमेश्वरः प्रीयताम् ॥ इति कर्मध्वरार्पणं कुर्यात् ॥ ततो बालं भूमावुपवेश्य तदग्रे पुस्त-
कवस्त्रशस्त्रादिशिल्पानि विन्यस्य जीविकापरीक्षां कुर्यात् ॥ शिशुः स्वेच्छया यत्प्रथमं स्पृशेत्तदेवास्य
जीविकेति विद्यात् ॥ कुमार्या अप्येतदमंत्रकं कार्यम् ॥ इत्यन्नप्राशनम् ॥

॥ अथ वर्धापनविधिः ॥ ७९ ॥

श्रीः ॥ आदित्यपुराणे ॥ सर्वैश्च जन्मदिवसे स्नातैर्मगलवारिभिः ॥ गुरुदेवाग्निविप्राश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः ॥ स्वनक्षत्रं च पितरंतथादेवः प्रज्ञापतिः ॥ प्रतिसंवत्सरं यत्नात्कर्तव्यश्च महोत्सवः ॥ स्वनक्षत्रं स्वनक्षत्रदेवता ॥ स्वनक्षत्रं वित्तपश्चेति क्वचित्पाठः ॥ तदावित्तपः कुबेरः अथ प्रयोगः ॥ तत्र वर्षपर्यंतं प्रतिमासं ततः प्रतिवर्षं ॥ तिलतैलेन स्नात्वा शुक्लवस्त्रयुगं परिधाय आचान्तो गृहाभ्यन्तरत उपविश्य कुशयवजलान्यादाय ॐ अद्यमदीयजन्मादिने दीर्घायुष्कामो मार्कंडेयादीनां पूजनमहं कारिष्ये ॥ तत्रनिर्विघ्नतार्थं श्रीगणपतिपूजां करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणपतये नम इति गंधादिभिः संपूज्य ग्रणम्य गणपते क्षमस्वेति विसर्जयेत् ॥ ततः प्रक्षालितपीठे तंडुलैः षोडशदल पंकजं निर्माय तत्र प्रागादिदलेषु गौरीं, पद्मां शचीं मेधां सावित्रीं विजयां जयां देवसेनां स्वधां स्वाहां मातृः लोकमातृः धृतिं पुष्टिं तुष्टिं आत्मनः कुलदेवतां च नाममंत्रेणावाह्य षोडशोपचारपूजां कुर्यात् ॥ ततो घृतेन कुड्ये सप्तधाराः कृत्वा तासु क्रमेण श्रियं लक्ष्मीं धृतिं

मेधां स्वाहां प्रज्ञां सरस्वतीं चावाह्य पूजयेत् ॥ ततो गणपतिं दुर्गां कुलदेवतां गुरुन् देवतां अग्निं
विप्रान् मातुः पितॄन् सूर्यं चंद्रं मंगलं बुधं बृहस्पतिं शुक्रं शनैश्चरं राहुं केतुं पंचभूतान् कालं युगं
संवत्सरं मासं पक्षं अस्मज्जन्मतिथिं अस्मज्जन्मनक्षत्रं अस्मज्जन्मराशिं शिवां संभूतिं प्रीतिं संततिं
अनुसूयां क्ष्मां विष्णुं भद्रां इंद्रं अग्निं यमं निर्ऋतिं वरुणं वायुं धनदं ईशानं अनंतं ब्रह्माणं च पृथक्
पीठेऽक्षतपुंजेषु नमोऽस्तैश्चतुर्थ्यन्तैः प्रणवपूर्वकं नाममंत्रैः प्रतिष्ठाप्य पूजयेत् ॥ ततः षष्ठिके इहांग-
च्छ इहतिष्ठेत्यावाह्य षष्ठीदेव्यै नम इति षोडशोपचारैः पूजयेत् ॥ षष्ठ्या नैवेद्यं दधिभक्तं ॥ ततः ॐ
जगन्मातर्जगद्धात्रि जगदानंदकारिणि ॥ प्रसीद मम कल्याणि नमोऽस्तु षष्ठिदेवते ॥ इति मंत्रेण
पुष्पांजलित्रयेण संपूज्य नत्वा वरं प्रार्थयेत् ॥ रूपं देहि यशो देहि मद्रं भवति देहि मे ॥ पुत्रान्
देहि धनं देहि सर्वान्कामांश्च देहि मे ॥ इति ततो विसर्जयेत् ॥ ततश्चंदनेनाष्टदलं ताम्रपात्रे कृत्वाऽ
क्षतान्नादाय भगवन् मार्कण्डेय इहागच्छेहतिष्ठेत्यावाह्य स्थापयित्वा ॐ मार्कण्डेयाय नम इति षोड
शोपचारैः संपूज्य ॐ आयुःप्रद महाभाग सोमवंशसमुद्भव ॥ महातपो मुनिश्रेष्ठ मार्कण्डेय नमोऽस्तु
ते ॥ इतिपुष्पांजलित्रयेण संपूज्य वरं प्रार्थयेत् ॥ ॐ मार्कण्डेयाय मुनये नमस्ते महदायुषे ॥ चिर-

जीवी यथा त्वं भो भविष्यामि तथा मुने ॥ मार्कण्डेय महाभाग सप्तकल्पांतजीवन ॥ आयुरारोग्य-
सिद्ध्यर्थमस्माकं वरदो भव ॥ नराणामायुरारोग्यैश्वर्यसौख्यैः सुखप्रदः ॥ सौम्यमूर्ते नमस्तुभ्यं
भृगुवंशजराय च ॥ महातपो मुनिश्रेष्ठ सप्तकल्पांतजीवन ॥ मार्कण्डेयनमस्तुभ्यं दीर्घायुष्यै प्रयच्छ
मे ॥ मार्कण्डेयमहाभाग प्रार्थयेत्वांकृतांजलिः ॥ चिरजीवी यथा त्वं भो भविष्येह तथा मुने ॥
इति वरं प्रार्थ्य प्रणम्य प्रागाद्यष्टदलेषु अश्वत्थामानं बलिं व्यासं हनुमंतं विभीषणं
कृपं परशुरामं कार्तिकेयं जन्मदेवतां स्थानदेवतां प्रत्यक्षदेवतां वासुदेवं क्षेत्रपालं पृथिवीं
अपः तेजः वायुं आकाशं इति देवता आवाह्य संपूज्य ॥ प्रीयतां देवताः सर्वाः पूजां
गृह्णंतु ता मम ॥ प्रयच्छंत्वायुरारोग्यं यशः सौख्यं च संपदः ॥ मंत्रहीनं भक्तिहीनं क्रियाहीनं
महामुने ॥ यदर्चितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥ इति पठित्वा ब्राह्मणाय तिलदानं कार्यं ॥
ततो देयद्रव्याणि संपूज्य कुशत्रयतिलजलान्यादाय अद्यमदीयजन्मदिने दीर्घायुष्टकाम एतान्
तिलान् सोमदेवान् अमुकसगोत्रायामुक्तशर्मेण ब्राह्मणाय दातुमहमुत्सृजे ॥ दद्यात् ॥ तिलाः पापहरा
नित्यं विष्णोर्देहसमुद्भवाः ॥ अनेन तिलदानेन शांतिरस्तु सदा मम ॥ ततः स्थंडिलं निर्माय तत्र

पंचभूतसंस्कारान्कृत्वा मनोज्योतिरिति बलवर्धननामानं अग्निं प्रतिष्ठाप्य प्रज्वालनादि वैकल्पिकावधार-
 णातिन्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र देवताभिधानं प्रजापतिं इंद्रं अग्निं सोमं एता आज्येन ॥ अथ
 प्रधानं ॥ प्रजापतिं समस्त व्याहृत्या घृताक्ततिलद्रव्येण सहस्रसंख्याकेन ॥ शेषेणाग्निं स्विष्टकृत-
 मित्यादि व्याहृतिहोमकर्मण्यहं यक्ष्ये ॥ दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्येत्यादि आज्यभागति ॐ भूभु-
 र्वःस्वःस्वाहा इदं प्रजपतये नमः इति सहस्रसंख्याकघृताक्ततिलाहुतीर्हुत्वा स्विष्टकृदादि होमशेषं
 समापयेत् ॥ ततः पयसा सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नम इति बलिं दद्यात् ॥ तंडुलेभ्यो नम इति तंडुलान्
 संपूज्य जलेन सिक्त्वा कुशत्रयतिलजलान्यादाय अद्यमदीयजन्मदिने दीर्घायुष्टुकाम एतान् सोपकर-
 णान् तंडुलानमुकसगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दातुमहमुत्सृजे ॥ इति दद्यात् तंडुलाः सर्वजंतूनां
 बलपुष्टिविवर्धनाः ॥ अतस्तंडुलदानेन शांतिरस्तु सदा मम ॥ घृताय नम इति घृतं संपूज्य जलेन
 सिक्त्वा कुशत्रयतिलजलान्यादाय अद्यमदीयजन्मदिने दीर्घायुष्टुकामः इदं घृतं प्रजापतिदेवतं अमुक-
 सगोत्रायामुकशर्मणे ब्राह्मणाय दातु महमुत्सृजे ॥ इति दद्यात् ॥ कामधेनुसमुद्भूतमाज्यं देवप्रियंकरं ॥
 अनेन घृतदानेन शांतिरस्तु सदा मम ॥ ततस्तिलगुडसहितदुग्धपानं ॥ तत्र मंत्रः ॥ अञ्जल्यर्धमि

तंक्षीरं सतिलं गुडमिश्रितं ॥ मार्कण्डेय वरं लब्ध्वा पिबाम्यायुष्यहेतवे ॥ इति तिलगुडसहितं दुग्धं
पीत्वाचम्य ॥ मार्कण्डेयाय नमः गोभ्यो नमः सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नमः ॥ इति प्रणम्य मार्कण्डेय
क्षमस्वेतिसर्जयेत् ॥ यस्य स्मृत्या० अनेन मार्कण्डेयादीनां पूजेन भगवान् श्रीमार्कण्डेयः प्रीय-
ताम् ॥ ततः अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमश्चविभीषणः ॥ कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविनः ॥
सप्तैतान्संस्मरेन्नित्यं मार्कण्डेयमथाष्टमं ॥ जीवेद्वर्षशतं साग्रमपमृत्युविवर्जितः ॥ इति वचनादश्वत्थामा-
दिमार्कण्डेयांतानष्टौ स्मरेत् ॥ इदं च वर्धापनं यदि जन्ममासोऽसंक्रांतस्तदा शुद्धमास एवं कार्यं न
त्वधिके ॥ इदं वर्धापनं यावद्बाल्यं पित्रादिभिः कार्यं ॥ पश्चात्तु प्रतिवर्षं स्वयमेव ॥ ग्रंथांतरे तु
मांगल्यस्नानं कृत्वा देशकालौ संकीर्त्य प्रथमान्दपूर्तिं दिवसे आयुरभिष्टुद्विष्यतः पुष्ट्यारोग्यसुखसौभा-
ग्यप्राप्तिद्वारा श्रीप० कुमुदादिपूजां करिष्ये ॥ इति संकल्प्य षोडशसंख्याकाः सुवासिनीः शुभास-
नेषूपवेक्ष्य-कुमुदा, माधवी, गौरी, रुद्राणी, पार्वती, उमा, काली, सरस्वती, सावित्री, ब्रह्माग्रिया,
सती, मेधा, तुष्टिः, नृपडिंभपरित्राणा, जीवती, इति षोडशदेवतास्तास्वावाह्य गंधमाल्यादिभिर-
भ्यर्च्य धूपदीपोपहारान्कृत्वा षोडशसु नवशूर्पेषु यथाशक्ति सम्पादितभक्ष्यादीन् प्रक्षिप्यान् यशै-

स्तान्युपायनान्याच्छाद्य कुमुदादिस्वरूपाभ्यः संप्रददे नममेति ताभ्यो दत्त्वा ॥ ग्रीयंतां कुमुदाद्याश्च
बालप्राणविवर्धनाः ॥ बलेन यशसा पुष्ट्या सहायुर्वर्धयंतु मे ॥ प्रयच्छंतु सदारोग्यं सौख्यं सौभा-
ग्यमेव च ॥ इति प्रार्थयेत् ॥ ततो यथाशक्ति ब्राह्मणान् भोजयित्वा तेभ्यो यथाशक्ति दक्षिणां
दत्त्वाऽऽशिषः संपाद्य सुवासिनीभिर्नीराजितो हृष्टमना गुरुदेवद्विजान् प्रणम्य सुहृद्युतो भुत्वा ब्रह्म-
चारी दिनशेषं नयेत् ॥ इति ॥ वर्षति सुदृढद्वादशवंशपेटिका सुमोदकादिखाद्यं निधाय नूतनवस्त्रा-
च्छादिताः जीवत्पतिपुत्राभ्यो दत्त्वा तदाशिषो गृहीयात् ॥ इदं जीवन्ती मातैवापत्यायुषे कुर्यात् ॥
इति वर्धापनम् ॥ इति श्रीमार्ताण्डसोमयाजिधिरचिते संस्कार मार्तण्डे प्रथमः खंडः समाप्तः ॥

इति संस्कारमार्तण्डे प्रथमखण्डः